

ISTORIA
ROMÂNĂ

PENTRU

ȘCOLELE PRIMARE DE AMBE-SEXE

DE

Gr. G. TOCILESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATE, INSPECTOR GENERAL AL ȘCOLELOR

Carte aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii Publice și Cultelor

CU 22 TABELE

BUCURESCI

IMPRIMERIA STATULUI, BULEVARDUL INDEPENDENȚEI

1889

ISTORIA
ROMÂNĂ

PENTRU

SCÓLELE PRIMARE DE AMBE-SEXE

DE

Gr. G. TOCILESCU

PROFESOR LA UNIVERSITATE, INSPECTOR GENERAL AL SCÓLELOR

Carte aprobată și în special recomandată de Onor. Minister
al Instrucțiunei Publice și Cultelor

CU O CHARTĂ ȘI 26 TABELE

BUCURESCI

IMPRIMERIA STATULUI, BULEVARDUL INDEPENDENȚEI

1887

Tóte drepturile rezervate.

AUTOR *Gr. Tocilescu*
VOL *Istoria Românilor*
No. *2039* ANUL *1889*

PREFAȚĂ

Progresele, ce știința istorică a realizat în timpii noștri, fac ca învățământul Istoriei să ocupe locul de căpetenie în educațiunea tinerimei școlare. Obiectul acestui învățământ fiind domeniul vieții întregi spirituale, el trebuie să lucreze asupra copilului în chip îndoit; pe de o parte să deștepte într'ensul interesul istoric, să'i ascuță memoria și să'i hrănescă judecata cu legătura logică a faptelor; pe de alta, să'i cultive inima, să'i nobleze pasiunile, entusiasmându-l pentru tot ce este Bine, Frumos și Adevăr, și să'i formeze caracterul. Dăcă pentru primul scop istoria trebuie să se adreseze la mintea copilului, pentru al doilea, ea trebuie să scie a vorbi inimii lui; numai ast-fel se dobândesc acele råde intelectuale și etice, cari alcătuiesc scopul suprem al orî-cărui sistem de educațiune.

De aceste principii condus, m'am silit să răspund invitațiunei. ce d. Dim. Sturdza, ca Ministru al Invățământului public, mi-aŭ făcut, de a scrie un manual pentru Istoria Română.

Opera fiind destinată învățământului primar, ar părea că trece peste proporțiunile, în care se presentă de ordinar manualele didactice de istorie. Credem însă că avem în partea noastră pe toți pro-

esorii cu experiență, cari știu câte rele aduc cu sine acele compendii prea scurte, cu totul seci, fără culore, cari vorbesc despre toate, fără a vorbi întreg despre nimic; cari fac să trecă pe dinaintea scolarilor schelete în loc de figuri cu viață și cu personalitatea lor istorică. Cu indicațiuni abia semi-stilisate de numi și de fapte, cartea nu poate fi citită, și învățământul istoriei nu și poate ajunge scopurile sale; el devine o tortură pentru mintea fragedă a copilului, ostenind-o în loc de a o ascute, a o lărgi și hrăni.

Scopul special al istoriei române fiind de a face pe scolar să pricéapă, întru cât-va, starea de astă-zi politică și culturală a regatului României, reese de la sine că, cu cât ne apropiem de epoca modernă, cu atât trebuie să stăruim mai mult în expunere, fiind-că studiul trecutului într'atât numai folosește, cât poate să ne lumineze prezentul. Trecutul este numai o treptă pentru priceperea stării și împrejurărilor de astă-zi; istoria nu e de cât aprecierea trecutului prin lumina prezentului.

Mai cu sémă în împrejurări grele un popor se simte inclinat a și întorče ochii înapoi, ca să vadă, ce au făcut generațiunile trecute pentru apărarea patriei, a libertăților ei, ca să se însufle de amintirile mari ale trecutului, și să se cunoscă îndatorat de a păstra cu sfințenie, și de a face să crească depositul ce i-a lăsat: libertatea, onórea națională, patria și jertfa pentru mântuirea ei!

Autorul.

București, 1 August 1887.

ISTORIA ROMÂNĂ

INTRODUCERE.

Istoria fiind icóna vieții omului, în care se desfășoară cugetele, lucrările și cuvintele sale, ea nu numai că ne ajută a pricepe starea de astăzi și ne deschide și luminează viitorul, dar din învățătura ei dobândim credința, că în toți timpii și în toate locurile omul a năzuit după Bine, Adevăr și Frumos, că omenirea are o chemare înaltă în această lume, și că ea merge mereu înainte călăuzită de o mână A-Tot-Puternică, de Dumnezeu.

Dacă însă istoria generală ne face să iubim omenirea, istoria națională ne aprinde scânteia iubirei de patrie, de țera unde ne-am născut, unde odihnesc oșele părinților noștri, unde vor trăi copiii și nepoții noștri. Această țera face mândria noastră, bucuria noastră, tot avutul și speranța noastră. Inzestrată de toate bunurile pământului, scăldată de un fluviu-rege cu sute de riuri, riulețe și pârae, apărată de niște munți măreți, cu pășuni și avuții metalice, înfrumusețată cu plaiuri și vâlcele mirositoare, cu câmpii întinse roditoare, trebuie s'o iubim nu numai pe dânsa, dar și pe cei cari de vécuri cu faptul și cu cugetul au lucrat la fericirea și întregirea ei, au apărât-o cu statornicie, au luptat și murit pentru dânsa, pentru libertatea și neatâr-narea ei. „A trăi cu slavă sau a muri cu cinste“ este o vorbă din bătrâni. „Cel ce pune preț la cinstea părinților săi, nu va scăpeta nici o dată.“ „Să nu dăm locul, că pământul este frământat cu sângele moșilor și strămoșilor noștri“ mai dicău bătrânii odinioară. Fie-care rând de ómenii stă pe umerii străbunilor săi, primesc de la aceștia idei, datine și obiceiuri, o moștenire, la care mai adaogă și ei ceva, pentru ca ast-fel crescută să o lase generațiuneii ce'i urmază. Între noi de astăzi, părinții noștri de

erî și copiii noștri de mâine, este o legătură ce nimic nu o poate rupe : prin străbuni trăim noi în trecut, prin urmași trăim noi în viitor.

Să spicuiem dar din istoria trecutului némului român tot ce este mai frumos, mai vrednic a se întipări în mințea noastră ; să ne insufăm cu iubirea adevărată și luminată de patrie ; să ne iubim țera din toate puterile inimei, căci cum dice un poet :

„ Ori-cuî e drag locul ce l'a născut,
 Eă, frații mei, ori unde-oî căuta,
 Nu mai gălesc ca dulcea Românie,
 Eă sunt român și-mă place țera mea.“

Să ne înviorăm și să ne întărim citind isprăvile vitejesci ale străbunilor, jertfele lor pentru libertate, dreptate și neamțarnare ; să culegem îndreptări din greșelile și suferințele lor ; iar din ispita trecutului să luăm aminte că, precum omenirea are în lume o sarcină de implinit, așa și fie-care națiune o are pe a sa, că în implinirea acestei sarcini națiunea română s'a arătat tot-d'a-una vrednică și bărbătescă ; în mijlocul barbarilor de tot soiul, câți s'aă scurs prin valea Dunărei, ea a reprezentat cultura antică și a servit de element civilisator printre dênșii.

Ast-fel insuflețiți, să punem tótă credința în Regele nostru și dinastia Sa, a căreia deviză : „ *Nimic fără Dumnezeu* “ este învățătura însăși a istoriei poporului român, căci sigur este că sub regele Carol I, întemeietorul României de astă-zi, națiunea română va fi condusă cu aripi destinate către un viitor mare, vrednic de străbunii Lui și de ai noștri !

Istoria română se poate împărți în patru părți :

1) Istoria *cea mai vechiă*, de la cele d'ântăiū timpuri până la întemeierea principatelor române : Țera-Românescă (an. 1290 după nascerea lui I. Cr.), și Moldova (an. 1349 după nascerea lui I. Cr.), cari compun regatul României de astă-dî.

2) Istoria *vechiă*, de la întemeierea principatului Țerei-Românesci până la Mihaiū Vodă Vitézul (an. 1593 d. Cr.), și a principatului Moldovei până la Aron Vodă (an. 1591 d. Cr.)

3) Istoria *nouă*, de la Mihaiū Vitézul și Aron Vodă până la Grigorie Ghica și Ion Sturdza (an. 1593—1822).

4) Istoria *cea mai nouă*, de la Grigorie Ghica și Ion Sturdza până în timpul de față (an. 1822—1887).

PARTEA I.

ISTORIA CEA MAI VECHIĂ.

De la cele d'ântăiū timpuri până la întemeierea principatelor române : Țera-Românescă (1290 d. n. lui Is. Chr.) și Moldova (1349).

1. Geții și Dacii.

(Cam pe la anul 350 înainte de Is. Crist.)

1. Cam pe la anul 350 înainte de Is. Cristos locuia în nordul Dunărei două popore : în Transilvania, Banatul Temișianeii și o parte a Ungariei *Dacii*; în România, de la Porțile-de-Fer până la riul Dniștru, *Geții*.

860
a. Cr.

Geții erau curagioși și tot-d'a-una gata de mörte, desprețuind viața pămëntescă pentru alta viitoare în lăcașul fericirilor. Erau mândri pêne la nesocotință, căci la fulgerele

și trăsnetele cerului ei răspundea mâniași cu săgeți. Fiind porniți tot-d'a-una spre gâlcăvă și vârsare de sânge, își făcēju singuri dreptate în certele dintre ei, cu sabia său cuțitul. Ei locuia în sate și orașe; casele lor erau făcute de lemn sau de gard, iar în giurul lor avea o împrejmuire de par și nuele, în care se adăpostia oile și vitele în timpul nopții. Satele erau risipite prin văi, în câmpii, pe deluri și mai tot-d'a-una pe lângă riuri. Măncarea obicnuită era : mîrea, legume, lapte de oie și de iapă, mămăliga de meiu și de ovéz; carne prea puțină; bea și vin neamestecat cu apă din cornuri mari de cerb sau de boiu. Răsboiul și prada erau indeletnicirile lor obicnuite și în același timp un mijloc de traiu. Ei erau mai toți arcași călări; obicnuia să arunce, din fuga calului, săgeți inveninate și purtau tot-d'a-una la briu un cuțit întors în forma hangiarului albanes. Din țestele inamicilor uciși ei obicnuia să facă cupe de bêt. Femeile nu stau să țesă, ci lucia la câmp, măcinau grâu și căia apă cu donița pe cap.

Dacii erau și dênși curagioși fără margini, desprețuitori orî-cărei primejdii, poftitori de mörte, luptători cu hotărtire. Iubind libertatea mai pre sus de orî-ce, Dacul învins nu stă mult la indoială, între mörte și robiă; se ucide singur voios, uciđenduși mai întâiu femeia și copiii și arđenduși casa, spre a nu lăsa nimic în mâna înamicilor. Chiar la femei se vede curagiul neclintit de mörte. Ele ardea de viu pre vrăjmașii prinși în răsboiu, căutând în așa priveliști de gröză să și potolască mânia lor sêlbatică. Năravuile *Dacilor* erau mai curate de cât ale *Geților*; ei nu avēju ca dênși mai multe femei; erau temători de deii, supuși regilor și preoților, ospitaliar și cu obiceiuri simple. Femeile dace sunt lăudate pentru virtuțile lor casnice, pentru credința ce păstrăză soților lor și pentru legăturile strînse ale căsătoriei. *Dacii* locuia, ca și *Geții*, în sate și orașe; pe când însă aceștia erau mai mult locuitori câmpeni, aceia erau mai mult locuitori de munte. Se cunosc peste 50 orașe dace. Casele lor erau de lemn, cu coperiș de șindrila sau de stof, cu curte împrejur închisă cu uluci nalte și ascuțite la vîrf, cum se väd la noi până în ziua de astă-đi. În orașe, casele erau mai frumoșe, cu mai multe odăi, semănând unor palate. Hrana poporului de la țără, care ducea mai mult viață de păstori și plugari, e a : lapte, brinză, verdețuri, grine și carne. *Dacii* purtau, ca și *Geții*, niște nădragi largi, lungi pênă la glesne, un briu séu cingătoare, o haună cu măneci ;

pe d'asupra o manta séu un cojoc și în piclóre opinci. Numai principii, preoții, ofițerii regesci și nobilii avéu dreptul de a purta căciula, din care causă se și numiaŭ *pilofori* séu *pileați*, pe când ómenii din clasa de jos umblaŭ cu capul gol, și se numiaŭ *comati* séu *capillati*. Femeile dace purtaŭ: o haînă cu mâneci, lungă până la glesne; pe d'asupra, o bucată de materie (în saŭ cânepă); ele mai avéu la gât mărgelile, cununii de flori pe cosițe, podóbe la cap și la mâini, și brățări la umere.

Dacii se inchinaŭ lui *Zalmoxis*, ca ȝeului celui mai puternic al lor, lui *Marte* și la alte ȝeități mai mici. Ei se inchinaŭ și la ape; de aceia, înainte de a întreprinde un răsboiŭ, ei se duceaŭ la malurile Dunărei séu ale altor riuri, luaŭ apă din ele, și bënd, juraŭ de a nu se întorce înapoi în patria lor, de cât după ce vor fi ucis pe toți dușmanii. Armata dacă se compunea din pedestrime și călărime. Armele lor de atac eraŭ: sabia încovoiată, când scurtă în formă aprópe ca o secere séu ca un cosor,—când lungă întocmai ca un iatagan; pumnal, lancia lungă, suliță și arc. Armele de apărare eraŭ: coifuri, zale séu cămășii de fer și scuturi cu frumoșe flori pe ele. Ei aveaŭ stéguri ce seménaŭ cu stégurile de astă-ȝi de biserici și de stărostii, iar stindardul armatei era un balaur mare, avënd capul de lup și gătlejul căscat, de i se vedea niște colți mari și limba. Capul era de bronz saŭ de argint; corpul era de metal mai ușor séu de lemn îmbrăcat în stofă. Fiind înfipt într'un lemn tocmai sub gătlej, el da semnale prin vijăiturile séle ascuțite. *Dacii* aveaŭ și cetăți întărite, cunosceaŭ măestria de înconjurare și de apărarea cetăților, se slujiaŭ cu mașini și cu berbeci de asalt, sciaŭ să ridice lagăre întărite și fortărețe după sistema romană, și eraŭ înaintați în meșteșugul răsboiului.

Agricultura și creșterea vitelor eraŭ ocupațiunile de căpeteniă ale *Dacilor* și *Geților*. Se seména: meșul, orȝul, ovézul, fasolea și alte legume, diferite soiuri de grău, care se măcina cu rișnițe séu mori de mână. *Dacii* întrebuintaŭ plugul de lemn saŭ de metal, secere de bronz și cóse, ce aveaŭ aprópe aceiași formă ca cele de acum. Vița era cultivată în Dacia, ca și cânepa și inul. *Dacii* lucraŭ și minele de aur și de argint din munții Transilvaniei, stringënd aur și din ná ipul riurilor. Ei schimbaŭ acest aur cu diferite obiecte și arme, ce li se aduceaŭ prin comerciŭ din alte țeri. Ei aŭ bătut și monedă propriă de argint.

2. Burebista și Deceneu.

(A. 50 până la a. 44 înainte de nascerea lui Isus Cristos).

1. Dacii, fiind împărțiți în mulți multe triburi, trăiau în certuri și războaie nesfârșite între dânsii și începuse să ducă o viață molatică și desfrinată și să se dea mai cu seamă la patima beuturii. Atunci se ivesc în mijlocul lor două bărbați, cari își pun în gând să mântuiască poporul de peirea sigură ce-l aștepta: unul este un rege, *Burebista*, cam pe la a. 50—40 înainte de nascerea lui Is. Cr.; cel-alt este un preot mare, *Deceneu*. Anume despre Deceneu se povestesc că el se dusese mai întâiu în țeri depărtate, ca să afle acolo înțelepciunea și învățătura. La întorcere, el porunci ca toate viile să se stîrpească, pentru ca nimeni să nu mai bea vin. Dacii se supuse fără cea mai mică împotrivire, fiind-că preotul trecea de deșu pământesc.

2. Burebista își luă deci pe lângă sine pe acest om sfânt și ast-fel amândouă împreună isbutiră, ca să reintinerescă și să prefacă poporul dac. Burebista uni sub stăpânirea sa toate triburile geto-dace, le deprinse la arme, bătutu poporele de prin prejur și dărimă orașele grecesci de pe țărmul Mării-Negre. Incărcat de prădă și în culmea puterii sale, în fruntea unei armate de peste 200,000 de ómeni, el se încumeți acum a se măsura cu poporul cel mai vitéz și mai puternic atunci în lume, cu *Romanii*, cutreerând cu foc și sabie țerile lor de peste Dunăre. Ast-fel numai în câți-va ani, regele dac întemeiă un stat mare, ce se întindea pe amândouă malurile Dunărei, și încă și mai departe.

3. Acésta era o primejdie, care trebuia să pună pe gânduri pe Romani. *Caiu Iuliu Cesar*, un mare general al lor, formă planul sa coprinđă țerile de

la Dunăre și să facă din acest rîu fruntaria statului roman; însă când se gătia, în anul 44, să vină contra lui Burebista, el móre ucis mișelesc la *Roma*, tocmai în minutul când la *Sarmizegetusa* (capitala Daciei, ađi Grădiștea în Transilvania), peria și Burebista tot de mîna ucigașă a câtor-va nobili nemulțamiți.

3. Resboiul lui Decebal cu Domițian.

(a. 81—96 după nascerea lui Cr.)

1. După mórtea lui Burebista regatul Dacilor se desface în patru, mai târziu chiar în cinci principate. Dacii însă tot nu încetéză prădările lor în țările romane de peste Dunăre. Mai cu sémă pe timpul împărăției lui Domițian (la 81—96 după Cr.),^{81—96}_{d. Cr.} Dacii deveniră mai periculoși de cât ori-când. Un rege al lor *Duras*, nesimțindu-se destul de tare, se retrase singur de bună-voie de la domnie, pentru ca să facă loc unui bărbat vestit prin înțelepciunea și calitățile lui răsboinice. Acesta era *Decebal*. El își propuse să desăvêrșescă lucrarea începută mai nainte de către Burebista, să facă adică un împériu dac mare și puternic. Ca și densus, el își luă de tovarăș un om sfânt, pe preotul *Vezinas*, și în scurt timp reuși să reunescă sub mîna sa tóte triburile dace, ca în timpul lui Burebista; întocmi armata după mustra armatei romane și o deprinse cu disciplina și armătura romană; ridică lagăre și cetăți întărite prin ingineri și meșteri romani; și intră în legături secrete cu popórele dușmane Romanilor, asigurându-se de ajutorul lor. Ast-fel pregătit, în fruntea unei armate tari, trecu Dunărea în anul 82 după nascerea lui Is. Cristos, și bātu infricoșat armata romană. Domițian atunci trimise asupra lui pe generalul *Cornelius Fuscus*. Acesta trece Dunărea și pătrunde cu curagiú în Dacia. Dacii îl lasă

să înainteze într'o țără necunoscută, așteptând ca dânsul întâiu să-î lovască. Fuscus dăv bătălia. Armata sa frumoasă este făcută bucăți; el însuși plătesce cu capul pasul său îndrăsneț.

2. Domițian își încercă a treia oră norocul, însărcinând cu războiul (a. 88) pe un general renumit prin disciplina sa, pe *Tettius Iulianus*. Acesta redete armatei ordinea și curagiul pierdut, intră în Dacia, și într'o bătălie sângeroasă la *Tape* (în valea Temișului, în Banat) repurtă una din victoriile cele mai strălucite. Apoi se îndreptă iute spre Sarmizegetusa, capitala Daciei, ca s'o coprină. Atunci se țice că Decebal ar fi mântuit capitala sa, punând să taie în jurul ei un mare număr de arbori și să înfigă arme în trunchii tăiați cât statul unui om, așa că Iulianus, creșdend că are înaintea sa o armată numeroasă cu care să se bată, nu merse mai departe. Domițian, incurcat în războiul cu alte popore, se grăbi a încheia cu Decebal o pace rușinosă. Pe de o parte, Decebal se prefăcuse că este umilit și bătut, și ruga pe împăratul să se milostivească a-î lăsa tronul ca de la un învingător; iar pe de altă parte el cerea: sume mari de bani ca despăgubire de războiul, un tribut însemnat pe fie-care an, un număr de lucrători meșteri pentru lucrările de război și de pace, și mașine cât de multe. Domițian consimți la toate aceste fără greutate. În timp de 12 ani, Roma fu silită să îndure această stare umilitore față cu poporul dac, până ce, cu venirea la tron a lui Traian, lucrurile se schimbă cu totul.

4. Războiele lui Traian cu Decebal.—Supunerea Daciei de Romanii.

(De la an. 101—107 după Is. Cr.).

A. Antăiul războiului.

1. *Marcu Ulpiu Traian* se născu în Italica (cetate în Spania) la 18 Septembrie 52 după Is. Chr.,

dintr'o familie veche. La vârsta de 16 ani el intră în armată și, ca militar, îndată se făcu iubit tuturor prin curajul său, prin răbdarea cu care suferia ostenele și prin dreptatea ce arăta către soții săi de arme și către soldați. Din această cauză el fu adoptat de fiu și asociat la imperiul de către bătrânul împărat *Nerva*, urmașul lui *Domitian*. *Nerva* murind (la 27 Ianuarie an. 98) *Traian* rămase împărat în locul lui.

98

Traian era înalt de stat, oches la față, cu ochii mari, buzele strinse și barba desă și de timpuriu cărunțită. Privirea lui, tot-d'a-una blândă și hotărîtă, impunea respect ori și cui. Dormea puțin, mânca mai cumpetat de cât bea, umbla mult pe jos, îi plăcea vânătoarea, dar mai ales războiul, care nu 'l obosea nici-o dată.

De și fără multă învățătură, dar avea minte ageră și judecată sănătoasă. Bun, blând, înzestrat cu toate virtuțile de om și de împărat, iubea poporul, făcând institute pentru creșterea copiilor săraci; dar și poporul îl iubea pe dânsul dându-i numele de „cel mai bun“. Fațma bunătății se lea rămas vie printre vecuri; în ziua când pe tron se înălța un nou împărat, i se dicea: „Să fii mai fericit de cât *August*, și mai bun de cât *Traian*.“ Când era vorba de un om bun, se spunea: *E bun ca împăratul Traian*. Se povestesc că într'o zi împăratul pornind din Roma la război în fruntea armatei sale, pe când trecea pe lângă mulțimea adunată, o femeie se repezi înainte a calului său. Era o nenorocită veduvă, al cărui fiu unic fusese omorât, fără ca ucigașii să 'și fi primit încă pedeapsa. Stăpâne, strigă ea, răsbună pe fiul meu. — La întorcere, îi zise împăratul, urmându-și calea. — Și decă tu mori? — Urmașul meu îți va face dreptate. — Ce folos vei trage tu din virtutea altuia? întrebă veduva. Atunci *Traian* se opri puțin, se gândi la datoria ce are ca părinte al poporului și nu părăsi Roma, pînă ce ucigașii n'au fost judecați și pedepsiți după fapta lor. Această iubire fără margini a dreptății, blîndețea și binefacerile lui, au hotărît pre un papa creștin de la Roma, ca să roge pe *Dumnezeu* a scote din lăd sufletul marelui împărat; și rugăciunea lui, așa se crede, a fost ascultată.

El muri fără de veste la an. 117 în cetatea *Selinunt* în Cilicia (Asia) de apoplexie; cenușa osemintelor sale fu dusă

117

118 la Roma într'un vas de aur și așezată sub columna, ce Senatul și poporul roman îi înălțase la an. 113 în amintirea victoriilor sêle câștigate asupra Dacilor. Acésta *columnă* numită *a lui Traian* stă în ființă pêne astă-zi la Roma. Traian este părintele Românilor; el rămâne neșters în amintirea lor; prin el și în el ei vîd tot ce-î mare și tot ce e trainic, de la munții de zăpadă ridicați de viforul Iernei, *troiene*, de la valurile de pămînt și dîmburi, *troian*, și pêne la briul de stele înfipte pe bolta cerescă, *calea lui Traian*.

2. Era invederat, că legăturile dintre Roma și Daci făcute de Domițian nu puteau să fie pentru mult timp. Decebal, fără a perde un singur minut priincios, ajutat de arhitectii și inginerii militari ce dobândise de la Romani, întări cetățuiele cele vechi, făcu altele din nou, aduse mașine de război, în scurt puse tótă țera în stare de apărare. Traian la rîndul sêu, fiind soldat înainte de tôte, și ținînd la onórea militară a națiunei sale, nu putea lăsa neștersă o pată așa de mare pe numele de roman. El își puse dar cu hotărîre neștrămutată în minte supunerea poporului dac; acésta era dorința lui de tôte zilele, și orî de câte orî făcea un jurémînt sfêrșia cu cuvintele: „cînd óre voiî reduce Dacia în provincie romană ?

101 3. În primă-vara anului 101, Traian plecă din Roma, ca să se pună în fruntea armatei sale de la Dunăre, care se urca la 40,000—50,000 de ómeni. Apoi trecu Dunărea, mai în sus de Orșova, pe un pod de corăbii împreună cu tótă armata sa, și se îndreptă prin Banatul Temișórei spre Sarmizegetusa, mergînd încet și cu prevedere. Daciî, și dênșîi pricepuți, nu se arêtau înaintea lor, așteptând ca Romanii să înainteze mai mult și apoi la locul și timpul priincios săî atace fără de veste. Între acestea, armata romană dete peste Daci, nu departe de *Bersovia* (ađi Jidovin, lângă riul Berzava). Bătălia începe cu mare furie din amêndoué

părțile și se sfârșește cu un măcel sângeros. Dacii fug. Romanii coprend lagărul inamic, cel foarte întărit cu ziduri înalte, d'asupra cărora se vedeau capete de prinși romani înfipte în prăjină. Decebal pricepu îndată cu ce protivnic avea a face și voi să intre la împăciuială; însă în loc de a-i trimete persoanele cele mai însemnate din națiunea sa, el incredință solia la ómenii din clasa de jos. Traian nici voi să-î asculte. Timpul cel rău al iernei îl opri însă de a merge mai departe.

4. Campania anului următor 102 se deschide cu 102 bătălia sângerósă de la *Tape*, în același loc unde cu 13 ani mai înainte Tettius Julianus repurtase o victoriă strălucită asupra Dacilor. Și de astă dată Dacii, după lungă împotrivire și luptă desperată, fură învinși, dar și Romanii avură perderi simțitoare. Numărul răniților fu așa de mare în cât, nemaî ajungând carpe pentru legăturile rănilor, Traian dete doctorilor vestmintele sële chiar, ca să le facă scamă pentru răniți. De aci armata romană trecu pasul Porților-de-fer și intră în valea Hațegului, unde susținu mai multe lupte prin păduri. În fine, coprirea cetățuiei în care se afla sora regelui dac, cum și luarea cu asalt a unei cetăți întărite, hotăresc campania. Traian este la porțile Sarmizegetusei. Decebal, vedându-și tóte cetățile luate, tóte miqlócele de apărare sleite, nu-î rămase de cât să se supună. El trimise o deputațiune, care încheiă pacea cu următoarele condițiuni: Decebal se lipsesce de tributul ce se plătia de Romani până atunci; nu mai are dreptul de a face pace saũ a declara rėsboiũ. Fugarii, armele, mașinele de rėsboiũ, inginerii și meșterii cari i se dedese de Romani, fură înapoiati, cetățile fură parte dări-mate, parte predate trupelor romane. În Sarmizegetusa rămase garnizonă romană, ca și în partea

102 Daciei deja cucerită de Traian. Decebal în persoană trebuî să se presinte înaintea împăratului și să facă actul de închinăciune (anul 102 d. Cr.). Traian se întorse la Roma și luă titlu de *Dacicus*, iar poporul sərbători învingerea Dacilor prin jocuri și ospete.

5. Partea Daciei cucerită de Traian, adică Banatul Te-mișorei și o parte din Oltenia, trebuia pusă în comunica-țiune neîntreruptă cu malul drept al Dunărei. Trupele care o ocupa trebuiau asigurate, ca la ori-ce timp al anului să pótă primi grabnic ajutore de la legiunile de pe cel-alt mal sau să aibă aci o retragere sigură. Cu acest scop Traian, îndată ce sfirși ăntăiul răsboiū dacic, însărcină pe *Apolodor de la Damasc*, cel mai vestit arhitect din acel timp, să construiască un pod de pėtră peste Dunăre. Lo-cul se alese între *Fetislan* sau *Cladova* și *Turnu-Severi-nului*, în vechime *Drubeta*, ca cel mai potrivit, pentru că pe acolo albia riului este mai îngustă. Minunata clădire fu 104 gata până în tómnă anului 104. Podul era așternut pe 20 stălpī de piatră împreunați prin bolte de lemn, iar pe d'a-supra se întindea podela cu amėndouė pamacliturile sale împodobite în răscurci. Impăratul Adrian, următorul lui Traian, de pizmă și póte și de témă, ca nu barbarii să gă-siască pe pod o trecėtore lesnicósă în sudul Dunărei, puse să rădăce bolțile și podela, lăsând ast-fel numai stălpī de zi-dărie, cari staū până astă-đī în ființă ascunși sub apă. Numai cele douė cãpėtăe ruinate ale podului se vėd încă în piciorė pe amėndouė malurile opuse.

B. Al doilea rėsboiū.

6. Dar nu trecu mult după întórcerea lui Tra-ian la Roma, și Decebal uită de cele făgăduite : Nu predete Romanilor tóte armele, nici tóte cetățuele; din contră, începu a face provisiuni de arme, a ri-dica alte întăriri, a primi fugari romani, ba chiar începu pe față să atace lagărele romane din Dacia. Atunci Traian, hotărât cum era de a sfărși cu po-popul dac și cu regele lui, fára alte trăgăniri îi de-clară din nou rėsboiū, trei ani după încheierea pă-cei, în an. 105. Decebal nu se aștepta la un pas

aşa de repede din partea Romanilor. Lupta trebuia să fie desperată, pe viaţă sau pe moarte. Regele dac, până a se hotărâ să o începă, încercă, de astă dată cu viclesug şi cu omor, să scape de neimpăcatul său duşman, de Traian împăratul. Acesta se afla în ierna anului 104/105 într'un oraş de peste Du-¹⁰⁴⁻¹⁰⁵năre. Decebal trămise doi fugari romani ca să'l ucidă. Planul însă nu reuşi. Tot cu viclesug, Decebal chemă la sine pe un amic foarte bun al împăratului, pe *Cassius Longinus*. Cuvîntul era că voia să trateze cu dînsul despre pace; îi făgăduia prin jurămînt că nu'i va face nici un rău. Romanul încredător se duce; regele dac însă, după ce a încercat în deşert întâi prin daruri, apoi prin ameninţări, să afle de la dînsul planurile lui Traian, însciinţă pe împărat, că în mîna lui stă viaţa lui Cassius; că dacă nu i se va da despăgubire de război şi dacă nu i se va întorce ţera ce i se luase până la Dunăre, — atunci îl va omori. Traian era pus ast-fel în cumpănă între a lăsa nepedepsit pe un inamic periculos al patriei sale şi între a scăpa de o moarte sigură pe un amic din cei mai buni ai săi. Cassius nu'l lăsa să stea mult la îndoiala; cu un curagiū heroic, vrednic de tōtă lauda, se ucise singur sorbind veninul.

7. Războiul începu în primăvara anului 105. ¹⁰⁵ Armata romană intră în Dacia prin trei părţi de odată (pe la Porţile-de-fer, prin pasul Vulcan şi pe la Turnul-Roş) şi după mai multe încăerări, după silinţe, cari treceau peste puterea omenescă, ajunse în valea Haţegului. O bătălie crâncenă se încinse înaintea unei cetăţi dace întărite, dar Traian rămase învingător. Acum Romanii se găseau sub zidurile uriaşe ale Sarmizegetusei. Fiind respinşi la primul atac, îl încep din nou cu mai mare furie. Decebal, sleind tōte mijlōcele de apărare, trimite un sol la

Traian ca să cêră pace; împêratul însă nu îngădui nimic din cerințele regelui dac. Acesta chiâmă atunci pe preoți și pe cei mai de căpetenie daci, ca să se sfătuiască asupra măsurilor de luat; cea mai mare parte dintr'ênșii socotiră că ori-ce împotrivire este peste putință, și pentru a nu cădea vii în mânilor învingătorului, hotărâră a se ucide singuri. Strînși cu toții la un ospet — cel din urmă ospet pămêntesc — împrejurul unui mare cazan, în care fierbea o bêtură otrăvitoare, sorbiră unul după altul din cupa dătătoare de mórte. Decebal aflând că Traian intră învingător în cetate, poruncesce ca tot orașul să fie pus în flacări și să sune retragerea; într'un minut marea cetate înfățișa o priveliște înfiorătoare: palatele, castelele, turnurile sale de apêrare, totul fu prada focului. Apoi urmat de óstea ce'i mai rêmăsese, se retrase într'un lagăr bine întărit, de unde eșind, fu bătut și de astă-dată. Atunci, pentru a sfârși cum începuse, ca un vitéz mare și vrednic inamic al Romei, în minutul când era să cadă în mâna Romanilor, se ucise singur cu sabia sa. Capul seũ, tăiat de un soldat, fu adus la

107 Traian pe o tavă, și apoi trâmisi la Roma (a. 107). Un mare număr de Daci, cu femeii, copiii, bêtrâni, cu turmele și cu tot ce avea mai prețios, părăsi Dacia. Rêsboiul se încheiă în anul 107 cu nimicirea regatului și a poporului dac.

8. Prădile cădute în mâna Romanilor erau nenumărate; fără a socoti armele, sculele și vasele de aur și argint, petrele prețioase și provisiunile, se vorbesce de 5 milioane de litri de aur, 10 milioane litri de argint și mai mult de 500,000 prizonieri. Chiar comorile lui Decebal, pe cari acesta le ascunsese într'o boltă făcută sub albia unui riũ, se descoperiră și se luară de Traian. Triumful ce se celebră la Roma fu din cele mai strălucite ce se veduse vr'odată. Din tóte părțile lumei veniră solii ca să felicite pe Traian; 123 de zile fără intrerupere ținură jocurile și sêrbările;

10,000 de gladiatori (luptători de circ) se luptară pe scenă și 11,000 de animale sălbatice și domestice fură ucise. Impăratul bătu mulți ani d'a rëndul banii cari, prin chipurile pe densii săpate, amintea tuturor din imperiul său, chiar celor ce nu scia să citească, strălucitele sale expedițiuni dace. El fundă un oraș anume *Nicopolis* (adică cetatea Victoriei lângă Balcani, ruinele cunoscute sub numele de Stari-Nikup), în amintirea învingerei Dacilor. La a. 113 d. Cr. senatul și poporul roman, ca să onoreze numele lui Traian și să glorifice faptele de arme ale lui și ale vitezei sale armate, înălțară o columnă numită *Columna lui Traian*, care stă până astăzi în ființă la Roma și este unul din cele mai însemnate monumente ale trecutului. Acest monument vrednic de mirare este înalt de 106 picioare și e compus din 29 bucăți mari de marmură albă, așezate strins unele de altele și scobite pe dinlăuntru spre a face loc unei scări spirale cu 185 trepte. Temelia pătrată este acoperită pe câteși patru ale sale fețe cu săpături, ce reprezintă gramezi de arme și vestimente ale poporului cucerit; iar d'alungul stilului se incolăcesce ca o cordea un brâu de săpături, ce devine din ce în ce mai lat, cu cât mai mult se ridică în sus. Pe acest brâu se înfățișează în 124 de tabeluri tăiate în piatră războiele cu Dacii; pe densele putem învăța mai bine de cât de pe o carte scrisă a cunoște întâmplările războiului și pe cele două popoare luate la luptă. Aci vedem pe voinicii și vîrtoșii Daci, cu talia lor de uriași, cu chica lungă tot așa ca și barba și mustățile, cu ochii violi, infundați, cu privirea mândră și amenințătoare, cu sprincene mari și dese, cum își apără în desperarea lor eroică fie-ce țîrg, fie-ce riș, fie-ce colț din patrie, măsurându-se cu o armată vităză, cuceritorea lumii, măiastră în arta militară și vrednică de căpitanul cel mai mare ce a avut împărăția romană, de Traian împăratul. Ba încă, nu vedem pe *Columnă* decât victoriile Romanilor asupra Dacilor; învingerile lor însă suferite de la Daci nu le-a scris, nici le-a săpat nimeni. Póte că atunci figura lui Decebal ni s'ar păre mai mare, geniul său militar mai extraordinar, deși destul de mare este acela, care în timp de 26 de ani apără patria sa cu un curagiū statornic și nu se lăsă a muri de cât o dată cu densa.

5. Dacia sub Romanî.

A. Starea Daciei.

107—112 1. De la a. 107—112 d. Cr., țera Dacilor fu prefăcută în provincie romană sub numele de *Dacia*. Ea coprindea țerile locuite pêne astăzi de Români: România, Banatul Timișorei, o parte a Ungariei, Transilvania și Bucovina. Pentru a împopora o țără așa de întinsă și frumoasă, Traian aduse locuitori din toate părțile împărăției, așezându-i prin orașele și târgurile cele părăsite ale Dacilor, precum și prin locurile bune de hrană. Populațiunea creșcu repede. Mai bine de 70 cetăți mari și mici se întemeiază numai în Transilvania, Timișora și Oltenia. În Oltenia: *Drubeta* (ași Turnu-Severin), *Romula* (ași Recica, lângă Caracal), *Amutria* (lângă riul Motru); în Transilvania: *Apulum* (ași Belgrad), *Napoca* (ași Cluși) și *Porolissum* (ași Moigrad); în Banatul Timișorei: *Tibiscum* (ași Caransebeș), *Tierna* (ași Orșova) și *Ad Mediam* (lângă Mehadia). Capitala Daciei era la *Sarmizegetusa*, unde sta guvernatorul împărătesc și preotul cel mare al provinciei. Aci se ținea în fie-care an adunarea deputaților trimiși de cetăți, ca să pună la cale trebile comune. Toate aceste cetăți cu templurile, palatele, băile și teatrele lor împodobeau țera, iar prin zidurile lor cele tari o apara. Se făcură și drumuri așternute cu pētră, din cari unele sta. în ființă pêne astăzi, cum sunt: drumul de la Turnu-Severin prin Recica la Celei. drumul de la Celei. la Turnu Roș (Calea *Troianului* pe malul Oltului), cel de la F.ămânda (lângă Dunăre) la Câmpu-lung, și altele. Prin aceste drumuri bine împărțite, ca și prin flotila Dunării, viața și bogăția se răspîdeu în toate părțile Daciei, iar produsele ei roditoare se duc. pêne în țeri depărtate. O armată ca de 25.000 ómeni apăra

provincia, care, pe tot lungul granițelor, era acciperita cu un șir de cetățui întărite și cu valuri de pământ.

2. In scurt timp Dacia deveni una din cele mai frumoșe și mai înfloritore provinciî dunărene. Nouii locuitorî cu o răbdare de fer deschid locuri de hrană, curață pământul de rădăcini și 'l fac bun pentru cultură și pentru crescerea vitelor. Se înființază școli pentru învățatura artelor și sciințelor. Comerțul, industria, agricultura și cultura viei își iaū sbor. Bunul traiū se vede pretutindenî in orașe: multe familii sărace, găsind aci un pământ roditor, mijlôce de traiū indestule, aurul din Transilvania, se inavuțiră in curënd. Cetățeniî se 'ntrec care mai de care să impodobescă lăcuințele lor și să infrumusețeze orașul. Mai cu sémă România-mică saū Oltenia s'a impopulat și a înflorit fôrte repede, cu mult mai bine de cât in părțile nordice ale Daciei. Ruinele de la Turnu-Severin, Recica și Celei (jud. Romanați), șoselele romane cari staū in ființă, ceie 13 cetățî cari se găsiaū numai pe lângă drumurile de la Turnu-Severin și Turnu-Roș, dovedesc că romanitatea se întemeiase aci puternic și in timp fôrte scurt.

B. Istoria Daciei.

(a. 107—255 d. Cr.)

1. Dacia romană se găsia, încă de la început, in-conjurată din trei părți de popóre barbaro, venind numai la sud, prin Dunăre, in atingere cu stăpânirea romană. Din acéstă causă apărarea ei cerea multe jertfe din partea Romanilor. Impăratul Adrian (117—138 d. Cr.), care urmă in ^{117—138} domnie lui Traian, voi chiar s'o părăsescă și s'o lase in prada barbarilor. Décă nu puse in lucrare acest plan, cauza a fost, nu atât minele de aur ale

Transilvaniei, nici credința că Dacia era trebuincioasă pentru apărarea fruntariei dunărene a imperiului, ci numărul cel mare de cetățeni, orașele numeroase care înfloriau și civilizațiunea ce se întemeiase în Dacia. El însă strică podul de piatră de la Severin, de teamă ca să nu treacă barbarii în sudul Dunărei.

- 188—161 2 Sub domnia lui Antonin Piu (138—161) Dacia se bucură de o lungă pace. Acest timp se poate numi *epoca de aur* a Daciei. Acum se înzestră ea cu drumuri așternute cu piatră și orașele se înfrumusețară cu monumente și edificii mărețe. Dar
- 161—180 sub Marcu Aureliu (161—180), *Marcomani* împreună cu alte popoare, năvălesc de o dată ca un potop și acoperă Dacia și țările de prin prejur. În Dacia, locuitorii, copleșiți de groază, fugiră în toate părțile, ascunzându-se acolo unde aveau mai puțin. Cea mai mare parte din populațiune a fost dusă în robie, în număr de peste 200.000 oameni, cari, după încheierea păcii, se întorseră înapoi. Sub Com-
- 180—192 mod (180—192), fiul și următorul lui Marcu Aureliu, *Dacii cei liberi*, călcând fruntariile Daciei, guvernatorul ei întreprinse o expedițiune în contra lor și colonisă 12,000 dintr'înșii în Dacia, în condițiune de *șerbi* sau *clăcași*.
- 192—211 3. Septimiu Sever (192—211 d. Cr.) merită cu tot dreptul a fi numit *reîntemeietorul Daciei*, căci el introduse mai multe îmbunătățiri în organizațiunea ei din lăuntru; aduse o nouă colonie la Dru-beta și zidi acolo un castel de apărare, ale cărui ruine se văd până astăzi. În timpul lui Cara-
- 211—217 calla (211—217 d. Cr.) *Dacii cei liberi*, începând din nou prădările lor în Dacia, fură puși în respect și îndatorați, în schimbul unui tribut anual, a da trupe Romanilor în cas de război; drept asigurare și sub cuvânt de alianță li se luară și ostatici. Însă,

după uciderea lui Caracalla (an. 217), ei își luară înapoi acei ostatici și continuară prădările în Dacia. 217
 Guvernatorul de atunci al acestei țări, un fost sclav și friser al unei femei, nu putea fi în stare să apere provincia.

4. În timpul acesta la gurile Dunărei se arătară *Carpții*, cari începură a prăda Dacia, luând pe bieții locuitori în robie și făcând viața cu totul nesigură. Romanii stăpâneau încă până atunci partea sudică a Moldovei și Basarabiei, de la Siret până la Dnistru. *Carpții*, pe la a. 235 bătură pe Romani și coprinseră acea parte de țară, devenind astfel stăpâni peste totă Moldova și Basarabia. De altă parte însă, împăratul Maximin în a. 237 puse capăt năvălirilor, ce *Dacii liberi*, în frunte cu *Costubochiți*, făceau mereu în Dacia, bătându-i desăvârșit și aședând o parte dintr'ênșii în nord-vestul Daciei. 235 237

5. În anul 238, *Goții* trec pentru întâia oară Dunărea și se năpustesc asupra cetăților grecesci de pe țărmul Mării-Negre. Împăratul *Gordian* (238—244) e silit să plătească *Goților* un tribut anual și să cumpere astfel cu ajutoare bănesci năvălirile barbarilor în imperiu. De aceea, și Dacia în timpul împărăției lui *Gordian* se bucură de liniște și de îngrijirea deosebită a împăratului, căruia, spre recunoștință, provincia întregă îi ridică monumente. 238 238—244

6. Exemplul însă dat cu plata de ajutoare bănesci *Goților* deșteptă în vecinii lor *Carpți* plăcerea de a căpeta și dênșii un așa lucru, ca unii ce sunt mai tari, diceau ei, de cât *Goții*. Cererea însă neacordându-li-se, năvăliră în a. 245 peste Dunăre. Împăratul *Filip* (243—249) îi respinse cu putere înapoi. Dacia și sub acest împărat este în pace; ba încă din cauză că legăturile sale comerciale cu popóarele vecine erau însemnate, dobândi chiar dreptul de a bate bani de aramă cu numele ei propriu: PROVINCIA 245 243—249

DACIA. Filip întări Romula cu un zid împrejur.
 249—251 7. Sub vitézul și energicul *Traian Deciu* (249—
 251), Dacia continuă a gusta ródele bine-făcătóre
 ale păcei: șoselele se îndreptéză și fruntariile se
 250 reintăresc; Dacia tótă ridică în a. 250 lui Traian
 Deciu un monument în care 'l numesce *reîntemeie-*
torul Daciilor, iar ea singură își dăce pe monetele
 255 sale: *Lacia fericită*. Dar nu trecu de cât 5 ani și
 ea, frumósa țară a lui Traian, este ca și perdută
 pentru imperiú, fiind coplesită de Marcomani. În
 271 fine, la anul 271, împératul Aurelian e silit a pă-
 rări cele din urmă puncte întărite ce Romanii mai
 aveaú în Dacia, retrăgénd armata și lăsând ast-fel
 pe locuitorii de acolo în voia întêmplării.

S. Acéstă retragere a armatei nu trebuie înțelésă
 ca cum Aurelian ar fi dus peste Dunăre tótă po-
 pulațiunea romană din Dacia. El nici nu putea
 smulge pe coloniști din lăcuințele lor. Numai func-
 ționarii trecură cu oștirea. Partea cea însemnată
 însă a națiunei, cetățeni, poporul agricol, stătură
 pe loc. Aceștia alcătuiaú un mied puternic al ro-
 manității rémas neînterupt la stânga Dunării, în
 Dacia Traiană, și din acest mied a crescut și s'a
 întins némul Românilor, cu tóte greutățile vremi-
 lor prin care el a trecut.

6. Nascerea poporului român.

1. Timpul de 167 ani, cât a stat Dacia sub stăpânirea
 romană, era destul pentru ca să se nască o nouă naționali-
 tate. Că acésta nu putea fi de altă origină de cât *română*,
 vorbesc următórele împrejurări: după supunerea Daciei de
 Romanii, țara rămânénd aprópe deșartă de locuitori, Tra-
 ian a adus coloniști ca să împopuleze orașele și câmpiile.
 Acești coloniști, de și din diferite părți ale imperiului, e-
 raú însa deja romanisați, vorbeau limba latină, limba ofi-
 cială a statului, și cu timpul se deprinsese în totul cu
 viața romană. Dacia nu era considerată ca o simplă țară cu-
 cerită, ci ca o *coloniă* romană, adică ca o parte din însăși

ființa statului roman, din însăși națiunea domnitore. Voind să facă din ea un post înaintat al romanității în lumea barbară a Nordului, Traian nici nu putea avea încredere în populațiunea dacă, ca să o lase în țără și cu timpul să se romanizeze, nici să aducă în locul ei oameni streini. În scurt, prin aducerea de coloniști - cetățeni romani -, prin aședarea soldaților lor după serviciul armatei în Dacia cu drepturi cetățenesci, prin măsurile luate de a se alunga sau nimici populațiunea învinsă și de a se face din întreaga provincie o *coloniă romană*, s'a putut naște, în timpul ceii de pace și prosperitate, ce a urmat cu mici intreruperi de la Traian până la Aurelian, *naționalitatea română*.

2. La a. 271 sau și ceva mai încóce, Românii, cari vorbiau limba latină țărănescă, una și aceeași limbă, încep să se despartă. O parte trece Dunarea și se aședă în Dacia cea nouă a lui Aurelian, de unde în cursul vécurilor se respândesc : unii până în fundul Macedoniei trăind în cătune cu păstoria și agricultura, și sunt cunoscuți până astăzi cu numele de *Țințari*, *Cuțo-Vlachii* seú *Români macedoneni* ; alții ajung până la Marea-Adriatică, unde'i găsim ađi în Istria și Dalmația sub numele de *Morlaci*. Românii, rémași în Dacia Traiană, se întind și ei treptat în curs de dece vécuri, peste Moldova, Basarabia, Rusia, unde'i găsim pe la finele secolului al XII și începutul secolului al XIII. Aceste ramure românesci, respândite la apus și răsărit, în miédă-nópte și miédă-đi, purced dintr'un singur trunchiú, din Oltenia și Transilvania, din Dacia lui Traian, unde s'a născut *naționalitatea română*.

7. Dacia în timpul năvălirii barbarilor.

(a. 255—1250 d. Cr.)

1. În timp de 1,000 de ani Dacia fu cutreerată de un cird de némuri, unele mai sélbatece de cât altele. Ele umblând numai după prăđi, îndată ce nu mai găsea ce să ia de la locuitori, trecéu peste Dunăre, seú se ducéu spre Apus în țeri mai bogate. Din acéstă caúsă nici unul din acele némuri nu aú întemeiat un stat, care să dăinuiască, petrecerea în țerile române fiindu-le vremelnică.

2. Pe la a. 300 năvălesce din Asia în Europa un popor de rasă mongolică numit *Hunii*. Ei daú la

Dnistru peste Goți. Aceștia de spaimă fug în număr de aproape un milion cu femei, copii și robi, peste Dunăre. Hunii ajung pînă în câmpiile dintre Tissa și Dunăre, și sub un rege al lor *Attila* (a. 433) întemeiază acolo un regat puternic. Ei supun multe popoare, încă și pe Români, cari pentru o dare anuală în grâne și pentru ajutor de oște la timp de război, își păstrară în Banat, Oltenia și Transilvania, limba, obiceiurile și domniile lor. Attila se duce cu 700.000 omeni să supună Apusul; pustiesce Franca, dărînd într-o bătălie (în câmpiile Catalaunice), cea mai sîngerösă din câte cunösce istoria, este cîmplit bătut de Romani. Curînd după acesta el mörre chiar în nöptea nunții séle (453). Patru sute ani după mörtea sa, trecerea lui gröznică pe pămînt încă nu se uitase din mintea ömenilor, cari il numiau cu spaimă : *bicîul lui Dumneđeu*.

Hunii erau nomazi. Femeile lor traiau în caravane, iar bărbații staü pe cai ziua și nöptea, mîncau și beau, chiar dormiau și visaü, lungiți pe gätul cailor. Carnea nu o ferbea la foc, ci o punea sub șelile cailor, ca să se frăgeđescă. Eraü förte cruđi și viteji pînă la nesocotință. În luptă, cu sabia într'o mină și cu un ștréng în cea-l'altă ca să apuce de git pe inamic, pe cai iuți ca vîntul, aci daü iuruș în östea dușmană, aci se retrag și se ascund pentru a năvăli din nou cu mai mare iuțelă. Imbrăcămîntea lor era : o cămașă de in, pe care n'o lepăda de cit cînd s'a făcut sdrențe, o haină cusută din piel de șobolan séu veverițe, nădragi de pele de capră, un coif ca un semicerc, și în picöre opinci. N'aveau nici o religiune, iar patima cea mai mare a lor era aurul. Ei împodobiau păturile cailor cu pelea jupuită de pe capetele dușmanilor uciși.

3. Murind Attila, regatul Hunilor s'a desființat și în locuințele lor de la Tisa și Dunăre, au venit un popor de viță germană *Gepidi*, iar pe amëndoué cöstele Carpaților și în câmpiile Țerii Romănesci *semințiile slavone*. Slavii trec de mai multe ori Du-

nărea după pradă, pênă ce, pe la anul 600, în număr de peste 100.000 se revêrsă în peninsula balcanică, unde rămân pentru tot-d'a-una. Rămășițele lor din stînga Dunărei se perd în mijlocul Românilor, cari revêrsându-se din munți intrară în legături strinse cu acest popor aședat și dat la lucrarea pămîntului. 600

Slavii avéu locuințe statornice, trăiau mai mult în sate de cît în orașe și se indeletniciau cu crescerea vitelor, albinelor, cu agricultura și grădinăria. Ei se luptău mai mult pe jos de cît călări, cu arce, topóre, mâciuci și buzdugane. Ei viețuia în comunități familiare (zadruga), adică toți membrii unei familii, sêu și mai multe familii înrudite, trăiau, lucrau și agoniséu împreună avênd în cap pe cel mai bătrân, tatăl sêu fratele mai mare. Femeia se bucura de un loc onorabil în familie. Mai multe sate reunite formau o *jură*, care avé de capitală orașul (grad.) Ei se închinau la rîuri și la ținere și credéu în *Samovili* sau *Samodivi*, în *duhuri* și *vircolaci*, despre cari ținéu, ca și poporul român, că atunci când este întunecime de lună sau de sóre, apoi vircolaci aș mîncat luna sêu sórele.

4. În locul Slavilor venira în Dacia *Bulgari* (a. 660), un popor de acelaș nêm cu Hunii, sub conducerea lui *Isperuch*. Acesta nu stă de cît 15 ani în *Bugiac* (între Dnistrul, Dunăre și Marea-Négră) și trece cu tot poporul sêu peste Dunăre, supune pe toți Slavii și întemeiază un regat, care mai târziu devine puternic pe amêndoué malurile Dunărei, și ține pênă la a. 1018. 600 1018

Bulgari avéu aprópe aceléși obiceiuri ca Hunii. Bărbații purtau șalvari largi, își rádea capul și-l acoperéu cu un turban; femeile își ascundeau fața cu un vël, ca turcoícele. Morții sêu îi ardeau, sêu îi îngropa în movili mari. Ei nu începéu vr'o bătălie pênă ce nu luaș sfatul vrăjitorilor. Ca stég aveaș o códă de cal (ca tușul sêu buncucul Turcilor). Jurămintele la încheierea tractatelor le făcéu pe o sabie infiptă în pămînt, cu care tăiasă în bucăți un câine, ținéu că tot așa să fie făcut bucăți cel ce va călca tractatul.

Domnul lor se numia *Chan*. Cu timpul Bulgarii amestecându-se cu Slavi și-au pierdut limba, obiceiurile, viața nomadă, s'au creștinat pe la a. 864, așa că în mai puțin de 200 ani ei au devenit cu totul alt popor, poporul slavon al Bulgarilor de astăzi.

5. După plecarea Bulgarilor din Bugeac venirea în locurile *Ungurii* și *Maghiarii*, de viață finico-mongolă, sub conducerea lui *Arpad*. Ei steteră aci numai câțiva ani, fiindcă un alt neam înrudit cu densii, *Pecenegii*, îi bat și-i silesc a trece prin pasurile Carpaților și a se așeza la Dunărea de mijloc în țera numită după densii Ungaria. De aci ei încep să prădeze țerile de prin prejur și vin în luptă și cu Românii. Pe la 1050 regele Ladislav cel Sfânt supune Transilvania și aședă spre pașă ei grăniceri numiți unguresce *Szekeli*, adică *Secui*.

Ungurii la venirea lor în țerile dunărene ducău o viață nomadă, cutrierând cu turmele și corturile lor din loc în loc. Capul îl râdea, lăsând numai trei șuvițe pe spate, pe când bărbile le purtau destul de mari. Se țice că era așa de cruți, în cât mâncau inimile dușmanilor, socotind acesta ca o doctorie. Chemarea la arme se făcea astfel : un pristav, îmbrăcat într'o mantă roșită de sânge, ducea din casă în casă o sabie scaldată în sânge, la vederea căreia toți striga : „Haljuk, haljuk! Haljuk vehe!” (Auzim, auzim!). Pristavul le răspundea : Glasul Dumneșului Ungurilor ! Fie-care să iasă la locul hotărît bine într'armat, altfel va fi tăiat în două și va fi dus în robie.. Ei scoteau atunci un țipet îngrozitor și se gătău de luptă. Arma de căpetenie era arcul, cu care ei trăgeau de pe caii lor, mici dăr iuți, în dreapta și stînga, înainte și îndărăt, săgeți ascuțite, cite o dată otrăvite. De celelalte arme, sabia, lancea, buzduganul, făcea mai puțină întrebuințare. Sabia însă trebuia s'o aibă fie-care Ungur în casa lui și să n'o lase de la brîu nici-o dată. Pe prinșii de răsboi îi omora pînă la unul, creștînd că au să aibă de densii trebuință pe lumea cealaltă. Jurămintele le întăreau bînd sânge amestecat. Cu timpul ei lăsară aceste obiceiuri sîlbaticе, luând de la Români, Slavi și Germani năravuri mai blinde și deprîndîndu-se cu o viață aședată. Ei se creștinară pe la a. 1000.

6. După plecarea Ungurilor vin la Dunărea de jos *Pecenegii*, cari, pe la jumătatea secolului al XI, trec Dunărea în număr de 800.000 suflete și se aședă în Bulgaria. Câmpiile Țerii-Românesce și Moldovei încap acum în mâinile *Guzilor* sêu *Cumanilor*. Aceștia ajută pe Români din imperiul româno-bulgar al lui Petru și Asan să bată pe Bizantini; dér Mongoliî lui Gengishan și ai nepotului sêu Batu-han îi bagă în gróză; unii sub *craul* Ion găsesc scăpare peste Dunăre; alții fug în Transilvania cu rugăciune să fie primiți, căci vor să se creștinească; 15.000 dintr'ênșii chiar se și botéză, înființându-se cu acéstă ocaziune «episcopatul Cumaniei.» Alți 40.000 se duc să se așede în cîmpiile Tisei. În fine cu retragerea Mongolilor, pe la jumătatea secolului al XIII se încheiă epoca năvălirii barbarilor în Dacia.

Pecenegii și Cumanii avéu aprópe acelési obiceiuri ca Bulgarii și Ungurii; nomađi, sêlbatici, trăiau în colibe sêu în corturi făcute din piei de animale, ca și haînele de pe dênșii; se hrâniau cu lapte, carne crudă, carne de cal, de sóreci și de pisică, și cu tot soiul de mortăciuni. La cap se purtau rași și coperiți cu turbane; ca arme aveau: arcul și sulița; erau mai toți călăreți, având fie-care cel puțin dece până la două-spre-dece cai, pe care îi duceau cu dênșii pretutindenî. Chipul lor de bătaia era ca al Ungurilor. Riurile le treceau pe pei de cal cusute bine, ca să nu pētundă apa prin ele; ei legaú aceste pei de códele cailor, și punându-se cu carele și cu tot avutul lor, treceau pe cel-alt mal. Cumanii trăind la un loc cu Români, mulți din ei se creștinară și luară nume românesce ca: Ion, Lazăr, Turtul, Omul, Mantul, Gubul, Nestor, Costea etc. Din viața lor scim numai că se căsătoriau cu sócele și nurorile lor. Jurământul de *alianță* se făcea prin *tăierea unui câine*, iér cel de *credință* prin frăția de sânge amestecat, adică și o parte și alta care avea să se înfrățescă, își luaú sânge și'l amestecau într'o cupă, și după ce l dregeau cu vin și cu apă, îl bea fie-care, đicând că s'aú făcut *frați de sânge*. Regii sêu Chanii cumanî, cum

și nobilii erau îngropați sub măgure seú movile, d'asupra cărora se jertfiau de vii un număr de ómenii și cai, seú, pentru ómenii săraci, numai cai.

8. Viața Românilor în timpul năvălirii barbarilor.

1. Româniî n'aú încetat vre-o dată să ocupe în întreg seú în părți Dacia Traiană, și aú păstrat în mijlocul sdruncinărilor de tot felul, în munți ca și în câmpie, limba, datinele și obiceiurile moștenite de la Romani.

2. Limba, care este semnul naționalității unui popor, a rămas neatinsă în temelia sa, este aceeași limbă latină, cum o grăiaú în Dacia străbunii noștri pe timpul împărăției romane. Ca să înțelegem lucrul e destul a spune că: în limba românească, de și a intrat o mulțime de cuvinte streine, slavone, unguresci, turcesci și grecesci, deși numărul lor covârșește pe al cuvintelor latine, însă fără de acestea din urmă n'am putea vorbi: fiind-că gramatica, care este sângele și sufletul limbei, ne este latină, iar nu streină. Românul a păstrat cuvintele străbune pentru tot ce este în năuntrul ființei seú, mai aprópe de densul, ca și pentru tot ce 'l înconjóra: pentru părțile interne și externe ale corpului omenesc, pentru vârstele omului, legăturile de familie, elementele ca și fenomenele naturei, fenomenele sufletești, pentru pământ cu deosebitele lui priviri, pentru cer cu diferitele lui corpuri, pentru ano-timpuri și cite-și trele regnurile naturei (animal, vegetal, mineral). Cuvintele pentru păstorie, pentru țesut, cele mai multe privitoare la cultura viei, multe pentru agricultură și pentru răsboiú, sunt romane. Datine, credințe și eresuri, obiceiurile la nascere, la nunță și la înmormântare, pêne și lécurile și descintecel babeilor dela țérá, sunt moștenite și păstrate dela străbunii Romani.

3. După părăsirea Daciei de Aurelian locuitorii orașelor aú trebuit să fugă dinaintea năvălitorilor și să se adăpostescă în munți. Aci ei își schimbară felul de viață de pêne atunci; din *cetățeni* deveniră locuitori de sate; indeletniciriile și deprinderile orășenesci cu timpul se uitară, ca și numele vechilor orașe; trebuințele vieții se imputinară. Mulți se făcură păstori, dér nu părăsiră cu totul nici lucrarea pământului. Precum la străbunii lor Romani, temelia Statului era plugăria, inima Statului era țăránimea, precum la ei pêne ce plugul nu trăgea brazda, pe unde avé să se înalțe

zidul oraşului, nu începea zidirea oraşului, — tot așa Români în toți timpii au fost proprietari de pământ, și cei mai dintâi proprietari de pământ în țările locuite de ei pînă astăzi. Aceeași dragoste ce avea Romanul pentru bucata sa de pământ, — o are și Românul, care ține și vrea să rămână moșnean în țera moșilor și părinților săi, și prin munca brațelor sale să se hrănescă și să trăiască cum se cade și cinstit.

4. Dar Români nu uită nici deprinderile răboinice, nici perdură instituțiunile lor militare. Dacia pentru Romani fusese o provincie militară de graniță; de aceea totul într'ensă a fost rînduit după trebuințele răboiului: cetăți întărite cu ziduri, drumuri întărite cu castele, granițe întărite cu valuri. Viața întrîgă se înfățișa în haîna soldatului, Dacia fiind locuită mai cu sîmă de soldați în activitate și de soldați în retragere; multe din orașe au origină militară. Nu era puțină dîr, ca Români să uite să se bată, precum n'au uitat nici cuvintele latine: *luptă, bătăie, ôste, armă, arc, săgeată, șea, frîne, căpăstru*. De aceea cea mai vechiă pomenire istorică despre dînsii este și cea mai vechiă despre isprăvile lor răboinice, cînd pe cai iuți ca vîntul trag din arcurile lor săgeți otrăvite. Sub *voevodi* sîi *duci* și organizați militare ei se arătă în istorie, la stînga ca și la dreapta Dunării, în Carpați ca și în Balcani.

5. O schimbare însemnată avea să aducă în viața Românilor *Creștinismul*. Printre locuitorii Daciei aduși de Traian, printre soldați și neguțetori, erau mulți cari credeu în învîțăturile Mîntuitorului și cari primise creștinismul chiar de la Sf. Apostol Pavel. Numărul lor crescă cu încetul, cu tôte că Romanii păgâni oprău răspîndirea credinței creștine. Ei creșdînd că imperiul roman dătoresce mărirea și puterea sea ȕeilor lor, socotea de dușman al imperiului pe ori-ce creștin, care desprețuia pe acei ȕei și nu voia să le aducă jertfe. De aceea împărații romanii porunciră și guvernatorilor Daciei să prigonescă pe creștini; mulți bărbați și femei rîbdară munci grîznice pentru credința cea nouă, și avură mîrte de mucenici. Împăratul *Constantin cel Mare*, cel care a mutat scaunul împărăției de la Roma la Constantinopole (a. 330) lepădă păgînismul ca 830 religiuine de stat, și primi în locu-i creștinismul, el însuși botezându-se puțin timp înainte de mîrtea sa. Propovîduirea noii credințe făcîndu-se în limba latină, Români păstrară neschimbat fondul primitiv latin al creștinismului:

*creștin și păgân, deș și Dumnezeu, sfânt și Sânta-Fecioră, preot, biserică, altar, mormânt; martur (mucenic), rămășițe (sfinte mōște); numirile lunilor: Cărintar, Făurar, Marș sau Mărșisor, Prier, Florar seú luna lui Prătar, Cireșar, Cuptor, Gustar seú Măselar, Răpciune, Brumărel, Andrea seú Ningău; săptămăna ca și tōte zilele săptămănei; sėrbėtore, ajunul, Crăciunul, Colinda, Paștile, Rusaliile, Bobotėza, Păresimile seú Păresi, Cășlegi, lăsatul de carne, rugăcune, botezul, cumătru și fin, cuminecare și cuminecătură, comindul seú comindare (pomana la morți); binecuvėntare, cāsătorie, măritare, cununie, Sfinta Scriptură; cruce, pėcat, inger și drac, blăstămare; ziua județului, tartar (iad) și lege (religiune). Tōte aceste cuvinte sunt latinesci și s'au întrodus în limbă treptat și prin legătura Romănilor din stănga Dunărei cu cei din drėpta, cari deja în secol. IV-lea avėu biserica întocmită, avėu episcopi ai lor ca: în Silistra pe Auxențiu, în Arcer-Palanca pe Palladiu, în Belgrad pe Ūrsaciū, cari scriiau și propoveduiau în latinesce. Când mai târđiu Romăni, uniți cu Bulgari, înființară imperiul romăno-bulgar prin frații Petru și Asan și primiră în biserică *ritul slavon* împreună cu cartile bisericesci, scrise în limba vechiă slavă, atunci multe cuvinte slavone și grecești se întroduseră, dér ele nu alcătuesc *fondul* credinței creștine, ci mai mult *formae* și *ierarhia bisericescă*.*

9. Statele romăne înainte de întemeierea principatelor Țerei-Romănesci și Moldovei.

(450—1300)

1. Romăni fiind părăsiți în voia întemplerii cât ținu năvălirea barbarilor, simțiră de timpuriu trebuința de a se aduna în mici principate sub domniilor naționali. Incă din secolul al V se vorbește de ducele *Roman* al *Severinului*, care vine cu 700 călăreți la nunta lui Attila. Asemenea principate existaū de sigur la venirea Bulgarilor și Ungurilor: unul în partea de apus a Transilvaniei (în valea Mureșului) sub voevodul *Geloū*; altul în țera Severinului sub ducele *Glad* și mai târđiu *Achtum*; un al treilea în Maramureș sub ducele *Menomorout*.

2. Pe la începutul secolului al XII în Moldova de mîadă-đi, între Prut și Siret, se afla un principat românesc al Bêrladului, cu capitala în orașul Bêrlad, avênd ca orașe mai însemnate *Tecuciul* și *Galății* (numit pe atunci *Galicium-mic*). În nordul Moldovei se întindea alt principat român pînă la hotarele Galiciei și pînă departe în Rusia. În fine pe la 1300 vedem al treilea principat, cu capitala *Iași*.¹³⁰⁰ Numele de *Moldova* dat țerei (de la riul cu același nume) este cunoscut încă din secolul XIII, iar ca orașe ale sêle în ființă putem numêra : *Hotinul* de pe Dniștru, *Sucêva*, *Cernăuți*, *Seret*, *Petra*, *Baia*, *Nemț*, *Cetatea-Albă* și *Chilia*.

3. Țera saŭ *Banatul Severinului* coprindea districtele Mehadia și Almașul din Temișiana și cele cinci județe ale Olteniei saŭ României-Mici. Locuitorii, toți Români, trebuiră încă de timpuriu să țină pept vecinilor Unguri, cari căutaŭ să pună mâna pe o țeră așa de frumoasă. Câte lupte avură cu dênșii, nimeni nu le-a scris. La a. 1240 Mongo-¹²⁴⁰lii, cari dusesese mórtea și gróza pînă în inima Ungariei, daŭ pept în țera Oltului cu un *Basarabban*, adică un ban din familia Basarabilor, domnitoré în Oltenia. Tot pe atunci în Țera-Românescă la rêsărit de Olt se afla un principat român cu capitala în Tirgoviște. Preste el domnea voevodul Seneslaŭ ; din orașe existaŭ : T.-Severin, Craiova, R.-Vâlci, Brăila, Giurgiu, Câmpu-Lung, Argeș, Pitești, Slatina, Cetatea de Floci, Buzeu și București ; iar din mănăstiri : Govora, Glavacioc și Snagov. Țera era împărțită în județe, avea o administrațiune regulată, o armată bine întocmită, în scurt ea înfățișa chipul în mic al statului, ce vom vedea că se ridică îndată sub *Radu Negru Vodă*.

PARTEA II.

ISTORIA VECHIĂ.

De la întemeierea principatului Țării-Românești (a. 1290) până la Mihaiu Vitezul (a. 1593), și a principatului Moldovei (a. 1349) până la Aron Vodă (a. 1591).

I.

Istoria Țării-Românești de la întemeierea principatului până la Mihaiu Vitezul.

(1290—1593 d. Cr.)

I. Litean-Vodă.

(1272—1280).

1. Pre la începutul secolului al XIII, în Țera-Românească se afla, deosebit de banatul Severinului, trei voevodate române mai însemnate: la stânga Oltului voevodatul lui *Linioiu* și al țării *Lotrului*; la dreapta, voevodatul lui Seneslaș. Asupra acestor principate popoarele vecine Ungurii, Sârbii și Bulgarii începuse de vre-o câțiva ani să aibă ochi reși, și ca unii ce se simțeau mai tari gîndeau să le supună. Lucrul acesta se putea ușor întâmpla, dacă Româniil aveaș să mai stea așa despărțiți, sub căpeteniile lor tot-d'a-una în certuri. Simțul primejdiei însă îi făcură a se stringe de pe unde erau risipiți, și când cutropitorii voră să-i înghiță unul după altul, îi aflară pe toți uniți, cu brațele înarmate și sub un singur stăpânitor.

2. Cel d'ântâiū care a încercat să unescă pe toți Româniī din Țera-Românescă fu *Litean Vodă*. El vĕdĕnd (in 1272) pe tronul Ungariei un copil numai de 10 ani, *Ladislav IV* sau Cumanul, coprinse in unire cu frații sĕi banatul Severinului, se declară neatârnat de ori-ce legături de supunere către Unguri și nu mai voi să le plătescă nici o dare. Până ce aceștia să vină cu armele asupra-ī. se sculară Sĕrbii. Litean ii bĕtu in nenumĕrate rĕnduri, și așa de tare, in cât până astă-đi ei il pomenesc in cĕntecele lor ca pe un Vodă viteaz și rĕsboinic. Regele maghiar trimite atunci contra lui o armată. După lupte crĕncene Liteanu cade ca un viteaz pe cĕmpul de bĕtăiă, frate-sĕū *Bĕrbatu*, se prinde și se dă pe mâna regelui, ca să-și primĕscă pedĕpsa. Acesta, după ce 'i stórse sume mari de bani pentru rescumpĕrare, și 'i primi jurĕmĕntul de credința și supunere, il lăsă liber să se ducă a domni la Țirgoviște.

2. Tugomir Basarab numit in domnie Radu Negru Vodă.

(1290—1320)

1. Mai norocoși de cât Liteanu fură *Tugomir Basarab* (1290—1320) și fiul sĕū *Alexandru* (1320—1360). Domniele lungi a amĕndorura erau trebuinciose pentru a inchiĕga un stat până atunci trunchiat, cutropit de nĕmuri streine și rivnit de vecini puternici. Lucrarea incepută de Tugomir se desĕvirșesce de fiul sĕū. așa că amĕndouī se pot numi intemeietorii principatului Țĕrii-Romĕnesci.

Tradiția, adică cele spuse sĕū scrise din bĕtrĕni, a grĕmădit asupra unei singure persóne tot ce și-au putut ómeniī aduce aminte, in điuă când ei au inceput să 'și dea seamă de unde vin, cine a intemeiat zidirile vechi, bisericile, orașele, țera și domnia.

După această tradițiune, care se află până azi în gura poporului din jud. Muscel și Argeș, a fost un domn viteaz cu numele Negru Vodă. El se retrăsese peste munți în Făgăraș de gona Tătarilor, cari copleșise câmpiile și pla-iurile Țării-Românesce și chinuiau rău pe bieții creștini, hrăpindu-le fetele și nevestele, și punându-i la munci grele. Negru Vodă, după ce și căpui bine oștea, se scobori cu totă casa lui și cu mulțime de norode, Români, Papistași, Sași, pe apa Dâmboviței; și după ce închise toate po-tecele pla-iurilor și ale muscelilor, își împărți oștea în cete și începu să lovască pe Tătari din mai multe părți de odată, până ce a reușit să-i scotă la câmp deschis din satele și cet. țile unde se încuibase. Aci dându-le bătaia virtos, pe mulți din ei i-au omorit, puținii câți scăpară fură goniiți peste hotare. Apoi Negru Vodă s'a pus să facă țera nouă; întâiu a făcut orașul Câmpulung, unde zidi și o biserică mare și frumoasă și înaltă pentru creștinii ortodocși, și altă biserică pentru Sașii papistași, cari venise cu dânsul din Ardeal. Din Câmpulung „aș descălecat apoi la Argeș, și iar aș făcut oraș mare și și-aș pus scaunul de domnie, făcând cuiți de piatră și case domnesci și bi erică mare și frumoasă. Iar norodele ce pogorise cu dânsul, unii s'aș tins pe sub munți, ajungând până în apa Siretului, și până la Brăila; iar alții s'aș tins în câmpii peste tot locul de aș făcut orașe și sate până în marginea Dunării și până în Olt.“

1790 Acest Negru Vodă, pe care tradițiunea scrisă (cronica) îl numesce și *Radu Negru* și-i pune domnia la a. 1290, trece de întemeietorul mai tutulor orașelor și cetăților din țera: Pitești, Tirgoviște, Buzău, Slatina, Giurgiu, Cetatea de Floci, *cetățile Negru Vodă* din jud. Muscel, Argeș și Buzău, în scurt el înfățișază în inchipuirea poporului începuturile statului românesc, tot ce este mai vechiu, din zile bătrâne nesciute.

2. Istoria lui Tugomir Basarab ne este pré pu-țin cunoscută. Atât se pôte spune cu siguranță că dânsul, după ce a isbutit să curețe țera de rămă-șițele Tătarilor și Cumanilor, cari se încuibase mai cu sémă prin județele de munte, a întemeiat o nouă domnie cu scaunul mai întâiu în Câmpu-Lung și apoi în Curtea de Argeș, a supus banatul

Severinului și a rupt orî-ce legături de supunere cu Coróna Ungariei. Acésta, fiind pe atunci sfâșiată de turburările și resbóiele din launtru, nu era în stare să faca vre-o împotrivire. Ast-fel Tugomir putu sa unéscă pe toți Români și să 'și statornicéscă stapânirea asupra întreg Principatului.

Tugomir Basarab, urcându-se pe tron, lua titlu de „*Ion Radu Vodă*, cu mila lui Dumneđeș vovod și domn al Țerei-Românesci și ban al Severinului“. El îngriji de întemeierea și întogmirea Bisericeii ortodoxe; puse scaunul mitropolitan în Curtea de Argeș și înființă episcopia Rîmnicului (a. 1304) în orașul Rîmnicul-Vâlci, unde mai pe urma se făcu mitropolie; zidi biserica din Câmpu-lung și o înzestră cu moșii și venituri. Asemenea mai facu biserica *Sf. Nicolae domșesc* din Curtea de Argeș, care stă în ființă. Aci, după o domnie gloriósă, Tugomir fu înmorméntat pe la 1320, lasând tronul fiului său Alexandru Basarab.

3. Alexandru Basarab.

(1320—1360 d. Cr.)

1. Alexandru Basarab a fost un domn vitéz, înțelept și neobosit pentru binele țerei. În timpul lungei sale domnii de 40 de ani el a avut sa se lupte cu unul dintre cei mai însemnați regi ai Ungariei, cu *Carol Robert*.

2. Carol Robert se puse în fruntea unei armate numeróse și fără nici un cuvént intră (în an. 1330) în Țera-Românescă pre la Orșova și coprînse Turnu-Severinului. Alexandru porunci locuitorilor sa se retraga la munte, iar el cu oștenii săi aștepta în munții Gorjului, să vadă ce vor face Ungurii. Aceștia înaintéază spre riul Motru, găsind în drumul

lor tóte satele pustii. Nu trecu mult și lipsa de ale hranei și nutrețului începu să se simțã; flãmân-
dirã și regele și ostașii și caii. Români atunci e-
șira din ascundătorile munților, și în mici lupte
dese-orî repetate băturã cetele ungare, cari um-
blau împrăstiate.

Atunci Carol Robert trimise la Alexandru soli de
pace. Domnul român se prefăcu că primesce bucuros
pacea, și-i trimise câți-va ómeni, ca să-i arate dru-
mul cel mai scurt, pe unde putea eși din țerã. Re-
gele, mulțãmind lui Dumneđeũ, se credea scapat
de orî-ce primejdie. Ómenii lui Alexandru însă,
dupã ordinul acestuia, duserã pe Unguri prin ni-
ște ripe și strãmtori lungi și înguste, inconjurate
d'o parte și de alta cu stânci înalte și drepte; pe
când armata se înfunda din ce în ce mai în prapa-
stii, ecã ca în diminéța zilei de 10 Noemvrie 1330
Ungurii vèd pe vèrful munților pe Români de a-
mãndou^s părțile caii. Atunci o plóiã de săgeți și
de bolovaní începe să cađa asupra-le; stânci mari
prãvãlitate din vèrful munților strivesc de o datã și-
ruri întregi de ostași. Timp de 4 zile, cât ținu
mãcelul, Ungurii picarã ca niște musce în tóte
parțile. Regele vèdènd ca este în pericol de mórte,
schimbã haïnele și armele cu unul din voinicii, cari
il acopereaũ cu pepturile lor: acesta, fiind luat
drept însuși regele, fu omorit, dér Carol Robert
scãpã din macel prin acéstã strãvestire. Cu puținii
ce-ı mai rêmãsesese, și dupa ce ratãci multe zile prin
munți, de abia ajunse la Temișóra, lasãnd în vãile
Carpaților atâtea miı de leșuri neingropate, prinși,
arme, scule, vestminte și bani, pâna și pecetea re-
gatului.

Dupã o perdere așa de mare el nu se mai încu-
metã să ridice armele asupra lui Alexandru, care
domni neturburat despre partea Ungurilor pâna

în dîleae lui Ludovic I, fiul și urmașul la tron al lui Carol Robert.

3. Alexandru móre la 1360, lăsând după el trei ¹³⁶⁰ fi : Vladislav, Nicolae și Radu. Vladislav, ca cel mai mare dintre frați, moșteni tronul părintesc.

4. Vladislav Basarab.

(1360—1372).

1. După o domnie lungă de 50 ani a lui Alexandru Basarab, urmă domnia numai de 12 ani (1360—1372) a fiului său Vladislav. Sub acesta ^{1360—1872} Țera-Românescă își întinde granițele la Nord și Mîadă-đi, pune în respect pe cel mai mare rege al Europei din acel timp, pe Ludovic I, regele Ungariei, și repórtá cea mai d'întâiú victoriá strălucită asupra Turcilor. Tot atunci Biserica română se întemeiá pentru tot-d'auna. Bun oștean, bun organizator, bun creștin, Vladislav Basarab se cuvine a fi pus între domnií cei mari și străluciți ai Românilor.

2. În anul 1366 Românií deterá pentru întâia ¹³⁶⁶ óră pept cu Turcií. Acest popor asiatic se mai numesce și *Osmaní*, de la o căpetenie Osman, care a întemeiat un principat în Asia-mica. Fiul lui Osman, *Orchan*, înființă oștirea de *Ianiceri* sau pedestrași, compusă numai din copii de creștini, răpiți de la părinții lor și crescuți în legea turcescă (mahomedană); din *Spahii* făcu armată de *călărași*, și luá titlu de *Sultan* și *Padișah*. El fiind chemat în ajutor de Ioan Cantacuzen, care voia să răpescă lui Ion Paleologul tronul din Constantinopole, trecu în a. 1344 cu 40,000 Turci în Europa; 18 ani după ¹³⁴⁴ aceia, fiul său *Murat* începu să facă coprinderi de orașe și țeri în imperiul bizantin; luá Adrianopol, unde 'și puse capitala sa, și în scurt timp ajunse

1865 stăpân preste întréga țeră până la Balcani și până la porțile Constantinoplei. In a. 1365 el bātu pe Șişman, țarul bulgăresc de la Tîrnova, îi coprinse țera, care se întindea până la Dunăre (cu orașele Sofia, Silistra și Nicopoli), și incepu să prade mărginile Țerii-Romănesci. In a. 1367, in unire cu Șişman, intră in Banatul unguresc de la Vidin și in Oltenia.

Vladislav, după ce respinse pe Turci și pe Bulgari peste Dunăre, trecu pe malul drept, și ajutorat de mica oște unгурescă din Vidin, goni pe pagani pêne la Balcani. Vidinul însă nu'l mai lăsa Ungurilor, ci 'l luă pe séma sa.

1369 3. Din acéstă cauza Ludovic ridică răsboiū asupra-î și hotări să'l lovescă din doué părți (1369) de odată. O oștire avea să se scobóre din Transilvania, o alta să tréca Dunărea despre Vidin, ca amëndoué să se întâlnească la Târgoviște. Vladislav își împărți și el oștea in doué : un corp il trimise sub comanda parçalabului cetății Dâmbovița (Bucuresci), vitézul *Dragomir*, ca să apere intrarea despre munți ; el însuși cu oștea de cape-tenie se întări la Calafat. Ungurii trecură Dunărea pe plute saū pe șeice cu mare greutate, după ce goniră corăbiile române, ce apéraū malul, și înfruntară plóia de săgeți, ce curgea asupra-le. Vladislav se retrase in regulă la munți, așteptând minutul priincios să dea bătălia. Intre acestea voevodul Transilvaniei Nicolae, scoborind munții pe la Predeal cu Secuii, ajunse la Ialomita (nu departe de Târgoviște), unde Români făcuse multe cetățui și întărituri ; la început el avu câte-va miei isbândi contra lui Dragomir, dar inaintând fără băgare de séma, se închise in niște locuri strimte, mlăștinóse și neumblate ; aci Români il inconjurară fără de veste, il bătură cumplit și 'l omorîră

împreună cu mai totă oștea; câți scapară cu viață, fură prinși; puțini numai se întorseră în patrie, ducând cu dênșii și cadavrul voevodului ucis. În urma unei perderi așa de mari, care amintea pe cea suferită de Carol Robert, Ludovic nu mai avu curagiú să înainteze cu armata și incheiă pace. Vladislav stăpâni neturburat Amlașul și Făgărașul, pe care 'l împopolă cu noú locuitori.

El muri în tómnă anului 1372, urmându-i la tron frate-séú mai mic Radu. 1872

4. Sub domnia lui Vladislav, Românií se întăriaú mai mult în credința bisericeí ortodoxe a Răsăritului, se întreceau în fapte pióse, înálțaú biserici și mănăstiri, îmbunătățind și administrarea bisericească. Vladislav înființă în a. 1370, a doúa Mitropolie cu scaunul în Rîmnicul-Vâlcií pentru eparhia Olteniei, rămânend Mitropolitul Ungro-Vlachiei pentru partea de dincóce de Olt. El înálță biserica Sărindaru (la 1362) în Bucuresci și făcu și o mănăstire la *Vodița* (saú *Apele* dela Cernetul de lângă Severin). 1870 1862

5. Radu Vodă Basarab numit și Negru-Vodă.— Dan Basarab.

(1372—1386)

1. Radu-Vodă, fiul lui Alexandru Basarab, era un om iubitor de pace. În tot timpul domniei sale de dece ani el a îngrijit de lucrurile religiose, de întemeierea lacașurilor călugăresci, cari serviaú nu numai de mănăstiri, dar și de spitale pentru bolnavi, de școli pentru învățătura clerului și a poporului și de cetăți de apărare în timp de primejdie. La acéstă lucrare piósă el a fost îndemnat și ajutat de soția sa și de un călugăr sərb, popa *Nicodim*, care cu ajutorul domnilor români: Vladislav, Radu și fii acestuia, a început să zidescă la biserici, schituri și mănăstiri, din cari mai însemnate sunt: Prislopul (în munții Temișórei), Motru, Vodița și Tismana.

2. Radu murind, lăsă după densusul două fi: pe Dan și pe Mircea. Cel d'intăiū, iubitor mai mult de pace de cât de răsboiū, găsea mulțumire în îngrijirea lucrurilor religioase; cel de al douălea, neastâmpărat și aprins după fapte vitejesci, punea mântuirea patriei sale în virtutea brațului său răsboinic și pe curagiul oștenilor săi. Din această cauză țera este împărțită în două tabere: se încinge o luptă crâncena între frați; Dan cere ajutor de la Turci, fugăresce pe Mircea și rămâne stăpân pe domnie (1355). Acesta însă numai pentru un an, căci Șişman, țarul bulgăresc, trecu Dunarea și 'l ucise în luptă.

6. Mircea cel Bătrân.

(1386—1418)

1. Mircea. suindu-se pe tronul Ţării-Romănesci, la a. 1386, își puse în minte două lucruri de capetenie: 1) a apăra țera de cotropirea Turcilor și de ingenuchiarea Ungurilor, și 2) a'i da o bună administrațiune, întocmiri folositore și a face sa înflorască Biserica. Pentru apararea țării de Turci el trebuia: 1) să stăpânescă Dobrogea, spre a putea lovi pe inamic din două părți, 2) să ajute poporele creștine în luptele lor cu păgânii, și 3) să fie în bună înțelegere cu Ungurii și cu Polonii.

A) Mircea stăpânitor al Dobrogei.— Bătălia din Câmpul Mierlei (Cosovo).— Coprinderile lui Mircea până la Adrianopol.

2. Coprinderea Bulgariei de Turci nu putea lăsa în pace pe Mircea. El vedând primejdia, trece Dunărea, la Vidinul, Șiștovul, Nicopoli, Silistra și toate cetățile dunărene până la gura riului, gonesc pe Turci din Dobrogea și coprinde țera.

El de acum înainte se intitulă : „Domn a tótă Țéra-Románescă, al părților de peste Carpați și al țărilor tătăresci (Basarabia de jos), ducele Amlaşului și Făgărașului, stăpânul banatului de Severin și pe ambele țărmuri ale Dunărei pretutindeni până la Marea cea mare (Marea Négră)“.

3. Încă de la arătarea Turcilor în Europa, creștinii ar fi trebuit să 'și unescă puterile și sa nu lase pe păgân să se statornicescă acilea. Impérații bizantinii, vedând primejdia, ceruse în deșert ajutorul Sêrbilor și Bulgarilor, căci în loc de ajutor primiră de la dênșii răspuns : „apărați-ve cum sciți.“ Când trimiseră din nou să le spună : „de nu ne veți ajuta acum, apoi voi vé veți căi,“ ei răspunseră : „când vor sosi Turcii la noi, noi ne vom apăra“. Acum Turcii venise ca un potop să-i înghiță, și simțul primejdiei de obște a trebuit să unescă pe Creștini.

La 1389 armata creștina, compusă din Sârbi, Bosniaci, Bulgari, Albanesi și Români, cești din urmă trimiși de Mircea și de Petru Mușat, domnul Moldovei, peste tot 200,000 ómeni, se adună peșesul de la Cossovo (câmpul *Mierlei*, în Serbia), sub comanda bătrânului Lazar, despotul Serbiei. În capul armatei turcești se afla Sultanul Murad. În dorii dălei de batălie (15 iunie) sêrbul Miloș Obilici ucide pe Sultanul în cortu sêu, însuși el pere de o mórte crudă. Fiul lui Murad, Baiezit I^u, ia comanda. La început norocul părea în partea creștinilor ; însă de o dată lucrurile se schimbă. După perderi însemnate în amêndoué părțile, bătălia se sfârșesce cu nimicirea armatei creștine. Lazăr cade în robie împreună cu mulți boeri, și toți sunt decapitați.

Îndată după bătălia, Baiezit trimise oști să coprinda Țéra-Románescă. Mircea le respinge însă victorios ; trece Dunărea cu o armată mare, su-

- pune țera până la Adrianopol, și apoi încărcat de prăzi se întorce înapoi. Dar Baieziț, cu o oștire și mai mare, se ia dupa densus, și la o strimțore de munte sfărâma armata română. Mircea scapă cu fuga și e silit a da înapoi robii de resboi, prăzi ce luase, îndatorindu-se ca sa plătescă o suma de bani ca tribut și sa ajute pe Sultan în
- 1891** tôte rêsboiele sale. Cel puțin de la 1391 Țera-Românescă e trecută la condica Sultanului ca supusă la bir. Din pământul coprins însă peste Dunare, Mircea nu înapoiază nimic; își susține stăpânirea
- 1898** asupra cetăților dunărene, așa în cât la 1393 el pôte să se intituleze: „Stăpânitor al ambelor laturî ale Dunării până la Marea-Négră, Domn al Dobrogei și cetății Silistra și al *tuturilor țêrilor și orașelor până la hotarele Adrianopoliî.*“
- 1894** 4. În tòmna anului 1394 gróznicul Baieziț Iⁱⁱ, aflând că Mircea stă gata ca să-l lovescă, năvăli în Oltenia, trecând Dunărea pe la Severin. Mircea era singur. numai cu oștenii lui, cari aveau acum să alégă între robie și libertate. Dela isbênda luptei avea să atârne nu numai sórta patriei nóstre, dar a creștinătății: zidul viũ de popóre dunărene, peste care păgânii trebuiaũ să trecă pentru a ajunge să lovescă Apusul, fusese cotropit bucată cu bucată; un singur popor mai rămăsese în picîóre; asupra lui acum ochii tuturilor erau țintiți; vitejia și puterea lui aveau să hotărască, decă Rêsăritul are să învingă Apusul, dacá Semi-luna are să umiliasca Crucea, dacá barbaria asiatică are să nimicésca civilisațiunea europénă. Mircea se arată atunci vrednic de speranțele ce creștinătatea punea în el; și vrednic se arêtară și oștenii lui de dinsul. Domnul român se lovi cu Baieziț lângă Craiova, în niște locuri báltóse, și de aceea numite *Rovine*. „Și fu rêsboiũ mare, ne spune un vechiũ cronicar, cât se

întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea sa-
gételor, și mai pierdu Baiezit óstea lui cu totul,
iară pașii și voievozii periră toți; așa de se vărsă
sânge mult cât era váile crunte. Decí se sperie Ba-
iezit și fugi de trecu Dunărea.“

Baiezit, după o fugă așa de rușinósă, trebui să
incheie pace și să priméscă condițiunile puse de în-
vingător.

**B) Tractatul lui Mircea cu Sigismund.—Bătălia de la
Muntele Paserea. (1395).**

5. Isbinda strălucită a lui Mircea asupra lui Ba-
iezit făcu pe Creștinii să spere, că prin puteri unite
Turcii vor fi goniți din Europa.

În primăvara anului 1395 Sigismund, regele Un- **1895**
gariei, se întâlni la Brașov cu Mircea. și amândoi
încheiară un tractat, prin care Domnul român se
îndatora: ca orí de câte orí regele va merge în per-
sónă contra Turcilor saú a prietenilor acestora, să
mégă și el tot în persónă; dacă regele va trimite
numai óstea sa, atunci și densusul să fie dator a tri-
mite de asemenea numai óstea cu ómenii lui; și
într'un cas și într'altul, oștile unguresci vor avea
trecere libera, pacinică, sigură și fară de primejdie
prin țeră, la ducere ca și la întórcere; și li se vor
înlesni tóte trebuinciósele de hrană, în țeră ca și
orí-unde vor stărui cu resboiul, însă numai pe baní,
cu cheltuiala regelui. După aceea, adunându-și ar-
mata în Transilvania, Sigismund intră în țeră pe
la Bran, se opri la Câmpulung, și de aci porni îm-
preună cu Mircea spre Dunăre trecu riul și incon-
jură Nicopoli-mic (Nicopoli de la Dunăre). Acéstă
cetate, întărită bine cu ziduri, era apărată în
láuntru de o garnizonă turcésă. După multe oste-
neli, cetatea fu luată. Dar sosind oștirea de căpe-

tenie a Turcilor, Sigismund de t mă se grăbi a se întorce în Ungaria.

6. Mircea era f rte suparat de ac stă purtare a regelui, pentru că, după ce se invoise am ndoi a ridica sabia asupra Turcilor, Sigismund, c nd v du ceva primejdie, lăsă pe Mircea singur în fața armelor lui Bairzit. De aceea c ut  să'i dea cuvenita pedépsă. Pe c nd regele se întorcea grabnic cu oștirea prin banatul Cra iovei și se credea în t tă siguranța, ajunsese prin str mtorile muntelui Paserea (județul Mehedinți); aci se v du de odată lovit de o plóie de săgeți otrăvite, de bolovan și de tot felul de lucruri omor tore, asvârlite de oștenii rom ni, cari imp nase trecătorile. Ungurii p tir  o infr ngere și un macel tot aș a de mare, ca în timpul lui Carol Robert și Ludovic. Regele-abia scapă cu vieță. Incurc turile, ce 'l aștepta  a casă, după m rtea soției lui, il opriră de a încerca măcar să-și r sbune pe Mircea, cu care trebui să se impace, av nd de d nsul nevoie.

C) Bătălia de la Nicopolii de lângă Balcani.

(1396)

1896 7. În t mna anului 1396 o armată numerosă, în care se afla cei mai viteji cavalerii ai Franciei și ai Germaniei, între cari și *Frideric de Hohenzollern*, străbunul Regelui nostru, se strinse sub conducerea lui Sigismund, pentru a porni în contra Turcilor. Oștea de capetenie unгур sc  veni la cetatea Nicopoli-mari, (ađi Stari-Nikiup), de lângă Balcani, unde se împreună cu armata română și moldoven  comandată de însuși Mircea. Peste tot erau 130,000 ómeni. Comanda armatei întregi o lu  Sigismund; acesta ins  era lipsit de vađ  și de priceperea de a conduce o oștire aș a de mare și aș a

de amestecată. în care toți voiaŭ să poruncescă și nici-unul să se supună. Ei înconjurară cetatea, care se apărá în timp de 15 zile, până ce Baiezi veni cu 200,000 ómeni. În ziua de 28 Septemvrie 1396 se hotári a se da bátaia. Bétrânul Mircea, care cunoscea mai bine de cât toți chipul de luptá al Turcilor, propuse să începá el atacul, iar oștirile ungare și franceze să lovescá fruntea și centrul puterei inimice. Francesii nu primirá, și cum erau încálđiți de vin. se aruncará pe cai și dederá návalá asupra Turcilor, pe care-i puse pe góná. Dérá în îndrâsnéla lor nebunescá ne bágënd de sémá cá s'aŭ depártat de restul armatei, de odatá se véd înconjurați de 40,000 láncei; atunci își perd cum-pétul și o iau la fugá; sosind însă noui escadróne de cavalerie creștiná, se pun iarási în șir; sar după cai, și cu sábiile în mâini se aruncá în mijlocul armatei pagáne, sperând cá vor sosi aí lor ca să-i scape. Dar când un batalion, trimis de Sigismund în ajutor, véđu caii fará cálareți, se întórse și spuse cá n'a mai rémas nici-unul. Acéstá veste, respândita ca fulgerul, bága gróza în oșteni. Aripa dréptá și stinga daŭ inapói; centrul se ține cât-va timp, respinge chár pe ieniceri, însă în minutul hotáritor, étá cá sosesc din tabára turcá prințul Serbiei Stefan cu 5000 de ómeni próspeți de lupta. Copleșiți de numerul cel mare, creștinii iaŭ fuga spre Dunare, lásând pe câmpul de luptá 20,000 de cadavre. Cavaleria turcá pe mulți îi prinde și-i robesce; mare parte însă se íneca în valurile Dunárei. Sigismund, însoțit de câți-va credincioși aí sái și de Frideric de Hohenzollern, apucá spre gurile Dunárei, se aruncá într'o corabie, și apoi pe mare se duse la Constantinopol. iar de aci în Dalmația. A doña zi de lupta Baiezi puse de táia peste 3000 de creștini înainte ochilor sái. Din armata tur-

césca 60,000 de morți acopereaú câmpul de luptă.

Atât costase pe Baiezit isbânda de la Nicopoli, dar ea deschidea Turcilor drumul spre apusul Europei.

D) Bătălia de la Rovine pe Ialomița.

(1398)

S. In urma isbândeii strălucite de la Nicopoli sultanul Baiezit coprinđend și Vidinul, se facuse stăpân peste întreaga Bulgarie. Un singur protivnic mai rămânea în picior: acesta era Mircea. De **1898** aceea în a. 1398 în fruntea unei armate, cum nu mai avusese încă, trece Dunărea pe la Calărași și începe a pustii și robi țera. Mircea duse pe femei, copii și bătrâni, cu toate vitele și trebuincioșele de hrană în munții Vrancei, punând sa arđa holdele în urma lor. Apoi cu o oște destul de numeroasa el lovesce din pădurile dese, de lângă câmpiile Băraganului, trupele singuratice de Turci, cari umblău după jafuri. Turcii fiind mereu hărțuiți și imputinați, și suferind lipsă de apă și de hrană, încep a se retrage, apucând în invălmașala spre Dunare. Mircea își întocmesce atunci bine oștea, și la o câmpie deschisă și mlăștinosa numită *Rovine* pe Ialomița, se aruncă fără de veste cu 30,000 de Români asupra-le, îi bate infricoșat și-i pune pe gónă peste Dunare, luându-le toate munițiunile de răsboi, toate vitele și prăđile.

Isbânda de la Rovine facu pe Mircea iarăși stăpân peste Dobrogea și cetățile de pe malul drept al Dunărei; el rupse ori-ce legături și plata de tribut către Turci. De acum înainte puterea lui cresce și prieteșugul său e dorit si căutat de toți vecinii.

E) Ames ecul lui Mircea în treburile Turciei.—Tractatul
lui cu Turcii.—Mórtea sa.

9. Intimplările din imperiul turcesc dădură prilej lui Mircea să se amestece în certurile de acolo pentru tron. El ajută pe Musa, fiul lui Baiezit, sa se facă Şultan. Musa însă după cât-va timp fu învins şi omorit de fratele său Mohammed, cu care Mircea încheia, în a. 1411, următorul tractat: 1411

„Ţera-Românescă îşi pastréza neatárnarea ei, se cârmuiesce după legile ei proprii; domnul are deplina putere de a face răsboiu cu vecinii săi şi de a încheia legături de amicitie cu dênşii, ori şi când va voi; este stăpîn preste viaţa şi mórtea supuşilor săi; el se alege de către mitropolit şi de către boeri. Turcii nu se pot aseşa în ţera, nici pot face geami; şi în schimb pentru sprijinul, ce Sultanul se îndatoresce a da ţerii, Turcia are drept în fiecare an la un *peşleş*, adica *dar*, de 3000 bani roşii de ţeră sau 300 lei argint bani turcesci.“

Bétrânul Mircea, incarcat de anî şi de mulţimea lucrarilor sale, móre în vara anului 1418 şi se în- 1418
morméntéza la manastirea Cozia, cea zidita de dênsul. După el lasa patru fi: Vlad, Mihaî, Radu şi Alexandru.

10. În timpul unei domnii atât de lungi Mircea, cu tóte răsboiele séle, îngriji şi de treburile bisericesci. Ca bun şi pios creştin, el inzestră mánastirile Tismana şi Vodiţa cu mai multe sate şi venituri, făcu mánastirile Cozia şi Cotmeana, începute încă de tatăl său Radu, dărúindu-le cu multe moşii şi provisii de la curtea domnescă.

Despre întemeierea mánastirei Cozia se povestesc, că Mircea, fiind învins de către Unguri, adormise sub un arbore; atunci Icona Sf. Treimi i se arată şi îi porunceşte să încerce a doúa óră norocul bătăliei; el se scólă, bate pe Unguri, şi în locul unde vęduse icona înălţá altarul mánastirei.

El îngriji şi de înflorirea negoţului, scutind de vămii pe

neguțetorii poloni și litvani, afară de o singură vamuire la descărcare în Târgoviște; le dăde voia să vină și să cumpere tot felul de mărfuri și să intre în toate orașele, schelele de pe Dunăre, începând de la Porțile-de-fer și chiar până la Brăila, fără să dea vre o vamă, fie vămile domnesci arendate, fie nearendate.

Mircea a fost vitez și neobosit în luptă, pe atât de cuminte cât însetat după fapte mari, născocitor de planuri iscusite și indeplinitor îndrăzneț al lor.

În timp de 32 de ani, cât a stat pe tron, știu să se strecoare prin toate greutatețile: învinge cu armele pe Turci și Unguri, se lăgă cu Polonii pentru a bate pe Unguri, cu Ungurii pentru a bate pe Turci, cu Turcii contra Turcilor pentru a apăra și asigura existența țării sale, căreia îi lărgesce hotarele: spre răsărit ajungând până dincolo de orașul Chilia, peste Dunăre având Dobrogea cu orașul Silistra, dincolo de Carpați ducatele Făgărașului, Amlașului și Hațegul.

Dacă silințele lui n'au izbutit să lase o țară neatârnată, așa cum fusese ținta vieții sale, nu este de învinovățit nici el, nici supușii săi, ci puterea nebiruită a lucrurilor omenești. Și el, și dâșii, au arătat că știu să meargă pentru mântuirea patriei, și au înscris în istoria Românilor paginile cele mai frumoase ale vitejiei și gloriei străbune. Ca lucrător al voievozilor români, se cuvine ca istoria sa-i dea numele de *Mare*.

7. Vlad Dracul și Iancu Corvin.

(1433—1437)

1. De la mórtea lui Mircea cel Betrân și pâna la suirea pe tron a nepotului său de fiu Vlad Țepeș (1455), în timp adică de 37 ani, Țera-Românescă este sfîșiată prin certele dintre fiii și nepoții lui Dan și Mircea. Când unii reușesc a căpăta domnia cu ajutorul Turcilor, alții vin să 'i răstórne cu ajutorul Ungurilor, și când aceștia n'au apucat încă bine să domnescă, sunt răsturnați de cei d'ântăi, sprijiniți iarăși de Turci. Așa se întâmplă ca străinii, din cauza pretendenților la domnie, se amestecău

în trebile țerii și căpetau înriurire, și că în mai puțin de 40 ani (1418—1456) se strecoră la tron 1418—
șapte domni, din cari cel mai însemnat este Vlad, 1456
fiul lui Mircea, poreclit din cauza năsdrăvăniilor
lui. *Dracul* său *Drăculea*.

2. Vlad veni cu oște din Ungaria; respinse pe Turci, cari intrase în țera ca să pună pe alt Domn, și pradă de mai multe ori Bulgaria. Din cauza multelor răsbóie însa Țera-Românescă se imputinase de locuitori în așa chip, că mai nu rămăsese cine să lucreze pământul.

Tot pe atunci în Ungaria trăia un mare general, Iancu Corvin de Uniad († 1456). Acesta era 1456
român de nascere (fiul lui Voicu Românul și nepot lui Sêrbu) din némul Dănescilor, și servea pentru regele Ungariei. El batu într'un singur an (1442) trei oștiri mari turcești (la Sibiú, la Ialomíța 1442
de sus și la Porțile-de-fer), dér perdu bătălia de la Varna (1444), unde însuși regele unguresc Vladislav 1444
rămase mort pe câmpul de luptă.

În anul următor (1445) Corvin, vrënd să rěstórne 1445
pe Vlad și să pună în locu-î pe cumnatul său Danciu, năvăli în Țera-Românescă cu mare oște, înainte de ce Vlad să fi prins de veste. Vlad fugi peste Dunăre împreuna cu feciorul său mai mare, Mircea. Danciu apucă tronul și omori toate rudeniile și prietenii lui Vlad, câți a putut prinde. Vlad, cu óstea ce-î rămase credincióasă și cu ajutorul Turcilor, îndată ce Corvin se întórse acasă, se arunca asupra lui Danciu, il puse pe fugă și își reluă domnia. Apoi pradă Transilvania, de unde aduse mulți prinși de rêsboiú. Danciu ceru ajutor de la Stefan, domnul Moldovei (1445), precum și de la Corvin. Pre 1445
când Stefan intra dintr'o parte în Țera-Românescă, Corvin dintr'altá parte se scobora prin pasul Bran însoțit de Danciu, ca să apuce pe Vlad între doué

1446 focuri (Iulie 1446). Vlad aștepta dușmanii la Tirgoviște ; când amândouă oștile se găsiră față în față, în minutul de a începe lupta, óstea lui Vlad îl părăsesce și trece în partea lui Danciu. Vlad fuge, însă este prins de către Danciu și tăiat în piața orașului Tirgoviștei, împreună cu fiul său mai mare Mircea. El lăasă după sine două fii : pe Vlad Țepeș și pe Radu cel Frumos.

8. Vlad Țepeș.

(1455 1462. 1483—1496.)

1. Vlad, fiul lui Vlad Dracul, este omul cel mai crud din câți au trăit în Țera-Românesca. Chiar dacă pe jumătate ar fi să credem cele ce se spun despre dânsul, și tot ar rămânea să ne spăimântăm de faptele lui neomenesci, de sângele rece și pofta sălbateca cu care omora, trăgea în țepă, ardea și frigea pe ómeni.

1455 El îndată ce se sui pe tron (1455) își alese o cétă de ómeni armați cu sulite, care 'i sta pururea de pază, și începu să facă cruđimile cele mai mari : chemă pe boerii, ce i se părea că nu 'i-ar fi prietini, la o adunare împreună cu femeile și copiii lor, și 'i omori pe toți, chiar și pe robii lor. Cinci sute boeri și ispravnicii îi omori numai pentru că n'au știut să spună numărul locuitorilor din județele lor. Satele și moșiile boerilor uciși, el le dăruie ostașilor săi de pază, pe care-i făcu boeri. Strinse pe toți cerșetorii, leneșii și ómenii făr' de căpătăiú din țeră, și după ce le dete să mănânce și să bea bine, îi aruncă într'un foc mare. Pedepsi cu țepa or'ce furtișag, și nu mai puțin de 6000 hoți îi prinse în curând și-i omori. În scurt timp făcu așa siguranță în țeră, în cât neguțătorul-cel mai bogat pu-

tea călători fără nici o grijă, putea lăsa marfa pe uliță, că nimenea nu se atingea de dânsa. În chipul acesta omori până la 20,000 bărbați, femei și prunci, trăgându-i pe cei mai mulți în țepă, pentru care lumea i-a pus numele de *Țepeș*. Unul din boeri anume Albu cel Mare ridicându-se domn preste capul lui Vlad, el i-a eșit cu óste în potrivă, l'a prins și l'a tăiat împreună cu tot némul lui. După ce și-a asigurat astfel domnia, a năvălit în Ardeal, predând țara Birsei, Fágárașul și Amlașul, și prefăcând sate și mănăstiri în cenușe. Arse și suburbiul Brașovului, trase în țepă înaintea unei biserici mulțime de Sași, pe când dânsul în liniște își lua gustarea în mijlocul gemetelor celor înțepați. Apoi a trecut în Bulgaria și a pus și pe Turci în spaimă, omorînd mulțime de lume. În scurt timp s'a dus vestea prin țeri depărtate despre crușimile acestui om și s'a tipărit cărți, unde sunt cu amănuntul povestite faptele sale.

Așa, se țice că el o dată a stîns într'o magasie 400 copii unguri și ași, pe cari tot el îi adusese de la părinți în țeră ca să învețe limba și să facă negoț, și le dete foc de tóte părțile de arseră. Pe alți negustori și ómenî, cari mergéu cu mărfuri din Ardeal spre Brăila, i-a prins și i-a înțepat, fiind preste 600. Într'o ȝi a pus să se facă un cazan mare de aramă, în care a băgat mai mulți ómenî și i-a fert. Asemenea pe un țigan ce furase, l'a pus într'un cazan și a turnat pe dânsul unt fert, și l'a dat apoi să 'l mănince cu carne și óse cei-l'alți țiganî, cari venise să'l róge de ertare. Pe un bătrên, care-i ȝise : cum de nu'i miróse, stând pe timp de căldură în mijlocul trupurilor de ómenî înțepați, l'a pus într'o țepă mai înaltă, ca să nu'i mai mirósă. O dată un preot, spunênd în biserică că e păcat să ieî ce nu e al têu și să nu'l mai daî înapoi, Vodă îl chemă la masă și tăiă niște bucățele de pâine. Dnpă ce preotul înghiți una, Vlad îi ȝise : adevêrat este că ai spus ađi, cum că e păcat să ieî ce nu e al têu și să nu'l mai daî înapoi? El ȝise că în adevêr, așa a grăit. Atunci : „dă-mî înapoi ce mi-ai luat.“ Și l'a înțepat.—Altă dată veniră la dânsul douî că-

lugări streini, după milă. El chemă mai întâiu pe unul din ei și îl întrebă : ce spune lumea despre dânsul? Călugărul răspuse că *numai lucruri bune*, și că este un om cu frica lui Dumnezeu. Apoi chemă pe cel-alt și îi puse aceeași întrebare. Călugărul își dîse, că tot are să-l omóre; cel puțin să îi spună adevărul, și îi răspuse : „Doamne, ești omul cel mai cumplit și îndrăcit din lume. N'am vădut, nici n'am auzit pe cine-va să vorbescă bine de tine.“ Atunci Vlad îi dîse : „Fiind-că numai tu ai grăit adevărul, iar cel-alt minciuna, iacă ție îți dăruiesc viața, iar cel-alt să fie înțepat pentru iubirea adevărului ascuns și nemărturisit de dânsul“. — Pe un țeran vedându-l cu cămașa scurtă, i-a ucis femeia, pentru că nu-i făcuse cămașă lungă, și l'a însurat îndată cu alta, căreia îi dîse să facă cămașă lungă, c'apoi o omoră și pe dânsa. Altă dată întâlnește un călugăr cu picîorele góle călare pe un măgar, și trage în țepă și pe unul și pe altul, fiind-că nu i-a făcut cinstea convenită. — La nisce solii turci trimiși de Sultan le-a ținuit cialmalele pe cap cu câte 3 cuie de fer, fiind-că ei nu voise să le scóță înaintea lui, dîcînd că așa este obiceiul la Turci. Turcii ce-i prindea, îi chinuía în chipul cel mai gróznic; tăindu-le picîorele, jupuindu-și și presărînd sare pe mușchi, punea caprele să-i lingă. — Și alte multe cruđimî se povestea despre dânsul, cari nu sunt tóte adevérate, ci multe sunt scornituri, ca să arate lumii pe Vlad cu mult mai gróznic de cât era, ca pe cel mai cumplit călău.

2. Vlad, după ce orîndui țera milităresce, se găti a pune în lucrare planul mării de a scutura jugul turcesc, care în anii din urmă începuse să apese greú pe țeră. Turcii nu se mai mulțumeau acum cu tributul, ce țera se 'nvoise a le da, de pe timpul lui Mircea; ci mai cereau și câte 500 de copii pe fie-care an, pentru a îi cresce în legea turcească și a îi face ianiceri. Sultanul Mohammed II luase Constantinopole (1453), pusese la bir și pe Moldoveni (1456) și amenința să inghiță amîndouă țerile române. Vlad, până a nu face ruptóre pe față, trimite în taină la Matei Corvin, regele Ungariei (fiul lui Iancu Uniad), pe a cărui rudă de aprópe (póte pe soru-sa) el o ținea în căsătorie, ca să incheie o legătură de apărare contra Turcilor.

Dar încă nu se încheiase în formă această legătură, și Mohammed era înscințat prin ómenii sėi, că Vlad a hotărit să ridice armele asupra-ı. Măniat fórt, voi să preintempine totul, și înainte de orice, să pună mână pe îndrăznețul vodă. De aceea el trimise la Vlad pe logofetul sėu *Catabolinos*, un grec șiret și prefăcut, ca să'ı ȃică, că Sultanul vo- esce cu orı ce chip să'l vadă, avėnd să'ı spună o taină mare, că dacă o veni, are să'l priimescă cu cinste împėrătescă, și cu tóte darurile din lume are să'l încarce. Vlad înțelegese cursa, și cam unde bătea dragostea turcescă; ȃise că acum nu póte părăsi țera, dar mai târziu va veni. Grecul mai adaose că Sulfanul cere, ca numai de cât să-ı trimită 500 copii aleși, pentru slujba împėrăției, și tributul de 10,000 galbeni pentru acel an. Domnul român, supėrat, rėspunse că banii ıi are gata, dar ca să trimită și 500 copii, nu o va face odată cu capul. Atunci Catabolinos, voind să plece, ıl rugă să'l însoțescă până la Brăila, căci ıi e frică să nu i se întimple ceva pe drum. Vlad merse, însă bănuind vre un vicleșug, luă cu sine ómenii lui de pază credincioși și un număr indestul de óste. Când ajunse la locul arătat, écă că de odată Domnul se pomenesce lovit de tóte părțile de o armată turcescă. Era Hamzà pașa, cu care grecul vorbise, ca la ȃiua și locul hotărit, să vină și să prinȃ pe Vlad. Se incepu o luptă crâncenă, în care Vlad cu ómenii sėi rėmase învingėtori; puțini Turci luară fuga; restul, împreună cu Hamza și Catabolinos, fură prinși, li se tăiară pe loc mâinile și piciórele, și apoi într'o pădure de țepi fură trași până la unul. În mijlocul țepilor, rėnduite ca la bătălie, se înălța o țepă mai mare: într'ėnsa sta Hamza pașa cu fesul în cap și cu tuilul alătura, iar lângă densusul, grecul cel șiret și pașii mai mici.

A) Expedițiunea lui Mohammed contra lui Vlad.

3. Când Sultanul află de cele întemplate, atât de mult nu voia să credă, în cât cu toiagul batu singur pe tătarul, care-î aduse întâiu vestea, neputând să-și inchipuiască o așa de mare îndrăznală. Vlad își strinse îndată oștirea totă, trecu Dunărea pe ghiată, mai jos de Nicopoli, pradă cu foc și cu sabiă în lung și în lat țera turcască. și nu se întorse înapoi de cât după ce prefăcu în cenușe toate satele și târgurile; omori întréga populațiune, până și pe femeii și copii, fără ca să întimpine vre-o împotrivire. Armata turcască, care păzea partea dunărenă, fusese nimicită odată cu Hamzà. Încărcat apoi de pradă și cu 25,000 prinși, se 'ntorse peste Dunăre; toți prinșii fură trași în țépă. Vlad tăia nasurile Turcilor, la vii și la morți, la bărbați și femeii, și le trimese regelui Ungariei, ca să se incredinteze de numărul celor prinși și uciși.

1462 4. În primă-vara anului 1462 o armată turcască de 250,000 soldați porni în două părți: o parte pe Marea-Négră cu flota pentru transportul provisiunilor de răsboi și de hrană; cea-l'altă și cea mai însemnată parte, de la Adrianopol se îndreptă spre Dunăre. Locul de întâlnire era la Nicopoli. Armata din corăbii intră pe la gurile Dunării și arse, între altele, Brăila, orașul comercial cel mai însemnat pe atunci, având numai case de lemn. Armata nu întimpină împotrivire, pentru că Vlad poruncise tuturilor locuitorilor să ardă satele și semănăturile și să se retragă cu femeii, copii de la 12 ani în jos și cu tot ce aveau mai scump, parte în strimtori și păduri, parte în munții Prahovei; un număr însemnat se închise în cetatea întărită Tîrgoviște. Vitele fură ascunse prin văile munților. Vlad cu vre-o 22,000 de ómeni, în cari se numărau și tinerii de la 12 ani în sus, tăbări în dreptul

Nicopolei, ca să apere trecătórea. Armata turcésă de uscat, comandată de însuși Sultanul Moham-med, ajungând aci, trecu Dunărea cu mari per-deri, din cauza plóiei de săgeți, ce Români arun-cau asupra'i. Țepeș este silit însă a se retrage, ne mai putând apăra trecătórea.

5. Atunci Țepeș își împărți óstea în doué, pen-tru că din doué părți venea primejdia : Stefan cel Mare, domnul Moldovei, pe care Vlad îl ajutase să capete domnia, găsisse tocmai acum minutul pri-incios să coprinďă cetatea Chilia (la gura Dunărei), care atunci se stăpânea de domnul Țérei-Româ-nesci; în acest scop el se unise cu Turcii, și după ce încercase zadarnic să ia cetatea, fiind respins cu perderi, se gătea să trecă granițele și să apuce pe Vlad de la spate. Armata însă trimisă de Vlad îl alungă și'l ținu în respect. Asigurat așa dar despre o parte, Vlad cu 10.000 oșteni luă o pozițiune sigură și bine apérată în niște păduri mari, trimițând numai din când în când cete de călăreți, ca să observe mișcă-rile Turcilor. Aceste cete se luaú la harțá cu Turcii, ce umblaú după pradă, și-i măcelăreaú. Sultanul porunci, ca armata să umble tot-d'auna la un loc și să nu se mai imprăștie pentru jaf. Merse ast-fel cale de șapte zile, fără să afle nici ómeni, nici dobitóce, nici de mâncat, nici de béut, îndreptându-se spre capitala țérii, Tirgoviște, care era bine întărită și înconjurată de un lac sau baltă.

Vlad căpătá sciințe amănunțite despre starea armatei turcesci, ba încă, ca să se incredințeze cum este rinduit lagărul turcesc, se îmbracă în haíne de cerșetor și 'l iscodi fórte de aprópe, ba se ție că s'a strecurat chiar printre Turci în lagăr. În fine, când socoti el că este mai bine, într'o nópte întunecósă, și la un loc plin de mlaștine, năvăli cu 10,000 călăreți, cu hotărírea, ca să pē-

trunđă până la cortul Sultanului, să prindă pe Pa-dişah saŭ să'l omóre. Nimeni nu se aştepta la o asemenea năvală; cei mai mulţi Turci dormeau duşi şi nu se sculară de cât în ţipetele Românilor voinicî, cari, la lumina faclelor, ce ţineaŭ în mână, răsturnaŭ şi ucideaŭ tot. Vlad, cu o cétă de călăreţi din cei mai viteji, se aruncă spre cortul Sultanului; aci însă greşesce, nemerind în cortul Marelui Vizir şi al unui paşa. Se începe o luptă desperată, bătându-se cu voinicie din amîndouă părţile. Cu revêrsatul zorilor Vlad e silit a se retrage, lăsând în mâna Turcilor 1000 prinşi, pe cari Sultanul porunci îndată să-i taie. Paguba Turcilor însă se ridică la 100,000.

Pe unul din prinşi Sultanul l'a chemat, ca să-l ispitescă. Asupra numelui, locul nascerei, vârstei sêle şi altora de acestea, soldatul român răspunse fără nici-o greutate. Când însă a fost întrebat despre starea armatei lui Vlad, despre numărul oştenilor, perderile ce aŭ suferit şi altele, nu a voit să scôţă nici un cuvânt, cu tôte muncile, la care a fost supus şi cu tótă ameninţarea cu mórtea. El a đis numai: „voesc mai bine sa mă omorî, fiind-că mai mare frică am de Vlad de cât de mórte!“ Sultanul l'a omorit, însă a strigat: „Când un om, ca Vlad, care a sciut să bage atâta gróză printre supuşii sêi, ar fi în capul unei armate mari, ar face minuni şi ar supune lumea 'ntrég!“

6. De aci nainte Turcii se făcură mai prevêdători; nu inoptau fără să nu se 'ntărăscă cu şanţuri şi să îndoiască veghile. Ajunseră în fine la Têrgovişte. Aci totul era pustiŭ, porşile deschise, zidurile cetăţii fără nici un apărător (1); tótă lumea

(1) Vlad aflase că o parte din boerii Tîrgovişteni trecuse în partea fratelui sêi Radu; ca să-l pedepsescă écă ce făcu, cum ne spune o cronică: „Când aŭ fost în đioa Paştilor, fiind toţi orăşianii la ospeţe, iar cei tineri la hore, așa fără veste pre toţi l-aŭ cuprins. Decî câţi aŭ fost ómenî mari bêtrânî pre toţi l-aŭ înşepat, de aŭ ocolit cu ei tot tîrgul; iar câţi aŭ fost tineri cu nevestele lor şi cu fete mari, așa cum aŭ fost împodobiţi în đioa Paştilor, pre toţi l-aŭ dus la Poenari, de aŭ tot lucrat în cetate, până s'aŭ spart tôte haînele dc pre ei, şi aŭ rămas toţi desvêscuţi în pşile góle“.

era la Poenari (cetate pe un pisc înalt lângă apa Argeşului). Turcii avură témă să intre în lăuntru, bănuind vre-o cursă; apucară deci drumul spre Brăila, grăbind retragerea, de témă să nu vină Ungurii, uniţi cu Românii, asupra-le. În drum suferiră foarte mult de lipsa hranei şi a apei, caii crăpară de fôme şi sete. În cele din urmă se apropiară de Brăila; când, la o oră departe de oraş, sosiră la un loc cu apă şi desfătat: acolo se vedea o pădure désă de pari (peste 20,000) şi în fie-care par câte un trup de om; paserile îşi făcuse cuib în coşurile morţilor. Erau Turcii lui Hamzà, pe care Ţepeş îi omorise; Hamzà încă se mai cunoscea după ţepa mai înaltă şi după haïna lui roşie, ce o purta când căduse în mâna lui Vlad. Cu scirbă şi cu mânie se depărtă Sultanul de la o priverište aşa de gróznică şi dîse: „Cu greu se póte lua o ţeră din mâna unui om cu întreprinderi aşa de mari, şi care scie sa domnescă în aşa chip asupra supuşilor săi, că póte face asemenea lucruri. Cu tóte acestea, pentru cruđimea şi barbaria lui se cuvine a fi despreţuit!“ Altă dată Vlad se luă după óstea turcescă, o hărtui în mai multe rinduri, fără să dea o luptă hotărîtoare. Silit în cele din urmă a se duce în contra lui Ştefan, care’i jăfuia marginile despre Moldova, lăsă un corp de armată de 6.000 oşteni sub comanda unui general, cu sarcina numai să observe umbletele Turcilor, şi să nu se ia nici de cum la luptă pe câmp deschis.

7. Generalul, aprins spre fapte vitejesci, voind să arate, că este vrednic de domnul său, se aruncă într’o nópte, puţin înainte de revêrsatul dorilor, asupra lagărului turcesc, şi aduse aripa dréptă în aşa invălmăşelă, în cât Turcii se luptara şi se omoriră între dînşii, cređënd că se bat cu Românii; cu lumina însă a đilei Români, fiind copleşii de

călărimea turcă, lăsară 2000 de morți pe câmpul de luptă. Mai încercară încă o-dată norocul, dar în deșert. Țera-Românescă, de la un capăt până la altul, este acum cutrierată cu foc și sabiă; tot ce mai rămăsese viu este robit; peste 200,000 capete de vite, mai cu sémă cai și boi, fură grămădite la Dunăre, ca să fie duse o-dată cu armata, ce se întorcea pe Marea-Négră. Sultanul lăsă la Giurgiu pe Alibeg cu poruncă de a așeđa în domnie pe Radu cel Frumos, fratele lui Țepeș, iar el se întorse la Adrianopol, nainte de venirea tómniei. Radu, susținut de Alibeg, merse la Tirgoviște și luă domnia.

Intre acestea Vlad, fiind părăsit de toți credincioșii săi, nu-î rămâne de cât să se retragă în Transilvania, și aci sa facă cea din urmă încercare. El scrise din Rășinar o scrisóre către Sultan, prin care se ruga de iertare. Acéstă scrisóre împreună cu alta către Vizirul cel Mare cădură însă în mâna lui Matei Corvin, care sub cuvânt de protecțiune, îl chemă la sine și'l aruncă în închisóre la Buda. Aci stete vitézul voevod 13 ani, până în a. 1475, când își recăpătă libertatea, și mai târziu tronul pentru a doăa órá.

B. A doăa domnie a lui Vlad Țepeș și mórtea sa.

(1483—1496.)

8. In a doăa sa domnie Țepeș incepu din nou dușmăniile cu Turcii, trecu Dunărea în mai multe rânduri și predă cumplit Bulgaria. Turcii pregătindu-se (pe la sfârșitul anului 1492) să facă o expedițiune în Transilvania, Vlad însciintă în taină pe locuitorii din Sibiū să fie gata de luptă, căci el îi va ajuta. Alibeg în adevér intră cu mare óste în Țera-Românescă, și de aci pe la Turnu-Roș, în Árdél, unde cincí zile pustii țera Barsei. Țepeș întăresce pasul Turnul-Roș, și cu oștenii săi, cu ce-

tele săsesci, sécuesci și cu un număr însemnat de Români păstori din Transilvania, se aruncă asupra Turcilor, când voiaŭ să se întorcă încărcați de prădi; îi bate infricoșat; 15000 Turci rămân morți pe malul și în valurile Oltului, toate prățile sunt luate.

9. Dcă însă pentru Turci Vlad era tot acel *Țepeș* îngrozitor de altă dată, pentru Români el incetase de a mai fi neimblândit și insetat de sânge; el acum devenise domnul cel mai bun, drept și iubit. Căută să 'nlătore urgia dumnezeiască și să'și aline cugețul pentru faptele sale de odinioară, prin dăniile cuvioase făcute bisericilor și mănăstirilor, din țeră, ca și de la Sf. Munte (Turcia); el rezidi și înzestră mănăstirile Glavaciocu, Govora și Snagov și petrecu o viață evlaviósă, pentru 'care poporul l'a numit în a două domnie *Călugărul*. În adevăr s'a și călugărit sub numele de *Pahomie*, ca și muma-sa monachia *Eupraxia* și soția-sa monachia *Samonida*.

El a murit la începutul anului 1496, lăsând în 1496 urmă-i patru fi: Radu, Mircea, Vlăduța și Danciul și o fată Caplea.

Asupra întâmplării morții lui Vlad s'a svonit prin vremea aceia, că el ar fi fost omorît, pe când alerga la vânat, de o slugă a lui cumpărată de Turci, și că Turcii, după ce a căpătat capul lui Vlad, îl purtară într'o țepă prin mai multe cetăți turcesci, pentru ca toți să vadă că nu mai trăește gróza Turcilor, vitezul Românilor, să se liniștescă toți, că a murit *Dracul-ogli* (fiul Dracului), *Kazicli Vodă* (vodă Țepeș) séu *Kapaluk* (cel ce face țepi), cum numiaŭ Turcii cu spaimă pe fiul lui Vlad Dracul. Câtă frică băgase Vlad în inima Turcilor se vede și din faptul, că pe când el se găsea închis la regele Matei Corvin, acesta nici odată nu primea vre-o solie de pace dela Sultan, până ce nu trimetea mai întâi pe solii să dea ochi cu Țepeș; iar solii, vędând pe omul, de la care Turcii suferise înfrângerii așa de mari și multe, se înduplecaŭ mai lesne, ca să facă pace sau să intrerupă răsboiul.

Vitéz în răsbóie, crud cu mișei, Vlad a hrănit în sufletul său ideea pentru neatárnarea patriei, a arătat că și un popor mic, când este insuflat de iubirea patriei și are virtute rășhoinică, poate cu isbândă da pept sutelor de mii de dușmani, și până și pe un Mohammed, cuceritorul Constantinopolei, îl poate pune în uimire. Dacă n'a isbutit în planurile sale, pricina a fost, că în loc de a fi ajutat de Ștefan al Moldovei și cu puteri unite să se lupte contra păgânilor, din potrivă fu apucat între două focuri, de boierii fu părășit, de frate-său fu urgisit și trădat, iar de cumnatul său Mateiu Corvin fu închis și reținut o bună parte din viața sa, fiindu-i mare tēmă de dēnsul.

9. Radu cel Mare.

(1496—1508)

1. Radu, fiul lui Vlad Ţepeș, s'a suit pe tron la începutul anului 1496 și a domnit până la a. 1508. El era un om înțelept, iubitor pentru lucrările pacii, cu dragoste și rivnă către Biserică, și a știut să trăiască în legături de prietenie mai cu toți vecinii. Pentru toate acestea poporul i-a dat numele de *Mare*.

Fiind-că în Biserică intrase multe neorândueli și obiceiuri rele din pricina învălmășelilor trecute, Radu chemă în țēră pe Patriarhul din Constantinopole, Nifon, și-i dete toate cele bisericesci pe mână, dicēndu-i: „Eū să domnesc, iar tu să ne îndrepteți și să ne înveți legea lui Dumnezeu, și să ne fiți tată și păstor.“ Nifon adună pe toți egumenii de la toate mănăstirile din țēră și tot clerul bisericesc, și întocmiră slujbele dumnezeesci, m-rele și toate obiceiurile pre pravila și pre aședămintele Sf. Apostoli. Se sfințiră încă două episcopi, din cari unul pentru eparhia Buzéului, se îmbunătăți sórta preoților de mir și se înființară școli în mănăstiri și pe la bisericile din orașe. Dar Nifon, care venise cu mulți călugări greci, începu să 'și ia pré mari drepturi, nesocoti aședămintele vechi ale țērii și intră în neînțelegere

cu boerii și cu Radu. Acesta chemă pe Patriarh și i spuse: „Părinte, iartă-mă sfinția ta, și aibă și sfinția ta iertăciune de la noi, și-ți dăm avuție cât ți-va trebui, numai plăcă de la noi și du-te unde ți-va plăcea, căci aci strică obiceiurile noastre.“ Patriarhul plăcă; eșind însă din Tirgoviște, și-a scuturat papucii de praf și a afurisit pe Domn.

2. In a. 1506 Radu-Vodă, îndemnat de rău-voitorii némului român, intră fără nici un cuvânt cu totă puterea sa în Moldova, predă ținutul Putnei și se întorse fără ca să întâmpine vre-o împotrivire. Atunci Bogdan (în a. 1507), pustiesce și el marginile Țării-Românesce. Pacea se încheiă cu condițiune ca Radu să întorcă prădile luate.

Radu muri (în postul Paștelui 1508), îngropându-se în lăuntru bisericii din mănăstirea Dealului de lângă Tirgoviște (cea zidită de dănsul). El lăsa două copii, pe Vlad și Radu.

10. Négoe Basarab.

(1512—1522)

1. După domniile lui Mihnea cel Rău și Vladuță, care fu tăiat în Bucuresce de Mehemet Beg, urmă Négoe Basarab, fiul lui Basarab cel Tânăr. Négoe, de și se urca pe un tron stropit de sânge și cu ajutor turcesc, dar răuși a pune bună orânduială și odihna între popor și în biserică, și a ținea în frâu boerimea cea gilcevitore și tot-d'auna gata de sânge. Prieten cu toți vecinii, el n'a purtat nici un război în tot cursul domniei sale de 9 ani și jumătate.

El fiind foarte evlavios, ca fiu sufletesc al Patriarhului Nifon, a petrecut mai tot timpul vieții sale cu îngrijirea de lucruri sfinte, cu înflorirea Bisericii române; aduse în țară mósțele numitului Patriarh de la Muntele Atos, făcând multe slujbe

și ceremonii religioase, pentru ca să imblândească mânia Cerului asupra țerei de atâtea răutăți și sânge vărsat între frați. El mută scaunul Mitropoliei de la Curtea de Argeș la Tirgoviște, sfârșind Mitropolia din acest oraș, care se începuse de Radu cel Mare. Tipări cărți bisericesci, între altele Evanghelia, care este așa de frumos tipărită, în cât ați n'ar putea eși mai bine din téscurile tipografice. El înălță din temelie biserica mărêță de la Curtea de Argeș, care face mândria monumentelor vechi ale țerei și ale întregii creștinătăți de Răsărit. El cheltui sume mari de bani cu infrumusețarea și inzestrarea sfintelor lăcașuri, nu numai din Țera-Românescă, dar și din Moldova și Transilvania, a tuturilor mănăstirilor grecesci din muntele Atos, din Constantinopole, din Sinae, din Ierusalim; „în tôte laturile de la răsărit până la apus, și de la mîadă-și până la mîadă-nópte, sfintele bisericî le hrănea, și multă milă pretutindene da, și mai virtos pe cei ce se străina prin pustie, și prin peștere, și prin schituri, fără de nici o scumpete hrînă; și nu numai creștinilor fu bun, ci și păgânilor“. Négoe muri la a. 1521 (septemvrie 25) și se înmormântă înlăuntrul bisericeî Curții de Argeș. El lăsă de urmaș la tron pe fiul său Teodosie.

1521

Planul bisericeî Curții de Argeș s'a întocmit de însuși Négoe, ajutat de „meșterul Manole“. Acéstă biserică este de pétră de Câmpulung cioplită și săpată cu flori și felurite podóbe; pe la mijloc este ocolită cu un briu de pétră impletit în trei vițe. Are 4 turle, doué mai mari și doué mai mici, cioplite tot cu flori, și unele făcute sucit. Cele doué mai mici sunt de o parte și de alta a ușei, d'asupra tindeî, și când le privești, socotesci că aũ să cadă, căci nu se vede pe unde sunt sprijinite. Ferestrele sunt iarăși împodobite frumos, unele lungi și înguste, altele rotunde; pe d'asupra lor sunt arcuri mici, la împreunarea cărora se ved niște cerculețe de pétră. D'asupra fie-cărui cerculeț se află câte

o pasere de bronz aurit cu aripile întinse, și când suflă vântul, aceste paseri șueră în vânt și clétină clopoței atârnați de ciocurile lor. Acoperișul este de plumb cu ornamente lucrute din cîocan. Crucile de pe turla și de pelaturile bisericeii la fie-care unghiū, peste tot 20, sunt poleite cu aur, cu lazur albastru și alte culori diferite, ca și scobiturile pietrelor pe din afară. În lăuntru bisericeii sunt în tindă 12 stilpi înalți și învîrțiți foarte frumos (în spirală), închipuind pe cei 12 Apostoli. Pereții, ca și clinele ferestrelor și însăși bolțile, sunt acoperite cu picturi religioase și cu portretele ctitorilor și a altor domni ai Țărei-Romănesci. În fața bisericeii este un cerdacel pe patru stilpi de marmură, boltit și zugrăvit.

Négoe Vodă a cheltuit pentru zidirea acestei bisericeii toate avuțiile sale, dănd satele, heleștaiele, țigani, vasele de aur și de argint, făcute de meșterii vestiți din țeri străine. Se dice că soția sa, Despina Milița, fiica lui Lazăr despotul Serbiei, și-a vîndut sculele de aur și pietre scumpe, ca să sfirșescă mănăstirea. Biserica s'a sfîrșit în a. 1517 cu totă ceremonia, slujind peste o mie de preoți, patriarhul din Constantinopol, 4 mitropoliți greci, toți egumenii de la mănăstirile din Sf. Munte, ca și mitropoliții și toți egumenii din țără. Zugrăvea din lăuntru bisericeii s'a sfirșit la 1526 de către Radu de la Afumați, ginerele lui Négoe; zugravul se numia Dobromir.

Ăstă-đi acest monument, care ajunsese pustiū din cauza focului și cutremurelor, este readus la vechia lui strălucire, prin voința și îndemnul Regelui nostru Carol, care, însuflețit de iubire și rivnă dumnezeiască, a rădicat nu numai statul român, dér și Biserica străbună, și i-a dat vađa de mai înainte. Reclădirea a ținut 10 ani (1875—1885) și a costat un milion și jumătate de lei.

11. Radu de la Afumați.

(1521—1529)

1. Négoe, încă în viață fiind, regulase ca să'i urmeze la tron fiul său Teodosie. Acesta fiind numai de 7 ani, boerii nu'l primiră, ci ridicară alt domn, pe *Radu Vodă Călugărul* despre partea Buzelui (numit și călugărul Dragomir). Mehemet-beg, ce

venise în ajutorul lui Teodosie, (fiind din némul bäsărăbesc, dér se turcise), ucide pe Radu, însă în loc de a da tronul părintesc lui Teodosie, îl o-presce pe sémă, iar pe Teodosie îl trimite împreună cu mama sa, cu avuțiile lui Négoe și cu 31 tunuri, la Nicopoli.

2. Țéra se găsea atunci sfășiată în mai multe tabere, fie-care hrăpea și prăda bunurile altuia; cete de turci și români jăfuiău biserici și mănăstiri, ne mai respectând nimic. Mehemet se întorse la Nicopoli, și de aci ceru de la Sultan, să-i dea domnia Țérei-Romănesci, dîcînd că'l poftesce țéra să fie el domn. Teodosie tocmai atunci murise la Constantinopole. Sultanul se invoi la cererea lui Mehemet; dar boerii, insciințați la vreme, uitară în minutul primejdiei tóte urele dintre ei și aleseră într'un glas domn pe Radul Vodă din Afumați, nepot lui Radu Vodă cel mare, (după fiul său Radu) și ginere al lui Négoe Basarab (1521). El bātu în 6 rënduri pe Mehemet, dér și densusul e biruit lângă riul Argeșel. Atunci el fuge împreună cu boerii în Transilvania. Mehemet se aședă în scaun, face țéra pașalic, întocmind-o după legile turcesci, și în capul județelor, orașelor, tîrgurilor și satelor pune dregători numiți *șubași*, ca în țéra turcescă. După aceea se duce peste Dunăre. Radu nu lasă să trecă multă vreme și intră iar în țéră cu óstea sa și cu alte cete din Transilvania; trimite ómeni aleși, cari taie capetele tuturor șubașilor de prin sate și orașe, și ocupă iarăși scaunul. Mehemet vine cu puteri și mai mari, dar după mai multe înfrîngerî e silit să ia fuga peste Dunăre, unde Radu îl urmăresce, bătându-l înfricoșat la Nicopoli și la Șistov.

3. După aceea boerii se sfătuiră ce este de făcut, ca să scóță țéra de sub iataganul turcesc; și hotărîră ca însuși domnul să se ducă la Sultan, pentru

a se plînge de faptele lui Mehemet, și a cere să'l recunoscă pe el de domn, după vechile legături cu Pórta. Radu se duse la Constantinopole, și după ce căpătă recunoscerea, domni neturburat încă patru ani. Intre acestea sultanul Suleiman, intrând în Ungaria, bate îngrozitor pe Ungurî la Mohacî (29 august 1526); însuși regele móre; Turcii ard Buda și Pesta. Din minutul acesta Ungaria devine o țeră tributară a Porții; căderea și slăbirea ei trag după sine afundarea mai rău a Țerei-Românesci și a Moldovei sub robia păgână, pentru că, unde până atunci domniî români stătuse cumpănă între Ungaria și Turcia și găsise ajutor, după trebuință, când la una contra alteia, când din potrivă, acum trebuia să asculte de amêndoué de o dată; sau să fie loviți din amêndoué părțile.

Puțin după aceea o parte din boerîi nemulțamiți ridicară óste în ascuns pe capul lui Radu-Vodă, și'l găsiră nepregătit de rêsboiú. Radu fugi împreună cu fiul său la Pîrvu, banul Craiovei, însă fiind gonit de pe urmă, fu ajuns la Râmnicul-Vâlciî. Aci el se închise în Capela Sf. Grigore de lângă oraș, creșdend că dușmaniî lui, creștini ca și densus, nu o să'l ucidă chiar în biserică; sêlbatica lor mânie pîngări însă altarul sfint, stropind cu singele domnalui și al copilului său, sfintul pristol.

4. Radu fu înmormântat în biserica Curții de Argeș, alătura cu socrul său Négoe Basarab (la 4 ianuarie 1529), unde i se vede mormântul. Pe pétra mormântală el este arêtat călare cu buzduganul în mână și cu mantia suflată de vînt, în minutul când se luptă în fruntea oștirea sale. 1529

Radu se cuvîne a fi pus între eroiî cei mari ai némului român, pentru că a căștigat 20 de bătălii numai în doui ani, a desfășurat o stăruință vitejescă în apêrarea drepturilor țerei, în minutele de cea mai grea primejdie, și a oprit cu brațul său de fer, ca țera să nu se facă pașalic turcesc.

Bărbat înțelept pe cit și viteaz, el a hrănit planuri pen-

tru neatîrnarea patriei, și n'a uitat, cu tóte vremurile turburate prin care a trecut, să îngrijască și de lăcașurile sfinte, zugrăvindși săvîrșind minunata zidire de la Curtea de Argeș!

Cu el se încheiă lunga periódă de vitejie, începută cu Radu Negru și sfîrșită acum, la a două decime a secolului al XVI,—pentru a reinvia cu cea din urmă decime a aceluiaș véc, prin sabia lui Mihaiū Vodă Vitézul (1593).

12) Istoria Țerei-Romănesci de la mórtea lui Radu de la Afumați până la Mihaiū Vitézul.

(1529—1593).

1. În curgere de 64 de ani, de la mórtea lui Radu de la Afumați până la suirea pe tron a lui Mihaiū Vitézul, Țera-Romănescă își schimbă de 19 ori domni. Ceii mai mulți din aceștia sunt trimiși de Pórtă, nici unul nu e fără învoirea Porții. Țera, de și prin legăturile scrise cu Turcii avea dreptul să'și alegă singură domni ei dintre pămîntenii, însă acest drept devenise o formă golă. Boerii numiau pe cine vreaū, îl sufereaū cît le plăcea, și apoi cînd li se ura cu dînsul, ridica pe altul. Fiind-că voiaū mai mulți o dată să se facă domni, țera era împărțită în mai multe tabere; se încingea lupte crîncene între ele, și cine biruia apuca tronul, pentru un an, chîiar pentru câte-va luni sau săptămîni, și plătea ori cu capul, ori cu fuga timpul șcort de domnie. Pórtă vedea cu mulțumire cum Români se sfîșie între dînsii, pentru că'î dedea dreptul să se amestece cît mai mult în administrațiunea internă a țerei, să pue asupra-î cît mai multe sarcini și angarale, și drepturile națiunei să le calce cît mai ușor și fără grijă.

Domni, venind la tron, nu se îngrijaū cum să domnescă mai bine, să îmbunătățescă traiful supușilor, să facă ca toți să se bucure de siguranța persoanei și a proprietățelor. Din potrivă, ei n'aū de cît un singur gînd, cum să se țină pe tron, o singură temere: să nu fie omoriți; de aceia pe boerii, cari îi bănuiesc că ar voi să'î răstórne, îiucid; câți din boerii scapă, fug în Ardeal sau în Turcia, și cu ajutóre de acolo năvălesc asupra domnului ucigaș, îl omórá și pun pe sprijinitul lor. Acesta la rîndul său, temetór să nu'și piardă viața, omórá din boerii cari susținuse pe predecesorul lui, și așa, temetóri unii de alții, seucid între dînsii, se varsă șiróe de sînge frățesc; poporul capătă deprinderi rele de pradă și hoții, boerii se deprind cu viclenia și silnicia,

spiritul națiunii întregi se strică; țera întregă e pe drumul peirii.

2. Din cei 19 domni, numai două mor în scaun de mărte bună : Mircea-Vodă, după ce se schimbase de 2 ori în domnie, și fiul său Alexandru. Cei-l'alți au sfârșituri rele; Moise Vodă e tăiat de Vlad Vodă; Vlad se înecă în Dimbovița; următorul său Vintilă este ucis de boeri la vinătore, în malul Jiului; Radu Călugărul de la Argeș mure în surghin, fiind gonit de Turci; fiul său Pătrășcu e înveninat de Vornicul său Socol; Petru Schiopul, Petru Ceicele, Mihnea turcicul, Ștefan Surdul, Alexandru Bogdan sunt scoși de Pörtă. În dece locuri se încrucișează armele acelorași fi ai patriei, pentru a se alege care dintre cei răi are să domnescă mai rău; la Vișșora, Moise Vodă se bate cu Vlad Vodă; la Fântina Țiganului, Radu Vodă Călugărul cu Laiot Basarab; la Peris, Românesci și Șerpătesci, Mircea Vodă saŭ boerii lui cu boerii pribegi; la Mănesci, Mircea Vodă cu Radu Iliș; la Boian, Petru Schiopul cu pribegii; la Craiova, Mihnea cu boerii Mehedințului, și în alte locuri.

3. Șirul cum urmează domni de la 1529—1593 și faptele mai însemnate petrecute în timpul lor, sunt următoarele :

1) *Moise-Vodă*, fiul lui Vladislav (1529 - 1530), inconjoră Brașovul și predă locurile din prejur; în țera ucide mai mulți boeri; cei ce scapă fug la Constantinople și aduc domn pe Vlad Vodă. Moise trece în Transilvania, unde fu jefuit de Secuime, dar după 2 luni vine pe Olt cu Ungurii, se bate cu Vlad la satul Vișșora, este invins și ucis împreună cu Barbu, banul Craiovei.

2) *Vlad*, fiul lui Vlăduța (1530—1532), se înecă în Dimbovița lângă Popesci.

3) *Vintilă* de la Slatina (1532—1534) domnesce sub numele de Vlad, fiul lui Radu. El taie mulți boeri, însă și el este ucis de boeri la o vinătore pe malul Jiului, tocmai când plănuise cu omenii lui de taină să ucidă el pe acei boeri. El a zidit mănăstirea Omenedic saŭ Vintilă-Vodă (județul Buzău).

4) *Radu-Vodă, Paisie Călugărul* (1534—1546), fiul lui Radu cel mare, înainte de a se alege domn era egumen la mănăstirea Argeșului, și se numia Paisie. El domni în două rânduri. În întâia domnie fu răsturnat de Petru de la Argeș (1535), asupra căruia Radu veni cu armata; oștile celor două domni aflându-se față în față, se hotărî a nu se mai face vearsare de sînge, ci să se bată singur Petru cu Radu, și cine

- va isbîndi, a lui să fie domnia. Lupta dréptă se începu în fața părtaşilor amêndurora, o luptă bărbătésă între 2 viteji. Când, după mai multe lovituri, Petru părea că are să dovedésă pe vrăjmașul său, boerii îl părăsesc și alérgă să scape pe Radu; iar lui Petru i se tăie virful nasului (cu acésta îl făcea nedestoînic de a domni), și e gonit din țéră. Radu zidesce mănăstirea Mislea (jud. Prahova), întăresce așeșămîntul Episcopiei Buzéu ca să aibă scaun de judecată pentru tóte pricinile din cele 4 județe : Buzéu, R.-Sărat, Brăila și Saac séu Săcuieni (așa se numia o parte din județele Prahova și Buzéu). In a. 1546 este surghiunit de Turci la o mănăstire din Palestina, unde a și murit.
- 1546—
1552 5) *Mircea Ciobanul*, fiul lui Radu cel mare, a fost cîuma boerilor și bicîlul poporului (1546—1552). El a domnit în două rînduri, a tăiat pe boerii cei mai de frunte, peste 1600, pe alți boeri i-a pus la muncă grele, ca să le ia avuțiile; a născocit feluri de mijlôce, ca să stórcă bani, din care pricină un număr mare de boeri și de locuitori pribegiră în Ardeal. Aci boerii, adunându-și ôste, câte-va miî de Secui, 1547 veniră (1547) în țéră, pe gura Prahovei, însă fură bătúți de Mircea la Periș, în cât mai toți Secuii și mulți boeri își găsiră mórtea pe cîmpul de luptă. Radu Vodă Iliăș cu boerii pribegii și cu 12,000 ómeni scoboriră munții spre Tîrgoviște. Aci îi aștepta Mircea cu 80,000 armați și 30 tunuri. Radu îl bătú infricoșat, omorîndu-l peste 10,000 soldați și gonindu-l până la Giurgiu; apoi se duse la Tîrgoviște să ia tronul.
- 1552 6) *Radu-Vodă Iliăș* (1552) domni numai câte-va luni, pentru că Mircea, ajutat de Turci și de Tătari, îl gonesce în Transilvania.
- 1552—
1574 7) *Mircea a doúa óră domn* (1552—1554), ca să și rěz-bune intră în Ardeal, predă Secuimea și țéra Birsei, (iulie 1552), luă cu asalt și arse Preșmerul și Hërmanul, și după câte-va sêptămâni se întórse încărcat de prădi. El nu stete mult în domnie, căci Sultanul, bănuindu-l a fi înțeles cu Nemții, îl chemă la Constantinopole și puse în locul lui pe Pêtrașcu, fiul lui Radu Paisie.
- 1554—
1557 8) *Pêtrașcu-Vodă* (1554—1557) fusese mai înainte agent (kapu-kehaia) al țerei la Pórtă și domni în două rînduri : odată în 1553, când fu scos de Pórtă și trimis surghiun în Persia; a doúa óră, în 1554. El era un om blind, înțelept, iubitor de dreptate, și cu urcarea lui pe tron începură timpuri mai bune pentru sërmanii locuitorii. De aceia poporul i-a dat numele de *cel bun*. El a fost îndatorat

de Sultan să năvălescă în Transilvania și să restatornică în domnia Ungariei pe regina Isabela și pe fiul ei. În fruntea unei armate de 12,000 soldați el trecu munții și înconjură cetatea Someș-Uivar, apoi împreună cu Alexandru, domnul Moldovei, coprinse Oradea-Mare. Intorcându-se în țară, nu mai domni de cât un an, fiind otrăvit de Vornicul Socol, și fu înmormintat la mănăstirea Délului, cea zidită de moșul său Radu cel Mare. Pătrașcu lăsă după el trei fii : pe Petru Cercel, pe Vintilă și pe Mihaiu Vitézul.

9) *Mircea*, fiul lui Mihnea cel Rău (1557—1560), însetat după singele boerilor pribegi în Ardeal, alergă la vicleșug, pentru ca să pună mâna pe ei. Trimise la dănsii și la regina Isabela solii cu scrisori, prin care se jura pe Maica Domnului și pe toți Sfinții, că n'are să le facă nimic, numai să se întorcă în țară la satele și bunurile lor părintesci, că el voesce binele tuturilor, și pentru dănsul se jertfesc. Cei mai mulți boeri crezură în făgăduelile acestea sfinte și întărite cu jurământ strașnic, și veniră. Mircea lăsă cât-va timp până să se stringă toți, și apoi hotărî ca să se scape de dănsii într'o singură dată. Decî porunci, ca într'o anumită zi, la Bobotéza (1558), să se stringă cu toții în Bucuresci, după obicei, în adunare obștăscă a țerii. Chemă aci și pe amândouă episcopii și pe toți egumenii cu mulțime de călugări. Inșă când să începă vorova în adunare, beșliii lui (slujitorii turci) și cu mulți Turci se năpustiră în lăuntru și-i măcelăriră pe toți, versându-se mult sînge nevinovat. Puținii căți scăpară, fugiră iarăși în Ardeal. Când se gătea din nou să pornescă și asupra acestora, muri pe drum spre Ardeal. El lăsă doi fii : pe Petru Schiopul și pe Alexandru, cu mama lor Kiájna, fica lui Petru Rareș, domnul Moldovei.

10) *Petru Schiopul* (1560—1568) se susținu în domnie numai urcând tributul către Pórtá, și dănd sume mari de bani pe la Viziri și femeile Sultanului; pentru acésta trebui să pună biruri noi pe popor : ridică haraciul (birul pentru tributul Porții) cu 5 aspri de cap mai mult de cât fusese până la dănsul. Rechemat la Constantinople, fu înlocuit de fratele său Alexandru.

11) *Alexandru-Vodă* (1568—1577) se arată tot așa de crud și de rău, ca și tatăl său Mircea; pribegii veniră să i se închine, inșă după două luni fură omoriți la un ospet domnesc. El introduse o dajdie nouă, până atunci necunoscută, *oae sécă*. Móre la iulie 1577, și se înmorminteză în

mănăstirea făcută de dânsul din jos de Bucuresci (numită azi *Radu-Vodă*, după nepotul său Radu Mihnea, care a reclădit-o); tronul îl ia fiul său nevirsnic Mihnea, care domni în două rinduri.

1577—
1583 12) *Mihnea întâia oră* (1577—1583) puse o nouă dajdie numită *găleța*, apăsă norodul în toate chipurile, din care pricină locuitorii de peste Olt, cu boerii din Mehedinți în frunte, se ridicară cu armele și aleseră domn pe un Radu Popa. Însă Mihnea îi bate lângă Craiova, dar și el e scos din domnie de Pórtă, pentru a face loc lui Petru Vodă Cercel.

1583—
1585 13) *Petru Cercel* (1583—1585), fiul lui Pétrașcu cel Bun, căpătă domnia prin stăruințele lui Henric III, regele Franciei. Cum se sui pe tron, începu să facă îmbunătățiri în țără; repară mănăstirile de la Curtea de Argeș și Mislea, termină Mitropolia din Tîrgoviște, începută încă de Négoe Vodă și rămasă în părăsire; ajută biserica Sf. Nicolae din Schiaî de lângă Brașov, zugrăvind-o și înzestrând-o cu venituri. Însă tributul cel mare, ce se îndatorase a răspunde Porții, și darurile datorite Pașilor, îl constrînse a măi impositile preste cât le ridicase predecesorul ău, ceea-ce nemulțami boeri și popor. Pórtă trimise mai mulți ciauși să'l ridice din domnie și să'l aducă la Constantinopole. Cercel fugi în Transilvania cu 43 care pline de bani și de obiecte prețioase; aci e jefuit; stă 2 ani și jumătate în închisóie la Hust, o cetate în Ungaria, fugi apoi într'o nópte și se duce mai întâiú la împératul Germaniei, apoi la Papa și în fine la Veneția, găsind la toți îmbrățișare. Prin noui mijlociri ale regelui Franciei, era aprópe să recapete domnia, dacă inamicul său Mihnea n'ar fi dat 60,000 galbeni Pîmului Vizir, ca să 'l arunce 'n mare, ceea-ce s'a și întemplat (în martie 1590). Cercel a fost un om învățat, sciind 12 limbi și fiind numérat printre poeții italianí din timpul său. El lăsă după dânsul un singur copil, pe Marcu, pe care Mihaiú-Vodă cel Vitéz îl puse domn în Moldova.

1585—
1590 14) *Mihnea a doúa oră* (1585—1590), ca să capete domnia trebui să dea 700,000 lei Sultanului și Vizirului. Acești bani neavându-i la îndemână, fu silit să-i împrumute cu camete neauđite de pe la grecii, ovreii și armenii din Constantinopole, și apoi să-i plătescă din spinarea sërmanilor locuitorii, precum făcuse și predecesorii săi. Ca să acopere datorii, el puse mai întâiú o dajdie nouă asupra tuturilor locuitorilor, numită fórte nemerit *năpaste*; apoi îndoi dijmăritul său dajdia stupilor (uleie) de albine, luând două din

cece, în loc de unul; supuse și pe *Roșiori* (un corp de armată privilegiată) la un bir nou foarte mare, și în sfârșit pe *megiași* (moșneni, proprietarii de pământ liberi) încă la alt bir *gâlêta* (câte o chilă de grâu de fie-care). Boerii, cari îndăznică să murimure pentru aceste năpăști și greutăți, fură omorâți. Dar și sfârșitul domniei lui se apropia, fiindcă Stefan Surdul dăduse 225,000 galbeni Sultanului, ca să 'l facă domn, îndatorindu-se a mai da încă pe atâtea în 6 luni. Mihnea în a doua domnie făcu Mănăstirea Tutana (jud. Argeș), însărcinând pe banul Mihaï (Mihaï Vodă Vitézul) cu facerea planului și conducerea lucrărilor. Fiind scos din domnie și chemat la Constantinople, Mihnea se lepădă de legea creștină și se făcu turc de voia lui, sub numele de Mehemet-beg. El rămase până la sfârșitul vieții vrăjmaș nemișului român, și îndemna mereu pe Turci să facă Moldova și Țera-Românească pašalic turcesc și să i-ldea lui, ca să turcescă pe toți Români. Móre la Tirgoviște în a. 1595, în expedițiunea lui Sinan pașa contra lui Mihaïu Vitézul. 1595

15 și 16) Următorii lui Mihnea: *Stefan Surdul* (1591—1592) și *Alexandru P'oglan* (1592—1593), nu făcură de cât să crească birurile, să imultescă suferințele țerii și să-i sleiască toate mijlocele de viață. Locuitorii, ajunși în sapă de lemn, apăsați de dăjdi și angarale, pribegise prin țera turcescă și prin Ardél; cei rămași nu puteau sătura lăcomia Sultanului, a vizirilor și a pașilor, a domnului și a creditorilor lui, cari toți socoteau Țera-Românească de comoră saă de izvor nescurs de hanî. Creditorii mai ales veneau în țera imputerniciți, ca să scôță nu numai dobênda, dar și capitalul indoit; ei erau ajutați în hrăpirile lor de iauceri, aduși de domni, ca să le asigure viața și să inspăimânteze mai mult pe bieții supuși. 1591—1593

În această stare ajunse Țera-Românească la sfârșitul vécului al XVI, din cauza împărecherilor lăuntrice cășunate pentru domnie. Viteji și credincioși domnului lor, boerii luptase în tot vécul al XIV și al XV cu o hărbăție rară alătura de oștenii lor, împotriva Ungurilor și Turcilor, pentru cauza sfântă a neatirării. Când zizăniile intrară în inimile lor, și pofta domniei îi împărți în tabere, atunci brațele lor, în loc de a se intrarma contra streinilor asupritori, se încrucișară între dênsele; domni se fac călăii boerilor și asupritorii norodului; boerii, călăii domnilor, iar

norodul, unéltă unora și altora; toți aũ perdut simțul pri-mejdiei comune, și numai ursita acestei țeri a voit, ca în minutele cele mai grele pentru dênsa, să se arate și mântu-itorul ei. Acesta este Mihaï Vodă Vitézul, mindria Românilor și spaïma Turcilor.

II.

Istoria Moldovei de la întemeierea principatului până la Aron Vodă.

(1349—1591 d. Cr.)

1. Dragoș-Vodă.

(1342)

1842 1. O poveste din bătrâni ne spune că (pe la an. 1342) trăia la Români din Maramureș un om în-țept și vitéz, de ném domnesc, anume Dragoș. Într'una din zile mergând el cu ceta sa de vênători prin plașurile munților după fiare sêlbaticice, dete peste urmă de zimbru; se luă după fiară prin desișul codrilor și prin pescerile stîncilor, și tot mergând pre locuri necunoscute, trecu, fără să simță, piscurile înalte ale muntelui spre țera Moldovei. Aci îi veni gând de la Dumneđeu, ca sa'și alégă locul acela de lăcuiță și să se așede acolo. El spuse cetașilor dorința lui, și toți îl incuviințară, mai ales că scăpaũ de locurile sterpe de prin giturile munților, și se ducéu la locuri mai ușore pentru traiũ, la lunci și câmpii roditore, într'o țeră ce rămăsese pe alocurea pustie, în urma gónei Tătarilor prin părțile Mărei-Negre de către Ludovic, regele Ungariei.

2. Dragoș ceru voiă de la acest rege, ca să se strămute din Maramureș în Moldova. Craiul incuviință cererea, și Dragoș plecă cu tótă curtea sa, cu toți ómenii și cu femeii și copii, descălecă cel

d'ântâiū loc la riul Moldova; apoi la Baia și alte locuri, pe riuri și pe isvóre; și de pe capul fiarei năsilnice el își făcu pecetea țerii care este și până în ziua de astă-đi.

3. Ast-fel Dragoș întemeiă un mic principat într'o parte din țera de sus a vechei Moldove (în Bucovina), păstrând aceiași credință și supunere regelui Ungariei Ludovic, ca și mai nainte când era în Maramureș. El făcu o biserică de lemn la Volovăț (lângă *Rădăuți*), unde după o domnie de două ani fu înmormântat, lăsând tronul fiului său Sas. Acesta zidi biserica Sf. Troița din tirgul Siret.

2. Bogdan-Vodă cel d'ântâiū domn peste tótă Moldova.

(1349—1359).

1. Pe când Sas domnea în principatul tatălui său, un alt voevod al Românilor din Maramureș, Bogdan, pe la an. 1349, adunând în taină mulțime de norod, trecu fără de veste în Moldova cu hotărîrea de a întemeia acolo țeră nouă și neatârnată de stăpânirea maghiară. Folosindu-se de timpul când regele se afla incurcat într'un lung răsboiū, el se puse în înțelegere cu cei-lalți voevođi români din Maramureș, îndemnându-i să părăsescă țera și să-l ajute în întreprindere.

Apoi trecu munții și bātu pe Sas, care muri în luptă. Fiul acestuia Balc cere ajutor de la regele Ludovic, care nu putea suferi ca Moldova să se stăpânescă de un răsvrătitor. Regele întreprinde mai multe expedițiuni contra lui Bogdan, însă rămâne în tóte bătut; frații lui Balc sunt prinși de Bogdan și uciși tirănesce; Balc, după ce primesce mai multe rănii de mórte, e silit să părăsescă principatul tatălui său, lăsând în mâna lui Bogdan averile și moșiile sale. Regele, ca să'l despăgubescă,

pentru aceste pierderi și să-l resplătescă pentru slujbele, ce i-a făcut în Moldova, îi dăruiesce lui și fraților săi fosta proprietate a lui Bogdan din Maramureș, *Cuhnia*, pe care acesta și copiii lui o perdeuse ca niște haini și vicleni.

2. În Moldova, afară de principatul lui Dragoș, se afla un *principat al Iașului*, care trăia în legătură de prieteșug și supunere cu domniile Țării-Românești. Aceștia stăpâneau Moldova de jos și Basarabia. Bogdan coprinde țera lui Dragoș, desființează principatul Iașian și alungă rămășițele tătarăști și cumane. Populațiunea crește pe fiecare și cu Românii pribegiți din Ungaria din pricina prigonirilor. Bogdan întemeiază statul Moldovenesc în întinderea sa de mai târziu; el este cel *d'ântăiū domn peste totă Moldova*.

1859 El muri la 1359 și se înmormântă în biserica din orașul Rădăuții, unde zidi cea d'ântăiū mănăstire a Moldovei. Fiul său Teodor Lațco-Vodă, după 1865—
1.73 o domnie de 8 ani (1365—1373) muri, nelăsând urmaș de parte bărbătească, ci numai o fată Anastasia, care se căsătorește cu Roman-Vodă și face pe Alexandru cel Bun.

3. Iuga saū George Koriatovicī. -- Mușătescī. (1374—1375. 1375—1401).

1874 1. Lui Lațco Vodă neremânându-i urmași, boerii aduseră la tron un principe litvan de prin Podolia, *Iurga saū George Koriatovicī* (1374), vestit pentru vitejia lui. El se arată om foarte vrednic; înființă Mitropolia Moldovei de sine statătore; descălecă orașe prin totă țera tot la locuri bune, și mai ales sate, făcându-le ocóle prin prejur; dărui moșii de ale Statului la voinicī, ce făceau vitejii la oști, bātu în mai multe rënduri pe Tătari și întinse hotarul Moldovei până la Marea-Négră.

2. O parte din boeri, nemulțumiți de dânsul, îl goniră (1375) și aduseră la tron pe un nēm al *Mușătescilor*, înrudit cu Basarabii din Țēra-Românescă. Cel d'ântaiū domn Mușătesc fu *Costea-Vodă*, a căruia scurtă domnie a făcut loc fiului său *Petru-Vodă* (1379—1389). Acesta vędęnd slăbiciunea Ungariei și crescerea primejdiei despre Turci, se închină regelui Poloniei (1387), depunęnd jurământ de credință și supunere împreună cu boerii săi cei mari. El se căsătorește cu sora regelui polon Vladislav Iagello, pe care'l împrumută cu 4000 ruble de argint pe termen de 3 ani, și spre asigurarea împrumutului iea în stăpânire ținutul Halicii până la plata datoriei. Petru izbutese a trage în partea Poloniei și pe Mircea-Vodă cel Bētrân, făcęnd cu regele polon o legătură întreită, mai cu sēmă contra Ungariei. Murind, urmęză pe tron fratele său Stefan, care domnesce în două rënduri.

3. Stefan în ântăia domnie (1390—1392, numit și Stețcu) avu să lupte cu regele Ungariei Sigismund. Acesta (la 1390) voind să pedepsescă Moldova, pentru că se închinase Poloniei, pornesce cu o armată numerosă, în care era și mulți Secui. Stefan închise strimtorile și drumurile de prin munți, pe unde aveau să trēca Ungurii, și le împănă cu arcași, ce stau ascunși la pândă. Când regele începe să trēcă vęrful Carpaților, nebănuind vre-o cursă, se pomenesce înconjurat de o dată și lovit de numerosa cētă a arcașilor moldoveni, cari cu plōia de săgeți silesc pe Unguri a descăleca și a se apēra cu sabia. După perderi însemnate, Sigismund ajunge la capitala țērii Sucēva, unde Stefan e silit a se închina regelui, jurându-i credință și supunere. Acesta supēră mult pe Poloni, cari ajutară pe *Roman*, fratele mai mic al lui Stefan, să iea tronul prin-

tr'o réscólă. Stefan e aruncat în temniță, și mai pe urmă liberat. Roman domnesce în două rânduri; ântâia óră e résturnat de frate-séu Stefan, iar în a doua de Iuga Coriatovici, care apucă tronul pentru a doúa óră.

Roman întemeiază orașul Roman la vérsarea Moldovei în Siret; iar Stefan zidesce o biserică de pétră în mânăstirea Némț, care se întemeiasc pe atunci de trei călugări veniți de peste Dunăre.

4. Alexandru-Vodă cel Bun și Betrân.

(1401—1433).

1. Alexandru-Vodă este numit cu drept cuvînt cel *Bun* și cel *Bêtrân* (adică înțelept), pentru că într'o domnie lungă de 32 de ani a întărit temeliile Statului, a infrînat poftcile de cutropire ale Polonilor și Ungurilor, a trăit în pace cu vecinii, a înzestrat Moldova cu aședeminte folositoare și a statornicit liniștea în Biserică și în țéră.

1401 2. El se urcă pe tron (la a. 1401) cu ajutorul lui Mircea cel Bêtrân, care bātu pe Iuga și 'l închise într'o mânăstire de lingă Bêrlad, unde și muri. Alexandru renoi legăturile încheiate cu Polonia de moșul séu Petru și le ținu cu credință mai tot timpul vieței sale; dar în acelaș timp sciu să facă și pe regele polon Vladislav a nu călca drepturile țerei. El ajută pe rege cu óste în rêsboiul ce avea cu Calării teutonî; il împrumută cu o mie ruble de argint, ca să pótă îndestula cheltuielile rêsboiului, și drept chezășuire de plată a sumei împrumutate, i se dete în stăpânire tótă Pocuția. Alexandru se căsători eu *Ringala*, sora lui Vladislav,

1421 (în a. 1421), dându-i pentru întreținerea ei orașele *Siretul* și *Rădduții*.

1422 3. În a. 1422 avënd Polonia rêsboiú cu Călării

teutonî la cetatea *Marienburg* de lingă marea Baltică, Alexandru îi trimise și el un ajutor de 500 călări sub conducerea spătarului Coman. Acésta mică óste arătă deosebită vitejiă, căci pe când ea înconjura cetatea, eși din lăuntru un număr însemnat de teutonî și copleși de tóte părțile pe Români. Aceștia își deschiseră drum prin mulțimea inamicilor, și lăsându-le în mână bagajele, se prefăcură că fug. Ei se retraseră într'o pădure din apropiere, sâriră după cai și se puseră în apărare între copaciî cei deși. Teutonii credeau că au puțin de lucru, și că nu le mai rămâne de cât să lege cu fringhiile pe Români în ascundătorile lor; se pomenesc însă de o dată acoperiți de o plóie de săgeți, urmată de lovituri cu sulița și sabia; ei apucă fuga. Céta viteză a lui Coman încălecând, se ia după dênșii, pe mulți îi ucide și 'i prinde, apoi s'aruncă asupra corpului celui mare al Călărilor, pe care 'i bate înfricoșat și 'i silesce să se închidă cu rușine în cetate. Prădi însemnate, un mare număr de prinși de rêsboiũ, între cari mai mulți generali, picară în mânilor Românilor.

4. Pe la sfîrșitul domniei, Alexandru-vodă avu să pórte doué rêsboie, unul cu Dan, domnul Țerei-Românesci, și altul cu însuși Vladislav. In ce privesce pe Dan, pricina de cértă era cetatea *Kilia*, care fusese apucată de Dan și reluată apoi de Alexandru. Dan cu o armată puternică (în a. 1428), în care se găsea și câți-va Turci, intră în Moldova cu foc și sabie, fără să întempine vre-o greutate; apoi cu puteri și mai mari năvălesce a două óră prin patru părți de o dată, arđend și pustiind țera. Pentru acésta Alexandru însciuțeză pe regele polon, ca să-i trimită ajutor (în 1429). Vladislav însă tocmai atunci era îndemnat de regele Ungariei, ca să scóță pe Alexandru din dom-

1428

1429

1488 nie și să împartă Moldova între dânsii. Alexandru supărat intră cu armele în Polonia, dar fu bătut și silit a face pace. El muri la 1433, și se înmormântă la mănăstirea Bistrița, cea făcută de dânsul.

5. Alexandru cel Bun se poate numi *părintele Moldovei*. Grija lui de căpetenie a fost de a îmbunătăți sorta locuitorilor, a pune rânduială în administrațiune, în biserică, a face aședăminte religioase și de învățatură, a înflori comerțul. Chipul său bun de guvernare atrăgea în țară locuitorii în număr mare de prin țările vecine, din Polonia, Ungaria și Țăra-Românească. El aședă sate întregi tătăresci, dându-le pe la mănăstiri; primi 3000 familii armenesci gonite din Asia, și le dete voie să se statornicescă în Suceva, Botoșani, Dorohoiu, Hotin, Iași, Vaslui și Galați. Îngădui și Țiganilor a veni în țară, însă cu deosebire el sprijini aședarea Sașilor și Secuilor în orașe și sate. Sașii fură descălecați pe lângă riul Moldova; Secuții (Ciangăii), pe lângă Trotuș, Siret și Prut.

6. Alexandru aședă scaunul Mitropoliei la Suceva, care era și capitala țării, făcu și episcopiele Roman și Rădăuți; zidi mănăstirile Moldovița (Bucovina) și Bistrița (jud. Némțu), pe care le înzestră cu sate, robii, venituri și odore; aduse la Suceva moștele Sf. Ión cel nou, cari se păstrează acolo până astăzi. Puse să se scrie prin mănăstiri cărțile trebuincioase pentru slujba bisericeii, în scurt întemeiă Biserica Moldovei, care a fost și este mărirea némului român. El întocmi și dregătoriile Statului, din care unele, de și ființau înainte de dânsul, însă nu era hotărâtă trépta fiecăreia. Înființă și școli pentru formarea ómenilor cărturarii, pentru trebuințele Bisericeii și ale Statului. În Suceva întemeiă chiar școla, unde se țilcuia legile împărătești din Bizanțiu și se învăța și religiunea. În sfêrșit el îngriji și pentru înflorirea comerțului. Vama centrală era la Suceva, iar cele-lalte vămi de graniță: la Tighina și Cetatea Albă, la Baia și Moldovița, la Bacău și Trotuș, la Siret și Cernăuți, la Dorohoiu și Hotin, și la Bârlad. Esportul se compunea din miere, cêră, vin, vite cornute, porci, oi, cai, pei de animale, corde de arce și săbii. În țară se aduceau obiecte lucrate, postăvării și mătăsuri, piper și alte articole de băcănii. El bătui monede de argint și de aramă foarte frumoase și de valori deosebite.

5. Urmașii lui Alexandru cel Bun.

(1433—1457)

De la mórtea lui Alexandru cel Bun până la suirea pe tron a lui Ștefan cel Mare, în timp de 24 ani, Moldova este frământată de certuri și lupte sângeróse între fiii și nepoții din diferite căsătorii ale lui Alexandru, cari alergau, când la Unguri, când la Poloni, când la Munteni, să le potoléscă setea după domnie. Numai de la 1433—1447 Iliăș și Ștefan (fiii lui Alexandru), domnise în două rânduri împreună; Ștefan, de două ori singur. De la 1448—1457, în curs de 9 ani, urméză trei-spre-dece schimbări la tron, Petru suind și scoborînd treptele domniei în 5 rânduri, Alexandru în 3 rânduri, Roman domnind numai două luni, un venetic ungar Ciupor (Ciubâr), câte-va zile. Iliăș, ca să recapete tronul părintesc de la frate-séu, se bate de 5 ori în curs de 2 ani; ca să se scape de Ringala, muma sa vitregă, o înecă; dar și lui îi scóte ochii frate-séu Ștefan, care pentru acesta este ucis de Roman, fiul lui Iliăș; Roman și frate-séu Alexandru mor otrăviți; Bogdan, fiul lui Alexandru cel Bun pere tăiat de frate-séu Petru. Ucigași pe tron, și până să se urce la tron; fără nici o simțire pentru primejdia la care împingeau țera; din cauza acestor turburări și nelegiuirii Moldova ajunsese la o slăbiciune aprópe de peire, în cît Petru Vodă se vécuse silit să inchine țera nu numai la Poloni, dér și la Turci, cărora se îndatori a plăti tribut 2000 de galbeni unguresci pe an (1456). Ea s'ar fi înghițit de vecinii cotropitori, și mai cu sémă de Turci, dacă Providența, care a avut tot-d'a-una ochii bine-voitori asupra némului român, n'ar fi trimis pe omul, care s'o scape de rușine și de peire. Acesta este Ștefan cel Mare, fiul lui Bogdan și nepot lui Alexandru cel Bun.

6. Ștefan Vodă cel Mare și Bun.

(1457—1504).

1. Ștefan Vodă s'a născut pe la a. 1436 în satul Borzescii (jud. Bacău) din tatăl séu Bogdan, fiul mai mic al lui Alexandru cel Bun, și din mama sa Maria. Vitez pe câmpul de luptă, întreg la minte și înțelept la sfat, bun și cucernic creștin, el în curs

de o jumătate de véc ține în mână ursitele Moldovei, făcând pe Sultan și pe regi să pâlască înainte-î, pe Papi și curțile regesci să'l respecte, pe popor să'l iubească și să i se închine ca la un *sfânt*.

2. Bogdan fiind omorit tilhăresce în satul Răușeni (lângă Sucéva), la o petrecere de către frate-séu Petru, tînérul Stefan, ajutat de Vlad Țepeș, bātu pe Petru în două rënduri (la Joldești în jud. Botoșani, și la Orbic în jud. Némț) și ocupă tronul părintesc. El fiind cu sufletul aprins spre fapte vitejesci, nici cercă să așede țera, ci se gătesce îndată de rës-bóe; rânduiesce óstea în cete de câte o sută, dând fie-cărei cete câte un stég, întocmesce și glótele saú țerănimea, împărțindu-le săbii și puscă, pe lângă arcele, ghiógele și fuștele ce aveaú. În scurt, pune țera întrégă pe picior de rësboiú.

După ce se asigură de o bună armată, vrea să'și asigure și tronul și liniștea din lăuntru țării. Acesta era vecinic turburată de doritorii după domnie, care găseaú sprijin printre boeri, și mai cu sémă la Poloni. La aceștia fugise Petru și întrebuința feluri de mijlóce, ca să rësătorne pe Stefan și să'l omóre, cum făcuse și tatălui séu. Stefan cere în mai multe rënduri de la regele Casimir pe Petru, dér regele nu voesce; atunci domnul român prădá cu foc și sabiă Pocuția, după care se încheiă pace și Petru e gonit din Polonia și silit a trece în Transilvania. Stefan, ca să constringă pe Voevodul acestei țeri să i'l dea în mână, prădá țera Secuésca, fără a-i sta cine-va împotriva. Petru găsi atunci adăpost la Vlad Țepeș, din care causă Stefan se supără mult pe densus, și căută să'și rézbune.

1462 Ocasiunea i se infățișă îndată, pentru că (în 1462) Sultanul Mohammed, venind cu armată numerósă în Țera-Románescă asupra lui Vlad, Stefan se uni cu Turcii, și pe când aceștia loviaú pe apă cetatea Chi-

lia, care era a Țării-Românesci, Stefan o înconjură pe uscat. Chilia însă, fiind ajutată la timp de Vlad, nu fu coprinsă. Mohammed o lăasă în stăpânirea lui Radu cel Frumos, următorul lui Vlad. Trei ani după aceea, domnul Moldovei veni cu tótă puterea sa înaintea aeeleiași cetăți, și o coprinsă. El trimite soli cu daruri la Sultan, ca să-i spună să fie liniștit, că n'a luat cetatea de cât tot pentru împărăția otomană, căreia nu va întârșia să-i supună chiar Moldova întrégă. Sultanul se mulțami cu aceste făgădueli și trimise înapoi solii cu cinste.

A) Bătălia de la Baia.

(1467)

3. Regele Ungariei Mateiú Corvin (fiul lui Iancu) hotări să-și rézbune asupra lui Stefan pentru prădarea Scaunelor Secuesci și pentru înțelegerile lui cu Sașii resvrătitori din Transilvania. El, de și era iarnă, trecu munșii în Moldova (noemvre 1467) prin pasurile Ghimiș și Oituz, având 1467¹ cu sine pe cei mai buni generali ai regatului. Stefan închide trecătorile cu trunchiuri de copaci și mărăcinii și le întăresce cu un mic număr de soldați; iar el cu armata de căpetenie aștéptă la Suceva să dea pept cu dușmanul. Ungurii ajung, fără nici o luptă, la Trotuș, de acolo la Roman, prădând și jafuind. Stefan, ca să-i zăbovescă, trimite soli sub cuvânt de pace. Mateiú îi primesce, dar mai pe urmă se încredințază că cererea nu e seriósă; el arde tirgul Roman, și apoi apucă drumul spre Suceva. A treia di se opresce la Baia, și cum nu se îngrija de nici-o parte, lăasă óstea fără nici o pază, să se dea la béuturi și la jafuri.

Stefan, aflând despre acésta chiar de la solii ce trimisese acolo cu noui propunerii de supunere, hotărasce să-i lovescă într'o nópte. În adevér, pe când

regele voia să se pună la masă cu generalii săi, i se aduce înainte un Secuiu, care-i spune că: 12,000 Români au să dea năvală asupra-le în acea noapte. Mateiu aşedă pedestrima în piaţa târgului; călărimea o împrăştie pre uliţe, avangarda o pune afară din oraş, întărind şi străjile, iar el cu 200 din cei mai buni soldaţi şi cu generalul Nicolae Banfi, rămâne în aşteptare. După miezul nopţii Români, venind prin locuri aşchuse, fără nici un sgomot, şi ajutaţi de întunec, se asvirlă asupra avangardei, o taie în bucăţi, aprind târgul din trei părţi de o dată, şi la lumina flacărilor pētrund până în piaţa târgului. Aci se începe o luptă desperată; pedestraşii Unguri, apucaţi pe neaşteptate, sunt înconjuraţi de oştenii lui Stefan în așa chip, că nu pot primi nici un ajutor de la călărimea de pre uliţe, pe care plôia de săgeţi a Românilor o prăpădesce. Nu le rămâne de cât mórtea. Insuşi Mateiu se aruncă în mijlocul bătăii; săgeţile omoritoare asvêlitate asupra-i se primesc de generalul său Banfi, dar şi el capătă trei răni în spate; o săgétă i se înfige d'acurmezîşul în şira spinării. Vestea că regele e rănit bagă spaîma morţei în sinul oştenilor Unguri; apucă cu toţii fuga, care încotro putea. Ei nesciind drumurile şi fiind încă noapte, rătăceaş prin munţi şi prin zăvoie, pe unde-i vînaş ţerani, așa că peste 12,000 rămaseră morţi, mulţi raniţi, foarte mulţi prinşi, pe lângă prădi bogate şi un număr mare de stéguri. Mateiu Corvin însuşi, dus pe targă, abia putu scăpa cu puţin ostaşi prin poteci în Ardeal (decemvrie 1467).

„Aşa norocesce Dumneşeu, şice cronicarul Urechia, pe cei mindri şi falnici, pentru să arate lucrurile ominesci cât sunt de fragide şi neadevêrate; că Dumneşeu nu în mulţi, ce în puşini arată puterea sa, ca nimeni să nu se nădăjduiască în puterea

sa, ce intru Dumneđeũ să-ı fie nădejdea, nici fără cale rėsbóie să facă, că Dumneđeũ celor mĩndri se pune inprotivă“.

B) Prėdarea din nou a Ardėlului.— Invingerea Tătarilor.— Luptele lui Stefan în Țera-Romănescă.

(1469—1472)

4. După acėstă izbindă Stefan așteptă plecarea lui Mateiũ în Ungaria, și numai cu 1800 cālări intră, în primăvara a. 1469, în Transilvania, și 1469
prădă țera Secuıască. Mateiũ, ca să 'l impace, ıi dete să stăpínescă în Ardeal douė cetățı: *Balta și Ciceșul*.

Tot în acest an hordele tătare conduse de hanul Maniak năvălind în Mōldova, Stefan le eși înainte la Lipinți (aprópe de Dnistru), ıi bātu cumplit și 'ı imprăștiă, luând și un mare număr de prisioneri și tóte prăđile. Intre cei prinși fu chıar fiul lui Maniak. Hanul infuriat, trimise atunci o sută de solı la Stefan, să-ı spună ca să dea drumul fiului sėũ, dacă el nu voesce ca tótă Moldova să fie pırjol și o baltă de sãnge. Domnul român ıi dete rėspunsul ce i se cuvenea,—maı cu sémă în acele timpuri,— pentru că chemă îndatã pe fiul prisionier, și în fața solilor ıl despıcă în patru bucățı; apoi trase în țépã 99 solı, iar celui de al o sutelea ıi tăiã nasul și urechile, și 'l trimise înapoi, ca să spună Hanului cele ce vėđuse.

5. Pornit cum era spre rėsbóie, și hotarėle Moldovei pãrėndu-ı micı pentru un viteaz ca dėnsul, Stefan țintise ochii asupra Țerei-Romănescı. El voia s'ó coprinđă, ca maı cu izbândă să pótã purta rėsboiul cel mare, ce plãnuise împotriva Turcilor. În 1471 el prėdă marginea și arse Brãila. 1471
Radu cel Frumos, ca să'și rėsbune de acėstă strãmbătate, ıl întãmpinã la *Soci*, unde se dete o bătãlie crâncenă (7 martie 1471), între frați de același

singe. Radu perdu răsboiul cu multă pagubă de ai săi și se găti din nou de luptă; la *Cursul saū Izvorul apeī*, (jud. R.-Sărat), se împreună cu Stefan-Vodă (18 noemb. 1471); aci se bat vitejesce din amëndouē părțile trei ȝile întregi, de diminēța până séră; a treia nópte Radu, scârbit și în desnadejde, lasă tóte în tabără și fuge cu óstea la scaunul seū în Bucuresci. Stefan, aȝiȝat de Laiotă Basarab, care voia să capete tronul Țérei-Românesci, pornesce după Radu și îi inconjură cetățuia de pe délurile malului nordic al Dâmboviȝei, care apăra Bucurescii (cetatea Dimboviȝei). Domnul e silit să fugă la Turci, iar marele Stefan, după o ȝi de bature a cetăței, o coprinde. După trei ȝile el se întórcce la Sucéva, luând cu sine pe Dómna lui Radu cu fica ei Maria, și lasând în Bucuresci domn pe Laiotă. Radu, cu oștile române și cu 15,000 de Turci, goni pe Laiotă, năvăli în Moldova și o prědă în lung și în lat. Stefan căută în anul următor cu ajutorul polon să se despagubescă de aceste perderi, luând și arȝând cetatea Teléjnei (lingă Ploesci), și alte stricăciuni făcënd în Țéra-Românescă.

Dar aceste lupte fără nici un plan nu avură alt rezultat de cât să slăbescă puterile Românilor din cele douē principate, și să aducă mai curind pe Turci în Moldova.

C) Luptele lui Stefan cu Turcii.

a) Bătălia de la Podul Inalt (1475).

6. Intre acestea Sultanul trimise să céră lui Stefan tributul, ce predecesorul seū, Petru-Vodă, se 'ndatorase a plăti Porȝii, poftindu-l tot-de-odată a se infăȝișa în persónă înaintea sa, ca un prinȝ supus ce 'i este. Stefan nu îndeplini nici una, nici alta din aceste cereri, își găti óstea, întărind'o cu

ajutóre polone și secuesci, și aștepta pe Turc să vină cu armele. Mohammed hotărî să pedepsescă pe îndrăznețul domn și să supună țera.

Chiar în tóamna anului 1474 Soliman-pașa intră în Moldova în fruntea unei armate de 120,000 Turci, avënd și un ajutor de óste trámis de Laiotă Basarab. Ștefan nu avea de cât 40,000—50,000 ómeni, cǎlári și pedestri, în cari intrau și glótele țeránesci, precum și 5000 Secui și 2000 Poloni. Cu acest număr de oșteni Ștefan câștigă cea mai strălucită victorie din cele 34 ale sale, și una din cele ce fac mîndria tuturilor Románilor. 1474

El, în loc de a lovi pe Turci la cǎmp deschis, unde ei ar fi putut desfășura tóte puterile și mai ales cǎlărimea, îi atrase spre locuri strimte și mlăștinoșe, unde cǎlărimea turcǎ, care era toiu armatei, nu putea nimica folosi. Ca să-i prăpădescă înainte chiar de a-i lovi, puse să se arđă satele, semănăturile și ierburile uscate ale tómnii de prin tóte locurile, unde avea ei să trecă, închise tóte intrările și ieșirile țerei, așa că în puține zile flámîndiră și ómeni și dobitóce. Turcii înaintase până în dreptul Vasluiului, când Ștefan găsi minutul și locul priincios să le dea bătăia. El își strinsese oștirea pe șesul, unde se întilnesc trei piriuri: Racovéțul, Bêrladul și Vasluețul; strejile puse pe dél îl vestiră că Turcii se grămădesc în lunca strîmtă și hlișósă a Bêrladului, care cu cât ei mergéu mai înainte cu atát se îngusta și devenea mai báltósă. Ștefan își ia pozițiunea la locul cel mai strîmt, lînga *Podul Înalt*, care se vede și astă-đi în satul Cǎnțălărești (jud. Vaslui). El era apărat de mlaștinile luncei; în fundul ei se vedea de partea dréptă a Bêrladului o pădurice. Turcii, osteniți de drum, se opriră ceva mai departe, aședënd cu multă greutate cele 100

și mai bine de tunuri grele, cari se infundau adinc în pământul mocirlos.

1475 Era în dimineața zilei de marți, 10 ianuarie 1475, o negură mare, de nu se vedea om cu om; óstea moldoveană sta așa de bine ascunsă, în cât Turcii nu sciau în cotro se găsesce. Stefan aședase de cu nópte despre lunca Bêrladului, pe partea dreptă a riului, câți-va ómeni cu buciume, pitulați în crîng. La revêrsatul dorilor, pe când oștirea turcescă încă dormita, se aude de o dată despre partea crângului sunete tari de buciume și trîmbițe, semnul de rêsboi. Turcii cred că acolo este Stefan cu Moldovenii; se reped cu furie, dând unii peste alții, ca să trecă mai iute apa și lunca și s'ajungă la pădurice; călărimea sprintenă abia eșise din mocirlă; tunurile nămolite, abia se îndreptase spre locul de unde venea glasul buciumelor; pedestrașii tăiau nêprasnic copacii, ca sa deschidă drumul. Când écă că Stefan cu óstea întocmită cade ca un trăsnet asupra-le și-i lovesce de la spate; tunurile aședate pe déluri vêrsă foc cumplit; Turcii sta înmărmuriți; creșend că sunt de tóte părțile înconjurați de inimi, nu sciú încotro să apuce; locul fiind strimt, nu 'și pot nici întocmi óstea, nici îndrepta tunurile. Se începe un măcel îngrozitor; din cauza negurei și ametelei, Turcii se taia în de-sine; ómenii și caii, unii peste alții, rêmân inomoliți în mlaștină. Români, de și luptă doué zile și doué nopti cu o vitejiă rară, nu pot însă mișca din loc oștile turcești, din cauza numărului celui mare. În sfârșit, în zori zilei de joi (12 ianuarie), Stefan, adunându-și tótă oștirea, hotârasce a da cel din urmă atac; bătălia este din cele mai crâncene, și isbânda rêmâne mult timp indoiosă. Cei 5000 Secu, puși în frunte, cad morți până la unul; dar și Turci mulțime pier de lăncile și săgețile Românilor.

În minutul hotărâtor, vitézul Stefan, cu sabia în mână, urmat de o cétă alésă, se aruncă singur în focul luptei; oștenii se însufleteșc; Turcii vădând că nu mai e chip de împotrăvire, apucă fuga; Românii se iaă după ei, măcelăresc mulțime și prind și un număr însemnat de Turci. Puținii câți scăpară cu fuga, prin păduri, peste râpi și prin valea Racovei, când credeau că au scapat, sunt loviți de Stefan, care îi goni până îi trecu Siretul la Ionășești (la Nord-Vest de Tecuci), pe acolo unde până ađi se chiamă *Vadul Turcilor*. La Dunăre îi aștepta Vlad Țepeș, care fusese liberat de regele Matei și se întărise într'un lagăr, unde era încunjurat de Turci; el, auzind de isbânda lui Stefan, eși din lagăr și se aruncă asupra rămășițelor óstei lui Soliman, parte omorându-le, parte inecându-le în valurile Dunării.

Ast-fel aprópe întréga armată de 120,000 Turci fu nimicită prin meșteșugul și eroismul lui Stefan, și prin vitejia armatei séle.

7. Stefan, fără a se mândri de o victorie așa de strălucită, ordonă prin mitropolitul Teoctist, ca tótă lumea să postéscă patru zile d'a rândul numai cu pâine și cu apă. Vestii în acelaș timp în tótă țera, ca nimeni să nu îndrăznéscă a-i atribui lui acea victorie, căci ea a venit numai de la singur Dumneđe, căruia toți trebuie să-i aducă rugăcuni și închinăcuni, ca adevăratului izbînditor al păgănilor. El resplăti vitejia oștenilor din glóte (milițieni), dându-le pămēnturi de hrană și făcēdu-i rezeși (moșneni), iar din rezeși, de aceia cari se deosebise mai mult în lupte, i-a înălțat la drépta de boerinași (boeri mici), trecēdu-i în armata calarașuor nobili. După aceia puse de se adună trupurile celor morți în lunca Bârladului, și făcēdu-le movile le dete foc, căci se temea să nu se întindă mai mult cîuma, care se încinsese încă mai dinainte. Din prinși de rēboi, o bună parte fu trasă în țépă; patru pașale, mai mulți robi, 36 stéguri (din cele 100 ce luase) și multe aime, le trimise regelui polon; asemenea împărtăși și pe regele Unga-

rief și pe Papa Sixtu IV din prădile și prinșii luați. Ba trimise chiar și Sultanulū Mohammed printr'un sol al său daruri prețioase, plângându-i-se, cum că nisce tâlhari și hai-manale din Turcia a îndrăznit să năvălească în Moldova, de sigur fără sciea Sultanului; că el, ca un credincios păzitor al grădinei Padișahului, i-au trimis pe toți pe lumea cea-laltă; și decă cum-va s'ar fi întâmplat să scape vre unul preste Dunăre, apoi el l'ar fi cerut de la densusul chiar, ca să i'l dea în mână, pentru a primi și acela pedepsa cuvenită. Sultanul, mâniat de atâta semeție, puse în închisore pe solul român, ținându-l o bucată de timp.

b) Bătălia de la Piriul Alb sau Valca Albă (1476).

S. Infringerea suferită de Soliman-pașa la *Podul Înalt* era cea mai crâncenă din câte pățise până atunci Turcii. Mohammed hotări să vină în persoană asupra lui Ștefan. Acesta, încă din primele zile, după isbînda câștigată, trimise scrisori la toți principii creștini și la Papa, vestindu-le biruința și rugându-i să i trimească ajutoare în bani și în oște. Dar nu se alese de cât cu făgădueli și vorbe frumoase. Ast-fel, furtuna gróznica, ce se pregătea în Miadă-di, Apus și Răsarit (Turcia, Țera-Românească și Tartaria), ca să se spargă de-odată asupra capului lui, îl găsi singur, cu oște chiar mai puțină de cât anul trecut, dar nu cu mai puțin curagiū, nu cu mai puțină încredere în vitejia oștei sële, nu cu mai puțină nădejde în brațul A-Tot-Puternicului.

- 1475 9. Încă din vara a. 1475 Sultanul inconjurase Cetatea-Albă, fără de a o putea lua. În luna lui
- 1476 Maiū, anul următor, Ștefan, aflând că armata turcescă în număr de 150.000 de ómeni s'a pornit din Sofia spre Moldova, și că pentru trecerea ei s'au aruncat cincă poduri peste Dunăre, veni aci în grabă cu 40,000 călăreți, boeri și țerani, ca să oprască pe Turci de a intra în țeră. Abia se întâ-

rise într'o cetățuie de lemn, nu departe de riū, când îi vine veste că Laiotă Basarab, domnul Țării-Romănesci, dându'și cóstele cu Turcii, voesce să năvălască cu tóte oștile lui asupra'i; că Tătarii de peste Nistru a și intrat în țéră în număr de 30,000, a ars tērgul Ștefănescii de lângă Sucéva, a răpit peste 15,000 rezeși, femei și copii, sunt gata să intre în Sucéva, pentru care dómná-sa a fost silită să fugă cu copiii și cu tot ce avea mai scump în cetatea Hotin, că în sfirșit Tătarii ard și pârjolesc țéra în lung și în lat. Stefan, fără a'și perde cumpétul în fața a trei focuri ce'l luase de tóte părțile, lasă pe cumnatul său Șendrea cu 1000 călăreți sa apere cetățuia de lângă Dunăre, și să țină piept lui Laiotă; iar el cu oștirea cea-l'altă, se ia în góna Tătarilor, pe cari în timp de 2 luni îi vinéză, le ia prăđile, ucide un număr însemnat din ei, iar rămășițele le alungă cu isbēndă peste Nistru.

Intristat de jaful și pârjolul, ce lăsase Tătarii în țéră, Stefan se întórse în grabă la Dunăre, unde Turcii se găteau să trecă. Abia ajuns aci, milițienii sēi începură să murmure, că de două luni îi ține sub arme, purtându'i în tóte părțile; că la ce le folosesce lor rēsboiul acesta, când Tătarii le-au hrăpit muerile, copiii și tótă agonisēla lor! Stefan, înțelegēnd că unii din ei ar voi să fugă, se sfătui cu boerii sēi că e mai bine să le dea drumul pentru 15 đile a se duce pe acasă. Țēraniī plecară, dar cu tótă strășnicia poruncei ce primise, ei nu se mai întórseră la óste, lăsând pe Stefan numai cu armata permanentă, care nu se urca de cât la 10,000 călăreți.

10. Intre acestea Sultanul Mohammed II în fruntea a 150.000 ómenī trecu Dunărea. Stefan, din cauza micei oștiri ce avea, hotări să urmeze acelaș plan din anul trecut, care isbutise așa de bine. El dete foc la tóte semēnăturile, fără a lăsa măcar o

urmă de grâne, de roduri, de ierburî, aprindînd chiar munții și satele; pe locuitorii îi retrase la munți împreună cu dobitocele; iar el cu acei 10,000 călăreți se duse într'o pădure desă de lângă orașul Vaslui. Turcii începură a se imprăștia în cete după pradă, ajutați fiind și de armata lui Laiotă Basarab. Moldovenii, la timpul priincios eșind din păduri, se aruncau asupra acelor cete, și pe cari din Turci îi prindeau, îi înțepau, sau de vii îi jupuia. După 3 zile de odihnă, oștile turcești înaintară în intrul Moldovei; Stefan lăsă pădurea, unde se ascunsese, arse Vasluiul și toate orașele, pe unde ar fi putut veni Turcii, precum Iași, Bacăul, Romanul și Baia. Apoi se retrase în timpul nopții cu fiul său Alexandru și cu oștea sa cea mai alésă, într'un mic codru, departe o jumătate de zi de Baia, la locul numit *Piriul-Alb* sau *Valea-Albă* (jud. Némțu). Aci el se întări ca într'o cetate. Alegîndu'si o poiană în mijlocul cringului, se închise de toate părțile cu un val sau șanț adînc, apărat de un gard viu făcut din copaci uriași tăiați și grămădiți unii peste alții; peste copaci aruncase pământ, crăci și mărăcină, iar tunurile le rînduise pre înălțimi. Sultanul în zadar cerca și căuta în toate părțile pe Ștefan. Fomea începuse să crească din ce în ce mai mult în oștea sa; mulți se bolnăviseră, la mulți li se umflase ochii de praf; osteneala și desgustul îl coprinsese și pe dînsul. Se întimplă că într'o zi călăuza, care ducea armata turcescă, greșise drumul și apucase pe altul pieziș. Mohammed, turbat de minie, porancesce să'l taie; când era să'si primescă osinda morții, iacă că el aduce înaintea Sultanului un om, care-i spune unde este ascuns Stefan cu Moldovenii. Mohammed trimite un corp de oște alésă, ca să recunoască acel loc, și apoi merse și el acolo cu totă oștirea. A două zi din dorii armata turcescă

inconjură pôlele codrului și începu cu tunurile și cu săgețile. Românii, vădend asaltul, deteră și ei foc tunurilor, făcend să se cutremure pământul. Turcii loviau însă în deșert, pentru că ai noștri stau pitiți după șanțul și gardul uriaș, și d'acolo dedeau în Turci numai în carne vie. Chiar ienicerii, cari obicnuesc a primi în față ghiulelele și glonțele, ne mai putend sustine fulgerile tunurilor moldovene, cădură cu fața la pământ. Nimeni nu îndrăznea să înainteze, intrarea codrului fiind închisă. Atunci Sultanul, muștrând pe Aga ienicerilor, luă în mână buzduganul cel cu șese aripi, și dând pinteni calului, înainte până sub tabăra inamică. Soldații Turci se însuflețiră, și după perderi însemnate ajunseră în fine până între căruțele artileriei moldovene. Aci lupta fu desperată. Românii desfășurară o vitejie vrednică de a-i pune în rindul celor mai mari eroi ai lumii! Un pumn de ómeni în față a o sută și cincideci de mi de dușmani, susținură o luptă încordată de diminetă până séră. Ei nu se retraseră de cât cu cea din urmă picătură de sânge, nefind învinși de arme, ci copleșiți de mulțimea Turcilor. Pădurea era o mare adincă de singe, 30,000 Turci periră morți, afară de mulțimea de răniți. Stefan perdu numai 200 ómeni; el, în focul bătăliei, cădu de pe cal jos, dar din norocire nu păți nimic. Vădend că totul e pierdut, fu silit să fugă printr'o ascunđetură a pădurii, urmat de 15 sau 20 călăreți aleși, și trecu peste munți în Galiția, apoi în Podolia, la cetatea Camenița, aprópe de Hotin. Aci începe a și stringe óste nouă.

11. Acum Moldova este lăsată pradă ordiilor musulmane. Nu rămâne nepustiit nici un colț de țéră. Mohammed pornesce la Sucéva cu 200.000 Turci ca s'o coprindă, și inconjoră și Hotinul; dar e silit a lăsa cu mari perderi améndouă cetățile și a

se retrage cât mai repede peste Dunăre, din cauza ciumei și fómetei, cari îi secerau cumplit óstea.

Marele Stefan, pe care tótá lumea il socotea de perdut, îmbărbătat acum de mama sa, și ca toți vitejii, cari tocmai după o perdere mare se arată mai îndrăzneți și es mai biruatori, își adună sfarământurile oștii sale, stringe păstorii de prin munți și argații de prin curțile boeresci, și cu dênșii pune în gónă cetele dușmane, sfărímă într'o singură bătăia un corp de 13,000 Turci. Apoi, ajutat de Stefan Batori și de Vlad Țepeș, cari venise din Transilvania cu 60,000 ómení, urmăresce cea-l'altá óste unde era Sultanul; ajungându-o în minutul când voia să trecă Dunărea, o lovesce fără de veste așa de tare și o pune în gróză, că mulți Turci se înecă în valurile riului, toți fug lăsând în mânilor Românilor nu numai prădile ce adunase, dar și tóte carele, caii, cămilele, munițiunile și mașinele de răsboiú.

Locul unde s'a ținut bătălia lui Stefan cu Turcií, lângă *Piriul Alb* sêu *Valea Albă*, se numi *Răsboieni*, adică „locul luptei“ (jud. Némț). Stefan, îndată ce a curățit țera de Turci, a pus de a strâns trupurile celor morți în acea bătălie, că era așa de mulți în cât se nălbise poiana de ele, și le-a îngropat într'o mare movilă, lângă care, 19 ani mai pe urmă, a înălțat în pomenirea acelor suflete o biserică, care se află până astă-đi.

Se mai aude din ómení vechi și bếtâní, că Stefan Vodă, după bătălia de la Piriul Alb, aú alergat să găsescă adăpost în cetatea Hotin (mai sigur de cât cetatea Némțu). Múmă-sa însă nu l'a lăsat să intie și i-a đis : „*Nuți voiú deschide porța până ce nu vei birui pe vrăjmași, pentru că dacă nu poți sta împotriva lor la câmp, puțină nădejde este de la tine și după ziduri. Paserea în cuibul sêu piere. Dute de stringe óste, că isbânda a ta va fi.*“ După aceea Stefan merse pe la Voroneț (Bucovina), unde trăia un părinte sehastru anume Danú, „și bătând Stefan în ușa sehastrului să-i descue, aú răspuns sehastrul : să aștepte Stefan Vodă afară, până și-a isprăvi ruga, și după

ce și-au isprăvit sehastrul ruga, l'aŭ chîemat în chilie pe Stefan Vodă, și s'aŭ ispoveduit Stefan Vodă la dînsul, și aŭ întrebat Stefan Vodă pre sehastru : ce va mai face, că nu pôte să se bată cu Turcii. Inchina-va țera la Turci? aŭ ba? Iar sehastrul aŭ ȕis să nu o inchine, că rêsboiul este al lui, numai după ce va isbândi să facă o mănăstire acolo cu numele Sfintului Gheorghe. Stefan plecând de la sihastru, a făcut o rugăciune osirdnică la Dumneȕeŭ, și apoi a ațipit : iar în vis a vȕdut pe marele Martir Gheorghe, care i ȕise : „Cutěză cu Domnul, Stefane, nu te spăimânta de acéstă mulțime de Turci, ci diminéță, întinind cetele tôte, trimite-le asupra viăjmașilor lui Cristos cu glas de trimbiță, și vei învinge.” Stefan, învioșat prin sfaturile mumei, a sihastrului și prin visul acesta, și-a strins cetele sale și ca un vifor a năvălit asupra oștilor turcești și le-a nimicit. Și întorcîndu-se înapoi Stefan Vodă de la rêsboiŭ s'a apucat de a făcut mănăstirea Voronețul, punêndu-i hramul bisericei Sf. Gheorghe; iar icóna, ce o avea tot-d'a-una cu dînsul în bătălii, icóna Sf. Gheorghe, o trimise la Sfintul Munte, în mănăstirea sa Zograful, pe care o reinoise, fiind-că se pustiise de pe vremuri. Acéstă icónă se păstréază acolo până astă-ȕi împreună cu douê stȕguri cu chipul tot al lui Sf. Gheorghe, dăruite de Stefan în 1492.

1492

D) Bătălia lui Stefan cu Poloniî în codrul Cosminului. — Stefan coprinde Pocuția. — Mórtea sa.

12. Dar abia se potolise țera de Turci, cari luară Chilia și Cetatea-Albă, și alți dușmanî se arătară mai rēi de cât Turcii. Aceștia erau Poloniî. Regele Casimir murind (în 1492), îi urmase *Ion Albert*. Acesta, în anul 1497, în fruntea unei armate numeroșe, mai mult de 80,000, intră fără de veste în Moldova sub cuvint de a o apéra. contra barbariei turcesci, și a libera cetățile Chilia și Cetatea-Albă de jugul Otoman, pe când scopul adevérat era să cuceréscă întréga țera până la Marea-Négră. El după ce înconjură cetatea Sucéva și o bātu zadar nic trei sȕptămâni, este silit de timpul rece, de lipsă și fómete, de bóla ce-i secera armata, a cere pace. Stefan i-o acordă cu condițiune :

1492

1497

a se întorçe tot pe unde venise. Armata polonă, apucând însă calea spre codrul Cosminului, 1497 își află aci desevărsită peire (26 octomvre 1497); copacii tăiați de Moldoveni, de abia ținându-se la rădăcină, se năruesc asupra-î și o strivesc. Stefan-Vodă cu ai săi lovesce pe Poloni din tóte părțile. Puținî mai scăpară cu viață. De atunci aũ rămas la Poloni până astă-đi trista amintire: „In ڭilele Craiului Albert șlahta (nobilimea) a perit.“

Se povestesc că în acea bătaie s'ar fi prins 10,000 de Poloni, pe cari Moldovenii înjugându-î la plug, aũ arat cu dênșii și a semēnat cu ghindă o câmpiă întinsă, din care cu timpul a crescut o pădure numită de popor *Dumbrava Roșie*, pentru că fusese stropită cu sânge polon. Și așa vorbesc ómenii, că pe când aũ fost arând cu dênșii, cu Leșii, i-aũ fost împungēnd cu strămurările ca pre boi să tragă; iar ei se ruga să nu'î împungă, ce să-î bată cu biciuscile; iar când îi bătea cu biciuscele, ei se ruga să-î împungă.

- 1503 13. In vara a. 1503 Stefan-Vodă intră cu óste în Pocuția, o coprinsc și o alipi la Moldova, de la care, ڭicea el, că fără cale-o smulsese Poloni. Dar fu silit în curind s'o părăsescă (1504), pentru că o armată polonă fusese trimisă să prade Moldova, iar el suferea greũ de bóla de podagră, care i-a și pricinuit mórte.
- 1504 14. In 2 iulie 1504, într'o ڭi de Marți, în césul al 4-lea din ڭi, Stefan-Vodă părăsi cu mare jale priveliștea lumei aceștia, surpat prin rēsbóie, virtă și podagră, după o domnie gloriósă de 47 anı și 3 lunı. El fu înmormintat în m-rea Putna, cea zidită de dēnsul. Fiind pe patul morții el chemă pe fiul séu Bogdan, pe Mitropolit, archierei și toți boerii, și le dete invēțatură: să nu pună reazám pe nici unul din némurile vecine, pentru că Ungurii și Tătarii sunt aprópe inghițiți de Turci, Țera-Románescă e închinată Sultanului, Polonia are regi

schimbăcioși și nesiguri, iar Germania e sfâșiată prin certuri din lăuntru. Ci este mai bine să închine țera celui mai puternic și mai înțelept dintr'ênșii, Turcului; dar prin această închinare Moldova să nu'și jertfescă nimic din neatîrnarea, drepturile și libertățile ei, ci în schimbul unui tribut să și le asigure pe toate. Dacă însă Turcul va cere alte condițiuni mai grele, atunci toți să ridice armele și să se jertfescă pentru libertatea și religiunea părinților lor, precum s'a jertfit și s'a luptat el 47 de ani. Și cu aceste cuvinte a și trecut în lăcașul cel vecinic.

În timp de aproape o jumătate secol Stefan luptă cu tot soiul de dușmani: pe regele Matiaș îl bătu înfricoșat, silindu-l să fugă peste munți cu 3 rani în spate pe targă în timp de iarnă; pe regele Albert asemenea îl alungă; pe gróznicul cuceritor Mohammed II îl puse în uimire, sfărâmându-i două oști din cele mai puternice, una de 120,000, alta de 200,000 ostași, pe când el avea numai un pumn de ómeni. În Tátari băgase gróza, pe Români din Téra-Románescă îi făcuse să cunóscă în el, pe vrednicul și vitézul lor domn. Mărimea curagiului lui ridicase pe al oștenilor săi, cari se oțelise în lupte, crescuse în isbinđi și prin isbândă.

Viteji mulți au avut Români, dar numai două au intui-nit, pe lângă calități mari resboinice, agerimea politică și înțelepciunea; numai două au isbutit să învingă toate greutatețile și să se susțină timp îndelungat, pe un tron tot-d'ăuna neaședat și nesigur. Aceștia sunt: Mircea cel Bětrín în Téra-Románescă, și Stefan cel Mare în Moldova; amândouă sunt pârghiile, pe cari avea să se ridice o dată o Românie una și nedespărțită, sub un Rege înțelept și mărinimos; amândouă ómeni mari, inzestrați cu toate însușirile spiritului și caracterului, cari fac pe un singur om să conducă și să stăpánescă destinele unui întreg popor, în epocile cele mai critice ale istoriei sale.

Stefan a introdus îmbunătățiri în armată, în administrațiune, în Biserică. A înlesnit și sprijinit aședarea de sate cu populațiune română, ruténă și tatară; a înfrumusețat Vasluíul, Hárłaul și Huși cu palate și biserici domnesci. În Sucéva, Iași și Pétra a înălțat biserici; a zidit din temelie

mănăstirile Putna și Voroneț (Bucovina), Capriani (Basarabia), Dobrovățul (jud. Vaslui), Răsboeni și Tazlăul (jud. Némțu), înzestrându-le cu moșii și odóre; a făcut biserica din satul Borzescii (jud. Bacău), locul născerii și copilăriei lui, „pentru sănătatea și pomenirea strămoșilor și părinților lui”; asemenea, biserica din satul Răusenii (lângă Suceva), pe locul unde fusese tăiat tatăl său de către Petru Vodă; biserica cea mare din mănăstirea Probota (județul Suceva), biserica cea mare din mănăstirea Némțu, biserica din satul Bădăuți (Bucovina), cu hramul Sf. Procopie, în 1481 amintirea isbindei asupra lui Tepeș Vodă (1481); clopotnița cu biserica din intrul de la mănăstirea Bistrița; a rezidit mănăstirea Zograf din Sf. Munte, făcând acolo și un turn pentru corăbi, precum și case, a reînnoit petrele mormintele ale străbunilor săi din mănăstirile Rădăuți, Bistrița și Némțu; preste tot a făcut 44 de mănăstiri și biserici, și n'a lăsat mănăstire sau biserică din țară și din Sfântul Munte, să nu le facă daruri în bani sau în moșii, sau în odóre. Religiuinea fiind pentru Români temelie, pe care se rezema existența națională, Ștefan nu le-a despărțit una de alta, ci rezemat pe religiune, pe credința tare și nestrămutată în A-Tot-Puternicul, învingea prin Domnul și tot prin El era învins. De aceea toate bisericile și mănăstirile sale sunt înălțate în urma isbânșilor câștigate asupra vrăjmașilor, ca semn de mulțumire către Dumnezeu.

Vitez fără sémân, drept, părinte al poporului, ocrotitor al Bisericeii, apărătorul creștinătății, mórtea lui a fost plânsă de toți locuitorii țării „cât plângea toți, și ne spune un cronicar, ca după un părinte al lor, că cunoștea toți că s'a scâpat de mult bine și apărare. Ce după mórtea lui, îi dicea *sfântul Ștefan Vodă*, pentru lucrurile sale cele vitejești, carele nimene din domni, nici mai înainte, nici după aceea, nu l'a ajuns.

„Era acest Ștefan Vodă om nu mare la stat, mánios; întreg la minte, nelenevos, și lucrul său scia să'l acopere; și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de răsbóe meșter; unde era nevoie însuși se vârea, ca vedându-l ai săi, să nu îndărăpțeze (să nu dea înapoi). Și pentru aceea rar răsbóiu de nu biruía. Așijderea unde'l biruía alții, nu perdea nădejdea; că știindu-se căduť jos se rădica deasupra biruitorilor.”

Amintirea lui Ștefan a rămas adenc întipărită în inimile Românilor. Rămășițele lui pămînesc odihnesc în lăuntru bisericeii din mănăstirea Putna.

7. Bogdan Vodă.

(1504—1517)

1. Bogdan, fiul lui Ștefan cel mare și al Mariei, fiica domnului Țării-Romănesci Radu cel Frumos, s'a născut la a. 1480, s'a urcat pe tron la 1504, și a murit în domnie la a. 1517. Semănând la fire cu tatăl său în privința lucrurilor vitejesci, avu războie cu Polonia, pentru că sora regelui lor, anume Elisafța, nu voia să se căsătorească cu dânsul; iar când vădu că nu izbândește, el își întorse ochii de la Poloni și făcu legături de închinare cu Turcii, după sfatul înțelepțesc, ce i'l dedese părintele său.

1480

1504—
1517

A) Luptele cu Polonia.

(1505—1509)

2. Bogdan îndată ce stătu domn trimise solii săi la Alexandru, regele polon, ca să facă deplină pace, întorcându-i două țiguri, ce le oprise Ștefan de la Poloni, și cerând în căsătorie pe Elisafța, sora regelui. Dar atât muma, cât și fata, nu voiau pe Bogdan, fiind că era prea grozav la față (adică urit), se uita chiorș, și aușise de el, că ar fi om aspru, crud, și cu totul închinat bisericeii ortodoxe.

Regele, de temă ca prin această împrejurare să nu-și facă dintr'un amic un dușman, mulțami solilor pentru întorcerea țigurilor, iar cât pentru lo-godnă o amână pe altă dată. Se întâmplă însă că muma fetei muri îndată, și fiind-că Bogdan înțele-sese că dânsa îi stătuse mai mult în potrivă la că-sătoria plănuită, trimise îndată altă solie, care primi același răspuns. Atunci el. supărat foarte, intră în Polonia cu oște puternică, inconjoră mai multe cetăți, pe cari nu le pôte lua, pe altele le arde, și apoi se întorce nevătămat la scaunul său

1509 în Sucéva, cu mulțime de prăzi, de țărani și boeri robiți, pe care îi împarte în țeră în condițiune de rob (1509). Din această cauză o armată de 60.000 Poloni pustiesce țera de sus a Moldovei până la Hir-lău și Cotnari, în timp de 20 zile, omorând femei, fete, copii, bătrâni, bolnavi, chiar și vitele, când nu putea să le târască cu ei; arse și pradă orașele Cernăuți, Șipinți, Dorohoiu, Botoșani, Ștefănesci, Hotin și altele, ne având cine să-i stea în potrivă, pentru că Bogdan își desfăcuse oștile pe acasă. Polonii înconjurară și Sucéva, dar neputând-o lua, și isprăvind provisiunile de hrană, fură siliți a se retrage. Bogdan, cu o sémă de óste strânsă în grabă, se aruncă nebunesce asupra-le la trecătórea Nistrului; și fiind-că aceștia erau cu mult mai numeroși, românii fură învinși; însuși Bogdan fugi rănit. Acest răsboi sângerós luă capăt prin încheierea unui tractat de pace vecinică între Moldova și Polonia (1509) prin care Bogdan se légă între altele a nu mai starui în căsătoria cu Elisaftea.

B) Luptele cu Tătarii.— Tractatul cu Turcii — Mórtea lui Bogdan.

(1510 1517)

1511 3. Dar abia se potolise focul dinspre Polonia, și un altul mai gróznic venea dinspre Nistru asupra Moldovei. Tătarii Hanului Mengli Gherai (în 1511) în număr de 60,000, predară țera de la Orheiú până la Dorohoiú și pe Prut în sus, și răpiră 74.000 suflete. Bogdan ceru grabnic ajutoré de la regele polon și de la ducele Moscoviei; acestea până să soséscă, Tătarii se retraseră. La trecerea Nistrului, un fiú al lui Mengeli, Berki Gherai, se înecă în rîu din nebagare de sémă împreună cu 4000 de Tătari și mai multe mií de robí creștini.

Hatmanul Copaciú, care vedea întâmplarea acésta dintr'o pădure de pe malul Nistrului, cređu că ar putea cu o mie de slujitorî, ce avea cu dânsul, să bată pe Tătari și să libereze măcar robii. Se aruncă cu vitejie asupra Tătarilor, însă cădënd în cursă și fiind de tóte părțile înconjurat, peri împreună cu 700 din ómenii săi. Bogdan trimite din nou solî la Sigismund, arătându-î primejdia ce amenință țera, de óre-ce Mengli-Gherai voia să còprindă Moldova. Sigismund îi trimise 4000 ostași aleși. Cu acéstă trupă, cu oștile sale și cu 1300 Unguri, Bogdan eși înaintea celor 40,000 de Tătari cālári, cari se gâteaũ a trece Nistrul (in 1511), și 1511 îi puse pe fuga, luându-le mulțime de robî.

4. Cu acéstă isbîndă Moldova nu era asigurată de primejdie, nici Tătarii nu erau astîmpărați. Bogdan fu silit să facă pace cu dênșii; și in acelaș timp aducându-și aminte de sfatul înțeleptului său tată, și fiind incredințat de nestatornicia Poloniei în legăturile sale, inchină țera Moldovei (a. 1511) 1511 Sultanului Selim I, aprópe in aceleași condițiuni ca cele din tractatul lui Mircea cel Bêtrân cu Pórta.

Condițiunile tractatului sunt : 1) Pórta recunósce Moldova de țeră liberă și nesupusă; 2) Moldova va fi stăpânită și cîrmuită după legile și aședămintele ei, fără nici un amestec al Porții; 3) Domniî vor fi aleși de popor și întăriți de Pórtă, vor fi deplin stăpânitorî preste supușii lor, și vor avea armata lor; 4) In vreme de rêsboiũ domnul va ajuta Pórta cu oștile sale; 5) Pórta se obligă a respecta religiunea creștină și a apéra întregimea teritoriului Moldovei; 6) Turciî nu vor putea cumpéra, nici stăpîni pãmânturi în Moldova, nici vor putea să se așede într'ênsa saũ să albă geami; in fine 7) Moldova va da Porții sub nume de peșcheș saũ dar pe fie-care an 4000 galbenî turcesci, 20 șolmî și 40 epe cu prăsilă.

5. La 1513, tocmai când Bogdan sêrbătorea nunta sa cu Roxandra, Tătarii pustiiră iarăși Moldova; in anul următor el avu să lupte cu un Trifăilă, care se đicea fecior de domn și care năvăli fără de veste cu óste din țera Ungurésca, in tim-

pul iernei, când oștenii se aflaū pe la casele lor. Cu puțini ce se putu aduna in grabă, Bogdan bătu pe Trifăilă la pod din jos de Vasluiū, îi nimici tótă oștea, il prinse chiar pre el viū și-i tăiă capul.

¹⁵¹⁷ Bogdan muri la 20 Aprilie 1517, in tirgul Huși, ce și'l alesese de reședință, fiind in virstă numai de 37 ani, și se inmormintă la m-rea Putna. In timpul domniei sale de aprópe 13 ani se arėtá viteaz, neobosit „cá nu in beții și in ospete petrecea, ci ca un strájear in tóte părțile priveghea, ca să nu se știrbescă țera ce-i rămăsese de la tatá-sėu.“ El lăsá dupá dēnsul doui fi: pe Ștefăniță și pe Petru, și un *copil* Petrea, făcut cu o Lápușnécă (Alexandru-Vodá Lápușnénul).

8. Ștefan Vodă cel tinăr.

(1517—1527).

1. Dupá mórtea lui Bogdan se alese domn fiul sėu mai mare Ștefan, numit *Ștefăniță* sau *cel Tinăr*. Fiind numai de 11 ani la urcarea sa pe tron, grija domniei o ducea sfatul boerilor celor mari, intre cari cel mai cu vađá și cu inriurire pe lângá domn, era dascálul acestuia, *Luca Arbore*. Ajungēnd la vērsta de 17 ani, Ștefăniță luá in mână treburile domniei. Supėrat fiind pe Sigismund, pentru cá nu voise a'ı da de soție pe o fică a sa, și pentru cá adăpostea in Polonia doui boeri pribegı, incepuse a amenința pe Poloni cu Turcii. In deșert bătránul hatman Arbore, care ocármuise țera până atunci, ținu de rėu pe tēnărul principe pentru nestatornicia faptelor sale. Ștefăniță, luându-se dupá lingușitorii de pe lēngá dēnsul, omori pe Arbore, fără măcar sá'l judece sau sá'l dovedescá, ci numai sub cuvēntul cá l'a aflat in viclenie. O asemenea faptă bágá grózá in toți boerii, mai ales cá Ștefăniță cre-

scuse pe palmele celui omorit. Mânia domnului nu se potoli de cât după ce omori și pe cei doi fii ai nenorocitului hatman. Atunci boerii se ridicară asupra-i, ca să răsbune mórtea celor nevinovați; glótele saũ milițiile țerii sprijinesc pe domn; boierii, unii pribegesc, alții sunt prinși și tăiați.

Stefăniță muri în a. 1527 (ianuarie 14) la Hotin, otrăvit, pe cât se bănuiesce, de soția sa. După densusul urmă Petru Rareș, fiul lui Ștefan cel Mare.

1527

Despre Ștefăniță cronica scrie că: „întru tot semăna cu firea moșu-seu, lui Ștefan Vodă celui bun, că la răsbóie îi mergea cu noroc că tot isbândia, și lucrul seũ îl știa a'l purta, măcar că era ténér de țile, și era om mánios, și pré lesne vërsător de sânge.“

9. Petru Vodă Rareș.

(1527—1538, 1541—1546)

1. După mórtea lui Ștefăniță-Vodă, boerii pribegii în înțelegere cu cei din țără fură la un gând să dea tronul unui copil al lui Ștefan cel Mare, anume Petru, poreclit *Rareș*, după numelè mamei sale Maria Rareș din Hirlău. Petru în copilărie fusese trimis de tatăl seũ Ștefan la Constantinopol. La mórtea acestuia o parte din boeri voise să-l cheme la tron, dar fiind ales Bogdan, Petru se retrase în Polonia, pentru a stăruii pe lângă rege să-l ajute în potriva frateluĩ seũ. După rugăciunile acestuia însă, regele Sigismund goni pe Petru din Polonia, ținându-l sub pază în cetatea Marienburg, dar nici de aci el nu înceta de a turbura lucrurile în Moldova; căci (în a. 1514) trimise pe un om al seũ, Trifăilă, cu óste din Ardél să bată pe Bogdan și să ocupe tronul pentru densusul. Trifăilă, după cum vëðurăm, fu prins și ucis. La mórtea lui Bogdan, Petru se rugă din nou de regele polon, ca să-i

1514

dea voe a eși din Prusia și a se duce la hotarele Moldovei, unde spera că ușor va intra în înțelegere cu boerii și cu locuitorii țării, spre a pune mâna pe domnie. Regele însă, de teamă ca să nu supere pe Unguri și pe boerii moldoveni, cari alesese pe Ștefăniță Vodă, înlătură de o cam dată rugăciunile lui Petru. Când însă guvernul cel tiranic al lui Ștefăniță nemulțămise pe boeri și pe Poloni, regele liberă pe Petru din Marienburg, așa că la mórtea lui Ștefăniță el se găsea la locul născerii sale, în tîrgul Hirleu, unde fu proclamat domn în 20 ianuarie 1527.

1527 2. Petru Rareș, îndată ce se sui pe tron (1527), reînvi cu Polonia vechile tractate de alianță și amicitie, și pedepsi cu mórte pre un boer Gonțea, care se rēsculase cu óste asupra capului său, ca să se facă domn. După aceia intră de 5 orî în Transilvania, cu gând ca s'o coprinďă; își întórse apoi armele asupra Poloniei, din care causă sultanul Soliman veni cu óste numerosă în Modova, ca să'l alunge. El fiind părăsit de boeri, se retrage în Transilvania, și de aci la Constantinopole, unde capătă din nou tronul Moldovei, domnind în două rînduri 16 ani.

A) Rēsbóele lui Petru în Transilvania și Polonia.

(1527—1531)

1528 3. În Ungaria după bătălia nenorocită de la Mohaci (1526) și mórtea regelui Ludovic II, Turcii puseră rege pe Ion Zăpolia, domnul Transilvaniei. Germanii însă îl bătură și 'l alungară în Polonia. Armatele germane intrând în Transilvania, sileau orașele să se închine împératului Ferdinand. Petru voi să se folosescă de turburările din acéstă țără, și făcu planul ca s'o coprinďă. Decî sub cuvânt că 'și apără cele două cetăți, ce domni Moldovei stăpâ-

neaŭ preste munți, Ciceul și Cetatea de Baltă, năvăli (în a. 1528) cu oște mare în două pîlcuri și pre două potici, prădă Săcuimea, arse orașele, și după ce le supuse sie-și, se întorse înapoi fără nici o pierdere. După aceea (a. 1529) intrând a doua oară în Ardeal, bătu cu desăvîșire armata archiduce-lui Austriei Ferdinand la Feldióra (din sus de Brașov, în țera Bârsei), luă lagărul și tóte tunurile și cele-alte arme ale inimicului. În al treilea rînd veni iarăși în țera Birsei (octomvre 1529); înconjură Brașovul în timp de trei săptămâni, sili cu foc și sabie Bistrița să se supună, și coprînse Rodna cu bogatele séle mine de argint. În cele din urmă, de tēmă să nu vină incurcături mai mari, el se întorse în țeră încărcat de prăđi și de un mare număr de vite.

B) Luptele lui Petru în Polonia.—Bătălia de la Obertin.
(1531).

4. Intre Polonia și Moldova era tot-d'auna cértă pentru pământul dintre Dnistru și Prut, cunoscut sub numele de Pocuția, pe care domniî români o reclamaŭ ca o bucată ruptă din țera Moldovei. Petru Vodă, cu scop de a hotări acéstă cértă cu sabia, predă Pocuția (în a. 1531), arse satele și tîrgurile până la Halici, și se întorse înapoi, fără ca Poloniî să cuteze a-î face vre-o împotrîvire. Regele, auđind de acéstă pradă, trimise o armată, ca să gonéscă oștile lui Petru lăsate prin orașele din Pocuția pentru apărare. În 12 locuri se încăerară Poloniî cu Moldoveniî, până ce aceștia, vedëndu-se strimto-rați, cerură ajutore. Petru alergă cu 22,000 oșteni și cu artilerie minunată spre castelul Obertin, unde tăbărise armata polonă. El fiind incredințat că Poloniî aŭ să fugă, și voind ca să nu'î scape din mână nici unul, își imprăștie oștea în cete în prejurul

taberei, și porunci să dea asaltul. Cinci ore d'arându-l ținu lupta în bubuitul gróznicei artileriei moldovene; întăririle inamicilor sunt deja spulberate, însă când isbânda era în mâna Moldovenilor, ei sunt apucați la mijloc din trei părți și espuși la focul artileriei polone. Petru-Vodă, care se bătuse ca un adevărat eroi și zdrobise aproape cu totul cel d'ânteiu corp al călărimei polone, fu rănit și scăpă cu puțin viteji ai săi. 4000 de Moldoveni acopereaă câmpul de luptă; 40 boeri și căpitani se prinseră și fură aduși la regele Sigismund împreună cu vr'o 48 tunuri austriace, ce Petru dobindise de la Germani în bătălia de la Feldióra.

5. După aceea Polonii prădară în trei rinduri Moldova, fură însă respinși cu însemnate pierderi. Apoi Moldovenii, potcovindu'si caii, căci era iarnă gólă și ghițósă, intrară în Podolia după pradă; la apa Siretului deteră preste Poloni, pe cari îi bătură, omorînd mai mult de 2000, deosebit de robii, de răniți și de cei înecați în Siret.

C) Expedițiunea Sultanului Soliman în Moldova.
(1538).

6. Dar atâtea fapte îndrăznețe ale vitezului Petru Rareș, plingerile neprecurmate ale regelui polon contra lui la Pórtă, trebuiaă să pornéscă asupra-î o gróznică furtună. El nu mai voia să plătéscă Turcilor peșcheșul, dîcînd că și-a rěscumpărat neatîrnarea prin arme; omori pre Ludovic Gritti, ce fusese trimis de Sultan să potoléscă pre Ardelenii resculați, și în fine făcu legături tănuite cu împăratul Germaniei și cu ducele Moscoviei în potriva Turcilor. Sultanul Soliman, de care tremura Europa întrégă, hotări decî să'l pedepséscă, și în fruntea unei armate de 150,000 ómeni trecu Dunărea (iulie 1538) pe la Brăila, și se îndreptă repede spre Iași. Aci

veniră și Tătarii; Munteni, din porunca Sultanului, intrase dintr'o parte; Polonii, din cea-altă parte, inconjuraă Hotinul saă staă grămădiți la hotare, gata să năvălescă. Petru se găsea în împrejurări cu mult mai grele de cit tatăl seă Stefan, cînd venise asupra-î Sultanul Mohammed; pentru că Stefan avea sprijinul boerilor, pe cînd Petru se vedea acum părăsit și de boieri și de țărani. De aceia el fugi în Transilvania, Sultanul coprinse Sucéva, iar domnia o dete lui Stefan poreclit *Lăcustă*, care copilărise la Curtea Otomană. Stefan se îndatoră, ca la fie-care doui ani să aducă în persónă la Constantinopole haraciul, să rezidescă cetatea Chilia, care se dărimase, și să întărescă Cetatea-Albă. După ce alipi la aceste doué cetăți întreg pământul dintre Nistru, Prut și Marea-Négră (Basarabia), și'l făcu sangiac turcesc, Soliman se întórse cu începutul iernei, la Adrianopole.

Asupra întîmplărilor lui Petru-Vodă în Transilvania, écă ce ne spune un vechiū cronicar (Urechia) :

„Vedënd Petru Vodă că l'aă impresurat vrăjmași de tóte părțile, și aī seī l'aă părăsit toți, lăsat-aă scaunul, și s'aă dat spre munți; unde, cunoscënd că nici acolo nu se va putea mistui, aă socotit să trecă în Ardeal. Și așa, aflându-și calea deschisă prin tîrg prin Piatră, aă trecut pre lângă mănăstirea Bistriței; și, lăsându-se ca să pótă cevași odihni în munte, de-asupra mănăstirei, văđut'aă, unde ca un roiū din tóte părțile, încongiurată mănăstirea, ca să'l pótă prinde. Decī, cunoscënd el acestea, aă încălecat pe cal, și singur aă fugit intrând în munte într'adânc. Fără drum, fără povață, aă dat la strămtori ca acelea, de nu era nici de cal, nici de pedestru; ci aă căutat a lăsa calul. Și așa în șese zile învăluindu-se prin munte, flămând și trudit, aă nemerit la un pâriū în jos, aă dat peste nisce pescari, cari, dacă i-aă luat séma, cu dragoste 'l aă primit. Iară Petru Vodă, infricoșându-se de ei, s'aă spăimântat, iară ei cu jurământ s'aă jurat înainte-ī cum că īl vor fi cu dreptate, și de nimica să nu se témă. Iară el le-aă dat lor 70 de galbeni, bani de aur; și vedënd ei galbeni, cu bucurie i-aă luat, și

l-au dus la otacul lor, de l-au ospătat cu pâne și cu pește fript, ospet pescăresc, de care mânca și ei. Și dacă au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proste d'ale lor, și i-au dat comănac în cap, și l-au scos la Ardeal, și fiind ôste Ungurască de strēja, la margine, i-au întreat pe dênșii ce ômenii sunt; ei au dis: suntem păscari. Și așa au trecut prin strēja Ungurască, și nimenii nu l-au cunoscut.

„Mergând cu nevoiță au sosit la Ciceu; și Sâmbătă în răsăritul sórelui, septemvrie 28, au intrat Petru Vodă în cetatea Ciceului, și au închis porțile. Iar cei ce îl goniau din urmă, vedând că au hălăduit Petru Vodă dinaintea lor, s'au întors înapoi. Acolo plângere și tânguire era de dómna sa Elena, și de fiii săi, de Iliasi și Ștefăniță, și de fiică-sa Rucsanda, și de alți căsași, pentru multă scârbă ce le venise asupra-le, sciindu-se din câtă mărire au cădút la atâta pedépsă. Decii Petru Vodă au intrat în biserică de s'au închinat, mulțămind lui Dumneđu că l-au izbăvit de mânele vrășmașilor săi. Bine de aceștia nu s'au mântuit, iată sosi de la Ianoș Craiul ôste Ungurască, cari au încungîurat cetatea de tôte părțile. Vedând Petru Vodă viclesugul lor, și nevoia ce i venise asupra-i, s'au închinat lor și au dat cetatea Ungurilor; cari, dacă au dobândit-o pe sêma lor, multă pacoste și pedépsă făceau lui Petru Vodă; că a lui Petru Vodă ce au fost, au luat tot Ungurii, și cu nimica volnic nu era; ales de Mailat, domnul Ardealului, multă nevoia au avut de dênsul.

„Petrecând Petru Vodă în cetatea Ciceului, cu multă scârbă și nevoie, într'un an și șese luni, nu mai putu suferi rêtățile și pedépsa ce i făceau Ungurii; s'au socotit ca să se desbată de subt stăpânirea lor; și s'au sfătuit cu dómna-sa Elena să trimiță carte cu mare jalbă și plângere la Sultan Suleiman, Impêratul Turcesc, ca să i-se facă milă să-l ierte, plecându-și capul subt sabia Impêratului, și să trimiță cărți la Ianoș, Craiul Unguresc, ca să-l slobodă din țară să mergă la Impêrăție, și să slujască Porții Impêratului. Și sciind scrisórea sêrbescă dómna Elena, au scris la Impêratul cu mare jalbă și plângere, și o au pecetluit, și o au dat la Petru Vodă. Iară Petru Vodă o au slobodit din cetate pe o feréstră afară, lângă zidul cetăței, și au chemat pe o slugă a sa credinciosă ce era sêrb, și i au arêtat cartea, și l-au invêțat, în taînă, să ia cartea și să o ducă la mâna impêratului Turcesc. Care au luat invêțătura, au mers și au luat cartea, și s'au dus la Tarigrad, și au tins

cartea la mâna Impăratului. Iară Impăratul, cetind cartea, și vedând atâta jalbă și plângere a lui Petru Vodă, s'a u milostivit și 'l-a u fertat cu bucurie, și 'l-a u primit, vedând că i-se plăcă. Vedând Petru Vodă atâta adevărîță de la Impăratul, s'a u bucurat fôrte, și inima i s'a u inveselit; cunoscând că cum să rēdică și se risipesce o negură intunecată, așa și el se curătesce de scârba ce-i dăcea la inimă. Și gătindu-se de cale, a u eșit din cetatea Ciceului, și mergēnd la Țarigrad și-a u plecat capul la picîórele Impăratului, pe carele cu mare bucurie 'l-a u primit Impăratul.

Prin darurile scumpe ce făcu Sultanului și Miniștrilor sēi, între cari daruri erau și douē mǎrgăritare de mǎrimea perelor, el fu introdus în divanul impărătesc, unde sci prin o cuvēntare măiastră și atingătóre să se apere și să câștîge inimile tuturilor. Mai ales când el desfășură rēsbóiele ce le-a purtat, suferințele ce a îndurat în Transilvania și viclenia boerilor moldoveni, a făcut pe toți să dîcă, că pe nedrept sórta persecută pe un hǎrbat așa de mare, pe un ostaș așa de vítěz și strălucit. Insuși Sultanul fu răpit de infățișarea vitejască, de agerimea minții și de frumusețea voróvei lui, și-i dete iarăși domnia Moldovei.

D) A doua domnie a lui Petru Rareș.

(1540—1546)

7. Stefan Vodă, poreclit *Lăcustă*, pentru că sub dēnsul venise lăcustele în țēră, în timpul scurtei séle domnii de doui ani (1538—1540), puse multe și grele dǎjdiî pe locuitorî și se arētă mare vērșator de sânge. Din acēstă causă o sēmă de boeri s'a u invoit și 'l-a u omorit în patul sēu, într'un foisor la Suceva, nóptea pe când dormea.

De aci urmară mari turburări, pentru că poporul de jos dorea să le vină domn Petru Rareș, care scăpase din Cetatea Ciceul, unde stătuse închis un an și jumătate, și acum se afla în Constantinople; iar boierii voiau pe orî-cine, afară de Petru, pe care 'l ura u cumplit. Eî aleseră pe un tînăr de ném domnesc anume Cornea, și'l așeđară în scaun sub numele de Alexandru-Vodă. Acesta nu domni însă de

1538—
1540

cât două luni și câte-va zile, căci Sultanul dete domnia lui Petru-Vodă, îndatorindu-l a plăti un tribut de 12,000 galbeni pe an, și a lăsa pe fiul său zălog de credință la Pórtă. Petru prinse pe Alexandru și 'i tăiă capul la Galați, iar el se duse la Sucéva în bucuria tuturilor; pedepsi cu mórte pe boerii résvrătitori, cari omorise pe Lăcustă, și restatornici liniscea și traiul pacinic al bieților locuitori.

8. Dar nu trecu mult și turburările din Ardeal îl silira să se apuce iarăși de întreprinderi résboinice. În Transilvania Mailat, revoltându-se asupra Turcilor, se uni cu Ferdinand împératul Germaniei, avénd speranță de a se face domn. Sultanul, ca să'l pedepséscă, însărcină pe Petru-Vodă și pe Radu, domnul Țării-Románesci, să vină cu armele asupra-í, mai trimițând și pe Balibeg, pașa Nicopolei, cu óste turcéscă. Domnií románi, după ce prădară Secuimea și țéra Birsei, tăbăriră la Făgăraș pe malul Oltului, unde veni și armata turcéscă. Mailat fu chemat de Petru la densusul; el nu voi să vină, până ce nu i se va da ostatici din boerii cei mai însemnați. Petru trimise 4 románi și 2 turci, toți soldați de rind îmbrăcați în uniformă de general. Mailat, asigurat în chipul acesta, se duse în lagărul român. Petru îl primi în cortul său și-í díse: „Câine, acum ești robul împératului“; după ce'l puse în obeđi, îl dede lui Balibeg, ca să'l trimiță la Constantinopole.

Petru ceru apoi de la Ardeleni să-í dea îndérét cetățile: Ciceul, Cetatea de Baltă și cele-lalte, ce i se luase de Zapolia, căci alt-fel va fi silit să le ia cu armele. Necăpétând nici-o îndestulare, intră din noú în Transilvania (cătrefinitul anului 1542). Secuicii alergară sub stégurile séle și i se inchinară; el prădă țéra Birsei, se îndreptă spre Bistrița, și nu se întórse înapoi, până ce nu luă cetățile Ci-

ceul, Bistrița și Cetatea de Baltă. Intre acestea el móre bétrán de țile și de bółă grea, la a. 1546 1546 (12 septemvre), și se înmorméntézá în mánăstirea Probota.

El a zidit biserici de pétră în Hirliáu și în Baia, m-rea *Cetatea Némțului* (1530), m-rea Ríșca și biserica din m-rea 1530 Probota (jud. Suceva 1530); a început cládirea bisericeí Episcopále din Roman (1542), care s'a finit de fiul séu Ilie 1542 (1550), a terminat m-rele Dobrovéțul și Cápriana, începute 1550 de tatál séu Stefan, și alte zidiri a făcut la Mitropolia Sucevei, la Moldovița, Bistrița, înzestrând lácașurile sfinte cu odóre, sate și venituri.

Petru Rareș este cel mai însemnat domn al Moldovei din secolul al XVI. Prin întinderea și înălțimea planurilor séle, prin curagiul și stáruința cu care le îndeplinesce, prin rébdarea de fěr cu care înfruntá loviturile sórteí, și prin iscusința politiceí séle îndoióse, el ajunge, decá nu chiar întrece, pe marele Stefan. „Mare ostaș, țice despre dênsul un istoric al timpului, dér fire rêsvrátitóre, om vestit prin cruđime și prin viclesug, rádicând sabia pe când nici te așteptí și desfátându-se în amestecături“. El izbuti prin puterea brațului séu, și prin politica sa dibace, să facá de o dată pe Turci, pe Poloni, pe Unguri și pe Germani să se témă de dênsul; pe Turci îi uimi prin curagiul séu cel mare; pe Poloni, Unguri și Germani prin isbinđi strálucite cu arme; pe Unguri îi băgase în atáta gróză, încát chiar atunci, când el era în mâfnele lor, gonit din țéră, ei nu îndrázneau să se atingă nici cât de un fir de păr de dênsul séu de familia lui. De dece ori întră cu foc și sabiá în Ardeal, și puse Secuimea cu orașele și țirgurile ei sub stápánirea sea. În scurt, în timp de 16 ani putu, nu numai să apere țéra sa în întregimea drepturilor și teritoriului ei, dar chíar să-i lățéscă hotarele despre Ardeal și Polonia, într'un timp când gróznicul Soliman ajunsese cu armele-í învingétóre naintea Vienei, Ungaria o făcuse pașalic, Europa tótá o îngrozise cu sabia lui náprasnică.

10. Istoria Moldovei de la mórtea lui Petru Rareş până la Aron-Vodă.

(1546—1591)

1. Istoria Moldovei de la mórtea lui Petru Rareş până la Aron Vodă este plină de sfişieri în lăuntru, de cruđimii ale domnilor asupra boerilor, de răsturnări făcute de aceştia cu ajutóre streine şi pentru streini. Unspredece domni împart răstimpul scurt de 40 de ani, din cari unii yin de 2, chiar de 4 ori la tron. Écě şirul domnielor:

1) După mórtea lui Petru Rareş boerii ale eră domn pe ^{1546—}₁₅₅₁ fiul său *Iliaş* (1546—1551), căruia plăcându-î mai mult să petrecă şi să omóre, de cât să domnescă, lăsî tronul de bună-voe fratelui-său *Stefan* şi mamei sele, iar densusul se duse la Constantinopole, unde se lepădă de Cristos şi îmbrăţişă legea mahomedană. Sultanul îi puse numele *Mehmet* şi 'l făcu paşă la Silistra. Nu stete aci mult, căci după 2 ani muri în inchisóre de inimă rea.

^{1551—}₁₅₅₂ 2) *Stefan Rareş* (1551—1552), domnesce şi el în petreceri şi desfrînări, făcend mari cruđimii, căci la unii le tăia nasul, urechile, limba, mâinile, la alţii le scotea ochii, altora le turna pe gură plumb topit, ba hotărîse să omóre chiar tot divanul său; boerii şi ţera nu mai putură suferi neomeniile şi rëntăţile lui; ei se înţeleseră în taină cu boerii cei pribegiţi în Polonia, şi 'l omorîră la Prut lângă podul Țuțora. După aceia o parte din boeri, în număr de 300, se duse în Polonia, ca să aducă domn pre *Petrea Stolnicul Lăpuşnénul*; iar altă partidă, în capul căreia se afla *Sturdza*, marele *procurator* al Moldovei, (mai târziu părcălab al Hotinului şi portar al Sucevei), şi hatmanul *Movilă*, fiind amăgiţi de dómna *Elena* a lui *Petru Rareş*, alese domn pe comisul *Joldea*, care se logodise cu *Roxandra*, fiica lui *Petru Rareş*. Cei-p'alţi boeri, cu *Moţoc* în frunte, trimiseră o sémă de boeri cu óste polonă, înconjurară satul *Şipote*, unde se afla *Sturdza* cu *Movilă* şi *Joldea*; aceştia se luptară vitejeşte, însă dându-se foc satului, fură prinşi şi predaţi în mâna lui *Petrea*, care tăiă nasul lui *Joldea* şi 'l trimise la călugărie, iar pe cei două boeri mari i-a ertat.

3) *Joldea* nu domni de cât 3 zile.

^{1552—}₁₅₅₈ 4) *Petrea Lăpuşnénul*, fiul lui *Bogdan* cel Orb, urcându-se pe tron, luă numele de *Alexandru*, domnind în două rënduri (1552—1561; 1564—1568); intră în Transilvania,

ca să ajute pe Turci a lua oraşul Temişóra, şi a reda reginei Isabela şi fiului său Ion Sigismund domnia Ungariei. Fu resturnat din domnie de un grec anume

5) *Iacob Eraclide* (1561—1563), venit cu óste căzácéscă. 1561—
1563
Acesta nu domni nici 2 ani şi fu omorât de

6) *Stefan Tomşa*, care e fugărit de Alexandru Lăpuşnénu şi decapitat la Lemberg din ordinul regelui Poloniei.

7) *Alexandru, a doua órá domn* (1564—1568) se arătă 1564—
1568
mai crud de cât în domnia d'ântéiú, căci omora, scotea ochii şi ciuntea lumea; numai la un ospet omori 47 de boeri. Pentru a face pe placul Turcilor, arétându-se mai turc de cât dinşii, dărimă tóte cetăţile întărite, afară de Hotin, şi mută capitala ţerii de la Sucéva la Iaşi. În chipul acesta Pórta se asigură mai bine de credinţa domnilor şi ridică ţerii putinţa de a se apéra singură contra năvălirilor streine. Alexandru la sfirşitul vieţii sale s'a călugărit în mănăstirea Slatina, (jud. Sucéva), cea făcută de densus, unde s'a şi înmorméntat. El a fundat şi în Lemberg o mănăstire pentru ritul ortodox, care există până astă-đi.

8) Fiul său *Bogdan* (1568—1572) în vârsta numai de 1568—
1572
15 ani, înconjurându-se de Polonezi şi ţinându-se de glume şi petreceri, nemulţumi pe boeri, cari cerură de la Pórtá domn pe Ion Vodă, ce-í dicea şi Arménul.

9) *Ion-Vodă* (1572—1574), bátu pe Bogdan, care se închisese la Hotin, şi apoi, aşedându-se liniştit în scaun, începu să se întrécă prin cruđimi cu Alexandru Lăpuşnénu: „că vrea să ia agonisita tuturor, dice cronicarul, nu cu alt meşteşug, ce cu vèrsare de sânge. Şi din đi în đi isvodia feluri de munci noué;“ aú băgat în foc de viú un episcop; un mitropolit abia a scăpat cu fuga priu munţi, temniţele erau pline de călugări; aú îngropat de viú pe un boer, un popă şi un călugăr, „iară de pre boierii cei de cinste şi cei mai de jos, sabia lui nu lipsea, şi cu multe feluri de morţi îi omora.“ În privinţa politiceí din afară, el aci cerea Turcilor voia, ca să coprinđă Polonia cu ajutorul Tătarilor, aci vestea pe Polonezi, că Turcii avénd să năvăléscă asupra-le el e gata să-í alunge, dacă în schimb Polonií vor consimţi la înapoiarea Pocuţiei şi a comorilor luate de la Stefan Tomşa. În chipul acesta el făcea pe Poloni să se témă de Turci, pe Turci să se témă de Poloni, iară el să se foloséscă şi de unií şi de alţii. Pórta însă, în urma stăruinţelor dómnei Kiajna (soţia lui Mircea-Vodă) pe lângă femeile Sultanului, dete domnia lui Petru Schiopul.

Ion Vodă bătutu pe Petru la satul *Jiliște* (jud. Râmnicu-Sărat), coprinse Bucurescii, unde puse în scaun pe Vintilă, fiul lui Pătrașcu cel Bun, apoi arse tîrgul Brăila; când se gătea să coprină și cetatea, îi veni veste că Tătarii și Turcii au intrat în Moldova; alergă asupra-le, îi bătutu (pe lângă Lăpușna), arse Tighinea (Bender) și Cetatea-Albă; Cazacii sfărîmară încă un corp de ôste turcescă.

1573 În fine o a patra bătălie se dete la Cahul (1573), între 130,000 Turci cu 120 tunuri de o parte, și 35,000 de Moldoveni, 1000 Cazaci și 140 tunuri de cea-’altă parte „Și multă mörte s’au făcut de imbe părțile, că nu era a călcare pre pămînt, ce tot pre trupuri de om; și mai apoi așa apröpe se bătea, că și mînilé le obosise, și armele își scăpa. Decî Ion-Vodă a îndireptat pre ai sêi denapoia puștelor (tunurilor) să se mai odihnescă puținea; și Turcii așijdederea. Și așa stînd și privind unii la alții, a dat o plöe mare, de a muiat praful cel de pușce, de unde aveau Moldovenii nădejde de ajutor.“ Acésta îi puse în neputință de a mai urma lupta cu arma, și se bătéu cu mînilé góle saú cu ghiógele. Din 1200 Casaci, 900 fură uciși; peste 20,000 Moldoveni acopereaú cîmpul de rösboiú. Sosirea a 100,000-Tătari, tocmai în minutul hotărîtor, sili pe Ion-Vodă a se retrage cu 7000 ómeni, ce-î mai rêmăsese, pe un munte înalt la satul Roșcanii, după ce făcuse cel din urmă atac inverșunat, în care apucă de la Turci tötă artileria. În acel atac Ion Vodă striga : „Fraților! cadă capul meú unde vor cădea capetele vöstre,“ și singur cu mîna sa proprie trase din mijlocul págânilor un tun din cele mari.

Turcii ocoliră muntele și începură a da cu tunurile fără a folosi ceva, pentru că Moldovenii se șanțuise bine; ei sufereau însă mult de lipsa de apă, de hrană și de praf de pușcă. Ca să-și potoléscă setea, întindeau nóptea bucăți de pînză d’asupra ierburilor, și rēcoreaú ast-fel buzele cu rouă. Trei zile și trei nopti se impotriviră ei vitejesce, până ce în fine Ion-Vodă se predete; când veni în cortul pașei, un italian Scipione Cigala îi infipse pumnalul în inimă; capul lui Ion fu înălțat pe o sulită; trunchiul, legat de códele a

1574 două cîmile, fu făcut în bucăți (14 Iunie 1574). Ast-fel peri Ion-Vodă cel Cumplit, despre care cronicarul Urechia dice că „era la minte ascuțit și la cuvînt gata, și se vedea a hire harnic nu numai de domnia acestei țeri, ce și altor țeri să hie cap și mai mare.“

1574—1591 10) *Petru*, poreclit *Schiopol* (1574—1591), fiul lui Mir-

cea-Vodă, urcă și scobori treptele domniei Moldovei în patru rânduri, fiind, când resturnat de *Ion Potcova* (1577) când de fratele acestuia *Alexandru Șerbega* (1578), când de *Iancu Sasu*, (1579—1582), cel care a scos un bir ne mai pomenit *văcăritul*, și a eșit din țără cu 40 care încărcate cu bani, și 60 pline cu alte averi. Dér și Petru, trebuind să urce tributul țării la 100,000 galbeni pe an, se lăsă de bună voie de domnie și se retrase cu toate averile în Austria, unde și muri. El zidi (1578) mănăstirea Galata din vale, în marginea Iașilor despre mătă-și, dincolo de Bahlui; după câțiva ani însă acea mănăstire dărâmându-se, el înălță alta pe dél (1584), care se vede până astăzi; acoperi biserica mitropoliei Suceva și făcu clopotnița de acolo. La mórtea sa lăsă o parte din avere pentru a se zidi mănăstirea Dragomirna (Bucovina). La 1588 Petru încheiă cu Elisaveta, regina Angliei, un tractat de comerț, prin care dădea voie tuturor supușilor englezii de a veni în Moldova, de a se așeza și a face comerț, plătind numai vama de 3 la sută.

11) După fuga lui Petru Șchiopul, Pórta sta în cumpănă de a preface saŭ nu țera în pašalic. Scaunul Moldovei însă era pré căutat, pentru ca Sultanul să se lipsescă de niște venituri sigure. Mihnea-Vodă oferea 30,000 galbeni, un altul 500,000 taleri; un evreu Manole 600,000 galbeni; în fine *Aron*, făgăduind mai bine de un milion galbeni, din care jumătate îl ridicase cu împrumut de la turci, ovrei și greci din Constantinople, izbuti să capete domnia.

2. Ast-fel, țera lui Stefan cel mare ajunsese acum la mezat; domni amânduror principatelor se socoteau „robii împăratului turcesc.“ Averile lor se moșteneau de Sultan, cum în societățile unde robia era consacrată, stăpânul avea dreptul asupra întregii agoniseli a robului său. Nu se mai scia ce bir are să plătescă țerile, el creștea în fie-care și; și mai despuitor de cât birul erau peșcheșurile, contribuțiunile sub diferite numiri și chipuri, ca, provisiuni de hrană, facere de cetăți etc. Domniul nu erau ai țării, ci nisce mercenari puși ca să stringă dăjdi; mercenari, cari se răsörnă unii pe alții, pentru a îndestula mai bine lăcomia de bani a Turcului, care cere câte 200,000 galbeni de fie-ce schimbare de scaun.

Datoriile lăsate de un domn, sunt luate asupra-și de urmașul său; ale acestuia, de cel care-î urmază, grămădindu-

se ast-fel milióne de galbeni, cari se storc din spatele bietului popor. Domnii nu se mai slujesc cu óste de țérá, ci cu lefegii streiní: turci, albanesi, unguri, casaci și poloni; creditorii domnilor vin cu ianiceri, și aceștia se fac străngătorii birurilor săracului și vėduvei, ei sunt stăpáni prin orașe și prin sate. Țáranii părăsesc principatele, căutându-și hrana prin țérile vecine; boerii, unii pribegesc, alții se fac tovaráși cu hrăpitorii bei, și rėnduesc cete la codru, ca să jefuască pe neguțatorii streiní.

Décá însă la Pórtá se luptá cu haní cei ce vor să capete domnia, în țérá se luptá cu armele în mání trupe moldovene cu trupe polonesci séu cázăcesci, pentru cine să le fie domn. Sunt domni cari staú numai o luná, o sėptámáná, chiar trei đile; cei rėsturnați alérgá la Turci și la Tătari; cei urcați pe tron cu ajutorul strein plătesc cu capetele lăcomia lor de stăpánire. Din cauza atátor sfișierí láuntrice, a prădărilor cu foc și sabie de către Tătari, Turci, Casaci și Poloni, a ciumei și a fómetei, Moldova ajunsese aprópe pustiá; 1578 miseria era în așa culme, că în 1576, când regele polon Stefan Batori călătorește prin Moldova, Petru Schiopul nu-i póte trimite de cât o páne de secară, pe care trebui s'o plătéscá fórté scump. Același rege scria Vizirului, duoi ani mai în urmă, că a ajuns niște tálhari să alunge și să facá domni în Moldova după plac; că mai nainte acéstá țérá, nu de doué sute séu patru sute de dușmaní năvălitori, dér nici de rėsbóe mari nu se spáimánta, pe când acum ea fuge de umbra ei proprie, și așteptá de la Poloni ca s'o păzescá, de la călái să-i dea lovitura de grațiá.

Écă unde ajunsese Moldova la încheierea vécului al XVI, după 250 ani de luptá. Écă în ce stare ticăitá furá aduși Románii din cauza neînțelegerilor dintre dēnșii, a unei ambițiunii nesocotite și órbe a cător-va, a nepăsării tutulor pentru primejdia, în care se afla ingenuchiată țéra!

Dar, în sufletul némului român era destulá putere încă, destulá virtute și voinicie, pentru ca să străbatá cu isbándá și prin acéstá vreme cumplită și amará, ba încă prin altele și mai rele, — patimile trecutului avēnd să-i servescá de lecțiune și de înțelepție, pentru ca în điaua, când se va ridica o Románie liberá și neatárnată, să scie bine dēnsul cu câte jertfe se păstrédá o naționalitate, cu câtá privighere de aprópe, măsurá și înțelepciune trebuie să-și conducá pașii sėi, și cu ce mare sfințenie, iubire și entusiasm catá să ținá morțiș la Religiuena, la Patria și la Regele séu!

PARTEA III

ISTORIA NOUĂ

*De la Mihaiu Vodă Vitezul și Aron Vodă pînă la Grigorie Ghica
și Ion Sturdza.*

I.

**Istoria Terii-Romănesci de la Mihaiu Vodă Vitezul
până la Grigorie Ghica.**

(1593—1822)

I. Mihaiu Vodă Vitezul.

A) Mihaiu înainte de a se face domn.

(1557—1593)

1. Mihaiu, fiul lui Petrașcu Vodă cel Bun și al dómnei Tudora, s'a nascut în Tirgoviște la anul 1557. Rémănënd fără de tată încă din pruncie, el avu sa lupte cu multe greutateți în copilăria și tineretea lui. Suferințele însă mai mult l'au întărit și l'au pregatit pentru faptele mari, ce avea să savirșesca. La 1583, tiner numai de 25 ani, el se in-surâ cu Stanța, nepóta banului Craiovei Dobromir Crețulescu. Acésta casatorie il ajută mult, pentru ca un unchiu de pe muma al Stanchii, Iane Cantacozino, fiul lui Mihail Șeitanoglu, grec de ném, era bogat și cu mare trecere în țéră și la Constantinopole. Iane ajungënd ban al Craiovei, după mórtea lui Dobromir, incredința bănia județului Mehedinți nepotului său Mihaiu, care sciu în scurt timp să atragă

asupra-și iubirea locuitorilor și chiar pre a domnului său. Mihnea Vodă îl numi printre sfetnicii săi de frunte, mare aga și stolnic, cap adică preste
 1590 toate trupele ostășești din țeră ; iar la 1590, chiar ban al Craiovei, în locul lui Iane, care fu trâmă capucehaia al țerii la Pórta Otomană. Acum Mihaiú se gasea înălțat la trépta cea mai înaltă dregătoréscă, nu atât prin nascerea sea strălucită, cât prin destoinicia și hârnicia lui, prin darurile cu care 'l înzestrăse natura : cu sfat drept și priceput, cu imbelșugat și drept cuvânt, cu nepilduită dragoste către supuși, și către toți cu de o potrivă dreptate.

2. Curând însă renumele mare, ce Mihaiú căștigăse prin faptele sale cunoscute și trâmăbitate în toate părțile țerii, vorba lățită, că el era fiul lui Pétrașcu Vodă, deșteptară negre bănueli în sufletul lui Alexandru Bogdan, domnul de atunci (1592), carele
 1592 înspăimintat trimise armășei de la pușcarie, sa 'l prinďă și să'l aducă în Bucuresci, său să'l ucigă prin taînă. Mihaiú, descoperind cursa și nesimțindu-se sigur în Craiova, plecă în taînă spre Constantinopole la unchiul său Iane. Prins în cale și adus la Bucuresci de ómenií lui Alexandru, fu aruncat în pușcarie, chinuit și osândit la mórte. Infațisarea lui cea mărétă, căutătura-í sélbatică și ingrođitoare în minutul când era să fie omorit, băgară în fiorí de mórte pe călăú, care, trintind satirul la pământ, fuge prin mulțime și se face nevėđut. Poporul și boerii vėđėnd în acésta un semn dumneđesc, cer și căștigă iertarea pentru osındit. Mihaiú se întórce peste Olt, își ía soția și copiii, și trece în Ardél la curtea principelui Sigismund Batori, unde află o primire caldurósă. După duoé séptámáni de zăbavă aci, imputernicit cu scrisorí de la Sigismund către vizirul Sinan pașa și către solul reginei Engliterei pe lângă Turci, el porni la Con-

stantinopole, spre a cere tronul părintesc. Odată cu dânsul sosiră la Pórtă și bătrânii și cei mai de frunte boeri ai țării, cu Mihalcea și frații Buzesci în cap, ca să se plingă Impăratului pentru ticăloșia, slăbiciunea și multul păs al țării, și să cêră a le da domn pe Mihaiú.

În fine acesta, cu ajutorul unchiului său, care-î înlesni sume mari de bani, împărțite în daruri pe la Sultan, pe la miniștrii turci și pe la ieniceri, căpétă chiar din mâna Sultanului Amurat III stégul și sabia, semnele domniei; iar către sfirșitul anului 1593 intră în Țera-Românescă, în bucuria mare a 1598 tuturor locuitorilor, cari îl așteptaú ca pe mântuitorul și rêsbnătorul lor.

Se povesteste din bătrâni, că era ziua lui Sf. Nicolae, și tocmai pe vremea liturgiei, când armășeii duceau pe Mihaiú la locul osânde; și că el trecând pe lângă Biserica-Albă din Postovari, s'a rugat de armășei să-î dea voie a se închina puțin, fiind ziua hramului la acea biserică; aceștia îndușoșându-se l'a lăsat, iar dânsul a intrat în biserică, și cu inima înfrintă și cu ochii plini de lacrimi a făcut o rugă ferbinte la icóna Sf. Nicolae, și s'a fágăduit sfântului, că de l va scăpa cu vieță din acea năpaste, îi va ridica o mănăstire, ceea-ce a și îndeplinit, zidind la 1598 1598 mănăstirea Mihaiú-Vodă, cu hramul Sf. Nicolae, în Bucuresci.

B) Mihaiú scapă țera de jugul turcesc.

(1594).

3. Mihaiú Vodă, urcându-se pe tron, găsi țera într'o stare vrednică de plîns: lipsită de locuitori, sleită și împovărată de datorii, tractată de Turci mai rău de cât un pašalik. Orașele de pe Dunăre erau tóte în stăpînirea turcescă, și din ele cete armate năvăleau mereú jăfuind și omorînd fără té-mă. De și legăturile cu Pórtă opreau petrecerea Turcilor în țéră, ei începuse acum a se statornici într'ensa, a și face chiar și meceturi; unii țineaú

in arendă dăjdiile județelor, alții ținéu drumurile, ca tilharii de codru, alții pingăréu pêne și sfintele lăcașuri. Nimic nu mai rămăsese sfînt în țeră pentru acești păgîni, nimic nu mai era sigur în casa Romînului. Ba Sultanul începuse acum, ca pe vremea lui Vlad Țepeș, să ia și dijmă din ómeni, tot al đecilea fecior din fie-care sat, tîrg și oraș, și să-i ducă la Constantinopole, spre a-i turci și a-i pregăti de ianiceri.

4. Mihaiú nu era omul care să despere de sórta nației sale, și sciind ce póte ea când apără o causă sfîntă, hotări să ridice sabia asupra Turcilor și să n'o bage în técă, pêne ce nu va goni pe Turci din Europa. Pentru aceea el facu legături cu Rudolf II, împératul Germaniei, cu Papa de la Roma, capul creștinătății din Apus, cu Sigismund Batori, principele Transilvaniei și cu Aron, domnul Moldovei, și

1594 în ziua de 13 Noemvrie 1594 ridică stégul independenției. Toți Turcii din Bucuresci sunt uciși în acea zi, iar într'o sêptémână nu mai rămâne picior de păgîn în țeră. Apoi în fruntea oștilor séle (la 15 Noemvrie) arde Giurgiu și Orașul-de-Floci (la gura Ialomitei), care fu derimat la pămént; și la

1595 1-iú Ianuarie 1595 pornesce pe Dunarea înghețată spre Hârșova, oraș pe atunci bogat și bine întărit cu ziduri; 7000 Turci eșindu-i înainte, se încinse pe ghiată o batălie sîngerósa, care se sfîrși cu nimicirea Turcilor. Româniî invingători arseră orașul, și încărcăți de prăđi se întórseră înapoi. Aceiași sórtă avu și Silistra, pe care Mihaiú, după o inconjurare de mai multe đile, o luă; prăđile găsite de oșteniî româniî într'ensa fură așa de multe, în cât, dice un scriitor de pe atunci, că „ei își dobêndiră veștminte pentru tótă vieța“.

5. Sultanul Amurat, înmărmurit de aceste isbêndi repeđi ale Românilor, porunci lui Ahmet

paşa să trecă cu 16.000 turci Dunărea pe la Ruscuc şi să pună în domnie pe Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. În acelaş timp 30.000 tătari cu hanul lor Gherei aveau să intre în ţera pe la Vidin şi să apuce pe Mihaiu pe la spate. Vitezul domn aflând despre ce i se pregătesc, trimite pre fraţii Buzesci cu o séma de oşti, ca să observe mişcările Tătarilor; iar el aştepta în tabăra sa la sat la *Hulubesci* (jud. Vlaşca), să vedă ce fac Turcii. Buzescii dau preste străjile tătareşti la satul *Putineiu*, şi după 4 ore de luptă le înfrânge cu totul. Alţi 12.000 Tătari sunt bătuţi tot de Buzesci la satul *Stănescu*, unde însuşi nepotul Hanului piere în luptă. Mai mult de 7.000 creştini scapa cu această ocaşie din robie. Între acestea Mihaiu luând scire, că oştile lui Ahmet Paşa şi Gherei s'aun împreunat la *Şerpătescu*, pornesc asupra-le; avangarda română comandată de Banul Manta, dând peste a vrăşmaşului, care se compunea din 6.000 Turci şi multă Tătărime, o isbesce cu semeţie şi o ia în gónă până la Şerpătescu. Aci gróza morţii apucă pe toţi Turcii şi Tătarii: în întunerecul nopţii ei cred, că ghiaurul Mihaiu însuşi este printre dênşii cu sabia-î naprasnică; Tătarii fug într'o parte, apucând calea pustiilor lor de la Marea-Négra; Turcii, în altă parte, fiind goniţi şi tăiaţi de Manta, până ce'i trece Dunărea la Ruscuc. Dar Mihaiu nici aci nu le dá pace, căci a treia zi, 25 Ianuarie, cu 10.000 ostaşi vine pe ghiaţă, şi până să n'apuce Turcii să iasă din cetate, se şi arunca mai repede ca gândul, cu frunte şi inimă de leu, asupra-le, şi i bate înfricoşat; 8.000 cad morţi, restul până la 25.000 sunt în fugă ucişi sau prinşi. Însuşi Ahmet e omorit de o lencie. Numai domnişorul Bogdan rămâne cu 4 Turci, ca să ducă Sultanului ştirea despre isprăvile séle şi ale paşii.

6. Puțin după aceea Mihaiū, ca să se folosescă de isbândile câștigate, și pênă ce Dunărea încă era înghețată, împarte oștile séle în mai multe corpuri, coprinde, pustiesce și dērămă orașele și tirgurile de pe amëndouē malurile Dunărei pênă la Marea Négră : Nicopoli, Silistra, Brăila, Măcinul. Ismailul, Chilia, Benderul, Cetatea-Albă, și apoi cu iuțime neauđită cutrieră mai tótă Bulgaria, ducend foc și sabie prin Șistov, Cernavodă, Rasgrad (Rasova), Babadag și Oblucița, pênă la gurile Dunarei, și pe țermul Mării Negre pênă la Varna ; ba oștile române trecură chiar și peste munții Balcani, pênă dincolo de Adrianopole.

Ast-fel Mihaiū cu oștile séle, ajutat încă de trupe transilvane și moldovene, se luptă patru luni d'arândul în asprimea iernei, repurtă 10 victorii însemnate, coprinse 25 orașe mari și puternice, predă mii de sate și ajunse victorios pênă la porțile Constantinoplelui, făcend o întrégă împărăție să tremure la numele unui singur om !

C) Expedițiunea lui Sinan pașa contra lui Mihaiū.

(*August pênă la Decembrie 1595*)

a) Bătălia de la Vadul Călugărenilor.

1595 7. Intre acestea Sultanul Murat III muri (1595) și-i urmă fiul seū Mohammet III, un om crud și neglăuit. El îndată își aruncă ochii spre Mihaiū și trimise asupra lui pe cel mai vestit din generalii turci, pe marele vizir Sinan pașa. Acesta în fruntea unei armate, cum nu se mai vėduse de pe vremile lui Mohammet II și Soliman, porni din Constantinopole spre Rusciuc, luând cu sine pașii și beii cei mai meșteri în rėsbóe, cum și stégul cel verde al lui Mohammet, cu care stég Turciū se cred nebiruiți, când îl aū în tabėra lor. La 180.000 se urca armata lui

Sinan. Față de această putere neauzită, Mihaiu se găsea singur, pentru că nestatornicul și zădarnicul Sigismund Batori își petrecea tocmai nunta, iar domnul Moldovei Aron, amicul cel bun al lui Mihaiu, fusese, din îndemnul lui Sigismund, răsturnat de pe tron și omorât prin venin. Vitezul domn, credincios statornic în steaua lui norocită și în vitejia oștenilor săi, hotărî să înfrunte și de astă dată pe vrăjmaș. El își porni familia cu tot avutul la Sibiu în Ardeal, strânse în graba 8.000 de ostași și se duse la Giurgiu, ca să împedice clădirea podului, ce Turcii începuse de mai multe luni de zile. După o săptămână de împotrivire eroică, el fu silit a se retrage, căci o cetate de Turci trecuse Dunărea mai sus de Giurgiu și voia să-l apuce pe la spate. El tăbări cu oștile sale într-o strîmtore numită *Vadul Călugărenilor* (la jumătate drumul dintre București și Giurgiu), iar Sinan pașa sfîrșind podul, se revêrsa ca un potop pe țermul românesc.

8. Pozițiunea alésă de Mihaiu, ca să dea lupta cu Turcii, era dintre cele mai potrivite pentru cazul, când o armată mică are a se împotrivi alteia cu mult mai numerosă. Este o vale îngustă avînd o lărgime numai cât o jumătate de cés, acoperită de pădure și crîng, și strabatută de riulețul Néjlov și de alte pîrae, cari adesea-orî o inecă și o prefac în mocirlă. În această strîmtore sunt locuri, unde abia decă se pôte așeđa în front 12 ómeni. Sinan avînd pe aci să trecă, nu era chip să'si desfășore tótă puterea oștirea sale, ast-fel că Românii, cari mai crescuse cu 8000 ostași, se puteau cât-va lupta cu brațe de o potrivă. Într'o ți de Mercuri. 13 August 1595 amêndouë armatele protiv- 1595 nice se găseu față în față. Sinan se minuna de îndrăznela Românilor și era sigur mai din-ainte de victorie. Românii, arđend de dorința de a începe cât mai iute lupta, chemară de trei ori sfînt numele lui Isus și se

aruncară cu furie asupra păgânilor; lupta ține mai multe césuri, fără a se cunósce unde e izbânda ; Româniî perd la început 12 tunuri și sunt siliți a da îndărăt; retragerea o fac însă în deplină regula. Intre acestea voinicul Kiraly, generalul lui Mihaiü, ia înapoi doué tunuri și le așeză la o bună pozițiune. Mihaiü, vëdënd că Sinan se gătesce a trece podul spre a lovi pe ai noștri în frunte, se pune cu o cétă de 300 pedestrași Ardeleni la capul podului; pe căpitanul Cocea cu 200 Unguri și tot atâtea Casaci îl trimite ca să lovésca pe Turci pe la spate, pe când Kiraly cu cele doué tunuri avea să apere podul.

9. „Acum, ne spune un scriitor din acel timp, era minutul când se cerea neapàrat o mișcare eroică, o faptă maréță care să cutremure inimile păgânilor și să înalțe pe ale creștinilor. Atunci mărinimosul domn, chemând ajutorul Mântuitorului, apuca în mână o secure ostășescă, se aruncă singur în șirul dușman, lovesce în pept pe unul din capitaniî Turci, taiă în bucăți pe altul, și după o luptă de eroü se întörce la ai săi neatins“. Româniî, la aceste minuni de vitejie ale domnului lor, se însuflețesc și reîncep lupta cu mai mare tărie și îndrăznéla. Dér Sinan a ajuns deja și a trecut podul; de o dată însa Mihaiü îl opresce în fața; Cocea îl isbesce în spate, Kiraly cu tunurile îl fulgeră în cóstă și-i rarește rëndurile infricoșat. Incércă bëtrînul vizir să'și pună din nou ostile în rënduială, dér în deșert; izbânda de acum înainte este a Românilor. Eroul Mihaiü făcënd o nouă isbire, cetele turcesci încep să fugă catre baltă, prăvălindu-se uniî preste alțiî: artilerie, cavalerie, pedestrime, ca să trecă mai iute podul; trei pași, un vizir, un beî, 20 sangiaci cu turci mulțime, se nomolesc în mocirlă și sunt uciși péné la unul. Sinan chiar, în amețiala fugei tirit de ai săi, e

călcăt în picioarele cailor ; se ridică, dar ajungând pe pod e lovit în frunte de o sulită și cade cu cal cu tot în baltă, perdându-și chiulaful și feregeaua, cum și singurii două dinți, ce mai avea în gură ; calul se ucide sub densul ; el însuși ar fi perit d' o mörte sigură, pe când inota în noroiu, decă creștinii l'ar fi cunoscut, și decă un spahiü turc nu l'ar fi pus pe alt cal, séü (după cum spun alții) nu l'ar fi dus pe umeri în tabără. Dér vestea morții séle se respindesce de la un capët la altul. Acuma să fi vedüt invălmășela ordiilor turcesci, ianiceri pedestrii și călări, spahii, tötă cavaleria, făcuți în bucăți și fugăriți, acum pe Români înflacurați de isbînda, cum, recăștigând cele 11 tunuri, varsă foc nimicnitor și mână cetele vrăjmașe, ca pe niște turme de vite pënë în tabăra lor ! Acum pe Mihaiü, ca un Arhanghel, cum alérgă într' o parte și alta prin tabăra turcescă, căutând când pe Sinan, când pe pași și agale, când zarind de departe pe Hasan-Pașa că fuge, vrea să l' ajungă cu paloșul și- i strigă : să stea pe loc decă e vitez, și să poftéscă să se mészöre cu dinsul ! Hasan însă se ascunde de rușine într' un crâng de mărăcinii, și de abia a doua și se tîrasce la ai séi. Bătălia ținuse de diminéță și pënë nóptea ; trupela lui Mihaiü se luptase tötă ziua mai fără minut de odihnă ; ele se retrag cu strălucită isbînda și cu prădi bogate : tunuri, cai, cămile, stéguri mulțime ; pëna chiar și stégul cel verde al lui Mohammed, despre care Turcii cred că nimeni nu l' pöte atinge, căđuse în mânilor Românilor. Trei mii Turci zaceau morți pe câmpul de luptă ; din creștini abia picară câte-va sute, dér apele Néjlovului se roșise de sânge.

b) *Mihaiu Vodă gonesce pe Sinan Paşa peste Dunăre.*

10. Noptea Mihaiu ţinu sfat cu căpitaniii săi, decă lupta trebuie urmată pe a doua di, şi se hotări, că e mai bine a se trage la munţi şi a aştepta acolo pêne să vină Sigismund Batori cu oştile în ajutor. Decă Mihaiu porni la Tirgovişte, de aci la *Cetatea lui Negru-Vodă* în munţi pe malul Dimboviţei, şi în fine se duse la un loc bun de retragere mai în adîncul munţilor, la *Stoienestî*, pe apa Dimboviţei. Mai toţi locuitorii ţerii fugiră în munţi său prin păduri dinaintea săbiei păgâne. Sinan intră în Bucuresci, pe care 'l gasi deşert; puse să se sfărâme crucile şi icónele sfinţelor biserici, şi pe turnurile lor să se înalţe semi-luna; prefăcu biserica Sf. Gheorghe, ce servea de Mitropolie, în geamie, înconjură oraşul cu o întăritură de lemn, iar Mănăstirea Radu-Vodă, cu bastión şi fortificaţii. Apoi de la Bucuresci merse la Tirgovişte, pe care de asemenea o întări cu un zid de petre şi două şanţuri fórte adânci; dar el nu îndrăzni să înainteze mai departe, nici măcar să aştepte acolo pe Mihaiu; ci lasând în cetate o garnizonă de 4000 soldaţi, o 'ntinse repede spre Bucuresci (16 Octombrie). Insa tocmai în aceiaşi di Mihaiu împreună cu Sigismund Batori şi cu Stefan Rézvan, Domnul Moldovei, cari venise în ţeră pe la Rucăr, se gătea să lovescă, cu 60,000 soldaţi şi 75 tunuri, tabăra turcescă. Mare le fu decă mirarea, când aflară că Marele Vizir a rupt-o d'a fuga; după trei zile de bombardare ei luară cetăţuia Tirgovişte; apoi Mihaiu cu o óste alésă apucă drumul cel mai drept spre Giurgiu, ca să taie Turcilor trecerea Dunărei. Sinan înţelegend de acésta, se umplu de gróză şi părăsi îndată Bucuresci, după ce-i dede foc de arse cu tóte cele 22 biserici ale séle. Re-

tragerea armiei musulmane semena însă mai mult à fugă prăpăstioasă : în timp de 14 césuri Sinan nu se opri măcar o singură dată, și nu resufla de cât după ce se vedu scăpat de *Vadul Călugărenilor* ; pêně la Giurgiú drumul era presărat de arme, cămile, bagage și răniți ; dér cel puțin Vizirul cu o parte din oștile séle putuse scapa nevătămat preste Dunăre, înainte de ce Mihaiú să'l fi ajuns de pe urmă. Când românii sosiră la Giurgiú, era o invălmășelă grozavă ; pe mal decı de mii de vite, robi, Turci, care și tunuri așteptaú să trecă podul, unde mulțime nespusa de ómeni, cămile și cai, se împingéú și se strivéú între care și tunuri.

Mihaiú se aruncă în spatele Turcilor de pe mal ; unii sunt tăiați séú prinși, alții căutând scăpare pe pod se lovesc și se ucid între sine. În timpul acesta tunurile nóstre, aședate pe un delușor, și puscile de pe mal, vérsă plóie de foc asupra-le ; pêně ce în sfirșit podul rupându-se în două, toți Turcii sunt înghițiți în undele riului. Dunărea este roșie de sânge turcesc și acoperită de leșuri dușmane. Cel puțin 18000 Turci periră, și 5000 robi creștini fură mântuiți, pe lângă 6000 care încărcate de prădi, mii de vite, bagage și munițiune, ce rămaseră în mâna Românilor. Trei zile după aceea era luat și derimat pêně în temelie și castelul *Sin-Giorgiu* din fața orașului.

Ast-fel fu sfirșitul expedițiunei întreprinse de cel mai vestit general al împărăției Osmane, de „cuceritorul Asiei, Africei și Europei”, de Sinan cel nebiruit, căruia Mihaiú putea cu mândrie acum sé'i strige : „Ce te-ai făcut, mare vizir : Unde'ți sunt voinicii, pașo cu trei tuiuri ? Vântul împotivirei sfărămă zăbalile aımăsarilor tãi ; năvala se trase înapoi spăimintată de pepturile góle ale vitejilor !“

Spaıma ce Românii băgase în Turci era așa de mare, în cât se dice că pe când aceștia la întórcere treceau prin *Vadul Călugărenilor*, li se părea că în orı-ce copac ved câte un ostaș

de al lui Mihaiu, seü aud tunul .afurisitului și tilharului de Mikal-Ogli“, cum numiaü ei pe vitédul domn român. Acesta trãesce încă pênã adî in amintirea lor, cãci între alte tradițiuni ce aü despre dënsul, se aflã și urmatórea :

„Spun cã'n urma luptei, în Asia bogatã,
Dëca Musulmanii vedeã cîte-o datã,
Un armãsar ce'n prëjma'ï catã sforãind,
Coprinsi d'adîncã spaîmã, diceãu cu 'nfiurare
Cã el a vëçut umbra cea îngrozitóre
A lui Mihaiü-Vitezul, asuprã-le viind.“

**D) Urmãrile expedițiunei lui Sinan în Țëra-Romãnescã. —
Luptele din nou cu Tãtarii și Turcii.**

11. Dupã retragerea ordiilor turcești ale lui Sinan, cari încase ca un potop câmpiile și délurile dela Dunãre pênã la munte, țëra se afla într'o stare vrednicã de plîns : orașe, sate și mănãstiri mistuite de flacãri, câmpii nelucrate, locuitorii parte omoriți, parte robiți, (mai mult de 50.000 se făcuse robi) seü ascunși în vizuniile munților, parte fugiți preste hotare. Ceï rëmași locului eraü fãrã nici de unele, neavënd nici vite (60.000 capete se luase de Turci peste Dunãre), nici semințe, nici unelte de lucru, cãci totul li se hrãpise de pãgãniinãvãlitori. Fómetea bãtea la ușã. Mihaiü, care nu scia numai sã se rësboiascã, dér se pricepea și cum sã vindece rãnila rësboiului, se apucã de descãlecat țërã nouã, rezidi orașe și sate, făcu orase noi ca Ploescii, chemã pe locuitorii ascunși seü pribegiți, ca sã se așede la șesuri, aduse alții noi de prin Bulgaria și Serbia, și împãrți tutulor cu îmbilșugata sa mãnã mijlóce de traiü : grãne, fãina, vin, semință, vite, tóte cumpërate cu mare cheltuialã din Transilvania. Acum harnicii plugari se apucarã iarãși de lucru, și holdele binecuvëntate de Dumnedëu dederã rod mult și bogat.

12. Dër pentru a statornici satele, a asigura proprietarilor de moși, boerilor și mănãstirilor, brațele de muncã trebuincióse, iar statului plata regu-

lată a birurilor, Mihaiu făcu un aședământ (in 1596) ca, ori pe ce moșie domnescă, boerescă seú mănăstirescă s'ar fi aflând in timpul acela ómenii in condițiune de *rumânie* seú *vecinătate* (1), să rămână acolo clăcași de baștină ai proprietarilor, fără a se mai ține sémă de stăpâniilor lor de mai nainte, și fără a mai putea in viitor să se mute in alte locuri. Acest aședământ, cunoscut sub numele de *legătura lui Mihaiu*, a fost impus de împrejurări, căci domnul având să pórte intr'una rěsbóie și să țină oști cu plată, *rumâni*, cari se imprăștiase atunci din cauza pustiirilor tătărăști și turcești, nu mai lucrau cimpurile, nu mai plăteu dăjdiile, nici implineu celealte angarale, ci umblau răsleți spărgând satele și țera.

13. Pe când Mihaiu își dedea tóte silințele ca să pună țera la bună orînduială, o sémă de boeri urziră o întinsă conspirațiune asupra vieței domnului; ei intrase in înțelegere și cu 6000 Tătari din Dobrogea și 3000 Turci, spre a năvăli in minutul dat și a le fi in ajutor pentru nelegiuitele lor planuri. Din fericire conspirațiunea se descoperă, ca prin minune, patru zile inainte de a izbucni; ciți-va din acei boeri platesc cu capetele cutezarea lor, iar Tătarii și Turcii ce trecuse Dunărea sunt biruiți și puși pe gónă. Potolit acest foc se ridică un altul mai infricoșat! Amăgit de Ieremia Movilă și de Hanul Gherei, că vor mijloci împăciuirea lui cu

(1) Incă dela întemeierea principatului Țării-Romănesci se afla pe moșiile domnesci, boeresci și mănăstiresci o clasă de ómeni jumătate-liberi seú șerbii, cari erau datorii să lucreze pământul, dând dijmă proprietarilor din tóte produsele. Acestă clasă a devenit din ce în ce mai numerosă, cu cât birurile și cele-alte sarcini, cari cădeu asupra moșnenilor seú micilor proprietari liberi, crescând mereu, au silit pre aceștia din urmă a se vinde împreună cu moșiile lor la domn, la mănăstiri seú la boeri. Prin acestă vëndare moșnenii se făceau *rumâni* seú *șerbi*, din ómeni liberi și proprietari ce fusese pênă aci. Mai cu sémă de pe la jumătatea sutei a XVI se obicnuesce acestă vëndare a moșnenilor, care la sfrșitul aceluia véc devine aprópe generală.

Turcii, Mihaiu dete drumul oștilor transilvane, ce avé lângă sine. Atit aștepta și Hanul. El năvălesce de o dată în țără cu ómenii sėi, arđend, pustiind și robind totul dela Buzėu pėnė la Bucuresci, și căutând în tóte unghiurile a pune mána pe đomn. Acesta cu nădejdea în Dumneđeu și cu 8.000 de ómenii adunați în pripă, taie cetele tătărescė rės-lățite după prédă, și se aruncă asupra ordiei celei mari, care se afla la orașul Gherghița (jud. Prahova). Tătarii apucă fuga, fără de a mai da lupta, deși erau de 6 orı mai numeroși de cit oștirea lui Mihaiu. Acesta se ia în gónă după dėnșii și omórá peste 8.000. După aceia, ca să'și rės-bune, adună o nouă armată de 12.000 ostași, trece Dunărea pre la Turnu-Măgurele, după ce tăiasc la apa Teleorman vre-o 500 inși, coprinde și derimă Nicopoli, pe cind alte cete de ale sėle iaú Vidinul, Cladova, Plevna și Baba în Bulgaria. Apoi se întórce încárcat de prédii la Tirgoviște.

14. Sultanul supărat pentru acėsta, porunci celor doui pași de la Vidin și Silistra, ca prin puteri unite sa năvălescă în Țera-Románescă, spre a scóte pe Mihaiu și a pune în locul sėu pe Radul, fiul lui Mihnea Turcitul. Mihaiu, voind să întimpine pe vrájmași pėnė a nu trece Dunărea, trimise nainte pe vornicul sėu Dimu sėu Dumitru cu o mică óste. Când pașa de la Vidin ajunse la satul *Chiselești*, lângă Nicopoli, îi eși înainte vornicul Dimu cu rugăciune să'l asculte, căci vine din partea lui Mihaiu să facă pace și să-ı aducă și carele cu tributul; pașa vede în adevěr apropiându-se de tabăra sea niște căruțe coperite cu postav roșu; acestea însă erau tunuri, cari fiind slobozite asupră-le de oștenii románi, ce staú ascunși în niște păduri, — Turcii fură parte omoriți,

parte puși pe gónă, lăsând între altele și 2 tuuri, pe cari Mihaiü le primi in Caracal.

Pașa cu 13,000 soldați vrea să 'și răsbune invingerea, dér Mihaiü, trecënd Dunărea mai sus de Nicopole cu 10,000 căláreți și 15,000 pedestri, il bate, îi ia tóte tunurile (28 tunuri mari și 130 mici) și tótă tabára cu munițiile. Pașa abia scá-pă cu fuga perđëndu-și hasnaua óstei, chiar și haïnele și turbanul seü, cu care se đice că Mihaiü îm-bracă pe o babá bêtrână, și arétând'o armatei sale đise : „Iată serdarul, l'am prins ; cel puțin nu e deosebire de la unul péné la altul.“ Apoi inconjurá cetațuia Nicopole, și neputënd-o lua, îi dede foc ; in fine se duse la Vidin, unde avu să susțină o luptă sângerósă, din care a eșit iarăși invingător. El se întórse la Tirgoviște, aducind 16.000 creștini din Bulgaria, pe cari îi aședâ in diferite locuri de hrană, mai cu sémă in noul seü oraș Ploescii.

In hătălia de la Vidin Mihaiü-Vodă era să'și perđă viața, căci, după cum ne spune cronica română : „O cétă de Turci décă vėđură peirea, ei se întórseră cu mare hărborie (vitejie) asupra lui Mihaiü-Vodă, și atunci se alese unul din Turci cu sulița, și o inponcișă asupra pîntecelui lui Mihaiü-Vodă, și o infipse in pîntece, ér Mihaiü-Volă déca vėđu că pere, el apucâ sulița cu amëndoue mânele de fer, și căuta in tóte părțile, ca să-ı vină cine-va din boiari ajutor să'l isbăvescă din peire ; și alții mai aprópe nu se aflare fără doui boiari, anume Preda Buzescu și cu frate-sėü Stroiă Stolnicul ; ei grăbiră și tăiară capul Turcului, și pre cele-lalte soții (tovarăși) ale lui și isbăviră pre Mihaiü-Vodă din minele Turcilor.“

Următórea întimplare ne mai arétă cit de curagios era Mihaiü, și cu ce semeție nesocotită își punea adesea viața in primejdie. Pe cînd se 'ntorcea dela Nicopoli și mergea fără grijă inaintea óstei, insoțit numai de 6 inși din căpeteni, întilnesce pe drum 2 turci, îi opresce in loc și'ı întrébă cu ce rost umblă ei prin țéră. Aceștia de frică mărturisesc, că nu departe de acolo se află vre-o 500 tovarăși de ai lor, orı prédă și ard satele. Domnul, cum aude de acésta, nu mai aș-téptă să'ı vină oștirea, ci numai cu cei 6 tovarăși dá pin-

tenî calului, ajunge pe Turci și se aruncă asupra-le furios, tăind cu propria sea mină 14; sosind oștirea, cei-lalți turci sunt uciși seú puși pe fugă.

E) Tractatul lui Mihaiü-Vodă cu împăratul Germaniei.
(1598)

1598 15. Intre acestea, se ivesc în Transilvania schimbări neașteptate, cari avéu să vateme cauza creștinătății și să siléscă pe Mihaiü a coprinde acea țérá. Lui Sigismund intrându-i în cap ideia nenorocită de a 'și năpusti țéra și domnia, se invoi (în a. 1598) cu împăratul Rudolf a-i da principatul seú în schimbul a doué mici principate germane (Oppeln și Ratibor în Silesia) și a unei pensiuni anuale. El plecă, rămânând ca Ardélul să fie guvernat de o cam dată prin Comisari imperătești. Acéstă retragere a lui Sigismund punea pe Mihaï la grea cumpănă, căci în ziua când densusul cu sfatul boerilor seï ridicase arma, ca să mîntue țéra de jugul Turcilor, pusese temeiü statornic pe legăturile încheiate cu Ardélul și Moldova. Moldova însă se desfăcuse de alianța creștină o dată cu urcarea pe tron a lui Ieremia Movilă; mai rămânea Ardélul, de sprijinul căruia Țéra-Românésca nu putea fi lipsită în lupta începută cu Turcii. De aceia Mihaiü, îndată ce află despre purtarea lui Sigismund, trimise solî la Comisariî împărătesci să le spuna că acea plecare nu puțin îl pune pe gânduri, nesciind ce să facă; armata n'o pôte ține fără léfă, gândurile împăratului și ale Comisarilor nu le cunósce. Comisariî, potrivit instrucțiunilor ce aveau de la împărat, se grăbiră a veni la Tirgoviște, și a încheia (la 9 Iunie 1598) următorul tractat, în biserica Manástirei Délului:

1° Impăratul se indatoréza a da léfă la 5,000 soldați d'ai lui Mihaiü; și când acesta va avea trebuință de un ajutor mai mare, i se va trimite oștile Ardélului și din alte părți, precum și tot ma-

terialul de război : tunuri, munițiuni și altele. Mihaiu însă să fie dator a respinge mereu pe Turci din partea locului și de a merge în ajutorul împăratului, când nevoia va cere ;

2° Mihaiu și fiul său Pătrașcu și toți urmașii lor în linie dreaptă bărbătească, să aibă a stăpâni Țăra-Românească cu toate veniturile, drepturile și hotarele ei, fără a plăti vre un tribut împăratului ; iar întemplantându-se ca dănsii să móră fără moștenitori, Impăratul să aibă a întări pe domnul, ce se va alege prin invoirea obștească a boerilor și a țării ;

3° Religia și Biserica română să fie libere, ocrotite și neatînse de nimeni, și

4° Comerțul cu Transilvania rămâne liber, ca și în trecut. .

Abia se încheiase acest tractat, și în Transilvania lucrurile din nou se schimbă. Sigismund, ușurel și nestatornic cum era din fire, se căi în curând de fapta ce făcuse, intră fără de veste în țară, arestă pe comisarii împărătești și începu din nou să domnească, contra voinței împăratului german ; dér nu se aședase încă bine pe tron, și-î veni ră gândurile cele vechi „că omul înțelept află calea și pre unde n'au umblat, iar decât 'și perde mintea rătăcesce și pre unde au umblat“. El părăsi iarăși tronul, însă de astă-dată nu pentru a 'l da împăratului Germaniei, ci unui ver al său din Polonia, Cardinalului Andreiu Batori (29 martie 1599). Acest călugăr era cu trupul și cu sufletul închinat Turcilor, Polonilor și lui Ieremia Movilă, cu cari se înțelese ca să doboré pe Mihaiu. Atunci eroul de la Călugăreni, cu scirea împăratului Rudolf, hotări să trecă Carpații, ca norocul armelor să alégă, decât el, vitezul vitejilor și luptătorul creștinătății, său un popă nevoiaș și turcit, avea să domnească preste frumoasa țară a Ardélului.

1599

F) Mihaïu-Vodă coprinde Transilvania.
(1599)

1599 16. Decî Mihaïu adună armata la Ploesci, o puse să-î jure credință și supunere, și porni cu atîta repeđiciune, în cit într'o ăi și o nópte, biruind virfurile munșilor, trecu cu cea mai mare parte a oștilor (7 Octomvrie 1599), prin pasul Buzeu, în Transilvania. Oștile județelor de preste Olt, în numer de 6000, cu Radu Buzescu și banul Udrea avéu sa vina pe la Turnul-Roșu și să se întilnescă cu Mihaïu în luncile Sibiului. La Alba Julia, unde tocmai se deschisese adunarea séu dieta, nu se scia nimic despre primejdia acésta. Cardinalul la început nici voia sa crédă, socotind că este glumă; după ce însa se asigură de a levér, trimise solî în tóte părțile, ca să pórté, după obiceiu, o sabiă încruntată în sânge chemând tot poporul la arme, scrise lui Ieremia Movilă să pornéscă grabnic în ajutor, ăia și nóptea fără întárđiere, căci alt-fel totul e perdut; iar el cu tótă armata, ce putuse să adune, veni la Sibiu. Trei ăile după aceia (la 17 Octomvrie) se apropiă de acéstă cetate și Mihaïu-Vitezul, cu 30,000 pedestri și călări. Oastea Cardinalului, deși mai mică (între 18—20 mi), însa avea artilerie mai buna și mai numerósă: 48 tunuri, pe când Româniî aveau numai 18 tunuri. Locul, ce se alesese de luptă, era câmpia dintre orașul Sibiu și tîrgul *Sellenberg*: Mihaïu ocupa înălțimile despre *Sellenberg*; Andreiú, șesul dintre Sibiú și *Gusterița* (*Hammersdorf*), pe malul drept al riului Sibiú.

17. A doua ăi Jouî, 18 Octomvrie, se dede bătălia, care începu la ora 9 diminéța și ținu pêné séra. Primul atac făcut de aripa stângă a nóstră, comandată de Baba Novac, este respins de aripa dréptă a vrăjmașului, comandată de Stefan Lazăr; dér Mihaïu trimite o trupă de vitejî lănceri, cari,

unindu-se cu Novac, măcelăresc aripa dréptă, însuși Lazăr cade mort ; apoi după o luptă crincenă ei resping și pe călăreții din centru de sub comanda lui Moïse Secheli. Védënd aceste aripa stingă dușmană, se repede asupra aripei nóstre stângi, care, fiind ostenită de luptă, dede puțin înapoi. Atunci Mihaiú, cu o trupă alésă, se arunca ca un leu, făcënd minuni de vitejie, și îmbărbătă cu fapta și cu cuvântul pe oștenii sêi ; după multă vérsare de sânge, vrăjmașii fură puși pe gónă. Acum biruința părea a fi în partea Românilor. Ungurií însa se pun din nou în orinduială și reincep lupta cu mai mare furie ; oștile lui Mihaiú, după o împotrivire eroică, sunt silité a da dosul. Mihaiú, cu un curagiu și o semeție nepomenită, isbutesce a le opri pe loc a le întocmi și întórce asupra dușmanului, pe care 'l atacă din tóte părțile. Doué cete de Poloni, înca próspete de lupta, trimise de Mihaiú mai 'nainte, isbesc trupele lui Moïse și Barceai și le risipesc ; Polonií lui Andreiú Batori trec la frații lor, ce slujia în armata nóstră ; Gaspar Corniș, generalul-șef peste oștile ardelene, este prins împreună cu tóte stégurile ; Cardinalul îngrozit, credënd că totul e pierdut, ia fuga pină să nu apuie sórele, fiind urmat numai de 100 călăreți ; rămășițele óstei sêle mai țin slab lupta pină nóptea, când fug în tóte părțile. Românií coprind tabăra dușmană, unde dau peste prăđi bogate, provisiuni de rêsboiú și 45 tunuri ; Ardenii numérá 2927 de morți — flórea nobilimei — 1000 prinși și răniți ; pe când din ai nóstri periră vre-o câte-va sute de soldați și nici un boer. Sibienií îngrijiră să îngrópe morții din câmpie, grămadind trupurile unul peste altul și înălțând d'asupra-le o movilă mare, ce se vede până astă-đi.

18. După aceia Mihaiú-Vodă intră ca un general triumfător în Alba Iulia și trase d'a dreptul la pa-

latul domnesc. Cea d'ânteiū grijă a lui fu de a da un decret, prin care făgăduia ertare tutulor, cari vor lăsa jos armele și se vor supune. Orașele nu întârziară să i se inchine. El puse în ele garnizone cu căpitani români, pentru că în oștile unguresci nu avea încredere. Intre acestea Andreiū Batori, pe cînd voia să fugă în Moldova, fu omorît de un Secuiū, care aduse lui Mihaiū într'o traistă capul nenorocitului principe, cu speranță de o bună plată. Domnul, părându-i fôrte rău de acésta, aședă pe mésză capul lui Andreiū și se uită mult timp la dēnsul, cufundat în gîndurî. Dómna Stanca, ce era de față la astă jalnică privesițe, se umplu de lacrămi. Intrebată de Mihaiū de ce plinge, ea rēspunse cu adînci suspine, și ca o profetie: „*Ceea-ce s'a întîmplat lui, se pôte și ție și acestuia* (arătând pe fiul lor Nicolae-Pētrașcu) *tot ast-fel să se întîmple.*“ Mihaiū, mișcat de aceste cuvinte și gîndind la nestatornicia sôrtei omenesci, își întôrse fața, ca să'și ascunđă lacrimile, strigând: *O sārăcul popă! sēracul popă!* După aceia de grab trimise să se caute și să se aducă și trupul, și punēnd capul la trup într'un coseug de argint, Cardinalul fu îngropat cu mare pompă regéscă; iar ucigașul se omori, luându-și rēspłata după faptă, precum spune Sf. Scriptură: „că cu ce măsură vei mészura, ți se va mészura.“

Puțin după acésta veni veste lui Mihaiū, că mai multe cete de Turci aū năvălit în Țēra-Românéscă după prédă, și că un pașă cu alți 10,000 Turci staū la Dunăre gata ca să trecă. El trimise îndată contra lor pe fiul sēū Nicolae-Pētrașcu cu o sémă de oști ardelenesci, la apropierea cărora Turcii se traseră cu rușine și pagubă. Pētrașcu rēmase să cārmuiască țēra în locul tatălui sēū, sub numele de *Nicolae-Vodă*. Spre paza țērii i se dete oști ardelenesci, cea-ce era pré cu minte din partea lui Mihai,

Ardélul păzindu-l cu Români, iar Țera-Românescă cu Unguri.

Ast-fel se aședară domn fiul și tatăl în două țări, crescând în mărire și putere.

Isbânda de la Șellenberg fu salutată de totă creștinătatea, ca întemplantarea cea mai norocită din acel timp. În toate bisericile din Viena se cântă pentru dânsa un *Te-Deum*; Rudolf o vesti întregii sële împărății, la toți principii și ómenii însemnați din Europa, precum și Papei, aducând lui Mihaiu cele mai mari laude. „Numele Voevodului, dice un scriitor de atunci, câștigă printr'acesta o mărime și faimă neinchipuită, care l' răspândi preste totă fața pământului, în cât totă lumea era plină de acest nume, ne mai îndoindu-se de mărimea lui nici Turcii, nici Tătarii, cari toți tremurau de puterea a melor lui. *Românul* (Mihaiu), prin numele sêu, decepta în inimile muritorilor numele și memoria *Archangelului Mihail*, voevodul oștilor cerești, care trintise și alungase când-va din Ceruri, pre *Bălaurul*, Lucéfărul Diavolilor, împreună cu toți demonii, soții răs-miriții lui. Pentru aceea, în mintea popórelor creștine, se formă cu incetul părerea că, cu pré puțină schimbare de cuvinte, s'ar putea întrebuinta fórté bine la Mihaiu-Vodă vechia cântare de biruință a bisericeii, și mai ales cea parte în care preoții și sacral cor cântă: *Lăudați și pré măriți pre toți ostași în de obște, érá mai pré sus de toți, pre Mihaiu, voevodul ostei învingétóre, care sfarmă Constantino-2 oia prin puterea și virtúțile sële.*“

Némurile creștine, cari gemeau sub jugul păgân, începuse acum să se miște la numele eroului : Bulgarii, Sérbi, Bosniaci, Albanesi vedéu într'ensul pe ángerul lor mântuitor, pre *Craul* și *Steaua lor de la Résărit*, pe *Macedonul* lor, și áșteptau să l' vedă trecând Dunărea, pentru ca ei să se ridice din toate părțile cu armele și să l' ajute a înfrunta Constantinopolea.

G) Mihaiu-Vodă coprinde Moldova.

(1600)

19. Pe când Mihaiu se silea să 'și statornicescă stăpânirea asupra Ardélului, Sigismund Batori și Ieremia Movilá, din îndemnul și cu ajutorul Tur-

cilor și Polonilor, voiaș să 'l scôta nu numai din Ardél, dér și din Țéra-Românescă. Eî făcuse legături și cu Zamoisky, generalul polon, și adunaș mereș oști, ca să pună în lucrare planul acesta.

Mihaiș, gata cum era tot-d'a-una de rěsbôie, nu le dete timp, ci lăsând în Ardél cu conducerea treburilor pe Mihalcea banul, dēnsul în fruntea unei armii pe preste 50,000 ostași, pogoră din Ardél în Moldova pe la Trotuș, prin stinci și strimtori, prin prēpăstii și locuri sēlbatice, în cât soldații lui fură siliți trei ȝile să se hrănescă numai cu foș de copaci. Repejunea mersului sēș fu așa de mare, că el sosi la Țirgul Trotuș înainte chīar de a veni vestea pornirei sēle din Ardél. Sigismund Batori și Ieremia-Vodă, cari tocmai atunci petrecēș la o nuntă în acel târg, fiind loviți ca de trăsnet, se împrăștiară, care în cotro putea; Sigismund abia scăpă pe o ferēstră. Ieremia cu tôte oștile sēle Polone și Moldovene apucă fuga spre cetatea Sucéva, unde Mihaiș l'ajunse și 'l sili să dea lupta. În minutul de a începe focurile, armia Moldovēnă în număr de 15,000 oșteni, puindu-ș cușmele în vērful sulitēlor, trecură în strigăte de bucurie, în tabăra lui Mihaiș. Ieremia cu Polonii sēș este cumplit bătut, și abia scapă spre Hotin, urmat de câți-va credincioși ai sēș și de 200 poloni. Mihaiș se ia în pripă după dēnsul, îl bate încă o dată la apa *Jijia*, și încă și mai cumplit lângă Hotin, (18 Maiș), unde bătălia ținu de la 10 cēsuri dimiņēța pēnē sēra; pe câmpul de luptă rēmase 10,000 morți, din cari numai 2000 din armata lui Mihaiș. Mulți vrăjmași se 'necară în riul Nistru; Hotinul fu dat flacărilor, iar castelul, unde se 'nchisese Ieremia, fu înconjurat și trei ȝile bătut cu ghiulele, fără de a putea fi luat. Ieremia fugi într'o nópte pe ascuns cu boierii lui în Polonia. De la Hotin Mihaiș se întorșe la Sucéva,

care i se închină de bună-voiă, de acolo la Iași, unde intră cu pompă strălucită și se unse de domn al Moldovei, în bucuria tuturilor locuitorilor. Ca să capete dragostea poporului, el iertă birurile, cari se urcase de către Ieremia la câte un galben pe lună de fie-care cap, opri și pedepsi cu mare asprime jafurile oștenilor, și după ce statornici în Iași un guvern milităresc, alcătuit din patru generali ai săi, se întorse prin pasul Oituzului în Transilvania. La 1 Iulie 1600 el intră în Alba-Iulia, cu o pompă crâiască ne mai pomenită.

Acum Mihaiu se găsea în culmea gloriei și mărireii seie. Un vitéz ca densus încă nu arătase vécul acela în Europa, căci numai în 11 zile el coprinsese Ardélul, numai în 8 zile supusese Moldova, iar la numele seú cetățile cele mai tari se supuneaú, popóie 'ntregi se simþeaú atrase spre densus, ca prin minune, aþteptându-l cu bucurie să vină la ele, ca să i se inchine, saú să le cheme la libertate.

Dér steaúa sea, ajunsă la punctul cel mai înalt după coprirea Moldovei, în cui énd începu să apuie, și écă și acest eiouă că începe să cerce nestatornicia lucruiilor omenesþi; cu cit mai repede îi fu înălþarea, cu atit și căderea îi va fi mai adincă. Căci, cum dice cronicarul moldovenesc: „Nesciuitóie finea omenescă de lucruri ce vor să fie pe umă, că prntau un lucru seú doué ce i se prilejesc pre voie, bietul om puicede desfiinat, și începe lucruri peste puterea sa, și apoi acolo găsesce peire.“

H) Răscóla Ardélului.—Bătălia de la Mirislău.

(8 Sept. 1600)

20. Coprirea Moldovei, nefind făcută la un timp potrivit, sdruncină fórte mult posiþiunea lui Mihaiu, și dede prilej duþmanilor seii din afară și din intru să se arunce asupra-i din tóte părþile de o dată: Poloniia la nord, Tătarii la răsărit, armiile turcesci la sud și vest, nobilimea ungară și săsescă din Ardél cu fostul lor principe Sigismund Batori,

chiar generalul împărătesc George Basta, toți cu totul se jurară asupra unui singur om, pentru ca să-l zdrobescă. Semnalul îl dederă Ardelenii. Ei ne mai voind să recunoscă pe Mihaiu de domn al lor, se strânseră în număr de 20 — 25.000 ómeni armați în lagărul de la Turda. George Basta, cu oștile împărătesci, nu întârziă a se împreuna cu dênșii; pe cînd ast-fel oștirea vrăjmașă creștea șilnic, a nóstră se imputina mereu: parte din trupe nefind plătite trecură la dușman, unde avéu o solda mai bună și nădejde de prédă mai mare; tótă cavaleria ungară a lui Mihaiu, o parte din infanterie, din secuime, căzácime, pêne chiar și 2.000 oșteni Români părăsiră pe vítézul domn, ca să mărésca puterile vrăjmașului. În același timp Ardelenii închisese pasurile, ce duc în Moldova și Țera-Românescă, ca ast-fel Mihaiu nici să pótă primi ajutóre din aceste doué țeri, nici la cas de infringere și pótă găsi în ele retragere. Turcii pe de altă parte adunase puterile lor la Dunăre; trei pași cu oști nenumérate stetéu la Ruscuc și la Giurgiu gata să năváléscă; alt pașă din Belgrad voia să intre prin Temișana; Polonii cu generalul Ion Zamoisky și cu Sigismund Batori aflându-se deja la Nistru, plănuiău împreună cu Ieremia Movilă, cum să petrunđa prin Moldova în Ardél și Țera-Romáuescă. Mihaiu fu silit să trimită la marginile Moldovei și Țerii-Romanesci cea mai mare parte din óstea sea în contra Turcilor și Polonilor, nesciind că Basta are de gînd a se împreuna cu Ardelenii. Ast-fel nu mai rămăsese pe lângă dênșul de cit 10,000 pêne la 12,000 ómeni; bani pentru plata oștilor nu avea; generalii sêi cei mai buni îl trădase; pêne chiar și vestitul Agă Leka îl vënduse, dând lui Basta în schimbul a trei sate ce i se fagăduise, orașul Kôwar, una din cheile Ardélului.

21. În ast-fel de împrejurări sosi ziua de $\frac{6}{18}$ Septembrie 1600, care află la satul Mirislău pe Mureș, nu departe de Alba-Julia, două oști creștine tăbărite față în față și gata a se încăera de luptă, în bucuria vrăjmașilor creștinătății. Mihaiu își aședase tabăra într'o poziție foarte tare, între Mureș, un piriu al Mureșului și munți, de unde cu greu ar fi putut fi isbit séu constrins să dea bătaia. Basta vedënd acésta, alergă la vicleșug, ridică fără de veste tabăra sea, și apucă înapoi pe unde venise. Mihaiu inchipuindu-și că Basta fuge, dișe : „Unde fuge cănele de italian ? Aă nu scie el, că în tot locul îl voiă găsi ?“ Și pe dată porni în gónă-î o parte din călarimea sea ; iar el însuși cu artileria și cele-alte oști venia mai în urmă, zorind a ajunge mai iute pe Basta. Acesta, cînd vedu că Românii aă părăsit tabăra lor și că sunt 500 pași dincolo de Mirislău, se opri de olată în loc și își întorse tótă armia spre dênșii. Mihaiu abia atunci începuse să bânuiască vicleșugul ; el se urcă pe un dél din apropiere, ca să vedă mai bine mișcările protivnicului, și dișe către generalul seă Barceai : „Ce gândesci că vor dușmanii ?“ „Vor să dea bătălia“, răspunse generalul. Mihaiu, care nu pré avea tragere de inimă a se bate cu armată creștină, îi dișe : „Să facem pace cu dênșii, domnule Barceai.“ — „E cam târziu acum, strălucite dómne, puneți platoșa, rînduește soldații de bătălia și să ne pregătim de luptă.“

22. Bătălia începu pe la amiaăzi în focul gróznic al artileriei nóstre, care, aședată pe drumul cel mare ce duce la Alba-Julia, dinaintea liniei de bătăia, furtună cumplit în óstea dușmană. Până pe la 2 óre sórta zimbea armelor române, când Basta, după îndemnul unui general al seă, trimise o cétă de 300 pușcași, cari apucară pe la spate pe artileria noastră, îi omorără până la unul, și luându-le

tunurile le 'ndreptară în potrivă noastră. Acum sórta bătăliei este hotărâtă; aripa stingă a oștilor lui Mihaiū, după o împotrivire eroică, începe să se reschire, fiind izbită chiar de tunurile noastre; aripa dréptă nu întârziă să facă același lucru, cu tóte isprăvile vitejesci ale lui Baba Novac, în fine însuși centrul unde se afla Mihaiū, vëdënd amëndouë aripile reschirate, dede dosul. Numaī Mihaiū nu voia să părăsésca câmpul de luptă, nesciind ce este fuga, pentru un vítéz ca dënsul; ci el sta, în plóia de glónțe și de puciósă, nemișcat pe calul său, în mâna dréptă stégul cel mare al armieii, în stânga sabia sa plină de sânge, iar în juru-ī câți-va căpitani rugându-l cu lacrimile în ochi a lua fuga, căci dușmanul s'apropiă și viața-ī e în primejdie. În fine trebuind a fugi, el scóse stégul de pe lancea de care era atirnat și 'l băgă în sin; tot așa făcură și ofițerii săi cu cele-l-alte stéguri; apoi eroul trecu în not Mureșul cel lat și plin de sânge și trupuri, pe agerul său armăsar; calul fiind sleit de puteri, Mihaiū descălecă după el, și „recunoscëtor pentru slujba ce-ī făcuse, il mângăiă, il trase de cóma frunții, il sărută și apoi îi dete drumul să mérgă slobod pe câmpie“.

23. De la Mirislăū, unde 10,000 cadavre acoperéu câmpul de luptă, din amëndouë părțile cădënd câte jumătate, Mihaiū se duse cu grabă la Alba-Julia, apoi la Făgăraș; de aci luându-și familia și ce avea mai scump, se îndreptă cu oștenii, ce-ī mai rămăsese, spre Téra-Románescă printre munți. Când se apropiă de hotare, află că nu departe Moise Sekeli cu Poloniū il aștepta să'l lovésă. Pus între douë focuri, Mihaiū se decise a se împăca cu Basta, și trimise la dënsul patru solī, cari încheiară pacea cu condițiune ca: dómna Stanca, fiica-sea Florica și fiul său Nicolae-Vodă să rămână ostatici în Ardél,

iar Basta să-l ajute cu trupe împotriva Turcilor și Polonilor, cari năvălise în Țera-Romănescă.

„Ast-fel fu bătălia de la Miislău, ȳice istoricul Bălcescu, acestă ăntăia nenorocire, începătură și pricină a tutulor celor-l'alte. Ast-fel nestatornicul noroc, în câte-va cėsuri, ne răpi acela ce ne dedese într'atâtea ani și după atâtea mari strădăni. Vai! câte sperări frumoșe înșelă el! câte planuri mari nimicnici!- Mihaiū, în scrisoarea ce dede împăratului Rudolf, ȳice despre acestă bătălie: „Eū creștin fiind și neinvățat a mă bate în contra creștinilor, de și eram împins de nevoie, nu mă luptai, după cum eram datat, ca în contra dușmanului firesc, aprindend pe ai mei cu cuvântul și cu esemplul meu și susținend însu-mi prima lovire a inamicului, ci vėdend înainte-mi oste creștină și duendu-mė de vėrsarea săngelui nevinovat pentru nestatornicia unor necredincioși, mi se muiă inima, și nu susținui după datina mea primul atac, ci mă trăseși înapoi, nu pentru că avem oste mult mai mică, nici pentru că aș fi pierdut curajul, ci pentru că mă îngroziam a udă în sange creștin o sabiă, ce bėuse pene acum atât sange păgân! Și așa soldații mei, deprinși a mă vedea în luptă tot-d'a-una în fruntea lor, astădată nevėdendu-mė de față, se implură de neîncredere și dederă spatele, nu de frică, ci temendu-se nu cum-va să se fi întemplat mie vre-o nenorocire.“

I) Infringerile lui Mihaiū în Țera-Romănescă. — Mihaiū la Praga. — Intorcerea lui în Ardel și isbinda de la Goroslău.

(1600—1601)

24. Mihaiū-Vodă luănd veste, că pe de o parte Zamoisky cu Polonii aū ajuns pene la Buzėu, iar pe de alta, că Turcii sunt deja în București, scobori munții prin pasul Buzeului, și puse tabăra lângă riul Telėjenului. Oastea ce avea fiind numai de 7—8000, el trimise grabnic după ajutore la Basta, rugându-l a-i da cel puțin 2.000 pedestri și 500 călăreți, precum și munițiuni de rėsboiū. Tote cererile lui rėmaseră însă zadarnice, alegendu-se numai cu făgădueli, făcute tocmai ca să'l amăgescă mai bine și să'l pérđă. Intre acestea Zamoisky cu 30,000 Po-

loni și Ieremia cu 10,000 Moldoveni tăbărise pe malul cel-alt al Teléjenului, Mihaiú susținu cu dênșii vitejesce și cu isbindă lupta doué zile (6 și 7 Octomvrie); dér la 10 Octomvrie Poloni, apucând vadul riului, bătură pe Români in pădurea Bucovului, și-î siliră a părăsi tótă tabăra cu bagage, artilerie și 95 stéguri. Peste 1,000 de ómeni cădură din amëndoué părțile.

Româniî însă se retraseră nu de tot în risipă, ci în bună rinduială, tot apărându-se péné la orașul Tırșor (ađi sat pe lângă Ploesci). De aci Mihaiú se duse la Tirgoviște, unde lăsă pre cei trei frați Buzesci cu óstea ce se afla în loc, iar dênșul se retrase d'alungul munților spre Craiova, ca să adune o nouă óste și să iasă iarăși la luptă.

25. Starea de acum a Țării-Romănesci ne o descrie însuși Mihaiú, đicând : „După ce, nereculegându-mi încă bine puterile, intraî în Țera-Romănescă, mē simții impresurat de tóte părțile de inimiçi : ici Poloni, colea Turciî, pustiind cimpiile, satele și orașele, răpind turmele și ciređile, prédind pretutindenea și ducênd pe bietul popor ca pe vite în prinsóre, în cât, considerând pustiirile cele multe, și mulțimea celor duși în robie, fața Țării-Romănesci era cu mult mai de plins, de cit în đilele lui Sinan, cînd óstea turcescă cotropise totul.“ De aceste rele o parte din boeri sciură să se folosescă pentru a deslipi poporul de Mihaiú, asupra capului căruia ei aruncau vina tuturilor réutăților. In Craiova isbucni chiar o revoltă, pe care domnul trebui să o năbușescă cu sabia. Intre acestea Zamoiscky, după ce aședase domn în scaun la Bucuresci pe Simeon Movilă fratele lui Ieremia, se retrase în Polonia din ordinul regelui sêu, lăsând 4000 Poloni ca să sprijine pe Simeon ; la Sucéva el aședă domn pe Ieremia Movilă. Dar Mihaiú, deși

părăsit și amărit de toți, isbutise a stringe o nouă oștire, cu care, ajutat și de banul Craiovei, bātu pe pașii Vidinului și Nicopolei, cari intrase în țără; amendoi pașii fură uciși, prăzi și multe stéguri cădură în mâna lui Mihaiū. După aceea el porni asupra lui Simeon-Vodă, trimițând înainte pe banul Udrea cu 4000 de ôste să fie de strajă la Curtea de Argeș; însă aci Udrea fu lovit pe neașteptate de ôstea polonă a lui Simeon, ce venise prin locuri ascunse; de și o respinse pêne în trei ori, însă a patra ôră el perdu răsboiul cu răsipă. Cei-lalți oșteni ai lui Mihaiū, aflând acêsta, se imprăștiară, Udrea se închină lui Simeon.

26. Eroul acum singur, părăsit de toți, pus între focurile Turcului, Polonului și Ungurilor, străin și vëndut chiar în țera lui, pentru care luptase cu primejdie de viață 7 ani întregi, despărțit de familia lui dragă, care sta în robie neavând nici pânea de tôte țilele, — rătăcea cu puținii credincioși, ce-î mai rămăsese, prin scorborele munților, ca cel din urmă fugar; el, care câte-va țile mai 'nainte ținuse în mână sceptrul a trei țeri, și comandase deci de mii de voinici, acum n'avea nici unde să 'și plece capul, pe care neimblânziții săi dușmani pusese preț, ca pentru un ucigaș! Nu-î rămase alt, de cât să alerge la mila împăratului Rudolf, și la 25 Decembrie 1600 cu 70 inși călări ajunse împreună 1600 cu Mihalcea Banul la Viena, după ce în tot drumul pêne aci avu să sufere mulțime de nenorociri și nedreptăți din partea Ardelenilor. După trei luni de așteptare la Viena el căpătă voiă de la împăratul să vină la curtea din Praga, unde fu primit cu cele mai mari onoruri (23 Martiū 1601). Mihaiū sciu 1601 cu măiestrie și căldură să se apere de invinovățirile, ce i se adusese, și să robescă inima împăratului; acesta îl numi guvernator al Transilvaniei și-î dede

100,000 galbeni, ca în unire cu Basta, să porțe răsboi, pentru a goni pe Sigismund Batori din Ardel, și a aduce țera iarăși la ascultare. În ^{24 Iulie}_{8 August} 1601 Mihaiu Vitezul și George Basta, cari se imprietenise ca Irod cu Pilat, în fruntea a 10,000 pedestri și 8000 calări deteră strălucita bătaie de la *Gorosla*; armata lui Batori, ce se ridica la 35,000 ómeni, fu desăvirșit sfărâmată; tótă tabăra coprinsă, împreună cu 54 tunuri și 130 stéguri. Mihaiu fu brațul și inima acestei victorii. El desfășură aci minunatele-î talente milităresci și o bărbăție vrednică de faima numelui său. Sórta cea nestatornica începuse acum iarăși să-î suridă și să-î dea speranțele cele mai bune: în Țera-Românescă frații Buzesci, ne mai putend răbda pe Simeon Movilă la tron, îl gonise în două rânduri, iar pentru a treia óra chiar în ziua, când Mihaiu isbândea la Gorosla. Moldova gema de cruđimele și nelegiuirile oștilor polone, și de tirania lui Ieremia, așteptând pe vitezul domn să vină, ca s'o mântuiască. Ardelul, saturat de atâtea amestecături, se vedea silit a primi din nou domnia lui Mihaiu. Rémânea numai zavistiosul Basta, care vina de mult peirea domnului român; el nu putea să uite, că în două rânduri péné acum împératul Rudolf numise pe Mihaiu, iar nu pe dânsul, guvernator al Ardelului. El vedea bine, că de astă-dată Mihaiu, înțeleptit prin cele pățite, n'are să mai lase din mână acéstă țera; că el strânge mereu la oști și se gătesce de răsboi, și că trimisese poruncă la Alba-Julia să-î gătéscă palatul crăiesc, unde avea în curénd să vie și să se așeze iarăși în scaun.

J) Omorîrea lui Mihaiu Vodă.

(8 August 1601)

27. Ast-fel vrajba cea vechie dintre Basta și Mihaiu se reaprinsc : Basta ceru de la Mihaiu să-î predea tôte tunurile și stégurile luate în batălie ; acesta răspunse că tunurile îi sunt de lipsă, iar stégurile voesce singur să le trimiță lui Rudolf, ceea-ce a și făcut. Basta pretindea că el are comanda supremă a oștilor ; Mihaiu susținea din contra că fiind el guvernatorul Ardélului, este și căpetenia tuturilor trupelor ; mai adause că : întêia dată a coprins singur Ardélul, și acum tot el a ajutat sa se coprinđă a doua órá ; că vérsându-și de trei óri pêne acum sângele pentru asta țéră, el are mai mult drept asupra-î de cât Basta și de cât chiar Impératul. Acestea și altele de acest fel, dér mai ales speranța, că după peirea lui Mihaiu, Ardélul i se va da lui, îl făcură să grabéscă perderea acestui om. Rémânea numai de găsit chipul, timpul și locul, unde să sévêșesca crima. Amêndoué oștile fiind tabărâte în câmpia Turdei, cortul lui Basta era departe de al lui Mihaiu cât o aruncătură de săgétă. Mihaiu se pregătea tocmai, ca să pornéscă asupra cetății Făgărașului, unde Ungurii ținéu înca în robie familia sea; pentru acésta el trimisese precăpitaniî sêi George Raț și Mărzea cu o parte din oști înainte, iar el avea de gând să-î urmeze a doua ți (8 August) cu alte trupe, ce-î făgăduise Basta. Cu o séră mai înainte generalul impératesc pofți pre Mihaiu la consiliul de rêsboiú, care după obiceiú se ținea în cortul lui Basta. El presimțind vre-o cursă nu se duse, dér a doua-ți dis-de-diminéță trimise pe secretarul sêu la Basta, să-î céră iertăciune de nevenire și să-î vestéscă tot de o dată plecarea. Pe când secretarul vorbea în cort, Basta chemă la o parte pre

Jacob de Beauri, și pe alți căpitani ai pedestreimei valone, și le porunci, ca pe dată cu 200 pușcași ai lor și câți-va cu alebarde să mERGă la cortul lui Mihaiū, să 'l prinđă și să i-l aducă; iar decă nu se va supune, să 'l omóre. Căpitaniū indepliniră ordi-
 nul intocmai; și cât mai în ascuns și fără sgomot
 ajunseră la cortul lui Mihaiū, facură cu cuțitele mai
 multe găuri și intrară în cort prin mai multe părți
 de o dată. Mihaiū sta în picioare vorbind cu genera-
 lul călărimeī române, Ungurul Racotzi, când se vede
 înconjurat de ceta ucigașilor. Cel d'ânteiū, ce s'a-
 propiă de persóna sa, fu un locotenent, care îi đise:
 „Ești prins!“ — „Prins eū?!“ răcni Mihaiū, scoțând
 sabia și dându-i o lovitură gróznică; când însă voi
 să ridice a doua óră brațul stâng. căci era stân-
 gaci, unul din valoni i-apucă mânerul săbiei, îi
 smulse cu dințiū arma din mână, și într'o clipă îi
 tăiă cu densa capul, pe când alțiū cu sulița îl pă-
 trunse drept în inimă. Ast-fel frumosul seū trup
 căđu ca un copaciū rostogolindu-se la pământ
 1601 (§ August 1601). Tradatorul Racotzi, care asista
 cu sânge rece la acéstă priveliște, fu din nebagare
 de sémă rānit la obraz.

28. Când în lagar se răspindi vestea omorului lui
 Mihaiū, soldațiū seī luară armele ca sa 'l rēsbune.
 Dér George Basta cu amerințările seī sciu să-i po-
 toléscă. Banul Mihalcea, bētrān de peste 80 ani, fu
 prins, căsnit și strins de gāt în inchisóre; alți 300
 boeri periră o dată cu densul; cei-lalți scāpară cu
 fuga, iar rēmășițele oștilor române se întórseră în
 țéră. Corpul trunchiat al eroului stete trei đile
 aruncat în țérinā, despuiat și tăvălit în sânge; ba,
 spre mai mare ocarā, fu pus pe un hoit de cal, pēnē
 ce se făcu milă unui creștin și 'l îngropā într'un loc
 în cimpie. Capul, după ce fu plimbat pe un măgar
 prin sate și țirguri, se îmbālsamā și se trimise în

țără, ca să se încredințeze toți că Mihaiū nu mai trăesce. Radul Buzescu și soția sa Preda (fica lui Mihalcea Banul) îl înmormentară în lăuntru bisericeii din M-rea Délului, la picioarele Pêtrașcului-Vodă, unde se păstrează și se pôte vedea pêne astă-đi.

Ast-fel peri de mână ucigașă, în vêrstă numai de 43 ani, voevodul cel mai vestit, cel mai minunat și cel mai vitez al Românilor; în timp de opt ani, cit a fost pe tron, el n'a avut un minut de odihnă, stând pururea în rêsboe pentru o singură mare idee: liberarea patriei de jugul păgin și mărirea ei. Acestei ideii el a jertfit totul: viața sea, familia sea, însăși țera sea, despre care scria lui Rudolf, cu puține đile nainte de a muri, că n'a mai rămas în ea de cit munții și apele. Din điuă și césul, în care de bună voia lui a intrat în confederațiunea creștină și a jurat mörte Turcului, și pêne în clipa când a închis ochii, el a rămas statornic și credincios causei creștine și împêratului Rudolf. Rêsplata acestei credințe nestrămutate pentru cauza creștină și pentru slujba împêratului o găsi Mihaiū pe câmpia Turdeii; ea era barda mercenară a unui căpitan valon, care-î reteză capul. Este de tot ciudată purtarea îndoiósă a Curții de la Praga față cu Eroul nostru: cu doê đile numai înainte de bătălia de la Mirislău Rudolf recunoscea prin diplomă formală pe Mihaiū de guvernator pe viață al Ardélului, de domn al Țerei-Romănesci, atât pe densus, cit și pe toți urmașii lui în linie bărbătescă, și în lipsă chiar și femeiască. Și cu tôte acestea generalul Basta, tot în numele împêratului, și în același moment, îl silea cu armele să ıasă din Transilvania. Coprinderea Moldovei Mihaiū o făcuse cu scirea Archiducelui Mateiū (fratele lui Rudolf), care după isbîndă îi scrise și îl îndatoră să se întărescă în Moldova și să prinđă rădăcină, ca să pôta mai ușor lovi pe Turci pe apă și pe uscat și să-ı abată de la năvălirile lor în Ungaria. Când însă se ridică viforul turbat asupra lui Mihaiū: Polonii cu Zamoisky, Sigismund Batori și Ieremia cu Turcii și Tătarii, iar Mihaiū ceru ajutóre de la Rudolf, acesta se spălă pe mâni, ca Pilat pentru Cristos, đicend că *fără scirea lui s'a luat Moldova*; și astfel fu lăsat, bietul domn, ca să pérđă nu numai Transilvania și Moldova, dér și propria-ı țerișoră. Când în sfârșit Rudolf îl numi pentru a doua óră guvernator al Ardélului,

și el învinse pe Batori și Ardeleni la Goroslău, — Basta, tot în numele împăratului, îi tăia capul tâlhăresce fără teamă de răspundere, cum se vede din chipul scurt și ușor cu care raportază crima la Curtea din Viena: „Mihaiu vrând să se apere, a fost omorît după porunca ce eu dedesem celui ce a executat-o.“ Atâta tot! Și tăcerea rece fu singurul răspuns al împăratului, deși era vorba de o crimă și de mărtea unui om, care opt ani răboiesc pentru creștinătate, prin brațul său nebiruit abătuse vitejesce poporul puterii Turcesci de asupra țerilor împărăției germane, de două ori coprinsese Ardélul pentru densa și îi închinase Moldova și Țera-Românescă. După aproape 300 ani, astăzi lumina s'a făcut asupra morții lui Mihaiu, și istoria, care este judecătorea dreptă și severă a omenilor și a națiilor, trebuie să înfiereze pe aceia, cari s'a făcut vinovați de sângele lui Mihaiu Vitezul; pe simple bănueli, pe niște scrisori plâsmuite, scrisori în copie numai, de existența căroră însuși Basta se îndoia, capul lui Mihaiu sboră sub secura călailor. Nicî măcar atâta merit n'a avut generalul Basta, ca să doborî protivnicul său voinicesc, pept la pept, în luptă deschisă, căci Mihaiu nu era omul care să fugă de luptă; pe sub ascuns în ă, prin surprindere, hoțesce, a omorî pe un vitez al vitejilor, rămâne o pată pururea neștersă pe numele lui Basta! Dar chipul cum îl tractează și după mărte, batjocura la care osîndesce chiar trupul lui fără viață, sunt nevrednice de natura omenescă, necum de un om civilizat!? Mihaiu plânse la vederea capului lui Andreiu Batori, trimise să-i caute și trupul, și împreunând tristele rămășițe le investi cu haîne mărețe, le acoperi cu mantie de purpură, le depuse pe tablă de marmură, le închise în sicriu de argint, și apoi cu o pompă crăiască le înmormântă în biserica cea mare din Alba-Iulia; și ucigașul lui Andreiu n'a rămas nepedepsit; el a plătit cu capul crima sa! Mihaiu arătase milă, îndurare, generositate către toți nobilii Ardeleni, chiar către dușmanii săi, cari vinau peirea capului său; ei se purtară în chipul cel mai crud și barbar cu densul, cu familia sa; omorîră chiar în casne solii săi, friperă de viu în frigare în timp de o oră și jumătate pe cel mai vitez general al său, pe Baba-Novac; și nu află îndurare la densii nicî măcar un bătrân de peste 80 ani, Mihalcea Banul, pe care 'l strangulară, negăsindu-i altă vină de cât că slujise cu credință pe domnul său! Câtă mărire de suflet, iubire de dreptate, tărie de caracter, adevăr pe buze

și în inimă, desinteresare și dragoste pentru jertfă la Mihaiū, și ce micșorime, amăgeli, nestatornicie la un Sigismund și Andreiū Batori, la un Ieremia Movilă, la un Basta și Zamoiskey, la un Sigismund polonul, chiar la Matia și Rudolf! Niște pitici față de un uriaș!

Arare-orî s'a văduț un om, cu așa puține mijloce și în niște împrejurări așa de grele, să facă cele ce densus a isbutit într'un timp foarte scurt. „Născut aci în niște vremi nefericite, dice un istoric, norocirea țării sale l'a adus ca să ședă pe scaunul moșilor și strămoșilor sêi. Dar duhul lui cel mare nu se putea mulțumi ca să ocupe un scaun ocărit și să cârmuiască o nație róbă. El se sili ca să-și desrobescă țera, să facă respectat statul românesc și să dea în mâna Românilor putere de a-și ținea demnitatea lor. El făcu inimele Românilor primitore de sentimente înalte, și duhul lor întreprindător de lucruri mari. Onórea, demnitatea, mândria, patriotismul, slobozenia, acestea erau ideile, de care erau absorbiți Româniī din Țera-Românescă în vremea cârmuirii lui cei viteze. Din Români apăsăți sub un jug greū, amorțiți printr'un despotism nesuferit, și degradați printr'o tiranie sêlbatică, făcu ómenī slobozi, făcu atâția eroi, cari dădură lumei probă de ceea-ce póte o nație slobodă și cârmuită de un Prinț mare. El era eroul, era idolul lor, era viața și fericirea lor, era Românul care făcea cât toți Româniī“. Dar Mihaiū nu era numai eroul Românilor, ci era al tutulor creștinilor de sub jugul turcesc, brațul întregii creștinătăți, căreia făgăduise că are să facă liturgiă în Biserica Sf. Sofie din Constantinopole. „Scrie cronicarul leșesc că așa era de vestit Mihaiū-Vodă și la Leși, cât 'l așteptaū cu bucurie să vie, sciindu-se de o lege cu densus, să i se închine toți Podoleniī. „Sêrbiī și Bulgariī doriaū cu nerăbdare să vadă pe eroul român trecend la densus, ca să i se închine cu toți“ dice un alt scriitor de atunci, iar un al treilea adaogă: „Mihaiū se gândia la cucerirea Macedoniei, Serbiei, Bosniei, Albaniei și a celor-l'alte țeri grecesci, unde avea o mulțime de partisanī, cari 'l numiaū *Steaua Răsăritului*, după cum se constată acesta din scrisorile ce s'aū găsit mai în urmă sub perină după mórtea acestui domn.“ El voia să smulgă întréga peninsulă balcanică de sub ghiarele Orientului păgân și s'o alipescă la Apusul creștin și civilizat, precum isbutise a rupe legăturile de vécuri ale patriei sale cu Pórta, și a o trage în hora națiilor civilisate ale Occidentului.

De aceea mórtea lui a fost plânsă de toți, și cu greu le venea să credă că el e mort, că un vitez ca dânsul pôte să móră. „Ce s'o fi făcut óre Mihaiù-Vodă? se întrebaù întredênșii. Nimic nu s'aude despre dânsul de la un timp încóce. Unde s'o fi dus și unde s'o fi aflând, de nu se mai vede? Nu cum-va în Tătaria s'a dus, pe Han-Tătar să bată? Nu cum-va e în Moldova singur fără de oștire? Orí că în Turcia a trecut și calcă acolo țera? Sau cu óste va să vie, Turcii să omóre și pe creștini să mântuiască? Nu, nici la Han-Tătar s'a dus; nici în Moldova este; nici dincolo în Turcia; nici aicea în țeră. Ci cu balaurul se luptă la Turda în câmpie, care 'l apucă și va să'l ducă în iad. Nóptea tótă vitejește s'a luptat, și Duminecă diminéță rămase învins. Un țipet numai el scóse cu inima străpunsă: Unde sunteți voi vitejii mei? Luați-vé săbióarele și veniți înarmați, de mă scăpați d'aci, iubiți prieteni; căci inima mi s'a străpuns, puterea mi s'a tăiat, trupul mi s'a slăbit și sufletul mi s'a îngrozit. Voi bine știți cât eram de vitez, și acum fără de luptă mă véd aci junghiat. De mine o dată tremura Răsăritul și Apusul, iară acum nimeni nu se găsi să-mi ajute.“

Un istoric vestit german đice despre Mihaiù-Vodă: „Să aruncăm mai bine flori pe mormântul unui domn român, care are un interes istoric universal. Și el ajută, și ajută puternic, să abată barbaria turcescă de la cele-l'alte părți ale Europei. Dacă acest bărbat ar fi avut o creștere mai îngrijită, dacă nu s'ar fi născut în niște împrejurări așa de grele, dacă n'ar fi avut aface cu Basta, cu Sigismund Batori, cu Ieremia Movilă, el ar fi întreprins isprăvi minunate. Un român de naștere, este o dovadă încă mai mult, că Providența își alege uneltele sale dintre tóte națiunile și limbele. Domnirea sa, dacă ar fi ținut mai îndelungat, ar fi fost hotărítore pentru sórta mai bună a țerilor de la Dunărea-de-Jos. Insă în al 43-lea an al vârstei sale, el fu smuls cu silnicie din cariera sa; urmările întreprinderilor sale se zădărníciră, și în același timp periră în spațiul gol al timpilor. Dar este datoría istoriei de a-i păstra memoria și de a-i vesti lauda, fără însă de a-i ascunde cum-va greșelile. A ei datorie este de a desfășura înaintea ochilor isprăvile, de a deștepta prevederea, că în aceste țeri frumoase va veni un timp mai bun pentru omenire.“

În adevér, mórtea lui nimicnicesce planuri mari și îndrăznețe, sguduind rău trebile României; cartea vitejiei străbune părea chiar că s'a închis pentru tot-d'a-una,—

până în ziua când, după trecere de 270 ani, vitézul Rege Carol I, punându-se în fruntea oștenilor Săi, trece Dunărea, răsbesece oștile musulmane, la Nicopoli, Măgura și Ghighen, Rahova, Plevna, Smârdan și Vidin, și biruitor dă României *Independența* și *Regatul*, îndeplinind aievea visul de *Mărire Românească* al celui mai mare și mai vestit domn român: al lui Mihaiu-Vodă Vitézul!

2. Radu Șerban Basarab.

(1601—1611)

A) Radu Șerban se face domn. — Bătălia de lângă Brașov.

1. După mórtea lui Mihaiu Vitézul se născură certuri mari pentru domnia Țării-Românești. Borerii ciți fusese cu Mihaiu în Ardél, împreună cu frații Buzesci, cari alungase pe Simeon Movilă, aleseră domn pe Radu Șerban Basarab; acesta însă este bătut de Simeon și alungat în Transilvania; asupra lui Simeon se ridică Radu Mihnea cu ôste turcescă, dér în curënd este silit și el să se retragă, ne mai fiind sprijinit de Turci; acelaș lucru face și Simeon, când află că Radu Șerban, ajutat de împératul Rudolf, vine asupra-i cu 20.000 ómeni. El fuge în Moldova, de unde, împreună cu 160.000 Tătari, afară de Poloni și de Moldoveni, năvălesce asupra lui Radu Șerban. Bătălia se dede în gura Teléjinului la satul *Teiușani* (14 Septemvrie 1602) și ținu trei zile. Ea fu hotărîtă prin lupta de față a lui Stroie Buzescu cu un tătar vestit prin vitejia lui, și care era nepot al Hanului tătăresc. Stroie, bágându-se între ambele oști, se lovi cu Tătarul, pe care 'l tăiă în bucăți; dér și densusul fu rănit la cap, din care causă peste 3 sêptémâni i s'a și întimplat mórte. Hanul împreună cu Simeon luară fuga, iar Radu Șerban rémase singur domnitor. „Atunci, spune cronica, s'aú potolit tóte résbóiele și oștile cele multe, și s'aú pogorit

de la Dumneșeu mare bucurie și veselie în Țera-Românescă, și se strinseră toți ȃmenii cei resipiți, cineși la locul lui, mulțămind lui Dumneșeu pentru pacea ce le-au dat.“

2. Pacea și liniștea nu ținură însă mult, din cauza amestecăturilor din Transilvania. George Basta, lăsat guvernator al acestei țeri după mórtea lui Mihaiu, se purtă cu așa cruđime, în cât toți locuitorii luară armele. În capul lor se puse fostul general al lui Mihaiu, Moise Secheli, care cu iuțela fulgerului, fiind ajutat de Turci, supuse tot Ardélul. Basta alergă dupe ajutor la Radu Șerban. Acesta îi trimise în mai multe rânduri diferite cete armate, cari fură respinse de Secheli; dér 3000 Ardeleni, pe când se pregăteau să năvălescă în țera, fură loviți pe neașteptate de Români și măcelăriți pêne la unul. În acelaș timp Radu Șerban, în fruntea oștilor sale, coprinsse Brăila, trecu Dunărea cu foc și sabiă, bātu pe pașa Silistrei și prefăcu acest oraș în cenușă. Apoi se întórse la Tirgoviște, de unde, cu 4000 călăreți, 6000 pedestrii și cu 4 tunuri, intră fără de veste în Ardél pe la Rucăr, îndreptându-se către Brașov. Aci îl aștepta Secheli, bine întărit într'un lagăr, ce avea de jur împrejur care legate unul de altul. Români, cu tótă plóia de glónțe și de săgeți ce cădea asupra-le, isbutiră a sparge întăriturile și a 'și face drum în lăuntru lagărului vrăjmășesc. Ungurii sunt acum de tóte părțile inconjurați și nu au vre un mijloc de scăpare, fiind-că tóte intrările sunt astupate, iar Tătarii, cari erau afără din lagăr, apucase fuga. Măcelul fu îngrozitor; Români cu mare furie aștern la pământ grămeđi de dușmani, peste corpurile căroră trec, ca să facă alte grămeđi și mai mari. Insuși Moise Secheli e ucis; din 6000 Ardeleni, abia decă ciți-va scapă cu viață (17 Iulie 1603).

Pe lângă prădi bogate se luară și multe stéguri, din cari Radu trimise 32 la împăratul Rudolf. Aceasta în schimb îi trimise daruri prețioase, o sumă însemnată de bani, un stég, pe care Radu cu boerii săi jurară credință casei Austriace; asemenea îl recunoscea prin diplomă formală de domn al Țerei-Românesce, pe dânsul ca și pe toți urmașii săi în linie dreaptă bărbătească, făgăduindu-i în acelaș timp un ajutor bănesc regulat pe fie-care an, munițiuni și oști la vreme de trebuință (10 Decembrie 1603). 1603

B) Radu Șerban face pace cu toți vecinii. — Năvălăa lui Gabriel Batori.

3. Radu Șerban întorcându-se din Transilvania, încă nu apucă bine să așeze țera cu bună pace, căci Tătarii, indemnăți de Ieremia Movilă, năvăleau într'una, în cete de cite 2000, 3000, 6000 și 7000 de ómeni, ardând și pustiind satele și orașele. O nouă cétă de 10.000 pătrunse pêne la Străjești (jud. Romanați) și Tirgu-Jiú; dér la întórcere Căpitanul Mirzea o bātu cumplit la Giurgiu, omorînd tătărime multă, deși picară și din ai noștri numai boeri o sută (Octomv. 1603). Tot atunci Radu, cu 4000 oșteni aleși, înfrinse o armie turcască și o fugări preste Dunăre. Din cauza însă a acestor năvăliri dese, Țera-Românescă ajunsese mai rău de cit orî-când. Domnul român nu scia încotro să apuce; ajutórele făgăduite de Rudolf soseau cu anevoință, și nu la timpul potrivit. Când el se duse la Brașov (Febr. 1604) să se înțelégă despre aceste greutăți cu Basta, o parte din boeri cu Mitropolitul Eftimie în frunte, urziră un complot la Tirgoviște, ca să 'l réstórne și să dea domnia lui Ștefan Prodicul, un fiú firesc al fostului domn Petru Cercel. Radu se 'ntórse în grabă, puse mâna pre Mitropolit, și după ce-i tăiă nasul, îl tri- 1604

mise legat la Basta ; acesta, spre a face pe voia lui Ieremia Movilă, îl trimise și el nevătămat la Sucéva. Aci fugise și cei-lalți boeri résvrătitori, vechii părtași ai lui Simeon Movilă, care nu încetase să umble după tronul Țării-Românesci. Simeon, împreună cu boerii fugiți, făgăduia Impăratului Rudolf, că decă 'l va sprijini să 'și recapete domnia, nu nu mai că nu va avé lipsă de vre-un ajutor bănesc de la dănsul, ci încă se îndatoréză el a 'i plăti tribut 100.000 talere pe an. Rudolf nu îndeplini cererea lui Simeon, cî

1804 stărui din nou pe lăngă Radu (Noemvrie 1604) să rămână în vechia-î credință. Radu, vedând împrejurările grele care amerința țera, căci pe d'oparte îl înțețea Tătarii, pre de alta Turcii, iar de peste munte Ardelenii, făcu pace cu împăratul turcesc, îndatorindu-se a-î da haraciul obicinuit ; dede și Hanului tătăresc 5000 galbeni și 500 cai, numai să înceteze cu prédările în principat, încheiă și cu Ștefan Bocicăi,

1805 domnul Ardélului (la 5 Aug. 1605) un tratat de alianță, de bună vecinătate și prieteșug, și nu rupse legăturile nici cu împăratul Germaniei. Se întimplă că și în Moldova, murind Ieremia Movilă

1807 (1607) și după un an fratele acestuia Simeon, urmâ la tron fiul lui Ieremia, Constantin Movilă, care era bun prieten cu Radu Șerban.

4. Ast-fel avënd pace de tôte părțile, țera începu a se mai așeđa ; locuitorii fugiți de multele nevoi peste Dunăre și în Ardél se 'ntórseră pe la casele și satele lor. Domnul putu să îngrijescă de îmbunătățirea sôrtei sërmanilor locuitori ; zidi mănăstirile Comana și Cobia, puse regulă în stringerea birurilor, înființând catastihe ale visteriei, în care fie-care sat birnic era trecut cu dajdia sea, și pentru că n'avea temere de nicăiri, desfăcu o parte din oști, iar celor-alte le dede drumul pe la casele lor. Intre acestea făcându-se domn al

Ardélului Gabriel Batori și hrânind cugete vrăjmășesci asupra lui Radu Șerban, năvăli fără de veste în țeră (25 Decembrie 1610). Radu nefind gata de răsboi, fu silit să fugă la țera Moldovei cu toți boerii lui; Bator coprinse Tirgoviștea; goni pe Radu pênă la satul Pelin, și de și nu 'l ajunsese, dér prinse pe muma lui cu toate comorile séle; apoi pustii în timp de 3 luni orașe, tîrguri și sate, măcelări vite și ómenî, dărîmă curți, biserici și mănăstiri, pe unele stricându-le din temelie, pe altele desvelindu-le de plumbul de pe acoperiș, pe altele jefuindu-le de vasele sfînte; și umplu Ardélul de argintul, aurul, pânea și vinul Țerii-Românesci, „cit n'aũ rămas nimic în țeră, nici altă dată n'aũ mai fost aicea în țeră réutate și jaf ca atuncea“. El puse biruri grele asupra locuitorilor, pe cari îi opri să fugă din țeră, și trimise la Pórtă să spună că: de óre-ce Mihaiũ-Vodă a omorit pe Andreiũ Batori, Radu Șerban pe Moise Sechei, el a voit să răsune mórtea acestora, a coprins țera și cere să fie recunoscut de domn al ei. Sultanul, drept răspuns, îl pofti să ajute pe Radu Mihnea a se așeđa în domnie, iar el să se 'ntórcă înapoi la țera lui, cea-ce și făcu, neavînd alt încotro (11 Martie 1611).

C) Bătălia de la Petrisdorf, lângă Brașov. — Radu Șerban perde domnia.

5. Dér Radu Șerban nu perdu timpul în zadar. Stînd la orașul Roman, el începu să strîngă oști, se uni cu Constantin Movilă, și amîndouî încheiară un tratat de alianță cu Mateiũ, fratele împératului Rudolf, contra lui Gabriel Batori (Febr. 1611); în acelaș timp dede veste boerilor din Țera-Românescă, Roșiorilor și Dorobanților, să stea gata, căci el va veni să-î răsune de cele pățite de la Ardélén. În fine, când fu bine pre-

1611 gătit, pe la jumătatea lui Maiu 1611, cu 8000 oșteni aleși : Români, Poloni și Cazaci, merge drept la Tîrgoviște ; oștile române îl primesc ca pe răsbunătorul lor ; Radu Mihnea, părăsit de boeri și de popor, fuge peste Dunăre la Turci ; Șerban, fără minut de zăbavă, trece cu oștile séle munții pe la Rucăr. Batori, care nu scia nimic despre acésta, venea spre Brașov cu 32.000 ómenî fără nici-o grijă, toți fiind veseli, ca și când ar merge la nuntă ; ei tăbariră la *Petrești* (Petrisdorf), nu departe de Brașov.

6. Când Radu Șerban prinse veste despre acésta, eși incetișor din munți, și în nóptea de 28 spre 29 Iunie 1611, își rëndui armata în linie de bătaiă, împărțind-o în 33 companii ; 2000 ómenî îi așeză în dosul unor mori de hârtie. Batori, vedënd în revêrsatul zorilor pe Radu că înaintéză asupra-î, trimise să-l întrebe : decă vine să petrécă cu el, séu să se bată. Radu, drept răspuns, începu atacul pe la césurile 11 ziua (29 Iunie) ; la început isbînda fu în partea Românilor, dér sosind Ardelenilor noui trupe, pedestrirea română din centru, puțin numerosă, fu silită a da dosul ; Batori începu atunci să strige : *a noastră este biruința*, și ostașii lui se dederă în invălmășélă la prédarea morților. Acum însă cei 2000 Români, ascunși după morile de hârtie, năvălesc asupra Ungurilor ; Radu Șerban pe de altă parte cu călărimea sfăramă centrul lui Batori. Acum Ungurii în loc de *victorie* strigaū : *fugă, cine póte fugi!* „Insuși Batori, nè spune un scriitor din timpul acela, se puse pe fugă, și pêné să trecă o apă, mai era să se inece ; fugea ca cănele cu códa între picióre ; îi căduse cușma din cap, îi căduse aripele ; pentru că purta mulțime de aripe pe corpul séu, aripe la cap, aripe la spinare, aripe la brațe, aripe la picióre, aripe la cal, aripe pre-

tutindenea, fălindu-se cu nerușinare că era inger, și că toți inimicii căuta să péră de frică inaintea lui". El abia scăpă inchiđându-se în cetatea Sibiului.

Bătălia ținend péné târđiú nóptea și Românií fiind osteniți, nu mai urmăriră pe vrăjmași. Radu Șerban descălecă de pe cal, ridică mânele séle către cer și dede mare mulțămită lui Dumneđeú, pentru că 'i-a dăruit o isbindă așa de strălucită. A doua ți el puse să se adune trupurile celor morți; la 7785 se ridica numărul vrăjmașilor periți, între cari era mulțime de nobili. Radu făcu o movilă mare, d'asupra căreia înălță o cruce, pe care scrise cu litere românesce aurite: că nu densus, ci Batori este vinovat de atâta sânge omenesc, ce s'a vēr-sat acolo.

6. După o expedițiune așa de norocită, Radu Șerban, în loc de a se întorce repede în țeră, ca să 'și apere scaunul, perdu timpul urmărind pe Batori, în mici lupte fără însemnătate. În vremea acésta Radu Mihnea cu mulțime de Turci și Tatarí coprinsese Tergoviștea și aștepta pe Radu la gura Teléjenului, să 'l lovescă. Radu Șerban, vedéndu-se părăsit de oștenii și o parte din boerii séi, se întorse în țeră pe la Rucăr, și de aci prin munți apucă drumul spre Moldova. Dér în lunca mare de lângă Bacăú, Tătarii, trimiși gonaci după densus, îl ajunse și 'l lovi fără de veste (Sept. 1611). „Atuncea Șerban Vodă, đice cronica, de abia aú scăpat cu o sémă de ómeni péné la Sucéva, că acolo era și dómna-sa. Și de acolo s'aú rēdicat cu totul de aú trecut în țera leșescă, și de acolo s'aú dus în țera Nemțescă la Viena (la 1612), primindu-l Impēratul cu mare cinste, dându-í bani de cheltuială, ca să se pótă odihni el și ómenii lui cu mare cinste și pace, și acolo aú lăcuit péné la mórtea lui (în a. 1620). Domnit-aú Șerban Vodă ani 9.“

Ast-fel Radu Șerban Basarab avu o domnie fôrte turburată, dér plină de fapte vitejești, cari fac dintr'ensul un vrednic urmaș al lui Mihaiū Vitezul. Mai puțin ambițios de cât acesta, nu se lăsa însă mai pe jos în istețimea planurilor și în îndrăsnela, cu care le îndeplinea. În tot timpul pribegiei sele de 9 ani, el nu înceta a cere ôste și bani de la Împêratul german, ca să supună Ardélul și Țêra-Românescă. Ca și Mihaiū, el s'a arêtat pururea credincios Impêraților Rudolf și Mateiū, cari voiaū cu orî-ce preț să facă din Țêra-Românescă un zid de apêrare în potriua Turcilor; el a supus în douê rënduri Ardélul, pentru care, ca și Mihaiū, a perdut scaunul sêu strămoșesc, fiind pârăsit de protectorii și aliații sêi, tocmai când avea de dênșii mai multă trebuință. Tôte silințele ce aū pus pe lângă Rudolf, Matias și Sultan, ca să 'și recapete tronul, aū rēmas zadarnice, pênē

1620 ce în 1620 muri la Viena și se 'mormêntă în frumoșa biserică *Sf. Stefan* din acel oraș. El lăsă după sine 2 fete: Ancuța, măritată cu Nicolae Pêtrașcu Vodă, și Elena, căsătorită cu postelnicul Constantin Cantacozino, și un copil firesc: pe Voevodul de mai târđiū Constandin Basarab (Cirnu).

3. Istoria Țerii-Românesci de la Radu Mihnea până la Mateiū Vodă Basarab.

(1611—1633)

1611-1616 1. Cu urcarea pe tron a lui Radu Mihnea (1611—1616) se întôrseră iarăși vremurile nenorocite de dinaintea lui Mihaiū Vodă asupra Țerii-Românesci. Pôrta Otomană începă să socotescă și să tracteze țera iarăși ca o provincie turcescă, numind și schimbând domnii după plac și după cine da sume mai mari; haraciul, dăjliile și alte angarale crescură și mai mult, și nu mai avêu sfirșit. Orî-ce plingere a sermanilor locuitorî, acum nu mai era ascultată la Pôrta; domnul, sêu să-î dicem mai bine, *beiul*, care domnea mai tirănesce, care despuia mai bine poporul și făcea să sbóre sub secură mai multe capete de boeri pământeni, acela era mai plăcut Sultanului și Vizirilor, mai sigur că va ține în arendă timp îndelungat *grădina Padîșahului*; căci așa se numia acum Țera-Românescă a lui Mihaiū Vodă Vitezul! Când boerii alegeaū un domn, după drepturile vechi ale țerii, și din tótă inima îi diceaū: „Noi pre tine te vrem, pre tine te iubim; tu să ne fii Domn, ție do-

rim să ne închinăm; lângă tine vrem să rămânem ca fiii în jurul tatălui; pentru tine dăm capul nostru, dăm averile, dăm tot“, domnul le răspundea zicând: „Boeri mari și mici, eu fără voia Sultanului turcesc nu mă pot face domnul vostru, pentru că țera e a lui, e grădina lui însuși, și cine intră în ea fără voia lui, mure de foame; în casă streină nu pot lăcui fără să întreb pe cel a cui este. Acum însă iertăți-mă și dați-mi voia să vă las sănătate și să mă duc la Constantinopoli, la Înalta Pörtă“. Ast-fel duhul acela de libertate și neatarnare, cu care Mihaiu Vitezul redeșteptase un nēm întreg, peri ca fumul suflat de vânt; jugul robiei apăsând cu greutate, năbuși pene ce stinse de tot simțimentul vitejesc al nației, pregătind-o tocmai bine pentru robia desevrișită, ce avea în curând s'o aștepte.

2. Dér pentru a isbuti să ingenuche Țera-Românescă și să-o țină sub ascultare, Pörtă Otomană trebuia să trimită, ca s'o guverneze, ómeni streini de țeră, fără nici-o iubire pentru densa; iar aceștia la rëndul lor trebuia să alégă uneltele trebuinciose tot printre streini, ca streini prin streini să vîneze ca lupul în turma oilor, și s'o risipescă. Cel d'ânteu domn de acest soiú fu Radu Mihnea, care încă din ziua cînd tatăl sêu Mihnea se turcise, a fost destinat ca să domnescă în țerile române, nu ca domn român, ci ca un beiu turcesc, nu prin ajutorul boerilor români, ci prin al Grecilor din Constantinopole, sêu al *Fanarioșilor* (după numele *Fanarul* al unei mahalale din capitala Turciei), ce avea el să aducă în țeră, pe lângă cei ce se aședase aci mai dinaînte. În scopul acesta densul fusese crescut, și cînd în cele din urmă isbuti să rămână neturburat în scaun (1612), cea d'ânteu grijă a lui fu de a ridica haraciul sêu tributul către Pörtă cu 10,000 galbeni mai mult pe an, de a înapoia Turcilor pre Români, cari fusese robiți de Sinan Pașa în timpul lui Mihaiu și cari mai târziu se răscumpărase, în fine de a pune în dregătoriî greci mulțime, și a îndepărta de la ele pe boerii pămēnteni; asupra capetelor acestora el făcu să spîndure cuțitul călăului; la cea mai mică bănuială, la cel mai mic semn de nesupunere, boerul pămēnten era ucis fără judecată, averea i se lua pe séma domniei, nevasta și copilașii îi rămăneaú săraci pe drumuri. Numai în 10 luni de la suirea sea pe tron, Radu Mihnea tăia 14 boeri de frunte, pe lângă mulți căpitanî și sutași, sub cuvēt că ei ar fi făcut sfat în taînă să'l omóre și să ridice domn pre Mihaiu Cămărașul; adevērata caúsă însă

era că dênșii îndrăsnise să murmure contra nedreptăților și asuprelilor, ce suferea țera de la Greci, pe cari însuși un mitropolit grec de atunci îi muștră, dîcîndule: „boeri greci, ciți vî aflați la curte, și ciți vî neguțetoriți, luați aminte și vî feriți de nedreptate; nu supărați pe Români prin nesăturata vóstra lăcomie; nu sugeți pe săracul, nu vî bucurați la strinsurica Românului. Cred că tirăniți pe bieții Români, și nesăturata vóstră lăcomie îi face de aũ ură neimpăcată pe Greci, și nu pot să-i vedă nici zugrăviți; voi tractați pe Român ca pe un cîne”.

3. Radu Mihnea, după o expedițiune în Ardél făcută din porunca Sultanului împreună cu Ștefan Tomșa, domnul Moldovei, ca să pună în domnia Transilvaniei pre Gabriel Beclian (1613), și după altă expedițiune în Moldova contra lui Alexandru Movilă și a Polonilor, fu mutat în Moldova (1616), iar în locul său se trimise *Alexandru Iliasz* (1616—1618). Acesta era fiul iarășii al unui român turcit, (al lui Ilie Rares), și tot așa înstreinat de țeră, ca și predecesorul său. Trăind în casa Primului-Vizir, el căpătase tronul dânl 35,000 galbeni numai sociei aceluși Vizir, pe lângă alți bani împărțiți, ce împrumutase cu camete neauđite de pe la greci și ovei. Acești bani trebuiaũ plătiți din spinarea țerei, prin mijlocirea boerilor greci, implinatorii birurilor: „striga poporul de multele nedreptăți, ce i se făcea, și blestema pe Domn, care nu le opria”. Boerii și oștenii, cari jurase credința lui Radu Șerban la plecarea sea din țeră, și 'l așteptaũ din ȕi în ȕi să vină a se pune în capul lor, cređură că e minutul priincios a se scăpa de domnul grecit și de toți grecii lui. Decî pe cînd Alexandru se gătea a eși cu óstea la tabără, ca să ajute pe Turci în răsboiul contra Polonilor, ei urđiră planul să omóre într'o singură ȕi pe toți grecii. Dar conspirațiunea se descoperă. Din capii ei, paharnicul Lupul Mehedințenul, fuge în Ardél; Vornicul Cristea este prins și omorit, iar averea i se ia pe séma domniei. Acum Lupul și boerii pribegi încep cu învoirea lui Betlen Gabor, prințul Ardélului, să stringă oști și năvălesc în țeră. Alexandru, care abia se 'ntorsese din răsboiũ, luând scire despre acésta, chiamă pre călărași și pedestri, și le dîce să plece la bătăia, ca să întîmpine pe vrăjmaș pênă este timp. Oștenii însă răsputeră: „Toți suntem la poruncile tale; dér tu ai călcat singur jurămîntul tîu; plata ne-ai oprit-o, pre noi ne-ai desprețuit, ne-ai socotit ca un nimic, și ne-ai adus de

n'avem cu ce să ne hrănim familiile. De sărăcie și lipsă ne-am vândut toți armele în tîrg, ca să dăm de mincare copiilor noștri; acum nu ne-a rămas sabiă, nu ne-a rămas suliță, nu ne-a rămas cal de bătaia, nu ne-a rămas scut. Cu ce să ne luptăm, Măria Ta, în contra inamicilor tăi? De mult se cădea să prevești lucrurile, și să ne dai de scire, ca să ne economisim, cum vom putea; acum însă nu mergem să ne omóre ca pre miei, și sa-și ridă de noi Lupul și alții, că ne punem capetele ca niște nebuni. Adevărat că ne-am legat cătră tine cu jurământ infricoșat, dér singur l'ai călcat, gonind pe fie-care din noi, lipsindu-ne de arme și despoindu-ne de agoniséla noastră. Cautăți déră și acum singur scăparea; plécă cu sănătate și fugi mai curênd, că almintrelea nu 'ți poți mintui viața de inimicii ce s'au unit și ridicat asupra ta". Vodă trimise atunci un corp de 400 Bulgari, ca să ispitescă mișcările lui Lupu; Bulgarii, în loc de împotrivre se unesc cu ostașii lui Lupu și vin cu toții la Tîrgoviște, să prindă pe domn cu totă familia și curtenii lui. Domnul incalecă iute pe cal și ia fuga; după el plécă căruțele cu dómna și jupănesele ce o însoțea. „Ce ametělă, Dumneđeule! ne spune un cronicar. Dă om preste om, ca să fugă și să scape de Lupul și de ai lui, cari pre ciți pun mâna, îi șiucid pe loc; la ciți boiari, la ciți neguțetori le rămaseră muierile vèduve și copiii orfanî, cit singe se vèrsă în acea di! de almintrelea frumósă și senina, o Mercuri spre séră. Domnul în ametělala sea apucă un drum diferit de cel pe care mergea Dómna, fugind mai gol, fără dulamă (manta), de te coprindea mila". El nemeri tocmai la Brăila, iar dómna lui la Ruscîuc, pêné ce se întîlniră amèndouî și plecară la Constantinopole, căci Pórta il mazilise.

4. Rescôla lui Lupu Mehedințenul puse în mișcare țera 'ntrégă; Grecii de prin sate și orașe fură uciși. Boerii și poporul vèdènd în Lupu pe isbăvitorul lor, alergară la el din tóte unghîurile „și făcură jurământ infricoșat, legându-se să fie toți într'un cuget, să-și pună capul unul pentru altul, să fie gata a sta cu toții în contra ver-cărui domn ar veni de la Constantinopoli". Din nefericire, împrejurările împedicară pe Radu Șerban să vină cu armele în țeră, dupe cum se plănuiše. Pórta trimise domn pe *Gavrilaș*, fiul lui Simeon Movilă (1618—1620) împreună cu mulțime de ieniceri; uniî din boeri fugiră în pribegie; alții se închinară de bună voe noului domn, care, pentru a perde pe Lupu, îl numi mare spătar (general) și-i porunci să mèrgă cu óstea în

ajutorul lui Schender paşa. Lupu nu voi să asculte sfatul prietenilor săi, care-i dicea : „Să nu alerge singur la mórte rea şi sigură, că Turcul vrăjmaş e blestemat, gonesce şi prinde iepurile cu carul“, ci se duse la Silistra, unde Paşa îl trase 'n ţepă, împreună cu căpitanul Buzdugan şi cu un al treilea tovarăş al lor. Ast-fel plătiră şi dênşii cu capetele încercarea îndrăznită de a scăpa patria de robia şi ruşinea streină (1618). Gavrilaş Movilă luând asupra-şi plata datoriiilor predecesorelui său, mări birurile, dér nu apucă să implinescă doui ani de domnie, şi fiind mazilit, fugi în Ungaria. In locul său Pórta mută din Moldova pe Radu Mihnea, care se îndatorase a plăti 40,000 galbeni tribut pe an. Acesta, după ce slei şi de astă dată ţera cu tot felul de angarale, se întórse iarăşi la Moldova (1623), isbutind, pentru 35,000 galbeni dăruiţi vizirilor, ca domnia Ţării-Romănesci s'o ia

1628 fiul său *Alexandru Coconul* (1623—1627). Acesta fiind pré tînér, numai de 13 ani, dregătorii săi, mai toţi Greci, făcură multe rëntăţi şi năpăstuirii; mai ales *ciocoi*, adică slujitorii însărcinaţi cu strângerea dărilor, despuiau sărăcimea ca Ianicerii, din care causă bieţii locuitori îşi lăsară căminele şi fugiră prin ţerile vecine. Preste aceste nevoi

1624 mai veniră (în 1624) şi Tătarii de aũ robit ţera pênă în Olt şi aũ prădat-o, fără ca să întâmpine vre-o împotrivire, căci domnul fugise în Ardél. Călăraşii de la Mănesci, Gheighiţa, Ploesci şi Ruşii-de-Vede se ridicară ca să gonescă pe nedestoinicul domn; dér la sat la Mănesci ei sunt bătuţi. Preste Olt alţi boeri, cu un domn ce-i dicea Paisie, se scólă cu armele, însă sunt prinşi şi omoriţi cu domn cu tot. In fine Petlen Gabor piedă cu foc şi sabiă întréga ţeră, silind pe domn să fugă. Din cauza acestor invălmăşeli Alexandru e mazilit de Pórta, prin stăruinţele chiar ale socrului său, Scarlat Saegiul, un neguţător grec din Constantinopole, care voia să pună la adăpost de ori-ce primedie pe tînérul şi nepriceputul său ginere, ca şi pe sine însuşi. Scarlat împrumută cu bani pe Alexandru Iliaş, ca să capete domnia pentru a doua óră; dér acesta nu o ţinu

1627-1629 şi acum de cit doui ani (1627—1629), căci Pórta numi

1629-1632 pe *Leon Stridie*, fiul lui *Ştefan Vodă* (1629—1632), sub care boerii pământeni se resculară pentru a pune capăt domniei streine a réilor vrăjmaşi Greci, şi a da tronul unui român de viţă, din strălucita familie a Basarabilor, unui bărbat înţelept, vitez şi cu adevărată iubire pentru pământul său strămoşesc, lui *Mateiú Vodă Basarab*.

4. Mateiŭ-Vodă Basarab

(1632—1654)

A) Mateiŭ se face domn.

1. Mateiŭ Vodă, născut pe la 1580, era fiul Vor- 1580
nicului Danciu din satul Brăncoveni (jud. Roma-
nați) și al jupănesei Stanca. După tată el se trăgea
din némul domnesc al Basarabilor. Incă de tinăr
se arătă isteț la fire, vitéz la oști, cu minte și ju-
decată întrégă, cu rivnă ferbinte cătră Dumneđu
și lăcașurile sfinte, iar pentru țéră cu dor și grijă
statornică. Tóte aceste însușiri ale unui mare dom-
nitor, Mateiŭ le dovedise în diferitele dregători
ce ocupase, de la paharnic pêne la agă, și pentru care
se bucura de un mare renume printre locuitori, de
vază și trecere pe lângă boeri și oșteni. Toți grăiau
cu cinste și iubire numele lui Aga Mateiŭ, și vedéu
intr'ensul pe izbăvitorul lor de domuia streină a
beilor, trimiși de la Constantinopole.

Cel din urmă din aceștia, Leon Vodă, ca să se
despăgubescă de cei 150.000 galbeni ce dedese Sul-
tanului, și de alți 150.000 împărțiți Vizirilor și
pașilor, grămădise asupra locuitorilor dăjdi și nă-
păști neauđite. Din acéstă causă județele de preste
Olt se sparseră, fugind care încotro aŭ putut; o
parte din boerii pământeni, cu Aga Mateiŭ în cap,
pribegiră în Ardél la principele George Racoți. În
deșert Leon Vodă trimise la dênșii în patru rên-
duri cărți cu mare jurământ, chiar și pe episcopul
Teofil și pe Chrizea Vornicul în solie, ca să-ı facă
a se întórce pe la casele lor.

Mateiŭ adunându-și óste unгурescă și cu mulți
Roșii de preste Olt, scobori, ca un al douilea Radu
Negru, munții pre plaiul Vulcanului, ca să ia
țéra și să scóță dintr'ensa pe Grecii și dușmanii
cutropitori ai scaunului strėmoșesc. Strejile séle

întilniră la Tirgu-Jiū și la *Ungurei* oștile lui Leon, și le bătură înfricoșat; după aceea Mateiū se îndreptă spre Bucurescî. Leon îl întimpină la 1681 *Prisiceni* (Aug. 1631), dér nedându-î îndemână să se bată acolo, se 'ntorse la Bucurescî, și 'și rëndui oștile din jos de mănăstirea lui Pană Vistierul (astăđi Biserica Sf. Ecaterina). Sosiră și pribegii cu Aga Mateiū. Bătălia se dede de asupra viilor, din jos de mănăstirea lui Mihaiū Vodă, și fu isbinda lui Leon, perind mulțime de ómenî de tot felul; între aceștia fu și ginerile lui Mihaiū Vitézul, Preda Floricoiul din Greci, pe care Leon l'a tăiat în tabără. Peste trupurile celor morți s'a făcut o movilă și o cruce cu inscripțiune în limba română, ce se póte vedea pêne astă-đi, fiind cunoscută sub numele de *Crucea lui Leon Vodă*. Mateiū se retrase cu rămășițele armatei séle la mănăstirea Tismana, unde se apărá trei đile și trei nopți inpotriva oștilor lui Leon; aceste oști, neputându-î nimica strica, se retraseră, jăfuind și prédând fórte reū Oltenia. Mateiū trecu iarășî în Transilvania la prietenul séu Racoți, ca din nou să se gătéscă de luptă.

Inscripțiunea de pe crucea din curtea bisericeî Slobozia (Bucurescî) sună ast-fel:

„+ Ion Leon Voevod, în numele Tatălui și al Fiului și sfintului duhu, adică eu robul lui Dumneđu Ion Leon Voevod, feciorul lui Stefan Voevod, ridicat-am acéstă cinstită cruce în numele lui Sveti Gheorghe pentru să se pomenéscă de războiu ce am avut într'acést loc cu pribegii, când au venit de peste munte asupra Domnii mele în anul 7139 în luna lui avgust 23 Marți. Și milostivul Dumneđu cu rugăciunea lui Sfintu Gheorghe supusu-ia supt sabia Domnii mele și i-am biruit, și ciți au căđut în războiu, đac supt acéstă moghilă. Iară crucea s'au ridicat în luna lu Fevruarie în 20 leat 7140, iar de la Hristos 1632.“

2. Intre acestea plîngerile boerilor la Pórtă în potriva lui Leon făcură pe Sultan să 'l maziléscă

(Iulie 1632), însă domnia o dede lui Radu, fiul lui Alexandru Iliaş. Atunci boerii, și roșii și tótă țera cîți erau peste Olt, se înțeleseră cu Abaza pașa Nicopolei și aleseră pe Mateiș Aga, care în 20 Septembrie 1632 intră în Bucuresci la scaunul domnesc. Radu cu óste numerosă, compusă din Moldoveni, Tătari și Turci, veni asupra-î. Bătălia se dede în marginea orașului, între Dudești și între mănăstirea Plumbuita (26 Octombrie). „Fost-aș răsboiș mare de dimineta pêne séra, ne spune cronica; făcut-aș Tătarii mare năvală în multe rënduri, cit se amesteca uniș cu alții bătându-se tot cu sabilile góle, și nimica nu putură folosi, ci cînd fu în de séra, aș dat Dumneșeu de aș fost isbinda lui Mateiș Vodă; iar Radul Vodă aș dat dosul, fugind cu mare spaimă și cu capul gol, și multe trupuri aș căduť jos de sabie. Făcutu-s'aș din trupurile acelora o movilă mare, în marginea orașului despre Dudesci, ca să se pomenescă“.

După aceia Mateiș, lăsând în scaun pe soția sea, dómna Elena, se duse însoțit de boerii cei mai însemnați la Constantinopole (Decembrie 1632), ca să se plingă de jafurile și rēutățile Grecilor, cari aș pustiit și mincat țera, și să cêră a fi dēnsul recunoscut de domn. El stete de față în divanul turcesc cu protivnicii sēi Greci și cu boeriș pribegi veniți de la Moldova, din partea lui Alexandru Iliăș; dér el sciu așa de bine să 'și întocmescă lucrurile, în cit căștigă cu bani în partea sea pe pași și pe viziri. Boerii sēi la rēndul lor spuseră, că decă Pórta va urma să trimiță și de aci înainte ca domn al țerii pe vre un grec din împērația turcescă, nu numai boerii, dér toți locuitorii vor părăsi țera și se vor duce ori-unde așurea, numai să scape de robia grecescă. Sultanul le implini voia, dând stég de domnie nouē lui Mateiș, care nu se sfi a se înfățișa la

1688 Padişah, cu ale căruia oştii, câte-va luni mai înainte, el se luptase în războiul avut cu Radu. În fine, în ziua de 10 Martie 1633, Mateiŭ intră în scaun în Bucureşti, în strigătele poporului, care de bucurie îşi desbrăca hainele şi le aşternea la pământ, ca să trecă Domnul peste ele. „Şi aŭ fost mare bucurie şi veselie la totă ţera de la mare pêne la mic, şi mulţămia lui Dumneđeŭ de domn bun şi milostiv şi creştin, şi-'i-aŭ izbăvit de răii vrăşmaşi greci“.

B) Mateiŭ Vodă aşedă şi întocmesce ţera

3. Mateiŭ Vodă, îndată ce se sui pe tron, se apucă să îndrepteze ţera în intru şi s'o asigure din afară. Chemă pre pribegii cari sprijinise pe Radu Iliaş, dându-le jurământ că nu le va face nici un rău. „Şi aŭ venit pribegii, cu densusul, Români, Grecii, cari aŭ fost boiari mari, şi tuturor bine le-aŭ făcut, iar nu rău, şi încă aŭ şi boerit pe uni. Deci s'aŭ nevoit Mateiŭ Vodă, spune cronica, de aŭ dres ţera foarte bine care'si după orinduiala lor, boiarii, slujitorii, ţerani, cit tuturor le era bine în zilele lui, că ţera iŭbia pre Domn, şi Domnul pre ţeră, pentru că era linişte în domnia lui, nu să vedea, nici să auđe morţi sau prădi, precum se făcea la alţi, ci gîndul Domnului acesta era, să plătescă ţera de datorie şi să se odihnescă toţi pre la moşiile lor.“ El micşoră birurile, şi de şi pentru ca să capete domnia fusese silit a cheltui peste 100.000 galbeni, şi a lua asupra-si şi o datorie de 62.000 galbeni a lui Radu Iliaş, totuşi isbuti în cei d'ânteiŭ şese ani ai domniei lui să scape ţera de datorii. Puse o mai bună rinduială în strângerrea dăjdielor, pedepsind cu mare asprime pre birarii şi ciocoi de judeţ, cari asuprau pe săteni.

Fiind-că satele se spărsese de multele nevoi, el trimise cărți prin toate țările vecine, ca toți Români fugiți să se întorcă pe la casele lor, iertându-i de orice dări. Mulți veniră la chemarea domnului, și se aședară prin satele ce rămăsese pustii, apucându-se iarăși de munca câmpului, ca mai înainte.

4. Mănăstirile de asemenea ajunsese la mare stricăciune și derăpănare; ele căduse în mâna călugărilor greci, cari încâpând prin mită și fățarie la egumenii, le vindéu și cărciumăréu, călcău în picioré daniile cuvióse și legămintele ctitorilor, stringéu veniturile și apoi fugéu, lăsând lăcașurile sfinte în sărăcie și desévırșită ruină. În zadar Mihaiú Vitézul hotărise, ca nici un călugăr strein să nu se mai facă egumen, ci fie-care mănăstire să 'și alégă egumenul său dintre călugérii aflători într'ensa. Cu suirea pe tron a lui Radu Mihnea, Grecii luară nu numai dregétoriile țerei, dér și egumeniile mănăstirilor, și prin stăruințele lor mai toate lăcașurile pământene fură inchinate ca metóce dajnice mănăstirilor din Muntele Atos și din alte părți ale Turciei. Mateiú Vodă, ca să pună sfirșit acestei urgii, care înstreinase mai mult de jumătate țera, adună în Bucuresci soborul duhovnicesc și mirenesc, compus din Mitropolit, Episcopoi, archierei, boeri mari și mici, și ascultând lăcrámósa lor strigare și jeluire de strimbătatea ce au răbdat de la streini, întocmi chrisovul de desrobire a mănăstirilor din anul 1639.

1689

Prin acest chrisov 22 mănăstiri mari ale țerii, și anume: Tismana, Cozia, Argeșul, Bistrița, Govora, Délul, Glavaciogul, Snagovul, Cotména, Valea, Râncăciovul, Mislea, Bolintinul, Cimpulung, Căldăroșani, Brincoveni, Sadova, Arnota, Gura-Motrului, Potocul, Nucetul, Tinganul, cu toate schiturile și metócele lor, se desrobiră din mânilé călugărilor străini, cari prin mită și silnicii, fără de știrea svatului, fără de voia Soborului și a nimului din lăcuitorii

țerii, le închinase mănăstirilor din împărăția turcască, gonind pre călugării pământeni și făcându-se dârșii stăpâni pe ele. Domnul hotărî ca „aceste tóte să fie în pace de călugării streini, și să aibă a trăi mănăstirile într'acea slobozie ce au avut mai de'nainte, și să aibă a fi pe sama țerii cum au fost de véc“. Și pentru ca nimeni să nu mai îndrăsnescă a călca acést chrisov, închinând și supunend vre una din mănăstirile țerii, domnul pune blestem infricoșat și gróznic, făcut înaintea Adunărei a tótă țera de către toți Archiereii, Egumenii și preoții „în sfintele odâjdi imbrăcați, și cu făcli aprinse în mână, și blestemînd stinsu-ș'au făcliile, cum este legea blestemului.“

5. În acelaș timp Mateiú ridică d'asupra mănăstirilor dăjdiile și sarcinele, cum făcuse și Mihaiú Vitézul; numi, după alegerea soborului, egumeni destoînici pe viață, pe care îi îngădui să înființeze pe lângă vatra mănăstirilor, așa numitele *slobozii*, séu sate alcătuite din ómeni streini aduși din alte părți și scutiți de orice bir, ca să le fie de sprijin și apărare; înapoiă mănăstirilor satele, ce în vremea egumeniilor streine fusese cutropite de boerii cei puternici; și le preinoi și întări daniile de mai nainte, făcându-le și altele noi. Bisericile și mănăstirile stricate de cutremure, de foc și de năvălirile păgâne, el le rezidi, pe unele chiar din temelie, și le înzestră cu sate și odóre, venituri de tot felul, făcându-se ctitor a 40 de lăcașuri sfinte.

Așa, mănăstirea *Curtea de Argeș* o înveli din nou, zidind clopotnița și chiliile; mănăstirea *Sărindaru* din Bucuresci, ca și mănăstirea de la *Câmpu-lung* cea surpată a Negrului Vodă le-au refăcut din temelie, și o biserică în *Pitești*, și o mănăstire la *Slobozia lui Ienache*, și o biserică la pod la *Călugăreni*, și mănăstirea de la *Căldăroșani*, și o biserică la *Gherghița*, și preste Olt la *Sadova* o mănăstire, și la *Gura-Motrului* o mănăstiré, și la *Biserica de un lemn* o mănăstire, și mănăstirea de la *Arnota*, la *Craiova* biserică cea domnescă (Sf. Dumitru), și o biserică și casă la *Caracal*, și la *Brincoveni* o mănăstire, și o mănăstire la *Negoiesci* pre apa Argeșului, și la *Plătăresci* o mănăstire, și la *Brebi* o

mănăstire, la *Tirșor* o biserică, la *Ploesci* alta, la *Măxineni* lângă Siret o mănăstire și *Episcopia de la Buzău*, și alte multe milostenii și bunătăți au făcut aicea în țera și la Sfintul Ierusalim, și la Sfintul Munte, și într'alte părți, și au dăruit multe mănăstiri și le au înorit. Și țera lui cu mare cu mic se bucura și da laudă lui Dumnezeu, pentru domn bun, că avea pace și odihnă despre toate părțile, și fiesce care avea hrană den destul“.

6. Dar Mateiū Vodă făcând aceste întocmiri nu scăpa din vedere că: țera trebuiesce asigurată și din afară, și că o nație, fie cit de mică, când este bine armată și se rezămă pe un vecin puternic, are însemnătatea ei, și la împrejurări însuflă respect chiar și împărățiilor mari. Politica lui Mihaiū Vitezul dovedise acésta, și Mateiū Basarab se simțea chemat, ca să urmeze drumul croit de acel mare voevod. De aceia el mări cetele dorobanților, roșiorilor și verđișorilor, întocmi corpul seimenilor, care era compus din streini: Sėrbı, Bulgari, Arbănași, scutindu-i pe toți de bir și dându-le lefi bune; aduse arme cu foc, tunuri și săcălușe (tunuri mici), și tot materialul trebuincios de rėsboiū, cu care umplu cite-va mănăstiri, ca pe niște cetățui, și făcu din nou cetatea din Tirgoviște, care fusese stricată în timpul lui Mihaiū Vodă. Punend ast-fel țera pe picior de apărare, Mateiū incheiă (în a. 1635) cu George Racoți, principele Ardélului, un tractat de prietenie și credință, întărit de tot clerul și de cei 40 căpitani ai armiei séle; făcu legături secrete cu Ferdinand II, împėratul Germaniei, și cu Vladislav IV, regele Poloniei, ca la timpul priincios să 'l ajute a ridica armele asupra Turcilor. Din nenorocire însă pentru cauza creștinătății, Mateiū fu împedicat în îndeplinirea acestui plan, tocmai de acela, care ar fi trebuit mai mult să-l ajute, de Vasilie Lupu, domnul Moldovei. Acesta fu pentru Mateiū, cea-ce Ieremia Movilă fusese pentru Mi-

haiu Vitezul, dusman de morte si poftitor a-i lua țera si domnia; numai ca Mateiu fuse mai norocit in lupta cu Lupu, si remase pene la sfirsit biruitor, de si isbinda adeverata nu este, in lupta dintre frați, de cat pentru dusmanii acestora.

C) Luptele lui Mateiu-Voda cu Vasile Lupul domnul Moldovei.

7. Vasile Lupul, chiar inainte de a se face domn al Moldovei, avea mare netocmela si neprietenie cu Mateiu-Voda, inca de pe timpul cand amendoii se gasiu boeri slujitori la curtea domnescă din Tirgoviște; caci Vasile Lupul, arnaut de nem, venise de peste Dunare cu tatăl său Nicolae Aga, mai anteiu in Țera-Românescă; servise aci cit-va timp, si apoi trecuse la Moldova. Isbutind a lua tronul acestei țeri (in a. 1634), el incepu indată să stăruie la Pörtă, ca să scotă pe Mateiu si să-i dea lui domnia Țerii-Românesci, iar fiului său mai mare Ion-Voda, să-i dea Moldova. Pentru acesta el prinsese cu daruri si cu bani pe Vizirul si pe Kizlar-Aga (adică vataful casei Sultanului), si in a. 1637 căpătă stég de domnie pentru amendoué țerile. Un domn ca Mateiu însă, vitez, ințelept si prevedător, nu se putea scote așa ușor, si precum cu sabia dânsul luase tronul, tot prin sabiă trebuia să fie silit a'l părăsi.

8. In acelaș an (1637), tòmna târđiu, Vasile Lupu, in fruntea unei armate de mai bine de 30.000 ostași, intră in Țera-Românescă si inainteză cu foc si sabie pene la Buzeu. In acelaș timp Mehmet pașă sta la malul Dunărei, gata ca să trecă in contra lui Mateiu. Acesta, pregătit si neadormit cum era, incalecă cu tôte oștile, 28.000 la număr si 20 de tunuri, impreună si cu 8000

óste ardelénă, comandată de Kemeni Ianoş, şi gonesce pe Lupu péné dincolo de Focşani. Mehmet, din ordinul Sultanului, care era încurcat într'un război în Asia, se retrage şi trimite în grabă soli la domnul muntén, ca să 'l róge a nu mai pustii Moldova, nici a urmări pe Lupul spre ruşinea împératului turcesc; el se jura prin scrisori pre Dumnezeu şi pre Suflet, că decă Mateiú se va întórce înapoi, nu numai că nu i se va întâmpla nici un rău, nici va perde domnia, dér încă se făgăduia că va stáruí pentru mazitarea lui Lupul. Racoţi, príncipele Transilvaniei, de asemenea poruncise lui Kemeni Ianoş să impace pe domnií románi. Mateiú la început nu primi acésta, đicénd: „De vom începe noi a umbla dupe Lupul-Vodă, el cánele fuge de frica nóstră, şi noi să-l ímbiem cu pace! N'am rupt noi pacea, ci el; el nu o va ţine nici de aci înainte; drept aceea să facem ce este de făcut.“ Dar mai pe urmă, sfátuindu-se cu boerii şi vedénd greutáţile mari ale iernei, se invoi la pace (Noembrie 1637).

1687

Tot în acest an Mateiú-Vodă isbuti prin agentii síi la Pórtă, ca Sultanul să taia nasul şi urechile fostului domn Leon Stridie, care cumpérase cu bani pe unii din ministrii Pórtii, spre a'l pune din nou în scaun. Leon fu plimbat prin uliţele Constantinopolei cálare pe un măgar, avénd pe cap o burtă în loc de turban, iar un pristav striga mereú înaintea lui: „Cine va face ca Leon, ca Leon să paţă.“ Nasul lui Leon fu trimis lui Mateiú spre incredinţare.

9. Dar pacea mijlocită de Turci fusese mai mult o amăgélă, pentru că îndată ce lucrurile se linişţiră în Asia, începură iarăşi să se turbure cele de la Dunăre. Lupu nu înceta să umble după domnia Ţérii-Románesci, şi cumpérase cu bani pe Mehmet paşa. Acesta píri Sultanului pe Mateiú, că nu este credincios Pórtii, că are legéturi strinse cu Racoţi,

cu împăratul Germaniei, cu regele Poloniei, chiar și cu republica Veneției, că este urit de supușii săi și că trebuie numai de cit scos din domnie, și numit Lupul în locu-î. Acesta oferea Sultanului 500.000 galbeni, și un tribut anual de 300.000 galbeni, pentru cazul cînd Moldova s'ar da fiului său Ion, iar Țera-Românescă lui-și. Sultanul primi propunerea, și în cea mai mare taină trimise la Mateiș pe Schimni aga cu 60 călăreți, ca să 'l poftescă a se lăsa de bună-voie de domnie, căci după obiceiul domniilor române se schimbaș la cite trei ani, pe cînd dînsul domnesce de 7 ani. Aga avea să se 'ntelégă pe sub ascuns cu boerii țerei, ca să prindă pe domn și să 'l trimiță la Constantinopole. Mateiș, care scia de cele plănuite, îndată ce află de venirea în țeră a agei. îi trimise înainte cîțiva căpitani cu cetele lor. Cînd Schimni aga sosi la *Copăcenă*, căpitanii îl opriră de a purcede mai departe, și luându-î cărțile de mazilie le duseră la domn; Mateiș, decă citi cărțile, porunci Turcului ca în timpul cel mai scurt să iasă din țeră, decă voesce să mai fie cu viață. Îi dîse să spuie celui ce l'a trimis, că un *Mateiș-Vodă nu-și lasă țera cu vorbe numai, și daca Sultanul vrea sabiă, cu sabiă să poftescă.*

Atunci Sultanul, miniat de atîta curagiș al domnului muntén, îl declară mazil, trimise stégul și buzduganul de domnie a Țerii-Românesci lui Lupu, iar pentru a Moldovei, fiului său Ion; porunci pașei de Silistra și Hanului Tătăresc, ca să stea gata cu oștile și să intre o dată cu Lupul în țeră, ca să pună pe Mateiș între două focuri; și în fine scrise regelui Poloniei și principelui Ardélului, ca nu cumva să ajute pe mazilitul Mateiș său să 'l adăpostescă în țerile lor. Lupul începu acum să se intituleze: *domn al Moldovei și al Țerii-Românesci,*

lăsă pe fiul său în Moldova, iar dânsul cu óste numerosă, între care și 15.000 Tătari și un corp de Ianiceri, veni asupra lui Mateiú. Ajungând la riul Prahova, el își aședă tabăra la sat la *Ojogeni*. După cincî zile de hărțuială Mateiú trece în timpul nopții Prahova în vad, tot călărețul luând cu sine pe cal cite un pedestraș, și cu tótă óstea stolită se aruncă asupra taberei moldovene. Bătălia se dede la *Nănișori* pe Ialomîța, nu departe de *Ojogeni*. Vasile-Vodă, având oștile răschirate după prêđi în tóte părțile, apucă fuga cu călărimea și ianicerii, lăsând pe mâna lui Mateiú corturile, carele cu munițiuni și bagage, și tunurile cu tótă pedestrirea. Preste 8000 numai din Tătari rêmaseră morți pe câmpul de luptă. Lupul abia scăpă cu puținei ómenî la Brăila, și de aci fugi nóptea călare spre Galați, fiind-că era să cadă în mâna Turcilor (Decemvrie 1639). Cînd Sultanul află din scrisórea Pașii Silistriei despre cele întîmplate, că Măteiú se rózamă pe o óste tare, numerosă și bine înarmată, care cu greú ar putea fi bătută, mai ales acum în timpul iernei, și că este iubit de toți supușii săi, — vârsă tótă mânia asupra lui Mehmet pașa, iscoditorul întreg turburării acestia; puse să-l stringă de gât și trimise grabnic noú firman de domnie lui Mateiú, precum și daruri, iar lui Lupu poruncă strașnică, a se lăsa de amestecături și a trăi în pace cu vecinul său.

1689

În amintirea isbindei căștigate la Nănișori, Mateiú-Vodă zidi în a. 1641 o biserică în orașul Gherghița (jud. Prahova) cu numele mucenicului Procopie, pe care 'l luase într'ajutor de biruință în acea luptă, precum citim în inscripțiunea de la ușa bisericeî : „Acéstă sfântă și dumneđeiască biserică din temelia ei zidituo-am eú robul lui Dumneđeú Ión Mateiú Basarab Voevod întru numele marelui al lui Christos Mucenic Procopie, de care lucru tãmplându-se domniei mele a avé rêsboiú la Nănișor pre Ialomîța cu vrãjmașul

1641

domniî mele și al țării cu Vasile Vod, luat-am domnia mea într'ajutor de biruință pe marele Mucenic Procopie și cu vrerea milostivului Dumneșeu și cu ajutorul Sfântului Mucenic, supus-am vrăjmașii supt piciorle domniei mele și i-am rușinat și i-am gonit din pământul țării, și am rădicat acéstă sfintă biserică pentru stăruința cea de vitejie a puternicului marelui Dumneșeu și 'ntr'ajutorul Sfintului Mucenic Procopie, ca să fie domniile-mele poménă nesăvirșit în vécie, luna Maiu 26 din anul $\frac{7149}{1641}$."

10. Dér Mateiș era pré încercat și ager, ca să nu pricépă că Turcul numai binele nu-i-l vrea, și că la timpul priincios vrăjmașul seș Lupu va veni iarășî asupra-i. Intîmplările nu-l desmintîră, căci la începutul anului 1640 murind Sultanul Murat IV îi urmâ fratele seș Ibrahim I. Acesta, după sfatul prietenilor lui Lupu, porunci lui Sinan pașă, care se afla la Isaccea, să plece cu mulțime de Turci „în chip ca să se împreune cu Mateiș Vodă prietenesce, și de-i va da îndemână, să 'l prindă și să 'l ducă la Pórtă. Turcii viind la Bucuresci, aș conăcit unii despre Văcăreșci, alții despre Cotrăcenî; iar Mateiș-Vodă încă mai nainte înțelegend ș'aș strins tóte oștile țării, și sta toți înarmați ziua și nóptea lângă domnul lor. Acésta vedend pașă n'aș cutezat să-i facă vre-un rēș, ci s'aș purtat prietenesște cu Mateiș-Vodă, și l'aș dăruit, și s'aș dus la locul lui cu toți Turcii." A treia încercare nu fu mai cu izbîndă, căci Mateiș primind poruncă de a merge cu oștirea la Cetatea-Albă, veni péné la Brăila, însă, îndată ce se incredință de sfatul ce fac Turcii cu Vasile-Vodă asupra lui, ca să 'l prindă, nu voi să se ducă mai departe, pricinuind că este bolnav, și să teme că va muri în țéră streină, decî s'aș învêrtejit iar înapoi la Tirgoviște.

11. Scăpat și din acéstă cursă, Mateiș creșu că a venit timpul priincios, ca ajutat de principi creștini să ridice armele asupra Turcilor. Aceștia, loviți fără de

veste, abia ar fi putut scóte 20.000 oșteni asupra lui Mateiú, care ținea pe picior de răsboiú o sumă de ostași indoită. De aceia el trimise solie la Ferdinand III, împératul Germaniei, ca să-í cêră: 1) bani pentru întreținerea oștilor și ajutóre pentru apêrarea cauzei creștinétății întregi; 2) pe nepotul lui Mihaiú Vitézul, anume Mihaiú Pétrașcu, carele crescuse la curtea împératéscă, spre a-l adopta de fiú și moștenitor la tron, fiind-că densusul nu avea copii; 3) a scrie regelui polon ca să indemne pe Vasile Lupu a lăsa în pace pe Mateiú, și a nu mai fi dușmanul creștinilor și prietenul Turcilor, cari í-au făgăduit, drept rêsplată a credinței, să-í dea pe lângă domnia Moldovei, încă și a Țării-Românesci și a Transilvaniei. Impératul rêsponse la primul punct al soliei, că fiind acum încurcat cu rêsboiele din lă-untru nu póte să-l ajute, Mateiú însă să caute de o cam dată a ține pace cu Turcul; pe Mihaiú îl trimite bucuros și 'l va ajuta în orí-ce ocasiune; iar regelui polon îi scrise, ca să facă pe Lupu a 'nțelege, că este spre slăbirea și chîiar peirea celor-duoé țeri vrajba dintre densusul și domnul Muntén, și că în loc de a mai ațîța pe Turci și Tătari contra acestuia, mai bine să se unescă amênduoi înpotriva dușmanului lor comun și al creștinétății. Lupu în loc de pace căuta pururea cêrtă, când predând fără nici-un cuvênt marginile Țării-Românesci (1642), când îndemnând ȕilnic prin scrisori pe Pași și pe Chanul tătăresc să ridice armele asupra lui Mateiú. În cele din urmă simțind că la Pórtă se vorbesce de scóterea lui din domnie, urmâ sfaturile regelui polon și se împacă cu domnul Munteniei. Spre semn de prietenie și întărire a păcii Vasile rezidi cu cheltuiala sea biserica *Stelea* în orașul Tîrgoviște (a. 1644), în locul celei vechi, unde fusese îngropat părintele seú Aga

1642

1644

Nicolae, iar Mateiū la rëndul său făcu Mănăstirea
 1845 *Soveja* în Moldova(județul Putna) (a. 1645).

„Rëu destul, ȃice un cronicar, cã Moldoveniī și Munteniī, fiind ei tot de un sãnge, așa se mãncã pe sine și alergã la nãmuri streine sã-ī impace.“

1850 12. Acéstã pace nu ținu mult. În a. 1650 Mateiū-Vodã fu chemat la Pórtã, ca sã se inchine în persónã noului Sultan, séu, precum îi scria Marele Vizir, *ca sã-ī sãrute tãlpile-piciórelor*. O asemenea poftire, fãcutã și lui Lupu, nu era sãriósã, ci avea mai mult de scop sã despóie pe principiī romãni de vre-o 400.000 lei; acest mijloc de stórcere fusese nãscocit de un grec Pavelaki, care îndemnase pe Vizir sã 'l punã în lucrare. Mateiū însă nu era omul, cu care cine-va se putea așa ușor sã se jóce. Cãțiva ani mai înainte un alt grec *Curt Celebi*, fusese spîndurat prin mijlocirea amëndorora domni romãni, pentru cã grecul prin intrigile sele voise sã-ī restórne. De astã datã Mateiū rãspunse Primului-Vizir, cã „vîrsta înaintatã la care el a ajuns, și slãbiciunea unor adinci bẽtrãnețe îl pun în neputințã de a face un drum așa de lung pênã la Constantinopole; cã dẽnsul s'a arẽtat Porții pururea credincios și supus, și cã a plãtit haraciul regulat. Dẽcã însă Sultanul voesce sã-ī ia domnia, el bucuros priimesce a se duce într'o mãnãstire ca sã se cãlugãrẽscã; însă cu o condițiune: Pórtã póte numi dupe dẽnsul domn al Tãrii-Romãnesci pre orĩ-cine, fie chĩar și un hamal; numai pe Vasile Lupu, dușmanul séu cel de mórte, nu; cãci atunci el nu numai cã nu rãspunde de urmãrile rele ale unei asemeni mẽsurĩ, dér încã cu armele se va 'npotrivi și va lupta pênã la cea din urmã rãsuflare“. Un rãspuns tot așa de bãrbãtesc Mateiū dede Chanului Tãtarilor, când acesta îi ceru 80.000 talere,

ca să nu intre în țără cu foc și sabie. Moșnegul Voevod ținu la sine pe solii tătăresci, scrise Sultanului că: țera nu poate plăti două tributuri de o dată; că deca trebuie acum să plătescă Tătarilor tributul cerut, nu va mai da altul Porții Otomane. Sultanul drept răspuns, îl opri de a face război cu Tătarii. Atunci Mateiș porni cu toate oștile sepe pene la granița Moldovei, gata fiind toți de luptă; plimbă pe solii tătăresci prin întreaga tabără, și apoi, poruncindu-le să plece, le dișe: „Decă Chanul Tătăresc, care v'a trimis aci, ar fi stăpân al acestei țeri cum e Sultanul, bucuros v'aș fi plătit tributul obicnuit; alt-fel însă nu v'ea daș nici măcar o lăscăe frintă. Decă cu toate astea, Chanul are cum-va de gind să vină a împlini birul cu sila, n'are de cit să poftască: 50.000 de călărași voinici, sub comanda domnului lor, îl așteptă.“ Și Tătarii n'aș îndrăznit să intre în țără.

13. Intre acestea Vasile Lupul se gătea cu ginerile seș Timuș Hmelnițki și cu Cazații acestuia, să gonască pe Mateiș și să impartă între dênșii domniile amândouă. Mateiș, care scia despre ce i se pregătesce, încheiă (la 1651) cu Gheorghe Racoți II, următorul lui Racoți I, un tractat secret de alianță ofensivă și defensivă contra domnului Moldovei, și amândouă ajutară cu oști pre logofetul acestuia, pre *Gheorghită Ștefan*, ca să gonască din scaun pe domnul seș și să se pună în locu-i (Aprilie 1653). Lupul abia scapă cu fuga la cetatea Hotin, și de aci peste Nistru la Camenita, de unde ceru ajutor de la Timuș. Acesta cu învoirea regelui Poloniei trece Nistru pe la *Soroca* cu 8000 de Cazați aleși și bine înarmați, și pornesce spre Iași. Ștefan cu 12.000 de ôste de țără, căci trupele Transilvane și muntenesci se retrăsese, îi ese înainte d'asupra satului *Popricanilor*, nu departe de

Iași; dér este bătut și silit a scăpa în Țéra-Românescă. Vasile-Vodă, în loc să stea ca să 'și așede țéra și domnia, adună oști din tóte părțile „dând scire să încalece tot omul, iertând pre toți de tóte greșelile, măcar și împotriva Domniei de ar fi greșit cine-va“, și plécă ca să 'și résbune pe Mateiú. Acesta încunosciințase deja pe Pórtá, despre cele întimplate, dicénd că este pentru binele tutulor și în folosul Sultanului, ca în Moldova să se pună alt Domn. Sultanul trimise pe Ibrahim-Aga la Mateiú, ca să se înțelégă. Aga găsi pe Vodă în mijlocul celor 40.000 oșteni ai sêi, gata de luptă. Respândindu-se vestea despre neașteptata pornire a lui Vasile și Timuș cu Casacii, Mateiú reținu la sine pe Aga, ca să véďă cu ochii sêi chiar, cum Lupul arde și pustiesce Țéra-Românescă și să pótă raporta Sultanului cele véđute. În acelaș timp trimise pe Diicul Spătar cu o sémă de oști călări să stea la hotar, de stréjă, împreună cu Gheorghită Ștefan. Oștile lui Lupu silesc la Focșani pre Diicu a se retrage, neavénd oștenii acestuia arme de foc. La Șioplea, în Teléjen, se face o nouă încăerare între Cazacii lui Timuș și Seimenii lui Mateiú, bătându-se vitejesce din améndoué părțile péné în nópte, fără de a le strica nimica Cazacii. Mateiú luând mare inimă și nădejde dintr'acéstă întîmpinare, ese și el din Tirgoviște cu Roșii și altă óste de țéră și 'și aședă tabăra la o poénă, între Ialomíța și píriul Fínta, nu departe de satul cu acelaș nume. Un șanț tras din apa Ialomíței din sus de o parte péné din jos, incongiura tabăra.

1658

14. În ziua de 17 Maiú (1653) se dá aci o bătălie crincenă. Armata lui Mateiú, compusă numai din 7000 oșteni români, 500 ardeleni, căci ajutóarele lui Racóți nu sosise încă, și 32 tunuri, avu să țină o luptă de 7 césuri cu o armată de 4 orí mai mare,

numai Casaci fiind 20.000. Aripa dréptă a lui Mateiú o forma roşii şi o sémă de Seimeni, comandaţi de Diicu Spătar; cea stîngă lefegiii, Ungurii şi Polonii sub comanda lui Gheorghe Ştefan; în mijloc călărimea, apoi tunurile, şi după ele Mateiú cu dorobanţii, o parte din Seimeni şi restul trupelor séle. Armata năvălitóre era ast-fel întocmită: În stînga Lupul cu óstea moldovenescă, în faţa aripei drepte a lui Mateiú; în mijloc şi la drépta Timuş cu Cazacii. în potriva mijlocului şi aripei celei din stînga. Bătălia o începu călărimea Moldovenă, care se asvirli cu atita furie în cit „tótă curtea ce se chîama Roşii aú dat dos, şi unii şi peste Ialomiţă dedese, nesocotind vadul; péné în corturile Muntenilor aú mers Moldovenii cu acea năvală; şi nime nu putea dice că nu era acea năvală a mari viteji.“ Dér Mateiú, folosindu-se de împrejurarea, că Timuş nu-şi apropiase încă tabéra ca să începă focul, alergă în aripa din drépta, dede îndérăt călărimea Moldovei, întorcënd asupra-í tóte tunurile şi pedestrimea, şi puse ast-fel rėsboiul la loc. Acum se incaeră la luptă şi Cazacii. Artileria munténă îi fulgeră aşa de cumplit, că-í pune în mare neorinduială; isbinda însă nu e hotărită, de şi ziua e aproape pe sfirşit. Mateiú face minuni de vitejie, luptându-se ca un leú. El, unchiaş trecut de 70 de ani. este pretutindení nelipsit, înbărbătând cu fapta, cu cuvëntul, cu gestul oştirea sea nespăimintată. Deja trei cai sunt ucişi sub densusul; la al treilea primesce şi el un glonţ în piciorul stîng, aproape de 'ncheetura genuchiului; cînd un slujitor, pricepând primejdia, alérgă la scara şelei, ca nu cum-va vítézul să cadă, el îl gonesce de lingă sine cu vorbe aspre; trage din picior cisma, încalţă alta, şi nedând sémă rănii, incalcă pe dată ca un deplin oştén pe un al patrulea cal, şi se aruncă din nou în luptă, ur-

mat de cetele séle viteze. Era aprópe de sérá, cind de o datá „se scornesce din sus un vifor cu plóie drept in fața oștii lui Vasile-Vodá, și cu acea furtună, cu sunetul copacilor și cu plóie repede, cit se párea că este anumeurgia lui Dumneđeú sositá asupra acei oști câtá era despre Vasile-Vodá; și Mateiú-Vodá cu tunuri adáogea gróza oștii, și simeți oștenii lui.“ Mai ántéiu ia fuga a-ripa moldovéná, apoi Timuș cu Vasilie-Vodá, pe care se dice că Mateiú l'ar fi ajuns de pe urmă, dér in loc de a 'l táia cu sabia, l'ar fi bătut numai cu mâna pe spate. Dintre Cazací, câți aú putut a se încálára, aú scăpat, ne mai fiind urmăriți, căci inoptase. Tótá tabára insá, tóte tunurile și bieții pedestrași, numai Cazací preste 5000, cădurá in mânele invingétorilor. Mai mult de 10.000 morți acoperéú câmpul de luptá, dintre cari 3000 Români de améndoué părțile. Cazacíi prinși in rêsboiú fura întrebunțați la ocne și la alte slugării ale Statului; Tátarii și Nemții, cari se ascunsese într'o pădure, aleserá între mórte și intrare in slujba lui Mateiú, pe cea din urmă; tóte práđile luate se împárțirá soldaților; între acestea furá și doué care pline cu bani și alți 1000 galbeni găsiți in trásura lui Timuș, pe cari Vodá îi schimba in talere, ca sá se împarță mai ușor oștenilor.

Lupu abia scăpá din rêsboiú numai cu trupul, și ar fi fost de sigur prins de gonacíi lui Mateiú trimiși dupá dènsul, decá nu s'ar fi travestit péné la cămașe chiar; și așa putu ajunge la scaunul séu din Iași, cu mare amărăciune a tuturor lucrurilor séle. Iar Mateiú-Vodá „s'aú invértejit la Tirgoviște a doua-đi, Mercuri, Maiú 18 cu tótá tabára lui eu mare isbîndá, și voínicii lui cu multá dobîndá, dând toți laudá lui Dumneđeú pentru mila și bi-

nele ce le-aŭ făcut, de i aŭ izbăvit din mâinile vrăjmaşilor.“

„Aice caută acéstă isbindă, dice cronicarul moldovenesc, din ce şi cum s'aŭ prilejit lui Mateiŭ-Vodă, şi ca acea isbindă, care nu se va fi prilejit alta ca aceea în tótă viaţa lui, cite răboie va fi avut în zilele séle; că cine ar putea să cređă în socotélă, sa se infringă óste cadăcésca cu tabăra, de óste cum este óstea Muntenéscă. Nu să defaŭm; ce oi pedestraşul, orŭ călăreţul veŭ socoti, şi nu veŭ afla să fie de potrivă puşcaşului căzăcesc. Eŭ, tótă isbinda acésta a lui Mateiŭ-Vodă de la Hintă, este de nebunia lui Timuş, ántéiŭ, şi din bărbăţia lui Mateiŭ-Vodă, a doua. Inşă, de nebunia lui Timuş ántéiŭ, cu cit-va mai mult; că socotind vitejia lui Mateiŭ-Vodă de atunci, cum umbla pre denaintea oştii séle îmbărbătând în frunte, să se hie apropiat óstea căzăcésca cu tabăra legată, nu ruptă cum o aŭ rupt'o Timuş în trei părţi, să se hie lipit a dare la ţintă, nice are hi scapat Mateiŭ-Vodă fără primejdie, séŭ morţii séŭ iánni, mai grea de cum i s'aŭ prilejit tot atunci, nici Şeŭmenii are hi ţinut mult improtiva focului lor.“ Éccé cum şi cronica Ţării-Românesce povestesc acéstă sângerósa bătalie, de fraţi ucigătoare: „Ear Mateiŭ-Vodă decă înţelese aşa (de infringerea de la Focşani şi Şoplea), fórte se îngrijă tare, şi rugă pre Dumneđeŭ, şi încălecă cu tótă curtea lui din Tirgovişte, Duminecă, Maiŭ 15 zile, an. ⁷¹⁶¹₁₆₅₃. Ear cind aŭ fost Marţi, Maiŭ 17 zile, tabăritu-s'aŭ la sat la Finta, pre apa Ialomiţii, tocmindu-şi tabăra, făcând şi şanţuri, aşedându-şi cineşi în rëndul séŭ, invěţând pre toţi: *„Feţi mei, voinici viteji, rugaţi pre Dumneđeŭ şi ve îmbărbătaţi ca să staţi toţi gata de răsboiŭ, că cată vrăjmaşul nostru Vasile-Vodă, sosésce acum, să nu care-cum-va să fie vre unul cu gândul indoit, ci cu credinţă şi cu bărbăţie, cu arme góle să le staţi în otrivă, precum aţi fost şi mar înainte, să nu care-cum-va numele vostru cel bun să se surze jos, că nu ne va fi drnici un folos.“* Decŭ aşa invěţându-i sosi şi Vasile-Vodă în vrémea prinđului cu ginere-séŭ Timuş, cu mulţime de Cazaci şi de Moldoveni, ca la 20.000; iar Mateiŭ-Vodă era numai cu curtea lui, ca la 7000. Şi aşa se lovără iute unii cu alţii, cit se speria Mateiŭ-Vodă, că 'l va birui, şi încă fugiră o sémă din oştile lui, trecând Ialomiţa, fără vad: iar Mateiŭ-Vodă tot alerga în tóte părţile, îndemnând pe boŭarii lui şi pre voinici, căţi rămăsese „ca să stea de răs-

boiū, să nu-și dea mijlocul, că încă Dumnezeu tot este cu noi ajutoriū, căci eū cunosc pre ei slabi, și imputinându-se puterea lor, nădesduescu-me lui Dumnezeu, că vom să biruim acum curénd, și să se întorcă rușinați din țera noastră.“ Decī așa pentru cuvintele lui cele dulci și bune, forte se îmbărbătară, și da răsboiū tare, bătându-se tótă ziua in puscă și in tunuri, in săgeți, in săbii, față cu față, mai virtos boiarii cei mari și al doilea, cu coconii lor, cu slugile lor; tot cu sabiile góle intra într'ênșii de-ī gonía și-ī răspânda in tóte părțile. Atuncea și Mateiū-Vodă cu toți împreună, năváli asupra vrăjmașilor forte tare, cătu'l și râniră cu un glonț la piciorul stâng din josul genuchiului, iar când fu in deséia, făcu Dumnezeu o minune mare. că trimise lui Mateiū-Vodă ajutoriu un nor ploios care se ivi despre austru fiind cerul pré-seninat, și venia asupra taberilor pré-īute, cu un vânt forte viforos, și așa trecu preste tabăra lui Mateiū-Vodă, iar când sosi la tabăra lui Vasile-Vodă. acolo își năpusti tótă apa ca cum ar cură un riū pré-īute, și picăturile era gróse și virtóse ca o piétră, unde-ī lovia ticăloși, indată cădea de pre cai jos. Și se făcu in tabăra lor apă multă ca o baltă tinósa, și așa fiind indată se năpusti tótă tabăra lui Vasile-Vodă, și intrara prin mijlocul lor făr' de nici o frică, tãindu-ī forte rěu, prinseră și vii forte mulți. Ear Vasile-Vodă cu Temuș cu puțină călări de abia aū scăpat numaī cu trupul, trecénd la Moldova pe la Galați, insă noroc aū avut căci aū inop-tat. (Mateiū) strins'aū trupuri cădute in răsboiū 3000, de aū făcut o movilă mare la Finta, infipt-aū acolo și o cruce mare de piétră, făcut-aū și altă movilă din jos de Tirgo-viște lingă drumul cel mare.“

D) Rěscóla Srăimenilor — Mórtea lui Mateiū-Vodă

15. Luptele neprecurmăte între cei doui principii români avură urmări triste și păgubitóre pentru țera noastră: cetele simbriate ale lui Lupu călcară și pustiiră in mai multe rënduri Țera-Románescă; oștile unguresci și muntenesci ale lui Racoți și Mateiū nu făcură puține rele Moldovei. Turcia vedea cu bucurie cum Români, in loc de a 'și uni armele și a lupta împreună ca să scuture

jugul robiei, se sfășiau cu nesocotință între dênșii. Ea ațîta pe sub ascuns cind pe Lupu contra lui Matei, când pe acesta contra lui Lupu, pentru ca să nu fie între ei nici-o dată pace, și pentru ca amîndouă țerile slăbind din ce în ce, cu atit mai ușor să le vie Turcilor a le ingenuchia și apăsa mai greū. De aceea Sultanul se grăbi, curînd după bătălia de la Finta, să trimită lui Matei (14 Aug. 1653) diplomă de nouă întărire în domnie, precum și sabia și buzduganul, iar pe Lupu îl lăsă în voia sôrtei și a lui Gheorghită Stefan, carele cu ajutorul lui Matei, îl goni desêvirșit din scaun. Domnul muntên, la rîndul sêu, trimise la Constantinopole 70 Casaci în fere, din cei care fusese facuți prizonieri, spunînd că are la dênșul încà multă căzăcime, ce o ține 'n lanțuri prin ocnele de sare și prin temnițe, și că venindu-i din partea țarului Moscoviei un sol cu mari daruri, el le-a respins, căci urasce fôrte mult pre Muscali și tot nêmul Căzăcesc.

1668

16. Dér Matei-Vodă, sciindu-se mereū dușmănit de Lupu și țintă a loviturilor Porții, fusese nevoit a ține sub arme un numér mare de oști, nu numai de țeră, dér și lefegii streinî: unguri, poloni, cazaci, sêrbi și arnăuți. El întocmise și un corp de pedestrime numit *Seimeni*, compus la inceput din 2000 Sêrbi, (mai târđiū numêrul lor s'a indoit). Cum se fini rêsboiul cu Vasile-Vodă, mai multe neînțelegeri se iscară între Seimeni și Roșii. fără ca domnul să pôtă a-i împăca. O parte din boeri nu erau streinî de aceste neînțelegeri, și voiau să pescuiască în apă turbure. Ei încercase mai ântêiu să pérđă pe Matei cumpêrând pe hirurgul sêu, un polones, care-i otrăvi rana; din fericire domnul scăpă, și 11 boeri fură pedepsiți, unii cu môrtea, alții cu ocna. Cei-l'alți părtași ai lor învinuiră pre

două dregători credincioși domnului: pre Vistierul Ghinea și pre Armașul Radu, că au dat planul lor pe față, și de aceea ațitară pe Seimeni și Dorobanți asupra-le. Seimenii cerură să le dea lăfa pe trei luni și să le-o și mărescă, căci dênșii au invins pe Cazaci la Finta; ei trimiseră 50 din sinul lor, ca să silască pe Armaș a le 'ndeplini cererea. Radu nu numai că-i ocări, dér puse să-i taie în bucăți, ca pe niște trădători. Acéstă faptă fu semnalul resculării; cu Seimenii se unesc Dorobanții. Armașul voesce a pedepsi cu ajutorul călărimei, pedestriimea revoltată, dér călărimea, în loc de a se supune, face causă comună cu frații lor de arme, și atunci nimic nu mai pôte înfrêna selbatica pornire soldățescă. Ei dau năvală în palatul domnesc din Tirgoviște, unde Mateiū dăcea bolnav, fac bucăți pe cei două boeri și pe un al treilea Socol Cornățenu; un al patrulea abia scăpă cu fuga (Iunie 1653). După acéstă neomenósă faptă ei jură din nou credință lui Mateiū.

17. Dér pretendenții la tron se înmulțesc cu cît dîile domnului se scurtéză: el voise să adopteze, cum vedurăm mai sus, pe Mihaiū, nepotul lui Mihaiū-Vitézul: temerea însă că acela, fiind sprijinit de împăratul Germaniei, nu va fi îngăduit de Pórtă, zădărnici dorința sea. Puse apoi ochii pe nepotul s' ũ de soră Diicul Spătar, dér vedënd că nici boerii, nici poporul nu-l voesc, din pricina ușurinții minții lui și a prea marei înginfării de sine, îl lăsă și pe dênșul; în sfirșit se opri asupra Vistierului Istrate, pe care 'l însurase cu o nepótă a lui Mihaiū-Vitézul (fica lui Nicolae Pătrașcu-Vodă). Boerii însă nici cu acesta nefind mulțămii, căci dênșii voiaū pre Constandin, fiul lui Radu Șerban Basarab, — ațitaū mereū ostășimea în potriva lui Mateiū. Ast-fel cînd bėtrînul domn, după ce se vinde-

case puțin la picior, eșise la preumblare către Argeș. (tómna a. 1653), la întórcere armata îi închise porțile cetății, îl ținu trei zile nemincat cu toți boerii lui din josul orașului, și nu 'l primiră în lăuntru, péné ce nu le făgădui să le dea lefi întreite. „O cită obidă era lui Mateiü-Vodá, dice cronicarul, unde scia cit bine le-aü făcut, și acum își bat joc de el ; și chemă pre toți credincioșii săi boeri și slugi și le dicea : *„O dragii mei! sciți cit muncii de ținuți țera si mă nevoii de o strinși la moșiile lor, și o pădii de nu o călcă nici o limbă, și în zilele mele crescură și se însurară, și făcură copii, și se îmbogățiră toți, măi virtos dic de acest ném dorobăntesc, fiind ei tot dintr'acest pământ al țerii Romănesci, și neavënd ei nici o nevoie de la mine, saü de la alții ; iar diavolul cel nepohitoriu de binele omenesc, eută cum întră în ei de i aü nebunit, și nu sciü ce fac, că s'aü însoțit cu Serbiü Seimeni, de și-aü măritat fetele și surorile după ei, și nu pöte nimene să-i contenéscă. De acum înainte, dragii mei! să sciți cu adevărat că pentru faptele lor vor să vie mari réutăți asupra acestii serace de țără, și va să cađă la mare nevoie, și vor să pătiméscă și cei bunți pentru cei răi ; că ántéiu eü nu pociü rébda turburarea lor care fac asupra mea si asupra țerii, ci gindesc de voiü avé zile să aduc în primăvară 30.000 de Tătari, și pre Craiu cu Ungurii, să-i lovéscă fără veste de tóte părțile, și să se puie supt sabia toți cei măi mari să piérdă ca niște tilhari, să-mi isbîndesc spre dênșii, pentru mult bine ce le-am făcut.“*

„Și așa cu necaz mare aü petrecut Mateiü-Vodá din ți în ți. Déci fiind slab, și ajungându-l adincile bétrânețe, puține zile s'aü résbolit, și cind aü fost la Aprilie 9 anul 1654, Duminecă diminéta, aü 1654 reposat Mateiü-Vodá, în casele domnesci, în Tirgoviște. Și aü domnit Mateiü-Vo lá, ani 21, fără

luni 5, și zile 11.“ El fu înmormântat mai întâi în biserica domnescă din Tirgoviște. alătura de mormântul soției se doamna Elena; iar mai târziu (în 1568) oșele îi fură duse la mănăstirea Arnota (jud. Vâlcea), unde se îngropară în lăuntru bisericeii sub o frumoasă lepede de marmură, care se vede acolo pene în ziua de astăzi.

Matei-Vodă Basarab este cel mai însemnat domn al Românilor din veclul al XVII. *„Om fericit peste toate domniile acei țări, dice cronicarul moldovinesc, ne-mândru, blind, dărept om de țară, harnic la răboie, așa neînfrint și nespăimat cu poți să l asemeni cu mari și vestiți oșteni ai lumii.“* Cu sabia în mână deschidându-și drumul la tron cu sabia și-a apărât țera și domnia în timp de aproape 21 ani, sciind să se strecore prin toate greutățile timpului, cu o dibăcie și agerime de minunat. În nimeni încredător, el își puna nădejdea numai în puterea sea proprie și a nației sele; om cumpănit, nici un pas nu făcea cu pripială și a sciut, ca și Miha-Vitezul, să bage grăză în Turci fără să fi ridicat însă o dată măcar sabia asupra-le. El s'a născut într'un timp cind împărăția Turcescă putea mai ușor să fie lovita și răboita de creștini; creștinii însă nu l ajutară: ajutorele așteptate de la Racoți ori nu soseau de loc, oi soseau mai târziu, cind nu mai era de ele trebuință; împărăția Germană fiind incurcată cu răboiele sele interne, se mărgini numai la făgădueli, de și ministrul Germaniei la Pôrta scria împăratului Ferdinand III (la 1643), că Matei domnul de acum al Țării-Romănesci, este un bătrân vitez ostaș, de viță veche domnescă, a luat principatul mai mult prin sabie și virtutea sea, de cât prin alte mijloce, și a căpătat la Turci un ast-fel de nume, în cit acestora le e frică de el, tot așa ca o dinoară de Miha-Vitezul... În sfârșit țiu pe Matei drept un priuț așa de vitez, în cit decă o mare Put re l'ar ajuta cum se cade, printren-ul s'ar puté face forte mult, în contra Turcilor. Ceia ce însă a nimicuit mai cu semă planurile patriotice ale acestui domn vrednic, fu necurmatele răboie cu dușmanul seü Vasile Lupul.

Unde duse această vrajbă se vedu la urmă: Vasile Lupu cădut în robia tătărescă, capul seü este pus la licitație de trădătorul Chan, care e gata a l vinde aceluia dintre aprigi dușmani ai nefericitului principe: lui Matei, Racoți sau Gheor-

ghită Stefan, carele va da banii mai mulți; și la fine — Lupul e trimis în lanțuri la Constantinopole, pentru a fi aruncat în închisore. Dér și Mateiū, éccē-l dăcēnd de rea rană, pe care boerii sēi o otrăvesc, pe când oșteniī sēi nu respectă nici durerea unui om pe patul de mórte, necum bătrânețile sēle, véza unui domn vitéz, care muncise 21 de anī, pentru ca în cele din urmă dīle ale vieței sēle, să-sī védă luciarea sea surpată, iar patria, pradă a anarchiei celei mai îngrozitoare. Dér să fim dreptī: résbóiele dintre frați nu dau de cit róde otrăvitoare; și a fost o mare nefericire pentru Mateiū și pentru România, că o dată cu dēnsul se născuse în lume și Vasile Lupu, om „cu hirea înaltă și împērătéscă mai mult de cit domnéscă“, „că pohtele domnilor și împērăților n’au hotar; avēnd mult, cum n’ar avea nimic le paie; pre cit le dă Dumnezeu nu se satură; avēnd țēră și țēra altuīa a o coprinde cască.

Mateiū Basarab însă nu e numai un vitéz de frunte, un apērător cu sabia al drepturilor și al vredniciei țērii, dér și un bun organisator în intru, un domn care ’nțelege și prețuesce bine-facerile păcii. El guvernéză cu mină tare, dér în acelaș timp cu dreptate, și guvernul sēu e mai pie sus de patimile de partid, e strein de urile trecutului, e pururea îngrijitor de interesele și de mărirea națională. Biserica română, care devenise dajnică streinătății, el o desrobesc; limba română, care pēnē aci eia desprețuită, el o introduce în biserică și la curte, în locul limbei slavone, în care se făcea serviciul divin, în care erau scrise actele și poruncile domnesci. Mai multe căți bisericesci se traduc în limba țērii și es la lumină din téscurile tipografice aduse și aședate de dēnsul la Govora, la Tirgoviște, la Mănăstirea-Délului și la Snagov. La acesta contibue mult și soția sea, dónna Elena, fratele aceștia, slovesnicul (literat) și iubitorul de învățatură Udriște Năsturel, precum și Mitropolitul Stefan. Acéstă mișcare literară are o însemnătate politică și religiósă: Cele d’ântēiū cărți bisericesci în limba română se tipărise în Ardél, în a doua jumătate a vécului al XVI, din îndemnul și cu ajutorul Ungurilor calvinī, cu scop de a întórce pe Români de la drepta credință spre eresie sēu biserica reformată. *Biblic, Evangelic, Psaltirie, Catchism* se tipăresc românesce în mai multe o.ășe din Transilvania, răspândindu-se printre Români din amēndouē principatele. Sub George Racoți I, principele Transilvaniei, aceste traduceri se înmulțesc chiar prin unii episcopi

români de acolo, cari dau la lumină *Evangelia cutile* (1641), *Catehismul creștinesc* (1642), *Noul Testament* (1648), *Psaltirie* (1651) etc. Mateiș-Modă, ca să ferescă pe Români de „minciunile și amăgiturile” acelor cărți ereticesci, ce „tilcușesc rău și strimbază Scriptura sântă”, publică mai multe cărți ca: *Pravila cea mică*, (1640), *Cazaniile* (1642), *Evangelia învățătoare* (1642), *Învățătura ȳ reste tôte zilele* (1642), rducând și alte scrieri, cari rămân numai în manuscrpte. Mateiș publică și cea d'ânteiș adunare de legi bisericesci și civile, *Îndreptarea legii* (1652), atit de trebuinciosă, căci pênă aci se judeca numai după legea cea nescrisă, după așa numitul *Obiceiu al ȳ ământului*; întemeiază scoli pentru învățătura limbei românesci și a celor streine, scoli pentru viitoii cântăreți și preoți; spitale (bolnițe) pre la unele mănăstiri, mori (fabrice) de hâtie și de postav, iar comerțului îi deschide căi noi cu stieinătatea.

Fără multă învățătură, căci nu scia de cit limba româna, el prețuesce pe ômenii de sciință, pe care-i chemă la curtea sea, ca și pe arhitecții, zugravii și meșteșugarii, pîn ca. i el ridică din temelie seș rezidesce 40 mănăstiri și biserici, palatul domnesc din Bucuresci (Curtea-Veche) și din Tîrgoviște, palatul episcopal din Buzeu, poduri, fontâni etc. Și cînd ne gîndim că el n'a lăsat mănăstire în țera și la Sfântul Munte, ca să n'o înzestreze cu odore și venituri, că a mărit haraciul Porții, a întreținut o oștire numeroșă și bine înțarmată, și totuși la mórtea sea se găsi în vistieria țerii mai bine de un milion lei, deosebit de 80.000 galbeni ce imprumutase lui Racoți, — trebuie fôte să ne mirăm de rinduala, ce adusesse el în finaciele țerii, de înmulțirea veniturilor ei, de indestularea și hilșugul ce era într'ênsa.

Fără 'ndoială, Mateiș Basarab se cuvine a fi pus prin vitejia lui alătura de Vlad Țepeș și de Mihaiș-Vodă, prin înțelepciunea și prin faptele sele de pace, cu Mircea cel Bêtrân și Stefan cel Mare. Politica lui este aceiași ca a lui Mihaiș-Vitezul și Radu Șerban: sprijinit de împêratul Germaniei, în legături de alianță cu Transilvania și Moldova, spera să lase urmașilor seș o țera liberă și pusă la adăpost de încălările vecinilor puternici. Vestind împêratului Ferdinand III (1643), că Racoți are înțelegeri secrete cu Pórta și cu Vasile Lupu, Mateiș dicea, că el e hotărît mai bine să mó.ă de cit să întreprinșă ceva împreună cu Turcii spre paguba creștinëtății, și că întimplându-se să móră, el nu voesce, ca Țera-Românescă să rupă legăturile ei cu împêratul și să cadă în stăpânirea unui om dușman

creștinătății. Cit despre Moscoviți, el credea că binele, ce țera pôte aștepta de la dênșii, va fi plătit cu amărăciune, cu lacrimi de sânge și cu jósnică umilire; de aceea, cînd în sêptemina din urmă a morții sêle i-a venit veste că „Țarul Moscoviei îi trimisese un sol cu mari daruri, Mateiü îl goni îndată cîcînd: „Să nu-î vêđ fața“, căci ura, ne spune un călător de atunci, tot nêmul Casacilor și pe Moscoviți peste mêsură. „Supușii moscoviți, complotară atunci cu trupele lui Mateiü și cu toți boerii, să-l omóre; dér A Tot Puternicul mijloci cu providența sa, și luă pe domn la dênșul, căci acêstă sêptemână pătîmi rêu de bolă de mórte, slăbind fôrte, și se duse.“ El este cel din urmă din domni vechi, care sciu să pună friü boerilor celor înrăutățiți, care apărá țera cu vrednicie de încalcările streine, care făcu să strălucescă pentru cea din urmă óră slava militară a nêmului românesc.

De aceea pe lespede de marmură, care acopere la Arnota osemintele acestui măreț și falnic domn, s'a putut sapa următóarele cuvinte, cari aũ ajuns pênê la noi ca un rêsunet din vechi și bătrîne timpui :

„Aici ȓace Mateiü Basaraba, prin ha-ul lui Dumneđu odinióră stăpin și voevod al Țerii-Românesci, băbat prié înțelept, pré vítéz și milostiv; al multor biserici și mănăstiri întemeietor și innoitor; nici o dată biruit în biruințe, al multor încalcări purtător prié vestit de biruință; vrăjmașilor înfricoșător; prietenilor ocrotitor; al țerii sêle inavușitor, carele cu mare avuție și cu tótă inbelșugarea în pace și liniște a domnit douê-deci și trei ani; a adormit întru Domnul în adâncimea anilor, în anul Domnului 1654, în cinstite bêtrânețe.“

5. Istoria Țerii-Românesci de la mórtea lui Mateiü-Vodă Basarab până la Nicolae Mavrocordat (1654—1716).

1. Cuvintele rostite de bêtránul Mateiü-Vodă pre patul sêu de mórte: „că aũ să vie mari rêutăți asupra acêstei sã-race de țera, și va să cađă la mare nevoie, și vor să pătînescă și cei bunî pentru cei rêi se împlinirá din nefericire ca o tristă prevestire. Streinii rêi voitorî ai nêmului, și boerii cei instreinați de binele patriei, își dederă mâna, ca să aducă peirea țerii. In loc de a cauta să trăiască în dragoste și frăție, pentru ca primejdia să-î găsescă pe toți la o laltă

intr'un cuget și o simțire : domn, boer, oștén și popor, ei se despărțiră în tabere dușmane, se certară și chiar se omoriră între dênșii ; uitând că sunt o nație și aũ o patrie, ei ajunseră o jucărie în mâna vecinilor cutropitori, niște salahoi siliți cu iataganul sêu cu cnuta să lucreze pentru stăpânii lor, să facă podveđi și angarale pentru armile turcești și cele de invasie, ba să fie chiar puși la jug și să tragă ca hoiți la rôtă. Căci, cum dice bătrânul cronicar al țerii, „și acest ném românesc pênă aũ fost diagostea în mijlocul lor, Dumneđu aũ fost cu dênșii, că nu i-aũ călcat alte limbi streine, și aũ făcut multe vitejii, și aũ trăit în pace bună ; iar acum ei singuri cu mintea lor își surpară viața și-și puseră casele.“ Acéstă stare de ticăloșie și umilință Români o datorau în bună parte lor înși-și, greșelilor și nepriceperii căpeteniilor lor, cari lăsară pe streini să se amestece în cârmuirea treburilor țerii, și nu sciură să găsescă în puterile proprii ale nației mijlocele de împotrivire contra incălcărilor din afară, mijlocele de îndreptare contra relelor și periculiunii din lă-untru.

2. Din țece domni, cari suiră și scoboriră treptele tronului în timp de 70 de ani (1654—1716), numai doui aũ o domnie mai lungă : Șerban Cantacuzino țece ani 1679-1688 (1679—1688) și Constandin Brincovenu 25 (1689—1714); pe cind restul de 35 ani este împărțit între cei-lalți opt, din cari unii domnesc numai cite un an. Aceste domnii aũ tôte un sfirșit rău : Constandin Șerban, Mihnea-Radu și Grigore Ghica, fug în țerile creștine, ca să scape de urgia păgână ; Grigore Ghica, în a doua domnie, este surghiunit de Turci ; George Ghica și Antonie Vodă sunt maziliți, Șerban Cantacuzino móre otrăvit de boeri, Constandin Brincovenu e tăiat cu tótă familia sea la Constantinopole, unde 2 ani după aceia cade și capul dușmanului sêu Ștefan Vodă Cantacuzino. Țera este în mai multe rënduri prëdată și robită de Turci și Tătari, cutrierată de oștirile nemțesci și unguresci ; populațiunea părăsece sate și orașe, ne mai putënd suferi rëndățile unui guvern despuitor și tiranic, și se duce pênă chiar și în țera turcescă, unde află mai multă siguranță a traiului și a proprietății, de cit în a ei patrie. Locuitorii ce mai rămân sũnt secerăți de ciuna, fómete și miserie ; boerii români cu iubire de țera plătesc cu capetele, cu pribegia or cu surghiunul îndrăznela împotrivirii lor ; cei ce dau mâna cu streinii sunt singurii bine-vëduți la curtea domn : c.ă, iar domnii nu mai sunt apărătorii drep-

turilor țării, ci niște slujbași turcesci, puși ca să implinăscă dăjdiile, să stringă cele trebuincioase de hrană pentru curtea Sultanelui și pentru întreținerea oștilor, să lupte sub stégurile turcesci contra creștinilor.

Șirul domniilor și întâmplările mai însemnate sunt :

A) Constandin Șerban Basarab.

(1654 — 1658).

3. *Constandin Șerban Basarab*, poreclit *Cîrnu*, pentru că în tinerețe, umblând după domnie, fusese prins și tăiat la nas din porunca lui Mateiú-Vodă, era fiul natural al lui Radu-Vodă Șerban. El era cunoscut sub numele de *Sérdarul Constandin din Dobreni* (jud. Ilfov); slujise mai întâi în Transilvania la curtea lui Racoți II, apoi la Mateiú-Vodă, după mórtea căruia boerii și oștile îl aleseră de domn, iar Pórta îl recunoscú în schimbul a 500.000 lei; din acéstă sumă 450.000 lei era averea rămasă de la predecesorul său. Constandin începu să domnescă bine; iertă țera de bir trei luni, scăpând-o de tóte năpăștile; plăti pe slujitorii de birul haraciului pe un an; scuti pre dorobanți și călárași de dijmă și oerit, îmbrăcându-i pre toți cu postav bun și dându-le lefi indestul; „judecăți drepte făcea, pre nimenea nu obidea, ci cu blindețe și cu cuvinte dulci pre toți mingiia.“ Dar cea-ce’i grăbi căderea și aduse rele mari asupra țării, fu chipul nepriceput, cu care el voi să se scape de Seimeni : și ușurința cu care se lăsă a fi amăgit de Racoți : căci în loc de a desface de Seimeni pe cale pacinică, voi să ațite oștirea națională asupra-le; acésta se uni însă cu dênșii, și cu toții omorîă preste 36 boeri, prédară mánăstiri și biserici, „jáhuind, spune cronica, tótă țera din cap pêně în cap, și cruciș și curmeșiș.“ Racoți, oferindu-se de bună-voie ca să pedepsescă miliția resculată, veni cu 30.000 ómeni

și o măcelari la *Șoplea* în Teléjen, luând și 40 tunuri, ce le duse în Ardél. Constandin se făcu acum tributar domnului ardelén, care-le intrând în război cu Poloniî, amestecă și pe voevodul român. Din această cauză Sultanul îl mazili și numi în locu-i pe *Mihnea*. Acesta intră în țeră (febr. 1658) cu 10.000 Turci și 20.000 Tătari. Constandin îl intimpină cu 32.000 oșteni, dér într'o bătălie sângeroasă, care 'l costă viața a 8,000 ómeni, fu învins și silit a fugi în Ardél.

Constandin Șerban domni 4 ani fără 3 luni, în care timp zidi în Bucuresci în vârful unei movile mănăstirea cu hramul Sf. Constandin și Elena, pe care Radu Leon o zugrăvi, iar Constandin Brincovénul o făcu Mitropolie, cum e pênă în ziua de astă-đi; asemenea zidi o biserică la Pitești, mănăstirea Jitianul, din sus de Craiova, lângă Jiú; făcu un sicrin mare și frumos de argint, în care se păstréză trupul Sf. Grigorie Decapolitul la mănăstirea Bistrița, „și alte multe bunătăți și odóre scumpe aú făcut, și le aú împărțit pre la Sfântul munte și printr'alte părți.” El iúbia fórte mult țăránimea, și nu numai că s'a silit a o ușura de birui, dér a inlesnit un mare număr de sate, ce se vënduse mai înainte în șerbie, să se rescumpere de *rumánie*, și să devina iarăși moșnene. Dēcă n'a putut ține domnia țerii mai mult timp, cauza a fost ușurința cu care primea sfaturile altora, a lesea orí rele și nechibzuite, legăturile séle cu Racoți și cu Moscoviții, cari nu doriaú mântuirea țerii Románesci de jugul turcesc, ci prin slăbirea și robirea acestei țeri voiaú cescerea puterei lor proprie.

Acest lucru îl pricepuse destul de bine agerul Mateiú Basarab, și de aceia el a și sciut să apere țera ca un străjar bétrán 21 de ani, și să se ferescă de întreprinderile îndrăznețe și fără vre un scop practic pentru țeră, întreprinderi ce îl însufla și lui atât Racoți, cit și Marele Duce al Moscoviei. Acest din urmă visa încă de pe atunci scaunul Constantinoplei, sub pretextul așa numitei „desrobiri a Creștinilor pravoslavnicí de jugul păgân.” Insuși Racoți dicea despre Constandin Șerban la 1658: „el a moștenit numai scaunul lui Mateiú Vodă, nu însă vitejia și talentele lui milităresci, nici priceperea și înțelepciunea lui.”

Tóte încercările lui Constandin Șerban de a-și recăpăta tronul pierdut, seú măcar domnia Moldovei, nu isbutiră; el muri, ca și tatăl seú, în țeri streine, în Polonia. Cu el se stinse ramura dănescă a familiei Basarabe, după ce ciți-va ani mai înainte (în 1655) ramura băsărábescă a Drăculescilor pierduse cel din urmă al ei vlăstar, pe Mihaiú, nepotul lui Mihaiú Vodă, în țera Căsăcescă, unde el avusese o misiune politică din partea imperatului german, de a ridica pe Cazaci și a coprinde Ardélul, pentru împérat, ca și moșul seú, eroul de la Călugăreni.

Cu stingerea dinastiei basarabe, care delese în curs de 400 de ani atâtea domni străluciți: de la Litean și Tugomir pêne la Mateiú și Constandin Șerban, se îngropă și domnia pământénă; de acum înainte vor veni la tron streinii altoiți pe trunchiul băsărábesc, seú furișați într'ensul; după dênșii, niște venetici de sânge strein, Greci țarigrădeni, streinii de țéră și de ale țerii, slugi a unor slugi de la Stambul, cari se vor face stăpêni preste avutul și munca Románului; acesta va ajunge pribég în coliba părintescă, strein în pământul seú de nascere; „că decă aú vedut págânii una ca acésta, cum este pismă și împărechiare întru Románi, dice cronica, socotiră că este vremea să între întru ei ca niște lupi într'o turmă de oi, să-í respéscă și să-í slábéscă din rădăcină.”

În timp de 200 de ani, de la stingerea dinastiei basarabe, pêne la 'ntemeierea strălucitei dinastii Hohenzollern (1658—1866) România fu prédă a luptelor pentru tron, a înriurilor primejdióse din afară, a frământărilor de partide dinlăuntru; și numai în ziua când, la 14 Marte 1866, cele două țeri surori, unite pentru tot-d'auna, puseră pe fruntea lui Carol I îndovita corónă a lui Mircea-cel-Bêtrán și Stefan-cel-Mare, — Románii aú rupt cu pécatele trecutului, aú găsit baza temeinică a existenței lor naționale, care nu va puté fi slruncinată fără primejduirea existenței înseși a naționalității nóstre.

B) Mihnea-Radu și domnii următori pêne la Șerban Cantacuzino.
(1658—1689).

4. După fuga lui Constandin Șerban în Ardél, tronul fu ocupat de Mihnea. Acesta în loc de a purta grija țerii și d'a o așeđa, după atâtea ame-

stecături, trăind în bună înțelegere cu Turcii și cu vecinii, se unesce cu G. Racoți și Constandin Șerban, ca să ridice armele asupra Turcilor; omorâ mulțime de boeri, care îndrăznise a se împotrivi planurilor lui nebunesci; și după o domnie de un an și trei luni e silit a fugi și el în Ardél, lăsând țera în prăda Turcilor și Tătarilor, care o pustiiară în chipul cel mai grozav. Numai Tătarii duseră peste 50.000 locuitori în robie, pe lângă un mare număr de cireți și turme de vite. Țera rămase aproape pustie. În locul lui, Pórta mută pe George Ghica din Moldova.

Milnea, înainte de a se face domn, se nunia Ioan-bei, și era fiul unui lăcătuș grec Iane Surdul; dănduse de fiu al lui Radu Mihnea, adoptă numele de *Mihai Radu*. El petrecuse mare parte din viața sa la Turci, de la cari luase deprinderile, legea și portul; cunoscea trei limbi: arabă, persană și turcă, și se fâgăduise Sultanului, că numai în trei ani el va face Țera-Românescă pașalic și o va sili să lepede religiunea creștină și să nbrățeze mahomedanismul. Venind însă în țeră și fiind cu capul plin de fumuri, se incoronă și se unse în Mitropolia țerei cu titlul de Archiduce, ceru de la Pórta să-l recnoscă de stăpênitor nu numai al Țerii-Românesce, dar și al Ardélului, al Moldovei și al Silistrei; luă bani împrunat de la baucherii turci din Constantinopole și de pre marginea Dunării, și-i chemă în țeră, ținându-i cu mertice, cu lefi, și la așa de mare cinste „cât credea într'ensul ca în Mahomet“; puse chiar să se zidescă pentru dênșii două moschee în țeră și dede sfóiă că are să se turcescă. Pe de altă parte însă făcea pregătiri să ridice armele asupra Turcilor, strângând mereu oștire și stând în legături cu Racoți, cu Constandin Șerban și cu George Stefan. Un lucru îi mai rămânea acum să facă: să se scape de boerii, ce-i banuia a fi protivnici planului resculării; cu un an mai înainte el omorise 6 din cei mai cu vază, între cari fusese și banul Craiovei Prada Brincovénul; acum chemă alți 40 în casele domnesci din Tîrgoviște. Ucigașii, niște beșlii turci, stau gata: și „cite pre unul, îi lua de-i sugruma, și-i arunca din casă jos pre ferestre, cu lațurile în grumați; musica dicea (cânta), iar

dorobanții juca, „se bucura și-î călca cu piciorole, și-și bătea joc de trupurile lor, și nici la biserică nu-î lăsa să-î îngrope, ci afară prin gunoie; iar pre jupănesele (nevestele) lor le muncia și le lua totă agonisela.“ Printre boerii uciși erau trei frați Cindesci, Udriște Spătar, Vasile Cimpinénul, Radu Fărcășanul, și alții. Apoi tăia pre toți Turcii din Tîrgoviște și Bucuresci, aise Brăila și Giurgiu, bātu pe pașa Silistrei, pe cind acesta trecea prin țeră, și în fine, aflând că o armată turcescă a sosit deja la Giurgiu, porni asupra-î. La *Frătești*, în lunca Giurgiului, îl întimpină o sémă de Turci, pe cari îi făcu bucăți, însă primind veste că Racoți a fost invins de Turci, iar Constandiu Șerban de Tătari, perdu oî ce nădejde și se retrase în Ardél, unde 'și-a sfârșit viața cum a fost mai rău. El domni numai un an și trei luni.

5. George Ghica (1659—1660) nu apucase încă ^{1659—60} bine să domnescă, și prindënd veste că Constandin Șerban a intrat cu Ungurii în țeră, fugi numai de cât cu toți boerii și cu familiile lor, la Giurgiu. Constandin merse d'a dreptul la Bucuresci (1 Maiu 1660), de aci lovi pe neașteptate pe Ghica la Giurgiu și 'i alungă peste Dunăre. ¹⁶⁶⁰ Dér nu stete pe tron nici o lună de zile, și fu silit a se întorce în Transilvania, pentru că o armată numerósă de Turci și Tătari intrase în țeră și o pustia fără milă. Nici Ghica nu domni mult, căci fu ridicat făr' de veste din scaun de un pașă și dus în lanțurí la Constantinopole, din causă că nu plătise la timp haraciul. În locul lui se trimise fiul său Grigorașcu (Sept. 1660), care domni în doué rëndurí; întâia domnie (1660—1664) o perdu, pentru că avënd Turcii rës- ^{1610—64} boiú cu Germanii, și el fiind silit a merge cu óstea în ajutorul Turcilor, fu acusat, că la bătălia de la Leva (1664) ar fi rupt-o d'a fuga, ca să facă pe Turci să ¹⁶⁶⁴ pérđă rësboiul. Pórta numi atuncí domn pre *Radu Leon* (1664—1669), care fu résturnat printr'o rës- ^{1664—69} cólă a boerilor, și înlocuit cu *Antonie Vodă* din Popești (1669—1672). Acesta cade prin intrigile ^{1669—72}

grecilor, și acum Grigorașcu Ghica ia pentru a doua
 1672—74 oră scaunul (1672—1674), pe care l' perde iarăși
 din cauza purtării séle îndoióse în răsboiul turco-
 polon, (expedițiunea de la Hotin). Prin stăruințele
 Cantacuzinescilor, în locul lui se numi grecul *Duca*
 1674—78 *Vodă*, strămutat din Moldova. *Duca* (1674—1678)
 făcu două expedițiuni cu Turcii, una contra Poloni-
 lor, și cea-laltă contra Rușilor, și apoi fu rechemat
 în Moldova; iar domnia Țării-Românesce o căpătă
Șerban Cantacuzin.

Aceste schimbări dese (noue schimbări în timp de
 20 ani) arătau că Țera-Românescă este mai puțin de cit
 un vilaiet turcesc, și că cel d'ântéiú barcagiú turc, ajuns
 vizir, póte numi și schimba domniú într'ensa după plac,
 alegându-í printre lepădăturile Fanarului, printre lăcă-
 tușii și negustorii de stridiú din Constantinopole. Dar
 ceea ce cășuna aceste schimbări, nu era atit vizirii, cit
 ambițiunea nesocotită și nevrednică a boerilor, cari se răs-
 turnaú unii pe alții, servindu-se de mijlócele cele mai rușinóse;
 fiul ponegreá și vindea pie tatá, ruda pe ruda sea de aprópe;
 nici legăturile de familie, de recunoscință séú de prietenie,
 nici temerea de minciună și de nelegiuire, nimica sfint nu
 oprea pe acești ómeni împărțiți în tabere pururea dușmane
 și de mânie nesaturate. Chiar și Sultanul ajunsese să dicá:
 „că el biruesce de la răsărit pêne la apus, dér nu este altá
 țérá mai rea, de cit Țera-Românescă, ca nu apucá o nebu-
 nie să se potoléscá, alta se ridicá. Și aceste nebunii le
 plăteaú cu sânge, cu schingiuiri și cu robie, sáracá de țérá,
 poporul, care de la mórtea lui Mateiú-Vodá nu-și mai gă-
 sea odihná, de multele nevoi, de respirí, de sabia și avâniile
 Ungurilor, Tátarilor și Turcilor. După robie, veni ciumá
 timp de 3 ani, apoi fómete mare 2 ani, în cit ómenii se hránéú
 cu rădăciní de copaci, apoi „multe bóle și nevoi grele, și tot
 chipul de bube mai ales în Tirgoviște și Bucuresci, „fă-
 cându-se mórte nespúsă.“

Tot atuncí marele Vizir Kiuprili, singurul a tot puternic
 la Pórtá, hotărise să prefacá cele trei principate: Ardélul,
 Moldova și Țera-Românescă în curate pašalicuri. Inceputul
 voinđ a l' face cu Țera-Românescă, el porunci lui George
 Ghica, ca să derime la pámént zidurile Tirgoviștei și mánás-
 tirile de prin prejur, și să mute pentru tot-d'auna capitala

țerii la București; căci din Giurgiu Turcii putéu mai ușor priveghia pasurile domnilor, și 'i aveau mai sigur în mână. Ghica îndeplini porunca fără împotrivire.

Tot acum începe o luptă plină de omorui, trădări și crușimi între Ghiculesci și Cantacuzeni, care se termină cu isbînda acestor din urmă, dér nu pentru ca sfișierile dintre partide să înceteze: boerii se pré insteinasă de țera, pentru ca să mai păstreze simțul primej liei la care o împingeau patimile deslânțuite, egoismul, ambițiunea mîrșavă și lașitatea lor; pré se dedase cu v.ajba, amestecăturile și tóte vițiele despotismului, pentru ca să pótă trăi în dragoste și unire, să asculte de lege și dreptate, să se câmuiască de cuviință și cumiinție; cruși și apăsători cu cei mici, robii tiritori cu cei mari, pun mâna pe putere, nu ca să îmbunătățescă trista sórtă a țerii, ci ca să gonescă cu o turbare fanatică pre protivnicii lor, cari, la rîndu-le, când vor deveni puternici, au cu mai multă ură și înverșunare să lovească pre persecutoriî lor. Și așa trecînd repede din prigonitori în prigoniti, și din prigoniti în prigonitori—boerii, cu poftă vecinic insetate, sleesc forțele, munca și viața intrégă a unui ném; ei nu véd ticăiții, că d'asupra capetelor lor tutuor stă spânzurat iataganul celui d'ântéiu venit de preste Dunăre, care cînd îi lovesce, le șterge pêne și pomenirea din cartea vieței. Pe Șerban Cantacuzin il va surpa, dîndu-i să bea otravă, nepotul său Brâncovénu; acesta la rîndul său va fi surpat și nimic de nepotul său Ștefan Cantacuzin, iar grozăvia morții amëndorora din urmă, tăiați unul după altul la Constantinople, va servi de aspră lecțiune tutuor acestora, cari prin minciună și amestecătură, prin trădare și nesocotință, vor să trăiască și să se înalțe!

C) Șerban-Vodă Cantacuzin

(1679—1688).

6. Șerban-Vodă Cantacuzin era fiul Postelnicului Constandin și nepot de fică al lui Radu Șerban Basarab. Ca să capete tronul trebui să plătescă Sultanului și Vizirilor preste o jumătate milion de lei. În timpii de pace ai domniei lui, se apucă să îndrepteze țera, care era spartă și resipită de grelele nevoi ce-o impresurase; puse rînduială în strîn-

gerea birurilor, aduse porumbul (păpușoiul), care pênă atunci nu fusese cunoscut în țeră, ómenii mîncând mămăligă de meiu séu pîne de secară; incheiă cu Apafi, principele Transilvaniei, un tratat de comerciú și altul pentru pășunatul vitelor; introduse un sistem regulat de măsuri și greutateși (stinjenul lui Șerban-Vodă); rechemă la scaunul mitropoliei pe Vlădica Teodosie, pe care soborul arhieresc îl găsise pe nedrept depărtat de Voda Ghica, făcu cea d'ânteiú scólă románescă în Bucuresci, indemnând pe boeri să 'și dea copiii la invéțeturi mai înalte; puse să se tipărescă cărți bisericesci, și să se traducă Biblia în románesc; zidi mănăstirea Cotroceni de lângă Bucuresci, hanul numit *Șerban-Vodă* din capitală, o fabrică de postav la satul Afumați, o tipografie la episcopía Buzéu, alta la mitropolia din Bucuresci, etc.; în scurt Șerban se sili din rîcsputeri să îmbunătătescă starea materială și morală a poporului, să ridice biserica, să asigure darea justiției, și domni în timp de aprópe 10 ani cu înțelepciune și tãrie, iubit de supușii sêi, temut de vrăjmașii din lăuntru și din afară.

El voi încă să scape țera de robia Turcilor; în scopul acesta își formă o armată frumósă de peste 40.000 oșteni, puse să se tórne 38 tunuri, și se asigură de ajutorul Germaniei și Rusiei. Cînd însă era aprópe să ridice stégul independenții, și ca un al doilea Mihaiú să cheme pe románi la libertate și la mărire,—peri fără de veste, în nóptea de 19 Octómvrie 1658, în al 55-lea an al virstei sële, de otrava ce i-o dede, prin mîna chîiar a fratelui sêu Stolnicul Constandin, și a nepotului sêu de soră Constandin Brîncovénu, acea partidă de boeri, cari doriau pacea cu orî-ce preț, fie chiar cu robia și

rușinea țării. Brincovenu culese îndată rodul crimei seile: domnia Țării-Românesci.

Șerban-Vodă îndată ce se urcă pe tron, sub cuvânt că se gătesce de război pentru a ajuta pe Turci, începu să strângă oști și să le aranjeze bine, desființând cetele dorobăntesci și pe Seimeni, cari făcuse atâtea rele în timpul lui Constandin Șerban. La 1683, când marele Vizir Kara-Mustafa cu 200.000 Turci înconjură Viena, Șerban contribuie foarte mult la scăparea acestei cetăți; căci, de și privighiat de aproape de către un pașă turc, ca să nu aibă înțelegeri cu armata inamică, el găsi însă mijlocul de a înștiința în fie-care noapte pe căpeteniile germane despre cele mai mici mișcări ale Turcilor; când Germanii atacară podurile de pe Dunăre, date în apărarea Românilor, aceștia făcură numai o închipuială de împotrivire, încărcând tunurile cu paie și dând focurile în aer, iar pentru ca să amăgescă și mai bine pe Turci, Șerban cumpăra prăzi de pe la Tătari și le trimitea Vizirului, ca din cele dobândite de oștenii români. În fine, când află că Germanii se găteau să închine Turcilor cetatea, trimise la dănișii în taină pe un călugăr să le spună, ca să se apere bărbătesc încă patru césuri, căci Turcii vor sfârși iarba-de pușcă și vor fi siliți să înceteze baterea orașului. Ast-fel prin sfaturile lui asediul ținu pănă în ziua de 1 Septembrie, când regele Poloniei Ioan Sobieski bătă cumplit pe Turci, și mântui nu numai capitala Austriei, dar existența chiar a Statului austriac.

Acastă victorie, urmată de alte zece (1684—1683), de recucerirea tot-atiitor cetăți, ca Granul, Buda, Belgradul etc. și de coperinderea Transilvaniei, incurajară pe Șerban Vodă, ca să intre în quadrupla alianță făcută de Austria, Polonia, Veneția și Rusia, în contra Turcilor. În acest scop el începu tractările la curtea din Viena cu împăratul Leopold I, la Cracovia cu regele Sobieski, și la curtea din Moscova cu Țarii Joan și Petru. În schimbul ajutoarelor de oște, provisiunii și transporturi, domnul român cerea: ca trupele imperiale să gonescă pe Turci din cetățile dunărene de pe malul stîng, Dunărea să devină limita între România și Turcia, și independența țerei să fie recunoscută. Leopold, ca să arăte deplina sa incredere în Șerban-Vodă, îl împuternici prin diplomă formală de a încheia în numele său

tractate cu toți cresciniș vecinii lui, și cu toți citii va găsi el de cuviință.

Până ce tractările acestea să ia o formă definitivă, generalul austriac *Veterani*, după coprinderea Belgradului (1688), întâia cu un corp de oște în țară pe la Rușiava. Șerban, considerând acesta ca o călcaie de teritoriū, îl pofti să iasă numai de cit; *Veterani* apucă pe sub munți, pe la Câmpu-Lung, și de aci se retrase ca să ierneze în Transilvania. Șerban, pe de o parte porne ce la Viena o solie de 4 boeri, spre a încheia tractatul de legătură cu Leopold, iar pe de alta, vestesce Sultanului eșirea lui *Veterani* din țară. Dér pe când solia se afla îndrumată spre Viena, iar Pórta, lăuda conduita cea înțeleptă a lui Șerban, nefericitul principe perea otrăvit. Boerii, mici la suflet, avéu témă ca să nu se întórcă timpurile lui Mihaiū Vitézul; nedestoinii de a lupta cu armele pentru neatirname, ei socotéu că și țéia este ca dênșii moleșită și voiósă sub iobia păgână.

Nici o dată o causă mai sfintă n'a fost trádată pîntr'o crimă mai négră și mai rușinó a. În minutul cînd armele crescine, într'un vârtej de vitejie, smulgeau din mina turcésă Ungaria, Transilvania, Țesculaū Bosnia, Hertegovina, Dalmația, Bulgaria și Macedonia, și prin învingeri strălucite ca cea de lângă *Mohaci* (1687), *Salánkemen* (1691) și *Zentha* (1697), facéu pe Turci să vedă cu grózá sfirșitul lor apropiat, iar pe trufașul Padișah să stea gata a 'și muta scaunul împărăției séle în Asia, Româniī tocmai atunci părăséu cauza creștină și cauza națională, pentru care străbunii lor luptase atitea vécuri; urmașii vitejilor de la Nicopoli, Varna, Rėsboeni și Călugăreni, în loc de a face minuni de bărbăție, luptând alătura de frații lor creștini, îi vedem duși cu sila, ca să 'și verse sângele pentru întărirea dușmanilor lor seculari și cruđi apăsători, pentru slăbirea și nimicirea apărătorilor lor firesci. Chiar și Vo lă Șerban Cantacuzin, până a se hotări să ridice armele asupra Turcului, trebui să însoțescă pe păgini la asediul Vienei; dovada cea mai invederată de slăbiciumea în care căduse deja națiunea română, de uitarea misiunii séle istorice, tristă prevestire a unor timpuri rușinoșe ce o așteptă.

D) Constandin-Vodă Brincovénul

(1688—1714)

7. După mórtea cea neaşteptată a lui Şerban Cantacuzin, boerii aleseră domn pre logofétul Constandin Brincovénul, fiul Postelnicului Papa şi al Stancâi, fiica bătrânului Constandin Cantacuzin, şi de grab trimiseră cărţi la Pórtă, ca să-l întărescă, luându-l pe séma lor, „că va fi cu dreptate împărăţiei şi poruncile împărătesci tóte le va implini.“ Patru sute pungí (a 500 lei una) date numai vizirului şi slujitorilor sėi, alte trei sute Sultanului, costará pe ţeră caftanul şi stégul de domnie pentru noul ales. Pre timpul acela Turcia se afla incurcată într'un rėsboiú crincen cu Austria. Brincovénu socoti că este mai bine a păstra legăturile vechi cu Pórtă, de cit a încerca cu ajutorul german să scuture jugul păgin. In tómnă a. 1689 oştile germane, după ce coprinseră Vidinul, intrară in Țeră, întindéndo-se din munte péné in Argeş. Generalul lor Haisler, indemnát de aga Constandin Bălácénu, ginerile lui Şerban-Vodă Cantacuzin, veni fără de veste la Bucuresci, ca să pună mîna pre domn. Constandin-Vodă, insciinţat la timp, se ridică cu tótă casa sa, cu boerinea, clerul şi slujitorí, cu femeí şi copii, şi se retrase la Ruşii-de-Vede, cerénd ajutor de la Turci. 50.000 Tătari, din ordinul Sultanului, năvăliră in Țeră. Germanii trecură in Ardél, péné a nu da faţă cu Tătarii; aceştia, după ce jéfuiră cumplit péné la Buzéú, se 'ntórseră inapoi, mai priimind încă de la domn şi daruri saú plocóne.

Dér nu apucase încă bine locuitorii să iasă de prin munţi şi de prin pălingí, unde se ascunsese de gróză, şi Țera fu din nou turburată de oşti turcesci, tătăresci şi unguresci, cari împreună cu Constandin-Vodă intrară in Transilvania. La Zérnesci, nu departe de pasul Bran, se dede o bătălie crin-

cenă, în care Germanii tură înfrinți, generalul lor Ilaisler fu făcut prizonier, Constandin Bălăcénu peri în luptă. Armata învingătoare încoronă pe Ungurul Tukeli de prinț al Ardélului; la apropierea însă a unui corp de Germani, ea apucă fuga. Turcii și Tătarii se duseră pe la locurile lor, Tukeli voi să erneze în Țéra-Românescă; dér oștile lui cele nedisciplinate purtându-se rău cu locuitorii, fură în mare parte măcelărite. Tukeli abia scapă cu puținei din ai săi preste Dunăre (1690).

1690
1690—93 8. După cițî-va ani de liniște (1690—1693), nevoile începură iarăși să curgă pe capul bieței țeri: Tătarii o cutrierau dintr'o parte, Turcii dintr'altă parte, mai în fie-care an, făcându-și drum printr'ensa la răsboiul din Serbia, la ducere ca și la întorcere. Ei nu se mulțuméu numai cu plocónele și conácele rënduite de domnie, ci jefuiau pre tóte părțile, ca niște lupi răpitori; stricau semănăturile, ardéu satele, ucidéu locuitorii, fara ca cine-va sa pótă a le sta în potrivă. Plîngerile domnului nu erau ascultate la Pórtă; poruncile Turcului nu mai contenéu, „cit și domnul și boerii, spune cronica, își perdea mintea și sfatul, care poruncă mai nainte să facă, tóte grele fiind și grabnice, în cit nu puté dice nimenea că va mai sta cine-vași pre pământul acesta, începênd și satele a se răsipi de păsul că era pe țéră.“ Ciređi întregi de vite, hergheliî de cai, turme de oi, miî de care cu zaherele, lemne, salahori, zidarî etc., se trimitéu într'una la Belgrad, Timișóra, Cladova, pêné chiar la Camenița, iarna ca și véra, de unde avea, de unde nu avea sáraca de țéră; asupra ei căduse acum tot greul, fiindcă Ardélul se găsea în mina Germanilor, iar Moldova, în urma pustiirei Polonilor; sárácise cu desévirșire, ne mai putênd da Turciei vre-o ajutorința. Ca culme a nenorocirei, cíuma bántuia de ani în-

tregi populațiunea, lăcustele de 7 ani stricău semănăturile, aducând mare fómete și lipsă.

La începutul a. 1699 se făcu pace între Germani și Turci, prin tractatul de la *Carloviciu*: Austria 1699
câpătă tótă Ungaria, Banatul și Transilvania; Polonia, cetatea Camenița; principatele românesce rămăseră, ca și în trecut, sub protecțiunea Turciei. Sultantul, în semn de răsplată pentru multa slujbă ce-i slujise cu credință Brincovénul în timpul războiului, îi dăde domnia pe viață, ertând și țera de haraciū pentru 2 ani, de óre-ce s'a dovedit că în trecuții ani ea dedese două haraciuri mai mult la hasnaūa împérătéscă. Se spera că acum cel puțin locuitorii aū să fie lăsați în tihnă; sarcinele însă nu încetară, căci chiar în acel an se trãmise la Camenița 700 care cu boi și 500 salahorí, în Turcia 600 boi și 300 vaci; la Bender (în 1707), 100 zidari, 200 lemnari, 2000 salahorí și 350 care de transport. Cât pentru haraciū, se urca mereū, și nici mai avea rënd și sémă; în 1701 țera plăti 4 milioane lei; în anul următor, tributul pe întregul an viitor; în 1707 de două ori tributul dintr'un an. În 1703 domnul e chemat la Adrianopole și amerințat să pérđă nu numai trónul, dér și viața; ca să scape, se duce, dăruesce Sultanului 200 pungi, alte atitea marelui Vizir și urcă haraciul la 510 pungi pe an, în loc de 270, cum fusese péné atunci. Dér el nu apucă bine să se 'ntórcă la scaun, și Sultanul e rósturnat, marele Vizir omorit; acum îi trebue alte pungi și alte daruri, ca să capete sprijinul nouilor puternici; cind aceștia sunt câștigați, vin alții în locul lor, și așa mai departe, în cit fie-ce schimbare de vizir la Constantinopole—și acestea sunt fórte dese,—costă sute de miī de lei pe țéră; căci domnul nu plătea năpastele din vistieria sea particulară, ci din a țerii, din birurile strinse de pe la

sărmanii locuitorii, din împrumuturile făcute cu d'asila pe la boeri și mănăstiri.

1714 Ecce ce dice Ștefan Vodă Cantacuzin în actul din 1714, prin care desființază dajdia *Văcăritului* (cite 33 bani pe an de fie-care cal, iapă, bou, vacă și bivol) :

„Acetă dare nesuferită, poruncind fără de milă să se strângă pe vreme de iarnă, ticăloșii de săraci să silea de multa sărăcie să fugă din locașurile lor, și unii se ascunlea în munți, alții în pesceri, alții în păduri, alții prin stufuri și alții prin gaurile pământului împreună cu muerile și cu copiii lor, în care locuri unii murea de fome, alții degera de frig, pre alții îi mânca fiarale, și alții cu alte multe feluri de patimi, își sèvresa viața lor cea pedepsita.“

Și pe cind poporul se chinuia în casne și în vaete, și pe ea astfel, domnul țării, poreclit de Turci *Altin ber* (prinț de aur), grămădea avuții, „care alt domn n'au strins, nici s'au îmbogățit ca el de cind este inceputul țării“, punându-le spre păstare la băncile din Viena, Venetia, Holanda și Anglia; înălța palate la moșiile séle, „se bucura în ospete și în veselii, în nunte și ale boiarilor de pământ și ale lui nunte, că atita era fericit, dice un cronicar, c t mi se pare că tóte darurile norocului era asupra lui“.

9. Un alt domn și în alte timpuri n'ar fi suferit o stare așa de umilită în afară, și așa de nenorocită în lăuntru; ci cu armele în mână, pe viață saú pe mórte, ar fi încercat mintuința. Brincovénul stătuse un minut la cumpenă, ca să închine țera împératului Austriei Leopold; împrejurările însă nu i se părură destul de priinciose, primejdia întreprinderii socotind-o mai mare de cit folósele. După cit-va timp se îndreptă la împératul Rusiei, Petru cel Mare; acesta tocmai atunci se pregătea să ridice răsboiú asupra Turciei, „cu acea nădejde ca să ıea și Țarigradul (Constantinopole) de la Turci, întrebând departe este Țarigradul.“ Un tractat secret se încheiă între țarul Rusiei și domnul român, prin care acest din urmă se îndatora, în cas cind Rușii îi vor veni în ajutor, să inlesnescă trebuinciosele de hrană pentru tótă armata, și să răscole

în acelaş timp pe Bulgari şi pe Serbi. El primi chiar 300 pungi, ca să stringă oşti şi provisiuni ; dér cînd Petru intră în Moldova, unde şi domnul acestei ţări, Din. Cantemir, se răsculase contra Turcilor, Brincovenu perdu curagiul şi increderea în isbinda armelor creştine, dede înapoi banii primiţi, şi nu voi să mîergă „nici spre o parte, nici spre alta, ca să nu i se întîmple vre o greşelă; măcar că mulţi îl indemnă, spune cronică, sa mîergă la Muscali, iar el nici cum nu vrea, numai ce şedea la *Urtaşi*, lângă Cricov, privind ce vor face oştile Rusesci şi cu ale Turcului“. Dér vîrul său premare, Spătarul Toma Cantacuzino, fugi nóptea cu călărimea la Ruşi, fără voia şi scirea domnului, şi ajutat de un general rus, arse Brăila. Petru se scobori cu óstea lui pe Prut în jos la *Stănileşti*, lângă Huşi, în nişte locuri rele, unde fu înconjurat de Turci şi Tătari, cumplit bătut şi silit de sabiă şi fóme să încheiă o pace ruşinosă cu mari perderi. „Şi așa cu acéstă ruşine s'au întors Ţarul cu ai lui la ţerá-'şi.“

Sultanul miniat pe Brincovenu pentru înţelegerile séle cu Germanii şi cu Ruşi, şi în acelaş timp dorind să pună mîna pe avuţiile lui cele multe, hotări să' maziéscă şi să'l aducă la Constantinopole. Pentru acésta se înţelese cu Cantacuzinii, fágăduind unaia din ei, lui Stefan, domnia Ţerii-Romănesci. Intr'una din zile (23 Martie 1714) un capigiú 1734 cu 12 slugi séu ciohodari, vine în Bucuresci, intră în palatul domnesc, scóte din sin un petec negru, şi aruncându-l pe umérii domnului, îi strigă *Mazil*, adică *estí scos*. Vodă se spăimântă şi cade jos; turcul citeşte boerilor firmanul de scótere, pece-tluesce vistieria statului şi cămara domnescă; face pe boeri răspundători de persóna domnului, pe neguţetori, de credinţa boerilor. Peste nóptetot oraşul este în ferbere; gróza a coprins pe toţi, la vestea

că o armată de 12.000 Turci se apropie de Bucuresci; Turci nu erau însă de cit 300, cărora boerii le cșiră înainte și-i conduseră cu ciuste, ca pe niște mintuitori ai lor! Imbrohorul său căpetenia care venise cu dênșii, după ce adună pe Mitropolit, episcopii și pe boerii cei mari, le spuse că Pórta a numit domn pe Stefan Cantacuzin, și pe dată îl și imbracă cu caftanul domnesc.

„Locuitorii din Bucuresci inspăimintați, dice un scriitor, rămaseră privitori liniștiți la tóte aceste acte de silnicie, și nu 'și puseră nici o silință ca să libereze pre voevodul lor. Cu o națiune, care ar fi uítat mai puțin demnitatea sa proprie și prețul independenței, o așa întâmplare n'ar fi putut de sigur avé loc fără ajutorul unei armate, și fără vërsare de sânge.“ Iar un altul adaoge: „O asemenea lovitură de stat se făcea într'un mare principat, în mijlocul unei capitale, care numéra atunci 60.000 suflete, numai cu ajutorul a 12 slugi armate, cu frica că se apropie 400 Turci, și cu amerințarea că vor intra în țéră 12.000 Tătari. Unde eiaú dér Români! ca.í sub Vlad V nu se temură să lovescă, în număr de 7000 călăreți, o armată de 250.000 vrăjmași!“

Nenorocitul Brincóvenu, cu dómna, cu 4 feciori, cu o noră, un nepoțel și 4 gineri, e ridicat, chiar în vinerea Paștelor, și pornit spre Constantinopole. Aci, după ce fu ținut în închisórea *Șapte Turnuri*, și supus la casnele cele mai mari, ca să mărturisescă tóte avuțiile séle, fu scos în ziua de 15 August (1714) la un foisor lângă mare, și tăiat împreună cu 4 feciori ai lui: Constandin, Stefan, Radul și Mateiú, și cu un boer al său credincios, Vacărescu.

Sultanul ținuse să fie față la omóirea lui Brincóvenu, și pofti e pre toți solii puterilor europene aflați la Constantinopole. Imbrochorul cel mare, din porunca stăpênului său, dise mai ántéiú osinđiților, că decă ei voesc a se face musulmani, Pré-puternicul Impérat le dá ueste viața. Toți tăcură. Atunci se dede semn gidelui său-și facă datoria. Când domnul védu pe gélat că vine eu iataganul scos în mână, înalță ochii către cer și grăi feciorilor séi, cu un glas indu-

ioșat, d'ér tare, precum urméză: „Feții mei ! Iată tóte avu-
țiile și ori-ce am avut, am perdat, să nu perdem încaî sufle-
tele ! Stați tare și bărbătesce dragii mei ! Și nu băgați samă
de mórte, priviți la Hristos mîntuitorul nostru, cite aũ
răbdat pentru noi, și cu ce mórte de ocară aũ murit. Credeți
tare întru acésta, și nu v'è mișcați, nici v'è clătiți din credința
cea pravoslavuică pentru viața și lumea acésta. Feții mei !
incă o dată v'è dic, stați cu curagiũ : Am perdat tot ce
avém în acéstă lume ; cel puțin să ne mîntuim sufletul, și
să ne spalăm pécatele cu sângele nostru !“

Sbură m'ei întéiũ capul Văcărescului, veni apoi rëndul
fiului celui mai mic, Matiaș, tin'ér numai de 16 ani ; acesta,
în grozăvia spaimei, se rugă de ertare, ju'end că se va turci.
În acele minute de supremă desnădejde tatăl îl înfruntă
cu cuvîntul, d'icându-i : „Matiaș, Matiaș ! Mai bine de o
mie de ori mori în legea ta creștină, de cât să te faci păgîn
Turc.“ Atunci copilul strigă gidelui : *vréu să mor creștin ;
lovește* ;“ și capul s'eu se rostogoli la păm'ent. După d'ensul
fu tăiat al treilea născut Răducanu, apoi cel d'al doilea,
Stefăniță ; apoi fiul cel mai mare Constandin. Când calăul
se apropiă de nenorocitul tată, acesta își întorse ochii, și
d'ărînd socia sea, fetele séle, și pe nepotul s'eu, pe care'l cre-
dea osîndit la mórte, începu să'și smulgă peri' s'ei albi și să
strige : „Acésta e sórta tuturilor acelora, cari aũ nenorocirea
d'a se nasce ca să slujescă unui tiran !“ Apoi înălță ochii la
cer, plecă capul pe trunchiũ ; calăul puse sfîrșit suferințelor
unui b'etrân -privitor și priveștițe a unei cruđimii așa de
marî, și a unei așa de gróznice barbarii“. Brîncovénu ar'etase
acum la mórte, ca om și ca părinte, mai mult curagiũ, mai
multă tărîe și nobleță, de cit ar'etase ca domn în timp de un
pătraș de secol.

Ast-fel se desrăd'ecină Constandin Vodă și casa sa
din fața păm'entului, după 25 ani și mai bine de
slujbă credincioasă împ'ărăției Turcului.

Brîncovénu a făcut mai multe îmbunătățiri în timpul
domniei séle. El a zidit din temelie mănăstirile *Hurezi* și
Mamul din județul Vilcea, o mănăstire cu chili' de pétră și
cetate împrejur în tirgul *Rîmnicu-Sărat*, o biserică la
Făgăraș în Transilvania, alta la *Constantinople*, o a treia
la *Ismail* ; a rezidit biserică din mănăstirea *Brîncovenii*,
biserică Sf. Dumitru din *Tîrgoviște*, și a înzestrat cu veni-

turi și odóre mai multe mănăstiri din țără și de la Sf. Munte. Orașul Bucuresci, care număra deja 50.000 locuitori, l'a înfrumusețat cu zidiri însemnate, ca: palatul domnesc din pôlele délului Mitropoliei, clopotnița domnescă cu césornic și horă înprejur, biserica despre Dómna, hanul de la mănăstirea Sf. George și altele. Tîrgoviștea, care de la Ghica-Vodă încetase de a mai fi șcaun al țerii, el o reîmpoporă, rezidind casele domnesci, bisericile și mănăstirile, și petrecînd acolo o bună parte a anului. El a îndestulat și tîrgul Focșani cu apă de bënt, a lucînd-o cale de duoe césuri de tîrg.

Brincovénu introduse și óre-carî rîndueli în administrația publică și în finace; regulă plata birurilor de 4 ori pe an, adică pe *sferturi*; descălecă mai multe sate de români, bulgari, sêrbi, veniți din Turcia, în număr pênă la 15.000 suflete; dér desființă mare parte din armată, pentru ca să împopuleze satele și moșiile séle proprii cu oșteni, făcîndu-i *rumâni* ai séi, din apărători ai țerii, cum fusese pênă atunci.

În zilele lui se traduce și un mare număr de cărți bisericesci, tipărindu-se în tipografiile: Mitropoliei din Bucuresci, Episcopiei de Buzéu și Rîmnic, a mănăstirei Snagov, etc., prin îngrijirea Mitropoliților Teodosie și Antim, a Episcopului Mitrofan și a fraților Greceni, Radu și Șerban. Acești doi învățați traduc și tipăresc: *Biblia* (1689), *Evangeliiile* (1699), *Mărgăritare* (1691) și *Mărturia pravoslavnică* (1691). Tot atunci se dau la lumină: *Floreă dururilor* (1699), *Învățături creștinesci* (1700), *Minecele pe 12 luni* (1698), *Triod* (1697—1700), *Molitfelnic* (1698), *Apostol*, *Alexandria* sau istoria lui Alexandru Macedon, *Maximele Orientalilor* (1713), *Panegirici*, etc. Radu Grecénu scrie și o *istorie a lui Constandin Brincovénu*, rămasă neterminată, precum și o *chronologie a domnilor*; iar la Padua (Italia) Brincovénu publică o hartă mare a țerii Romănesci, făcută de Constandin Cantacuzin și îndreptată de densusul. Pe această hartă se arată tóte orașele, tîrgurile și satele; mănăstirile și schiturile, cetățile întărite, minele de aramă și de fer, ocnele, băile, podurile de pe riuri și localitățile unde se produc vinuri mai bune. Tot atunci se întregi *scóla de la St. Sava* din Bucuresci, numită și Colegiul domnesc, înființată de Șerban Cantacuzin, avînd ca dascăli, între alții, pe grecii cei mai învățați de pe acel timp.

În scurt, Brincovénu a lucrat pentru sădirea culturii europene în țără, pentru ridicarea bisericeii și a clerului,

inavușirea literaturii bisericești și istorice, pentru dezvoltarea și înfrumusețarea orașelor, atît pe cit l'a îngăduit împrejurările nenorocite. cu cari pururea a avut să lupte, în tot cursul domniei sêle.

Politica lui este politica timpului și ómenilor în mijlocul cărora trăia: *a fi bine cu cel care este mai puternic*, căci *capul plecat de sabiă nu se taiă, și mâna ce nu o poști mușca trebuie să o lingi!* Și el, și boerii sêi voiaŭ să vedă țera mintuită de Turci, dér voiaŭ — decă se pôte — „*mintuînța fără primejlie.*“ Ast-fel, cînd împăratul german dicea Brincovénului să se unescă cu densusul contra Turcilor, el răspundea prin solul sêu: „*Noi pentru aceea legăm, ca să dăm bani și hrană oștilor împărețesci, ca să ne mintuim cu mijlocul acela, să nu viie primejlie locului; iar cînd va fi cu primejlie, mai bine să lipsescă tóte acestea, să nu avem a face unii cu alții. Noi n'avem arme a sta împotriva Turcilor.*“ *Mîntuînța fără primejdie* fu devisa Brincovénului, în cursul unui păttrar de secol, cit stătu pe tron, și fugînd mereu de primejdie, el nu băgă de sémă că mai rău se apropia de densus, și pregătea nației sêle o primejdie cu mult mai grozavă: căci lupta oțelesce un ném și 'l învioréză; pacea rușinosă îl adórne, îl umilește și 'l ingenuche; viața de rob pôte fi dulce și blajînă, dér este de rob și nevrednică de firea ómenescă; căci adevărata viață stă în libertate. *Mîntuînța fără primejdie* este adesea-orî o nouă robie, căci ce se capetă ușor, ușor se perde, și cel ce mintuesce astă-đi un popor, mîne pôte să-'i vie poftă ca să-l supuesieși. În fine, *mîntuînța fără primejdie*, nu numai că n'a scutit țera sub domnia Brincovénului de tóte relele răsboiului, de ordiile turcesci și tătăresci cari o călcară în sus și în jos, — dér n'a apêrat nici măcar capul voevodului ei, nici pe némul acestuia, de iataganul de la Constantinopol!

Brincovénul vrënd să slujescă mai mulți stăpêni, își făcea mai mulți vrăjmași, și un vrăjmaș mai mare de cit toți, căci acesta „*prinde iepurile cu carul*“, pe Turcul hain. Țintă a vrăjmășiei tuturor, pe care îi amăgise, Brincovénul trebuia să péră, și să péră ca un *rob*, pentru că rob voise să trăiască, și cel ce umblă pururea după stăpên, móre slugă. În loc de a căuta sprijinul de căpetenie în națiunea sea proprie, și de a o pune în stare să-și apere singură drepturile ei, el o umilește și o nesocotesce; oștirea națională, — mindria și tăria de o dinióră a țerii, — în mare parte o desființeză, iar pe oșteni îi imparte prin satele sêle și ale

Cantacuzinilor, în condițiune de *șerbți*, scutindu-î de bir. Birurile și angaralele nu mai conținesc; sărăcia e la culme; d'ér domnul și-a strîns milióne, banî albî pentru ȕile negre. Din-aintea celui d'ânt'eiu cîhodar s'eu slujitor al Sultanului, el tremurá, d'ér pe boerii, ce nu i se ar'etá slugî umilite, îi spîndurá, s'eu îi trimite la ocná pe viață, iar pe domniî Moldovei îi scóte orî de cite-orî voesce. „Bogat, frumos la chip, la stat, vorba lui frumósá, cu minte mare, rude multe, fiî, fete din destul, ginerî, nurorî așîșderé, cinste mare și în boîaria lui și în domnia ce aú domnit“; — d'ér „nu va folosi averea în ȕiua urgiei“, și la ce folos „domn bogat și fárá de sfat“, domn cu rude, când tocmai acestea îl surpá, domn preste un popor, cînd acesta îl blestemá ca pe un „vrájmaș al sáracilor și al patriei,“ domn în fine atáția mari de anî, pentru a umili ț'era și a o pregáti tocmai bine pentru cel mai rușinos și mai degradátor guvern strein, ce a apásat vre-o datá o nație, *guvernul fanariot*, carele la r'endul s'eu va pregáti timpuri și mai de ticáloșie sub așa numitul *Protectorat rusesc*, cu care se 'ncheiá, abia pe la jum'etatea secolului nostru, lungul șir de suferințe și de umilire a nației románesci ? !

E) Stefan-Vodá Cantacuzinu

(1714—1716)

10. Stefan Cantacuzin, fiul Stolnicului Constantin, indatá ce se sui pe tron, cáutá sá cáștîge iubirea poporului și a ȕlerului, desființá *vácáritul*, și scutind pe toți preoții de bir; însá nu isbuti sá facá ț'erii vre-o ușurare „cá despre o parte fácea un bine și despre alte fácea ȕece rele“. In 1715 1715 Pórta, av'end sá inc'epá r'sboiú cu Venețienii, porunci lui Stefan, ca în timpul cel mai scurt sá-î trimiță 2000 care cu cite 4 boi și cite 4 ómenî; mai multe miî de cai și de berbeci, și zaherele din destul. Domnul aruncá nápastea pe mánáștirî, pe boeri și pe ț'erá, cari trebuiá sá o implin'escá pe timp de iarná. Preste aceste tóte, vizirul cerea și o sumá ne-spusá de banî, mai mult de cit haraciul dintr'un an. Cantacuzin inchide pe toți foștii ingrijitorî ai

moşielor Brincovénului, şi cu bătaia şi alte munci le smulge bani péné îi sărăcesce; apoi face imprumuturi silite de pe la neguţetori şi boeri, „cit n'au rémas Episcop, egumen, călugăr, dice cronica, neguţetor, boeri mari şi mici, care să nu fie de densusul jáfuiţi şi prédaţi“.

Neluând exemplu de cuminţie din cele păţite de Brincovénu, Stefan-Vodă umblá să amestece lucrurile cu Germanii şi cu Ruşii în potriva Turciei; dér este descoperit, ridicat împreună cu tatál séú, (Ianuarie 1716) şi amëndouí duşi şi omoriţi la Constantinopole (Maiú acelaş an). Pórta numesce domn d'a dreptul, fără de a mai întreba ţéra, pe un grec din Fanar, Nicolae Mavrocordat. Cu densusul se incepe jugul strein al *Fanarioţilor*, sugrumarea patriei nóstre în timp de un secul.

1716

Ast-fel se termină crincena luptă` dintre Brincoveni şi Cantacuzeni, cu nimicirea amëndorora case, cu stingerea celei din urmă scinteii a neatirnárii şi libertăţii patriei.

Cinci-şeci de ani numai trecuse, de cind Mateiú-Vodă Basarab, părăsind priveliştea lúmei aceştia, lăsase o ţérá destul de tare în láuntru, destul de respectată în afará. Acum el n'ar mai fi recunoscut-o: s'ar fi găsit în mijlocul unor ómení, cari nici názuinţele înalte i le-ar fi înţeles, nici bărbăţiei séle ar fi úmat. Acela care, în mijlocúl Adunării obşteştí fulgerând pe grecii, precupeţi ai tronului şi mánăstíilor ţerii, îi gonise preste hotare, acum s'ar fi înfiorat vedénd, că tocmai lor *patria română* le e dată de moştenire şi de prédá. Acela care íşi bătea joc de agalele turcescí, cind se 'nfáţisa cu porunci de mazilire, şi în mijlocul a 40.000 oşteni pófta pe Tătari să viná a'şi primi plocónele şi haraciul, ş'ar fi acoperit acum faţa de ruşine, vedénd 12 slugi cu un capigiú, că ridicá domnií din mijlocul capitalei şi poporului lor, şi-i duc în lanţuri la Stambul, ca să fie măcelăriţi. Cinci-şeci de ani prefácuse un popor liber în rob, pe puii leilor în miei, tocmai buní ca să-i junghie şi să-i jupóe arendaşii robí din Fanar. Téra-Románescá devenise acum de fapt o provincie turcescă. Paşi turcescí, cu nume de creştiní, aú de aci înainte să o guverneze în folosul propriú al lor şi

al lor s^{ei}. Cînd după un v^{ec} de suferin^{te} poporul se va deștepta la glasul lui Tudor Vladimirescu, brațul acestuia, pre Greci, iar nu pre Turci, va voi să lov^{escă}, căci atunci nu va mai fi vorba de independența ț^{erii}, ci de rechemarea la viața și conștiința națională a unui întreg popor desmoștenit și împilat, omorît sufletesce și adus la ticăloșia cea mai din urmă.

6. Istoria Terii-Românești de la Nicolae Mavrocordat pînă la Grigorie-Vodă Ghica

(1716—1822)

Nici-odată Ț^{era}-Românească n'au avut mai mult să suferă ca în epoca ac^{esta} de 100 și mai bine de ani numită a *Fanarioților* (1716—1822), și nici o întimplare mai nenorocită n'a sdruncinat atît de puternic temelile statului nostru, ca venirea la tron a acestor domni-ar^{en} lași, sclavi apăsători și unelte de jaf ale Porții Otomane. De aceea este de trebuință ca să-i cunoscem mai de aproape, să le scim originea, mijlocele cu cari ajung^{eu} și se susțin^{eu} la domnie, și sistemul cu care administrară în timp de un secol principatele.

Originea Fanarioților. — La Constantinopole este o mahala grec^{escă} numită încă din vechime *Fanar* s^{eu} *Fanal*. Aci se află biserica, palatul și ș^{cola} Patriarchiei, Sf. Sinod, aci locuesce Patriarhul cel mare, cel de Alexandria, clerul ortodox, precum și un num^{er} de Greci neguț^{etori} și meseriași. Pe la jum^{etatea} secolului al XVIIⁱⁱ vre-o câte-va familii stabilite în acest suburbiu, se deosib^{eu} de cei-l-alți Greci din Constantinopole prin o creștere mai îngrijită, prin îndem^{enare} și iscusință în afaceri, și prin avere. Ele forma^u un fel de aristocrație de nascere, unele pretin^{den}d că s'ar trage din familiile vechi ale Byzanțiului; din sinul lor se alegea clerul înalt și membrii Sinodului. O împrejurare deosebită contribui ca aceste familii să capete în imperiul turcesc o însemnătate politică. *Coranul* s^{eu} legea lui Mohammed oprind pe un Turc ca să învețe altă limbă de cît cea turc^{escă}, se înțelege că Porța a trebuit, tot-d'una în legăturile s^{ele} cu poporele creștine, să întrebuinteze ca *tilmaci* s^{eu} *traducători* omeni streini: Ovrei s^{eu} rengați Italiani, Polonezi etc.; mai pe urmă găsi că este mai bine a se servi de propriii ei supuși, de acei Greci isteți și

cu învățetură din Fanar. La început acești *grămăticii* nu se bucurau de vre-o considerațiune, stând la un loc cu slugile dinaintea ușei divanului și așteptând poruncile vizirilor. Dar în a. 1666 se înființă funcțiunea de *dragoman al divanului*, încredințându-se unui fanariot, lui *Panaiotache Nicussis*; dupe mórtea acestuia, fu numit Alexandru Mavrocordat, iarăși grec, și de atunci pênă la revoluțiunea grecescă din 1821 atit dragomanatul divanului, cit și al Marinei, înființat mai în urmă, fură ocupate mai to'-d'a-una de greci, socotindu-se ca un privilegiu exclusiv al câtor-va familii. De la dragomanat însă pênă la voevodatul celor două principate române, nu era de cit un pas, și de ce nu l'ar fi făcut niște ómenii așa de intriganți și de iscușiți, cari învirtéu la Pórtă tóte treburile împărăției, și erau a tot-puternici? Mai ales cum n'ar fi isbutit un Alexandru Mavrocordat, care adusese serviciu însemnate Turciei, atit ca ministru plenipotențiar la Viena, cit și ca mijlocitor al păcii de la Carloviciu din a. 1689? și care acum nu cerea, drept răsplată a atitor slujbe ale séle, de cit cite un tron pentru fiii săi Nicolae și Ion? De aceea el întrebuintă tótă dibăcia, intriga și calomnia, ca să înegréscă și să surpe pe domni Cantemir din Moldova și pe Brincovénu din Téra-Románescă, învinovățindu-l de necredincioși Sultánului, de vânduți Rusiei, de ómenii primejdioși fórte. Ast-fel Nicolae Mavrocordat ajunsese în 1709 domn al Moldovei, iar în 1716 domn al Tării-Románesci, și de la acéstă dată pênă la revoluțiunea din 1821 cele două țeri surori fură administrate numai de Greci, luați mai tot-d'a-una dintre dragomanii Porții.

Cu timpul se formă în Constantinople o clasă de ómenii, compusă din greci veniți din tóte părțile ca să se învntéscă de pe urma puternicilor lor connaționali: dragomani și principii; și membrii acestei clase se numiră *Fanarioti*, de pe numele suburbiului locuit de dênșii. Din acest cuibău să se pornéscă acum în stoluri lăcustele flămânde asupra frumóselor și bogatelor țeri române, și numai în citți-va ani vor face pe locuitorii acestora să tremure și să se îngrozéscă la singurul nume de *Fanar* și de *Fanariot*!

Guvernul fanariotic. — „Nu există pe pământ, dicea un general frances pe la 1812, o rasă de tilhari mai murdară de cit Fanarioti: ei sunt mijlocitorii, sprijinatorii, instigatorii, și adesea executorii tuturilor crimelor, ce se fac șilnic la Constantinople de către un guvern sângheros. Posturile de

domni ai Moldovei și Țării-Românești sunt scopul unic al dorințelor tuturor Fanarioților din cea mai fragetă a lor virstă. Ca să ajungă aci, nu este crimă care să-î coste, nici înjosiri la care să nu se supună. Dcă un frate, un unchiu, un văr, un tată chiar, pun piedici ambițiunii lor, otrava său ferul călăilor îi scapă de ei; căci, cind cine-va nu pôte singur să pérđă pe individul, care-î face umbră, nu are de cit să-l denunțe, și la Constantinopole de la o denunțare; ori-care ar fi ea, pêne la mórte, nu e de cit un pas.“

Odată aședat în scaunul dupe care umblase o viață întrégă, fanariotul nu se gândesce de cât la un singur lucru: cum ar putea stringe bani mai mulți și mai repede, ca să și plătească datoriile de câte 2 și 3 milióne, și să aibă ce cheltui la Constantinopole după ce se va mazili, căci, precum ne spune un cronicar: „fanarioții când sunt mazili grijesc pentru domnie, iar când sunt domni, grijesc pentru maziilie“. Pentru a'și ajunge scopul, el găsesce ușor uneltele trebuincioase: De aceia împarte dregătoriile țării printre grecii, veniți cu densus după căpătuială, și printre acei instrinați boeri pământeni, frățelnici la jafuri și nelegiurii cu grecii. Boerii pământeni mai ales îndemnă pe domn să îmulfescă birurile, dîcându-i: „că țera este bogată și are de unde plăti; țeranii români duc o viață așa de cumpetată, în cit nici-odată nu minîncă pâne; ei se hrănesc cu mămăligă și drept îmbrăcăm nte aú câte o cămașă de in, lucrată și aceea de nevestele lor. Cu cât îi vei pune la biruri mai grele, cu atit ai să încurajezi agricultura, făcându-i mai muncitorii, căci țeranul e leneș din fire, și numai îmboldit îl poți face să lucreze.“ Și fanariotul, care atit numai așteptă să audă din gura „bunilor patrioți boeri“, n scocesce acele mijlóce subțiri și viclene, cu cari numai în doui ani își adună avere de 5 pêne la 10 milióne. Mai întêru el indoesce, întreesce, ba chiar împătresce birurile vechi; când unele aú devenit pré nesuferite, le desfiinteză, dér pune altele în loc tot așa de grele. Dcă nici acestea nu ajung a-î sătura lâcomia, alérgă la mijlóce neonest: de es. Pórta poruncesce să 'î trimiță uu numér óre-care de oi, său o cățățime óre-care de grîu, de unt, etc. Domnul face repartițiunea pre județe, însă nu pe cifra arétată de Pertă, ci pe o cifrá de cincii orii mai mare; buni-órá în loc de 100.000 chile de grîu el adună de pe la locuitorii 500.000, și în loc de 40.000 oi, cere 200.000. Cu chipul acesta rămâne pe séma sa un câștig de 300.000 chile grîu și 120.000 oi, ce le vinde și le

preface îndată în capital sunător. Acelaş lucru se 'ntîmplă cu untul, céra, mîierea, brînda, lemnele de construcţiune, chiar şi cu chiria carelor de transport, şi cu simbria slujitorilor şi salahorilor, întrebuintând un număr mai mic de care, slujitorî şi salahorî, iar în socotéla ţérei punénd un număr mai mare. În fine, dacă nici acestea nu 'l îndes-tuléză, găseşte alte sute şi miî de felurî pentru a'şi crea venituri, scade valórea banilor în momentul când strînge dările, şi o restabilesce cînd face plăţile; dá tóte slujbele civile şi bisericesci pe banî, moştenesce pe toţi mitropolitîi, episcopii şi archimandriţii, confiscă averile boerilor, omorîndu-î saú surghiunîndu-î sub pretext de vre-o trădare, şi cînd e vorba ca să câştige banî, se face chiar *contrabandist*, vëndédu-şi marfa introdusă ilicit, prin înşişi agentîi va-mali.

Boerii fanarioţi, ca şi unii din cei păménteni, cari nu sunt o pómă mai bună, urméză exemplul dat de stăpînul lor, đî-céndu-şir: „e timpul să ne 'nbogăţim. E adevérat că va trebui să tundem pré aprópe de pele lâna oilor nóstre; dar cu acésta la ce primejdie ne expunem noi? Nu ne acoperim óie cu mantaúa lui Vodă? Nu dóră singur capul seú rês-punde de administraţiunea sea? Şi, la adică, banii nu te scapă din tóte nevoile? E mai bine să punem mîna pe banî de cit pe consciinţă.“ În acest chip, întreg guvernul fanariot nu e de cit „un principiú de hrăpire; diferiţii sêi membrii sunt atitea lipitorî adăpate cu ultima picătură de sânge a poporului sleit. La fie-care duoî anî, la câte trei anî cel mult, un nou principe vine în ţeră, nu numai ca să'şi stabiléscă aci averea, să'şi plătéscă datorile şi să-şi facă o nouă comóră, dar încă şi ca să îmbogăţéscă aci pe rudele sale, pe amicii sêi şi pe tóte creaturile séle. La fie-care trei anî decî o nouă legiune de aceştî strigoî vine în ţeră, toţi calici, toţi miserabili, şi la fie-care trei anî se întorc de aci încălcaţi de aur şi de bunuri, nelăsând după dênşii de cât amintinea jafurilor lor, şi spiritul unei lăcomii fáiă sa-ţiú, ce trece şi la demniî lor succesori.“

Ţéranul nu tráesce de cit pentru lăcomia ace tor strigoî; nesigur de munca lui, el nu scie de va minca pânea ce a seménat de e stăpîn pe vita, carul şi plugul lui, fiind-că el cu tóte ale séle este o proprietate a fiscului; el nu are dreptul să se plingă în potriua asupitorilor, şi decă îndrăsnesce să o facă e aruncat în temniţă, ba chiar în ocnă, ca rêsvrătitor în potriua stăpînirei, a mai marilor sêi, a bo-

erilor; și între boer și țeran, dreptatea e tot-d'a-una cu boerul, tovarășul de jaf al fanariotului. Acesta tracteză țera ca o moșie a lui, se îmbogățește și despoeie, fără să gândească la bieții locuitori și la drepturile cele mai sfinte ale omenirii.

„Nenorociți Moldoveni și Români! exclamă, la 1824, un scriitor grec, care cunoscea foarte bine pe Fanarioti, ecce dér sistemul de guvernare care vă conduce! În zadar vă plângeți lui Vodă; el e surd la glasul vostru; el ascultă numai de interesul său: el domnesce pentru dânsul și pentru rudele ce le tirasce după el, iar nu pentru fericirea voastră. Boerii voștri pământeni, ce au dregători, sunt loviți de uimire sau dorm într'o lăngezie supărăciasă; înțelepții voștri, pe cari domnul îi depărtază din sfaturile séle, stau retrași fără să facă nimic, și chiar deca, conduși de o mișcare generosă, ar voi să ridice glasul, ruina lor și a familiilor lor ar fi răsplată devotamentului lor. Români! ați ajuns robi fanariotilor, și robii cei mai nenorociți din câți istoria póte să-i cunoscă.“

A) Nicolae și Ion Mavrocordat

(1716—1730)

1709
1712

1. Nicolae Mavrocordat era fiul unui grec puternic din Constantinopole, Alexandru *Exaporitul* sau sfetnicul de taină al Sultanului; iar despre mumă pretindea că se trage din Alexandru cel Bun, domnul Moldovei. El domnise în două rânduri în această țară (1709 și 1712), și acum Sultanul îl milui cu domnia Țării-Românești pe timp de trei ani, cum era obiceiul. La început se arătă blând, bun și cu dragoste către toți, dér dupe ce se aședă bine în scaun începu să-și dea pe față gindurile séle viclene; se înconjură de o mulțime de Greci, rude și prieteni ai săi aduși din Constantinopole, cărora le încredință dregătoriile cele mai însemnate, le dăruie moșiile boerilor uciși séu fugiți în pribegie și îi lăsă să jefuiască fără nici o témă; scóse biruri grele, între cari și vácăritul, și porni urgie grozavă

asupra Cantacuzenilor și a boerilor din partidul național, silind patru-șeci dintr'ênșii a fugi în Transilvania.

In primăvéra anului 1716 isbucni din nou războiul între Austria și Turcia. Câte-va oști germane ocupară Cernețul, mănăstirea Tismana și pasul Căinenii. Milițiile de preste Olt cu Serdariilor Barbu Brăiloiul, Obedénul și Bengescul, se declarară pe față în contra domnului și bătură în mai multe rânduri cetele de slujitori streini ale acestuia trimise asupra-le (la TirguJiú și la Bengești). Răscóla se întinse cu încetul și dincóce de Olt. La vestea că Germanii ar fi pornit spre Bucuresci, ceea-ce nu era adevérat, domnul de spaímă fugi la Ruscúic; de aci se 'ntórse cu vre-o 300 Turci și 600 Tătari, și începu iarași tiraziile séle cumplite: pe Mitropolitul Anthim, după ce 'l batjocori, îl puse 'ntr'o căruță și-l omori peste Dunăre prin ómenii cari îl conduceau; pe boerii Brezoianu și Baláceanu îi taiá în bucáți, fără nici-o viná; se smulg copiii de la sinul mamelor, și fiind puși sub iatagan, sbirii cer sume mari de bani de la nenorocitele mame, cari trebuesc să dea totul, numai să 'și mântue copilașii. Temnițele gem de boeri, neguțetori, femeii, pe cari îi bat regulat în fie-care di la spete, péné implinesc banii, ce nu pot să sature lăcomia unei cete de venetici, căđute ca lipitorile asupra națiuneii.

Aceste cruđimii și jafuri nemulțumirá tótă țera. Boerii hotárirá în fine să se scape de Mavrocordat. Ei scriserá la Barbu Brăiloiul „că este vremea să vie să ia pre Domn“ și să 'l ducá în Ardél. Brăiloiul cu oștirea sea și cu 1.200 Sêrbi din armata germaná trecu în taíná Oltul, lovind prin păduri și pustietáți, și în diua de 14 Noemvrie des de diminéță intrá în Bucuresci, prinse pe domn și 'l

duse la Sibiū, unde stete în închisóre 2 ani de ȝile. Grecii parte fura omorȝiți, parte fugiră. Boerii ale-seră domn pe George Cantacuzin, fiul lui Șerban-Vodă, și trimiseră la împératul Austriei ca să 'l întăréscă. Pêně să vină vre-un răspuns, Pórta numi în locul lui Nicolae, pe fratele seú mai mic Ion Mavrocordat, care, intrând în țérá cu o armată mare de Turci și Tătari, apucă tronul (1717).

1717—19 2. *Ion Mavrocordat* (1717—1719) găsi țéra a-prope pustie pentru că de spaima Turcilor și Tătarilor locuitorii unii se ascunseseră prin munți, alții fugiseră peste munți în Ardél. El scriseră cărți la toți cu pace să se 'ntórcă la căminurile lor, căci Sultanul a ertat țéra pe timp de un an de biruri și de tóte sarcinele. Lumea începu a se stringe și a veni, numai dupe plecarea oștirilor turcesci și tătăresci, cari făcuseră jaf și robie cumplită, arȝând între altele și mănastirea Tismana. Domnul, ca să 'nlătore mai dinainte orȝ-ce primejdie din partea Austriei, încheiă cu Stainville, generalul oștilor împératesci din Transilvania, un tractat secret (8 Febr. 1717), prin care recunósce Germanilor stăpânirea preste banatul Craiovei și se îndatoréză a le plăti un tribut anual de 100 ȝungi. Cu acest meșteșug iscusitul grec instreina pe furis a treia parte din Téra-Romănescă, ca să pótă stăpâni liniștit cele-l'alte două părți. De altmintrelea, și pe acestea el hotărise să le strice, arȝă și pustiéscă, să nu lase nici măcar pomii roditori în pământ, decă cum-va va vedea că Germanii sunt pe drumul de a le coprinde. De aceia el scóse biruri noi asupra locuitorilor, trei vácărituri în trei ierni, oerit și alte dăjdi grele, pe care *ciocoi*, seú stringători de bir, le implinea fără milă, cu bătăi, închisori și tot chipul de cazne; mai mult de 400 ȝungi adună nesăȝiosul domn, nu pentru a plăti

haraciul, căci de acesta țera fusese scutită și în al doilea an, ci pentru a avea densul banii la timp de nevoie, cînd nu va mai fi în scaun. Tot atunci grămădi la Dunăre toate grinele din țară, sub cuvînt că sunt trebuincioase Turcilor la războiul din Ungaria; dîr scopul era, ca îndată ce vor trece Germanii peste Olt, să trecă și el acele zaharele pe malul drept al Dunării și să le vîndă în folosul său. Și pe cînd lucra ast-fel, „era în țară mare secetă, ne spune cronica, și nu se făcuse pâine mai nimica și era mare fîmetă cit mulți oameni murea de fîme, nu numai la țară, ci și în Bucuresci în toate diminețile se găsea oameni morți pe ulițe de fîme, ci cu toate acestea iarăși salahori și care s'au trimis la Adrianopol, și s'au scos și văcăritul și alte dășdii.“

În fine la 21 Iulie 1718 se încheie tractatul de 1718 la *Pojarovița*: Temișana cu Banatul Craiovei, precum și o parte din Serbia cu Singidunul și câteva cetăți de lângă Dunăre și Sava, rămăseră Austriei, pribegii români fură amnestiați și puși în stăpînirea bunurilor lor; iar prinșii de război fură schimbați. Între aceștia fu și Nicolae Mavrocordat, care îndată ce se liberă din închisoare începu să umble la Constantinople, ca să răstörne pe frate-său și sa-i ia locul. Ion trimise în grabă o solie de boeri cu plingeri și protestări la Pörtă, și isbuti nu numai să dărame pe rivalul său, dar încă să ușureze și țera. scădîndu-i-se din suma haraciului cite 170 pungi pe fie-care an. Atunci Nicolae Voda alergă la fratricid: trimise un credincios al său la Bucuresci, și după cite-va zile Ion Mavrocordat murea fără de veste, otrăvit de unelta fratelui său. (Febr. 1719). Înainte de a 'și da sfîrșitul el chemă pe mitropolit și pe boeri. le ceru ertăciune de nedreptățile ce le făcuse, și sfătui pre toți 1719

câți sciau că Nicolae Vodă le e vrăjmaș, să fugă în Ardél, căci acesta va veni domn în locu-i. Prevestirea se implini. Nicolae Mavrocordat fu numit domn pentru a doua oră în Țera-Românescă.

Ast-fel prin tractatul de la Pojaroviță, partea cea mai frumoasă, cea mai avută și plină de amintiri istorice, Oltenia, se smulgea din corpul Țerii-Românesce și se alia la monarhia austriacă. Acastă înstreinare se făcea pe simplu cuvânt, că vre-o cîte-va sute de catane ocupase trei localități preste Olt, (Cânenii, Rimnic și Cozia), fără nici o luptă, și se susținuse în ele cu ajutorul tot al Românilor. Porța nu avea nici un drept ca să cedeze în întreg său în parte Țera-Românescă, care îi plătea de 300 ani tribut, tocmai ca s'o apere de încălcările vecinilor; dar împrejurările, create de un guvern vitreg și anti-național, erau așa de nenorocite, și Români atit se moleșise, în cit ei nu protestară pentru o asemenea ciuntire a țerei lor. Când se află că împăratul German nu ține a avea sub sceptrul său Țera-Românescă întrégă, boerii pribegi, coprinși de desperare, se rugau de densusul cu lacrimi ferbinți, ca măcar banatul Craiovei să 'l alipescă la monarhie; iar când Turcia la Pojaroviță oferea Austriei o sumă de bani, în schimbul Olteniei, boerii dăcēju că vor plăti densusul acei bani Turcilor, numai ca cel puțin partea acésta de țera să rămână sub stăpânirea austriacă. Atâta orbire 'i coprinse, ca să nu vedă că: -nici o-dată un Stat slab nu se sfășie în folosul său propriu, ci pururea numai într'al unui vecin mai tare și mai iscu-it" și că nenorocită e națiunea aceea, care așéptă mântuinta de la streinî.

Austria își arétase de mai multe ori pofta de a stăpâni frumoșele țeri române, atât de insemnate pentru densa din punctul de vedere militar și economic, dar fiind-că în îndeplinirea acestei poftes s'a întâlnit și cu alte puteri, cari doreau acelaș lucru, ea a trebuit pentru moment să renunțe.

1699 Ast-fel în tractările de pace de la *Carloviciu* (1699) Polonia cerea mai întâi de tóte: Țera-Românescă și Moldova cu Bugiacul; apoi, dacă acésta nu se póte, Moldova întrégă cu Bugiacul; în fine, în cazul cel mai rău: județele Cernăuți, Sucéva, Chotin și Soroca, cu riul Nistru ca hotar între Polonia și Turcia. În acelaș timp Austria voia și densa amênduoé principatele; apoi lasă Poloniei Moldova, pentru ca și Polonia să 'lase Țera-Românescă; când vedu însă că Turcia

nicî vrea să audă de asemeni propuneri, ea voi să împartă cu Sultanul suzeranitatea asupra acelor principate; dér respingându-i-se și acéstă propunere,—amână lucru pentru un timp mai priincios. La Pojaroviță, Austria face noi încercări, cari pe jumătate isbutesc. Sub cuvânt că Belgradul și Timișoia sunt în stăpânirea ei, și Pórta prin acestea obicinuia să țină în frâu principatele române, apoi trebuesc și principatele să se dea Austriei. Cererea nefiindu-î primită, ea căpătă numai Oltenia, care 'î este de mare viitor pentru planurile sale de cucerire, Oltul îi inlesnesce comunicațiunea la Dunăre; vechea *cale a lui Traian*, de pe malul Oltului, se drege și se continua pênă în Transilvania; la Râmnic, Cozia și Căineni se zidesc întărituri, și se aședă garnisóne. Administrațiunea se încredințeză banului George Cantacuzin și unui divan compus din 4 boei consiliari, cari avéu să judece după legile țerei. Oltenia însă, prin pacea de la Belgrad, se restituie Țării-Românesci (9 Septembrie 1739).

1379

La Pojaroviță Austria incheiă cu Turcia și un tractat de comerciú fôrte favorabil, prin care se invoi corăbiilor austriace navigațiunea pe Dunăre pênă la gurile fluviului, nu însă și pe Marea-Négră, vama numai 3°/_o, exportul liber al vinului, și juri-dicțiunea asupra supușilor austriaci din Turcia (27 Iulie 1718). Acésta era o isbândă economică și comercială cel puțin tot atât de însemnată, cât și cele câștigate pênă aci cu armele asupra Turcilor, o isbîndă din care țerile române nu putéu de cât folóse să tragă, căci le marea exportul și le punea în legături mai strinse cu Occidentul civilizat.

1718

3. *Nicolae Vodă în a doua domnie*, de și se purtă mai cu blindețe de cit ântéiú, și de și isbuti ca Pórta să scadă cite 240 pungî pe an la haraciú, însă urcă birurile într'un chip nesuferit, numai ca să se înavuțescă el și ai sêi. Văcăritul, din 33 bani cit se plătea de vită pe fie-care an în timpul lui Brincovénu, ajunse acum la 152 bani, căci locuitorii, vrënd să scape de o dajdie așa de blestemată, vëndurá vitele; vitele imputînându-se, dajdia trebuia să créscă, iar satele, ne mai avënd cu ce face arăturile, cu ce căra zaharelele și cu ce se hrăni,

fură nevoite a se risipi prin țări streine. Micșorarea însă a numărului contribuabililor făcea trebuincioasă născocirea de noi imposite: pe lângă două *văcărituri* se scose *pogonăritul* (pentru vii); mănăstirile și preoții fură puși din nou la bir; în fine, pentru ca să nu rămână suflare omenescă nedajnică la vistierie, Mavrocordat trimise boeri prin toate județele să cerceteze ómenii de prin sate ciți sunt și ce avere au; și înscrise pre toți, fără deosebire de sunt *rumâni* or *scutelnici*, să plătescă *ruptore* său *capitație* de 4 ori într'un an. Sătenii, de greul birurilor, umblaă strămutându-se dintr'un sat într'altul. Nemilostivul domn, ca să-i așeze pe loc, hotări să-i și *pecetluiască* cu așa numitele *pecetluituri*, niște răvașe tipărite cu suma ce avé să dea fie-care sătén, ori-unde ar fi fost apucat. „Săracii creștini se silia, și din cit putea, și din cit nu putea; vindea boú, vacă său alt ce avea după sufletul lor, său decât nu avea ce să mai vinđă, se imprumuta, său mai bine să đic inșela pe uniú, pe alții, și plătia birurile cu destul foc și amar“.

Un lucru mai rămânea să facă domnul fanariot, pentru ca opera de desnaționalizare și de îngenuchiare a țării să fie dusă la capet: *desființarea și a puținei armate* ce scăpase neciuntită de Brincovénul. El o făcu și pe acesta „cu cuvânt că pace fiind, de prisos sint atitția ostași, și aduc țării greutate cu trebuincioșele lor“; adevérul însă era că Mavrocordat, vrind să domnescă ca un tiran fără nici-o temere, desarma poporul, cheltuelile oștirea le băga în pungă, iar țera lipsită de puterea ostășescă, o lăsa în jăcmanul Grecilor și al tuturilor tilharilor, ca o gradină fără împrejmuire, ca o casă cu ușa nezăavorită, unde póte intra ori-cine. Din partea unui fanariot măsura se înțelege de sine; din partea

țerii însă, care se lăsa așa de ușor a fi desarmată, era o sinucidere.

Ast-fel domni Nicolae Mavrocordat timp de 12 ani, grămădind pungi peste pungi, și de și dede la fie-care 3 ani, ba în urmă chiar la cite un an și jumătate, cite 300—400 pungi Sultanului, ca *mukarer* (taxă pentru reînnoirea domniei), totuși la mărte a putut lăsa fiului său Constandin mai multe milioane.

El muri la a. 1730 și se înmormântă în mănăstirea Văcăresci (de lângă București), cea zidită de dânsul. 1730

Nicolae Vodă, având de gând să prefacă Țăra-Românească într'o colonie grecăscă, înființă școli grecesci prin mai multe orașe, alungă limba română de la curte și din biserică, și puse îndatorire la toți boerii, ca să învețe pe copiii lor limba grăcă. Boerii pământeni amestecați cu cei fanarioți desprețuiră din ce în ce tot ce era al țerii, lăsând țeranului, numit acum în dispreț „*Român*“, să grăiască limba cântecelor, povestelor și cronicelor bătrănesci, pe cind dânsii se simțiau mindri uitând limba națională și impelticind *jargonul* său *giscănăria* limongiilor din Fanar.

B) Constandin Mavrocordat, Racovițescii și Ghiculescii

(1730 1769)

Const. Mavrocordat I^a oră, 1730
Sept. până la 1730 Octom.
Mih. Racoviță I^a oră, 1730 Oct
până la 1731 Noemvrie.
Const. Mavrocordat a II^a oră,
1731 Noemvrie până la 1733.
Grigore Ghica I^a oră, 1733 până
la 1735.
Const. Mavrocordat a III^a oră,
1735 până la 1741.
Mih. Racoviță a II^a oră, 1741
până la 1744.
Const. Mavrocordat a IV^a oră,
1744 până la 1748.
Grigore Ghica a II^a oră, 1748
până la 1752.
Matei Ghica I^a oră, 1752 până
la 1753.

Const. Racoviță I^a oră, 1753 până
la 1756.
Const. Mavrocordat a V^a oră,
1756 până la 1758.
Scarlat Ghica I^a oră, 1758 până
la 1761.
Const. Mavrocordat a VI^a oră,
1761 până la 1763.
Const. Racoviță a II^a oră, 1763
până la 1764.
Stefan Racoviță, 1764 până la
1765
Scarlat Ghica a II^a oră, 1765.
Alex. Ghica 1766.
Grigore Ghica 1768 până la
1769.

Țăra Românească în cursul acestor 39 ani (1730—1769) este o jucărie, ce Pôrta o aruncă și o ia după plac și după interes, cînd lui Constandin Mavrocordat, cînd unuia sêu altuia din membrii celor 2 familii *Racoviță* și *Ghica*. Trei-dececi și trei de ani Mavrocordat luptă prin bani și intrigă de tot felul, cu 3 Racovițesci și 5 Ghiculesci, ca să apuce tronul; în 6 rînduri el isbutesce să 'l dobîndescă, dîr tot în 6 rînduri e șilit să 'l părăsescă. 18 schimbări de domnii între 9 persóne și în mai puțin de 40 ani, abia decă vine cite 2 ani de domnie, decă *domnie* se mai pot numi aceste schimbări și preschimbări, goniri și rechemări, din nou goniri și din nou ertări, a onora și acelorași persóne, trimise numai spre peirea desevrișită a țerei. Pôrta din tóte aceste schimbări trage numai folóse: cînd țera se rógă să-o scape de vre un domn hrăpitor, ea nu o ascultă, decă rugăciunea nu a fost însoțită de sume mari de bani; domnul e scos, dîr se 'ntimplă că e 'nlocuit cu altul și mai rêu; atunci alte daruri trebuesc din partea țerii, ca să fie înlăturat acesta și rechemat cel d'ântêiú, care pare acum mai bun; cînd nu sunt plîngerii în potriva domnului sunt stăruințele celor poftitori după domnie; unul din ei oferă o sumă óre-care; decă cel ce ocupă tronul nu dă mai mult, se numesce oferentul; se póte întimpla însă, că indată după aceea mazilițul să găsescă banii ceruți sêu ceva mai mult, atunci pentru acelaș cuvênt acesta câștigă cea-ce perduse, acela perde cea-ce abia dobîndise. O asemenea speculă o face Pôrta și cu mutarea domnilor din Moldova în Țăra-Românească și vice-versa. Tronul acestei din urmă era mai căutat, fiind mai productiv; cînd bei ambelor țerii deveneau locuitorilor nesuferiți prin jafurile și tiraniile lor, Sultanul de o cam dată nu îi mazilea, căci ar fi încurajat pe Români să se plîngă mereú de apăsătorii lor; ci muta pe unul în locul altuia, luând bani de la amêndou; de la cel mutat în Țăra-Românească, fiind că 'i făcuse o înaintare, de la cel trecut în Moldova, fiind-că îi arêtase o favóre.

Domnii fanarioți avênd mai toți aceiași sistemă de administrare, e destul a cunósce numele lor, pentru a sci cum a domnit fie-care.

4. După mórtea lui Nicolae Mavrocordat, boerii și clerul aleseră în locu-i pe fiul sêu *Constandin*, tîner numai de 19 ani, gîndind că fiind-că are avere destulă moștenită de la tată-sêu, va jefui mai puțin

țera. Pórtá întări alegerea boerilor ; Constandin însă, după 15 zile de domnie, în care timp cheltui din punga țerei 20.000 lei, fu scos și înlocuit cu fostul domn al Moldovei, *Mihail Racoviță*, (Octombrie 1730). Dar nici Racoviță nu ținu domnia mai mult de cit 9 luni, căci dușmanul său *Constandin Mavrocordat*, vėrsă la Pórtá comorile parintesci moștenite, și căpătă tronul pentru *a doua óră*. Venind în Bucuresci, el nu găsi în vistieria țerei de cât 130 lei: toți banii adunați fusese trimiși de Racoviță spre păstrare în Polonia, țera era datóre Porții 300 pungi, alte 200 pungi ea cheltuisese numai în timp de 2 luni cu dregătorii turci, cari o visitaū mereū. Noul domn, ca să pótă să'și umple vistieria cea sleită, fără de a supăra cum-va pe boeri și călugəri, gasi mijloc ca acela: dede în arendă birurile județelor și supuse pre toți locuitorii, fără deosebire de clasă, la o contribuțiune pre cap (capitație), a cărei plată, decă nu venea cu greū celor bogăți, țărănimei însă îi era peste putere; de aceia locuitorii începură să năpustescă satele și să umple țerile vecine. Unii din boeri se plinseră la Pórtá. Din acéstă cauză Mavrocordat, după o domnie numai de un an și jumătate, e mutat la Moldova, în locul vėrului său *Grigore Ghica*, care trece în Țera-Románescă (Aprilie 1733), precum singur o dorise. Acéstă schimbare ține însă numai 2 ani, fiind-că Coustandin, prin introducerea și în Moldova a sistemului său financiar, se îmbogățise așa de repede, în cât fu în stare să cumpere cu un milion de lei permutarea lui în Țera-Románescă. Aci Ghica nemulțămise pe preoți, supunėndu-i la bir, și pe neguțetorii románi și turci, urcând tariful vămilor. Cu atit mai mult trebuia decı și dēnsul să se întórcă inapoı la Moldova (16 Noembrie 1735).

1730

1733

1735

5. Incă la începutul *domniei a treia* a lui Constandin Mavrocordat, izbucni războiul dintre Ruși și ¹⁷³⁶⁻³⁹Turci (1736—1739), la care luară parte și Austriacii, ca aliați ai Rușilor. Trupele germane comandate de generali Wallis și Ghillany ocupară Curtea-de-Argeș, Cimpulung, Tirgoviștea și București; Constandin Vodă fugi la Giurgiu, pînă să-i vină în ajutor Turcii. Aceștia dau foc Tirgoviștei și Câmpulungului, robesc mulțime de lume, bat în mici lupte pe Germani la *Pitesci, Craiova, Cozia și Tîrgu-Jiū*, dăr sunt înfrinți la satul *Perișani* (plaiul Loviștea), cu totă vitejia ce arătară aci oștenii români ¹⁷³⁹(Iulie 1739). Anume Turcii luaseră o redută de lângă fortul Perișani; dar vedînd că nu le mai vin ajutóre, se întórsera în lagăr și lăsară reduta s'o păzescă soldații români. Aceștia, cu un singur tun ce avéu la îndemână, bătură o ȃi întrégă altă redută austriacă din apropiere. A treia ȃi însă, ei sunt atacați de către Germani cu puteri unite, și siliți să se apere singuri, căci Turcii, în loc să-i ajute, apucară cu toții fuga; Români n'aũ lăsat să le ia reduta și tunul, de cât atunci când nici unul din ei n'a mai rămas cu viață.

In fine Austriacii, în urma înfringerilor din Serbia și din Temișóra făcură pace cu Turcii la ¹⁷³⁹*grad*, în 18 Sept. 1739: Banatul Craiovei se dede înapoi Țerei-Românesci; acesta fu singura ei mîngiere, după atitea aspre încercări și suferințe: cîumă, cutremure, focuri, robiri și pustieri, ce avu să îndure în acești ani din urmă.

6. Făcendu-se pace, Constandin Mavrocordat găsi timpul priincios a publica faimósa sa *reformă*, prin care se aduse óre-carí îmbunătățiri în administrație și justiție, se desființă unele biruri, ca vácăritul, pogonăritul, se scuti mănăstirile, preoții și boerii de dăjdi și se fixă contribuția personală

la 10 lei pe an de fie-care cap de familie, plătitibilă în 4 sferturi. Bună s'eua reaa reformă, Mavrocordat nu avu nici timpul c'nd să-o pună în lucrare, pentru că în 1741 (Septembrie) el fu din nou mutat la Iași și înlocuit cu *Mihail Racovița pentru a doua oră*. Acesta, spre a'și plăti datoriile vechi și cele ce facuse acum cumperând domnia-cu o jumătate milion, reintroduse birurile desființate de predecesorul s'eua, și adaoase la cele 4 sferturi încă un al *vincilea sfert* (2 1/2 lei mai mult pe an). Asemeni greutăți de dări silira pe țeranii să fugă preste Dunăre și în Transilvania; numai din Oltenia plecara dintr'o singura dată 15.000, așa în cit din 147.000 familii țărănesci contribuabile, câte se constatase în 1740, rămaseră 6 ani mai târziu numai 70.000, iar 10 ani dupe aceia, 35.000. Cu scaderea însă a populațiunei, birurile trebuiau să crească: Așa Mavrocordat (în a *patra domnie*, care 'l costase 600.000 lei), pe lângă ca supuse pe preoți la bir, adaoase un al *séselea sfert* (15 lei pe an); urmatorul s'eua Gr. Ghica (1748), menținu cele 6 sferturi, dar urcă oeritul și introduse alte două biruri noi: *bairam-peșkeș* (pentru ziua nasterii Sultanului) și *lipsa sfertului*, (implinirea sumei ce nu o pute da sferturile). Sub următorii s'eui, *Mateiu Ghica* și *Constantin Racovița*, numărul sferturilor se înmulțese într'atita, cit pe fie-care lună se lua câte unul (30 lei pe an), ba une-orii chiar și două (60 lei pe an), deosebit de cele-alte dajdi indirecte. Boerii cari îndrăsnesc să reclame, unii suut inchiși, alții, ca frații Văcăresci, sunt surghiuniți de Racovița la insula Cipru. Mavrocordat, (în a cincea domnie), născocesce pe lângă haraciū așa numitele *zaherele s'eua provisiuni de primăveră și toamnă*, și pe lângă 12 sferturi, încă o nouă dajdie *ajutorința*, de câte 5 lei, în cât capitația țeranului era acum de 65 lei pe an. Poporul însă

nu voesce a o plăti și amenință că va părăsi țera. Fanariotul scade birurile, d'ér Sultanul îl chemă la Constantinopole, îl aruncă în temnița Șépte-Turnuri și ordonă să fie omorit cu ștréngul. El își răscumpără viața cu trei sute pungi și este exilat la Mitilene.

1758 7. Scarlat Ghica, numit pentru a doua órá în Țera-Românescă (1758), cumpărând domnia cu un milion de lei, restabili cele 12 sferturi, îndouă *ajutorința, pogonăritul, tutuăritul, vânăriciul și oeritul*, și luă numai într'un an mai mult venit de cât luase predecesorii săi în 3 ani (de la 800.000 lei ridica venitul la 2.546.828 lei). Preste 2.000 familii trec Dunărea în sangiacatul Vidinului, numai ca sa scape de asupririle lui Ghica. Mavrocordat isbutesce acum pentru a 6-a și din fericire *ultima órdă*, ca să despóie țera; el da Sultanului o mie de pungi, marelui vizir 250, la pașale și alți dregători turci încă pe atita; și de și are d'itorii de preste 4 milióne lei, se fágăduesce că numai în 40 zile va plăti pre toți creditorii săi. Deci vine cu ei în țeră, le dá cele d'ânteiú dregătorii, și fiind-că acestea nu ajung, mai inființeză încă două: *vornicia de țera de sus și de țera de jos*, și apoi cu hărnicie se pun toți pe o jăcmănelă așa de nepomenită, în cât în 18 luni *reformatorul fanariot* adună mai bine de 5 milióne lei! Boerii români se duc la Constantinopole ca să se plângă; domnul îi acusă la Pórtă, că ar fi fugit cu banii văcăritului și cere să fie în lanțuri inapoiati. Sultanul însă se incredințeză de adevăr și trimite în taină un capigiú, ca să prindă pe domn și să-l aducă cu cele 5 milióne jefuite. Capigiul sosese fără de veste în Bucuresci, inchide pe Constandin, caută în tot palatul, dar nu află nici măcar o lăscăe frintă. Se spune chiar că boerii dederă fanariotului câți-va bani, ca să aibă de cheltuélă pe drum

(1763); aruncat în *Şepte-turnuri* el scapă şi de 1768
astă-dată; în 1769 e numit domn al Moldovei pen- 1769
tru a patra şi ultima oră, căci în acest an móre.

Acum un grec *Iordache Stavracoglu*, capikehaia
ţerii, pune şi scóte domniî Tţerii-Românesci, cari
ajung unelte de jaf ale lui. În puterea firmanelor
mijlocite de densusul, *Constandin Racoviţă*, următorul
lui Mavrocordat, închide mulţime de boeri prin
puşcării şi-î despóe de averi. Murind el de beţie,
frate-séu *Ştefan Racoviţă* îşi face intrarea în Bucu-
resci (1764) spîndurând doui boeri, scóte dări grele 1764
pe ţeră, între cari şi *fumăritul* (de fie-care coş),
birul circiumilor şi morilor boeresci şi manasti-
resci, supune la vinărit şi dijmărit pe boeri şi mă-
năstiri (lucru nepomenit péné atunci). Boerii cei
mari încep să murmure, dér 18 dintr'ensii sunt a-
runcaţi în temniţă. Atunci poporul din capitală se
revoltă; sparge cu petre şi cu topóre puşcăriile,
liberéză pe boeri, şi apoi în sunetul clopotelor se
duce la palat şi cere impuţinarea dărilor. Domnul,
pus la cale de ómenii lui *Stavracoglu*, ordonă slu-
jitorilor séi de pază: Albanezi şi Turci, să impusce
lunea; poporul, neavënd arme, se imprăştie. Dér
suferinţele ţerii ajunseră péné în sfirşit la auđul
Sultanului, care pe dată porunci ca *Stavracoglu*
să fie spîndurat, *Racoviţă mazilit* (1765), şi inlo- 1765
cuit cu *Scarlat Ghica*. Sub domnia acestuia şi a
fiului séu *Alexandru* parte din ţeraniî cari pri-
begise se întórseră pe la casele lor, căci li se uşu-
rară birurile şi claca. *Alexandru Ghica* domnesce
numai 2 ani, şi este scos, fiind bănuit că ar ţine cu
Ruşii (1768). Aceştia tocmai atunci se gátéu a in- 1768
cepe răsboiul contra Turcilor; de aceia Pórtă dorind
să aibă, în asemenea împrejurări, un om al séu cre-
dincios, numi în locul lui *Alexandru Ghica*, pe vé-
rul acestuia *Grigore Ghica cel tînér*, pe omul adică

cel mai devotat Rusiei. Ghica se lăsă de bună-voia
 1769 a fi dus la Petersburg în chip de prizonier (1769),
 iar Țera-Românească, ca și Moldova, fură cutropite
 de Ruși și administrate în timp de cinci ani ca
 1769—74 niște provincii rusești (1769—1774).

1746 Porța, îngrijită de risipa locuitorilor, dede un hatașerif la
 1746 1746, prin care dicea că „îi este voia, pohta și porunca să
 se adune cei înstreinați în pământul lor.“ Pe temeiul acestu
 ordin, Const. Mavrocordat cu sfatul *adunării țării* ho-
 țărăște (la 1 Martie 1746): 1) pentru țeranii înstreinați
 cari se vor întorce în țeră „să fie 6 luni fără de dajde, iar
 după aceia să nu dea pe an de cit lei 5 la patru sferturi,
 iar mai mult nu, și or pe ce moșie se vor așeza să fie neo-
 priți; numai stăpênului celui cu moșia să-i lucreze pe an
 cite 6 zile și să dea și dijmă din toate semănăturile lor.“
 2) „Veri-care din rumâni (vecini) or mănăstiresci, or boe-
 rescî vor fi fost înstreinați de pământul acesta, aceia vrënd
 să se întorcă la pământul patriei lor, să se așeze unde le
 va fi voia, și de rumânie să fie slobodi și ertați, ne mai
 avënd nici-o supărare de către stăpênii lor.“ După aceea,
 la 5 August acelaș an, *Adunarea*, recunoscënd că : „vechîul
 obicei al rumâniei nu numai că nu a fost de nici-un folos,
 ci și de mare pagubă sufletului creștinesc,“ hotărășce ca :
 1) „orî la cine din némul boeresc sau la mănăstiri vor fi
 rumâni cu moșiile lor, moșiile să rămăe la stăpânirea boe-
 rilor orî mănăstirilor, să le stăpânescă ca și pênă acum, iar
 rumânii să se libereze numai cu capetele fără de moșie,
 dând fie-care rumân stăpênului cite dece lei, „și cu voe de
 va fi stăpênului său, și fără de voe.“ 2) Spre despăgubirea
 boerilor și mănăstirilor pentru pierderea *rumânilor* lor li
 se acordă dreptul să aibă „trebuincioșii omeni pe la moșii
 scutiți de bir și știuți vistieriei, după care scutelă s'au și
 numit *scutelnici*“.

Acest act al *desrobirii țeranilor* nu era dictat de senti-
 mentul de umanitate, de iubirea adevărată a claselor des-
 moștenite, ci numai de interesele proprii ale domnului, ale
 boerilor și călugărilor. De aceia toți profitară de această
 măsură, afară de țeranul însuși : domnul fanariot, surpând
 puterea boerimei pământene, rămănea stăpîn desevêșit
 pe țeră, ne mai fiind de nimeni controlat ; căci libertatea,
 așa cum fuse acum dată țeranilor, fără de a-i face pro-

prietarii de pământ, nu creâ o cetățenime liberă, cu drepturi politice, o *clasă de mijloc*, care să țină în frâu despotismul, seû pe care să se potă întemeia domnul în lupta sa cu boerii. Din contra, *rumânul* deveni *clăcaș*, și cu acesta *proletar*; cel legat pêne erî de *pământ* deveni ađi *pecelluitul* domnului și *clăcașul* boerului; din o turmă de *șerbî* se formă o turmă de *contribuabili*, pe care avéu dreptul s'o tundă pêne la pele, ba chiar s'o jupoe, birarii domnesci, unde pêne aci rumânul puté găsi milă și îndurare la patronul seû, la boerul pământén. În scurt, desființarea *șerbiei*, pentru domn fu o simplă măsură fiscală, care ridică cifra veniturilor sele, dér în acelaș timp și prețul cu care se cumpăra la Constantinopole caftanul de domnie.

Proprietarii boeri și călugării la rëndul lor profitară, căpătând pentru munca moșiilor lor rămase pustii: pe lângă un număr de scutelnici, brațe în de ajuns și efține, cum și julesnirea de a le găsi ori-unde, cea-ce nu puté mai nainte, cînd *vecinii* erau datorî a lucra numai stăpînilor lor. Dar proprietarii căștigaú ceva și mai mult: își *întregéu dreptul lor de proprietate* asupra moșiilor ce fusese o dată ale țeranilor moșnenî; pentru că acești moșnenî, înstreinënd pământurile lor în schimbul unei sume de bani, și vëndëndu-se ei *rumâni*, își rezervase două drepturi sacre și imprescriptibile: a) *dreptul de a locui și a se hrăni pe acele moșii, fără ca vre-o dată proprietarul să-î potă goni*; decî același lege care-î lega de pământ, forma și garanția lor; ei nu putéu părăsi pământul de care erau alipiți, dér nici putéu să fie scoși dintr'ensul; era oprit de a 'i vinde fără pământ seû de a vinde pământul fără de dênșii; b) *dreptul de a se rēscumpăra de rumânie*, adică de a restitui proprietarului suma ce ei primise cînd se vënduse în rumânie, plus dobênda cuvenită, și de a reveni iarăși moșnenî proprietari pe moșia lor, cum fusese mai nainte. Decî precum *rumânul* nu se puté vinde *fără pământ*, nu puté nici *să se rēscumpere fără pământ*, și această lege se observă în tot cursul vécului al XVII și jumătatea celui de al XVIII, fără excepțiune. Ce fac însă acum boerii și călugării prin actul lor din 1746? Ei sterg amêndoué aceste drepturi: priu desființarea *rumâniei*, vechii *rumâni*, rēscumpărați numai cu capul, devenind nisce locuitori *vremelnici*, tolerați pe moșiile lor de o dinióră, ei pot fi goniți ori cînd din sălașele lor, și sunt siliți, seû a primi tóte condițiunile dictate de interesul proprietarilor, seû de a se

smîncina din loc în loc, umblînd după o sîrtă mai bună și după niște stăpîni mai milostivi. Ei perd pînă și iluziunea dreptului asupra pămîntului, care o dată fusese proprietate a părinților sîu a strîmoșilor lor; ideea puternică, care i-ar fi îmboldit la muncă și la economie, ca să rîscumpere *țămîntul* înstreinat de părinții lor și să redevină iarăși stăpîni pe casa și moșia părintescă, moșneni proprietari ca o-dinióră, și apărători viteji ai patriei.

1746 Ast-fel în a. 1746 domnul, boerii și călugării, în loc de a asigura starea materială și viitorul țeranilor, făcîndu-i proprietari pe părțile de pămînt trebuincioase hraniilor lor, păstiară *robîia* sub forma *clăcii*; ascultară interesul lor propriu, de cit glasul dreptății și al umanității; dér nicî chiar interesul lor propriu nu și-l cunoscură, căci rîmăseră stăpîni peste o țără aprópe pustie, peste niște goletăți de români, mîncăți de biruri, inecați de amărăciuni și fripți de greutatea ce purta. Atît de adevărat este, că despotismul are o mândrie care îmbată și care adese-orî întunecă ochii asupra intereselor celor mai învederate, ca și asupra drepturilor celor mai sfînte! Nu e dér de mirare, decă sórta țeranilor clăcași merse din rîu în mai rîu, decă ei, striviți de un imposit cumplit, arbitrar și neproporționat cu puterile lor, fug departe în laururile Turciei, Aidelului, Ungariei și Rusiei; decă pușinii ce mai rîmân apucă potecile codrilor și ale pădurilor, și în numeroase cete de haiduci jăcmănesc și tilhăresc la drumuri și în tîrguri, și ca să nu fie píriți stăpînirii, ajută cu banii furați satele învecinate la plata dăjdiilor. Pretutindenî miserie, jale și sărăcie, iar domni-arendași și boerii, lacomi la pânea săracului, trăesc în lux și în petreceri, și risipesc banii țerii pentru interesele lor personale.

Tocmai în asemenea împrejurări nenorocite, Rusia, cu crucea pe pept și cu sabia în mână, cu mîerea pe buze și cu viclesugul în inimă, se apropia de ticăitul popor român, care, în culmea desnădăjduirei și suferințelor s_ele, creșînd că acum aũ găsit într'însa pe liberatorul s_eu, era inclinat să-i asculte sfaturile, să-i hrănescă armile și să-i rabde tóte, în numele pravoslaviei și cu speranța mîntuirii.

C) Răsboiul Rușilor cu Turcii

(1769—1774)

La suferințele și ientățile de tot felul, aduse țerii de domnia streină a Fanarului, veniră acum să se adauge suferințe și mai cumplite, pe lângă batjocură și umilire, din partea domniei streine a Rușilor. Aceștia, ori-de câte ori avură răsboe cu Turcii, (1736 — 1739; 1769 — 1774; 1787—1792; 1806—1812; 1828—1829) intrară în patria noastră, ca într'o provincie a împărăției turcesci, o ocupară cu silnicie și o tractară ca pe o țără cucerită, administrând-o milităresce. La fie-care încheiere a păcii ei încercară, ca stăpînirea silnică și viemelnică asupra principatelor s'o prefacă în o stăpînire legală și permanentă, ca Dunărea să devină fruntaria împărăției rusesci, pentru ca de aci mai sigur și mai cu putere ei să lovescă imperiul putred din Constantinopole și să ajungă stăpîni și pe Mediterana. Acésta le a fost ținta statornică, căreia ei au sacrificat milioane de bani și milioane de ómenî, în timp de duoé secole, înaintând încet, dér sigur, de ori-ce împiejurare folosindu-se, de ori-ce mijloce servindu-se, din ori-ce înfringere trăgênd învêțeminte și din ori-ce isbindă luând îndrăznélă să mérgă tot mai departe. Déca isbinda nu le-a fost deplină, și decă astă-đî mai avem o patriă, o națioualitate, se datoresce pozițiunei geografice a României, împrejurărei, că încorporațiunea acestei țeri la imperiul Rusiei a fost tot d'auna socotită de Austria ca o primejdie pentru sine, de cele-alte Puteri europene, ca o primejdie pentru pacea generală, și în fine, pentru că părinții noștri, ne mai cređând uneltirilor viclene ale celor interesați, s'au deșteptat, au protestat contra *protectoratului* sugrumător, și glasul, pêne în cele din urmă le-au fost ascultat.

Avem interes, ba chiar détoria, să ne incredințăm despre acest adevăr, despre intențiunile adevărate ale acelor ce se înfățișau ca binefăcători și *liberatori ai noștri*, precum ori-ce om cu mînte și cu prevedere trebuie să-și cunoscă veciniî, ca să știe mai dinainte ce póte aștepta de la fie-care dintr'ênșii.

Să arêtăm în scurt începuturile puterei rusesci în principate.

Unul din principiile politiceî Orientale a Statelor din Occident era protecțiunea coreligionarilor lor catolici sau

protestanți. Numai creștinii ortodocși de biserică răsăritenă nu aveau cui să se plingă de persecuțiunile și crudițiile, ce sufereau de la păginiți Turci. Patriarhatul din Constantinople pierduse cu încetul toate drepturile și privilegiile sêle; patriarhii erau numiți și scoși după bunul plac al vizirilor, cari le radeau barba, le tăiau nasul, îi aruncau în temnițe, ba chiar îi spîndurau. Numai de la 1623—1700, se schimbă 50 de patriarhi. Era deci natural, ca Biserica greco-orientală să 'și caute un *protector* într'unul din Statele ortodoxe, și în acel timp, pe la jumătatea secolului al XVII, Rusia se prezenta de la sine în această calitate. Anume, Marele Knéz al Moscvei, în urma câtor-va mici succese câștigate asupra Polonilor (1656), trimise popi și călugări ruși prin țerile române și în Turcia, să spună populațiunilor creștine, că el are de gînd să vină cu armele la Dunăre, să 'i scape de jugul turc și să înființeze din nou împărăția byzantină la Constantinople. El intră în înțelegere secretă cu domniil români Gheorghiu Ștefan și Constandin Șerban Basarab, precum și cu cei 4 patriarhi greci, dăr planul fu descoperit înainte de a se fi pus în lucrare; patriarhul constantinopolitan, Parthenios III, este spîndurat în mijlocul orașului (1657) și cadavrul sêu aruncat în mare, domniil români sunt loviți de urgia Sultanului, speranțele creștinilor rămân de astă dată înșelate. Aceste speranțe însă renasc cu urcarea pe tron a lui Petru cel Mare. Politica acestui monarch fiind aceea: de a 'și face ale sêle interesele altora, în scop tocmai de a 'și servi interesele lui proprii și a 'și îndestula poftele sêle de cucerire, — Petru nu puté părăsi o cale așa de sigură și de lesniciosă, ca aceea a *protectoratului*, care îi dădea dreptul de a se amesteca tot d'auna în afacerile interne ale Turciei, și mai ales ale Principatelor. De aceea el strînge legăturile cu Patriarhia din Constantinople; acesta, cu Mitropolitul și clerul înalt din Moldova și Tera-Romănescă, și prin ajutorul acestui cler, în mare parte strein, se începe în principate o propagandă statornică și sistematică în favoarea Rusiei, propagandă cu atât mai puternică, cu cît se făcea în numele ortodoxiei și era susținută prin daruri de cărți și odore trimise din cînd în cînd de la Moscva pe la bisericile și mănăstirile din țără.

Primele rezultate ale unei asemenea propagande fură închinarea Moldovei de către Cantemir la piciorole Țarului Petru, și aplecarea îndoișă a Brincovénului către ace-

laș monarch. Pe Brincovénu și pe boerii săi îi câștigase în partea Rusiei propagandistul cel mai infocat de atunci: călugărul Antim Ivirénul, care, de și strein de naștere, dăr pentru zelul său cel mare către biserică ajunge chiar Mitropolit al țării (1709).

1709

Aceste succese pe calea pacinică trebuia să fie însoțite și asigurate prin altele pe calea rășhoinică: Petru cel Mare declară rășboiul Turciei la 1695 și coprinde Azoful (1696), în scopul tocmai de a se apropia de Marea-Négră și a putea avea acolo o flotă. Două ani după aceea, cu ocaziunea tractărilor de pace de la Carloviciu (1698) el cere a se trece în condițiunile tractatului următorul articol: „Bisericile și mănăștirile greco-orientale din țările supuse Sultanului, precum și popor le de diverse naționalități: Greci, Serbi, Bulgari, Slavii și alții, toți professând aceeași credință, să aibă libertate întregă și scutire de ori-ce sarcină și de impozite peste trebuință, birurile din nou puse să li se micșoreze, și în viitor să nu se mai mărescă. Creștinii să nu mai fie opriți a și restaura și zidi bisericile lor. Acesta era primul pas făcut de Rusia ca să capete protectoratul în Orient: încercarea nu isbuti, dăr pênă a trece mai departe, cată să observăm chipul cum în articolul de mai sus se vorbește despre Români și despre România. Pentru Țara-moscovit naționalitatea română, Țera-Românescă și Moldova, nu există, principatele sunt cuprinse în „țările supuse Sultanului“, iar poporul român este amestecat printre „noródele slovenesci de lege pravoslavnică“. Acastă tendință de a se tăgădui existența unui popor de viță latină la Dunăre și în peninsula balcanică, și de a număra pe români printre popórele de rasă slavonă, se accentuează din ce în ce mai mult în diplomația rusă. Dar ceea-ce Petru nu putuse dobândi la Carloviciu, i se dete la 1720 prin tractatul din Constantinopole (5 Noemvrie), în care articolul 11 sună ast-fel: „Va fi permis Rușilor de a face pelerinage la Ierusalem și în alte locuri sfinte, fără de a fi supuși, nici la Ierusalem, nici aiurea, la vre un tribut, nici la dări bănesci pentru pas-porturile lor. Ecclesiasticii ruși cari se vor opri pe teritoriul Porții nu vor fi supărați. În acest articol cu totul inofensiv, căci recunoscea un drept, de care toți creștinii se bucurase în Orient, trebuie căutată originea protectoratului rusesc, „punctul de plecare, ce puse în mânele Rusiei pirghia cu

1695
1696

1698

1720

care ea s'a servit de atunci încóce cu atita meșteșug în contra Porții⁴.

Murind Petru cel Mare lăsa succesorilor săi sarcina de a 'și întinde prin ori și ce mijlóce stăpînirea d'a lungul Mărei-Negre și de a reuni în jurul Rusiei tóte popórele ortodoxe din Ungaria, Ardél, România și Turcia, de a se face centrul și sprijinitórea lor, spre a 'i întrebuinta apoi ca unelte în urmărirea scopului ei de cucerire. Acestea erau cheile, ce se dice că Dumneșeu le deduse tizului lui Sf. Petru, ca să deschidă porțile Stambulului.

1726 Credincióasă unei asemenea politici orientale, Rusia încheiá alianță cu Austria (1726), și spre a urmări mai ușor scopurile sële particulare în Moldova și Téra-Románé ca, 1735 așteptá minutul priincios, tocmai cînd Austria își avé oștile ocupate la Rhin și în Italia (1735), ca să declare răsboiú Turciei, fără vre un motiv serios. Austria, de témă ca nu cumva aliata sa să pună mina pe principate, primi mai întéiú rolul ce ea i-l oferise; acela de mijlocitóre a pácii, iar 1787 apoi, cînd tractările de la Niemirow (în Podolia) nu isbutiră (August 1737), și răsboiul trebui să urmeze, întră și dînsa cu armata în Téra-Románescă, suferi mai multe înfrîngerî din partea Turcilor, și fu în cele din urmă silită 1789 să facă pacea de la Belgrad (1739), prin care pace ea perdu tot ce câștigase la *Pojaroviță*.

Pentru întéiá óră acum, la conferențele de la Niemirow, se vedú limpede deosebirea de interese ale celor două ali-ate, căci, pe cînd Austria cerea să i se dea Téra-Románescă pêné la riul Argeș, decă nu mai departe pêné la riul Dimbovița, Rusia voia recunóscerea Moldovei și Térii-Románesci de principate independente *sub protecțiunea rusescă*. Turcia respinse cu atit mai ușor aceste pretențiuni, cu cit înséși aliatele nu erau învoite între ele. În același timp Franța atrase Porții bágarea de sémă asupra primejdiei cerințelor rusesci, cari nu ținteaú la alt-ceva de cit cum să deschidă Rusiei drumul spre Constantinople. În adevér, ce însemna independența și integritatea principatelor române *sub protecțiunea Rusiei*, de cât dreptul esclusiv al acesteî puterî, de a dispune de ele după plac, de a le governa în vederea intereselor ei proprii, și de a-și pregáti calea, ca la tir pul priincios să le încorporeze? Acésta a și fost întrebuintarea, ce puternica nóstră vecină a făcut de protectoratul sêu în țerile române cînd l'a dobêndit, și decă

lucrul nu l'a dus pênë la capët, este c'a oprit-o Statele cele mari ale Europei apusene.

Atunci cind aceste State n'aü avut interes să se împotrivescã, Rusia a isbutit pe deplin tot prin aceluși *recunoscere de independență și de integritate teritorială*, făcute și jurate solemnel prin tractate. Exemplul cel mai invederat este cu sörta Tătarilor din Crimea, Bugiãc și Kuban, tributarii Porții. Rusia, făcându-se de la sine apărătoarea acestora, cere și dobîndesce prin tractatul de la Kuciuk-Kainardgi (1774) ca „töte popóarele tătãresci să fie recunoscute fără excepție de către amëndouë imperiile (Rusia și Tuncia) *cu națiunî libere* și pe deplin independente de ori-ce putere streinã, guvernate de propriul lor suverian din rasa lui Chingis-Khan, ales și înãlțat pe tron de töte popóarele tartare, fără ca Rusia sêu Pörta Otomanã să se amestece, sub ori-ce pretext ar fi, la alegerea dîsului Chan sêu in afacerile lor domestice, politice, civile și interioare“. O datã independența Tătarilor recunoscutã, partidul ruso-fil din Crimea începe să lucreze, bagã certuî între diferiții pretendenți la tron, și aduce cu atita înțelepciune lucrul, cum ne spune Văcărescu pe la finele secolului trecut, „cã hanul tătãresc prostindu-se de hãnie, aü închinat Crimul și tötä stãpînirea la împãrãtia Rusiei cu zapis și cu tractat, și el s'a tras in țãrile rosesci oãnduindu-i împãrãtesa Ecaterina loc de a șe-dea și făcându-i lëfã pe an cite 120.000 de ruble.“ Écã cum recunoscerea de independență a Tătarilor, cerutã și dobënditã de Rusia la 1774, se preface in *incorporațiune* a Crimeii prin tractatul din 1783, confirmat și prin cel de la Iași din 1792. O asemenea sörta aștepta și pe principatele romãne, unde, din nenorocire tot-d'a-una s'a aflat ómeni cari să jertfescã patimilor lor interesele cele mai scumpe ale patriei, și cu voiã veghiatã sêu cu bunã credință să slujescã drept unelte poftelor de cucerire ale vecinilor puternici. Acesta a fost adevãratul scop al Rusiei, cerënd in douë rënduî (1772) independența principatelor romãne, pênë ce in fine, vëdënd cã nu o póte cãpëta, ea s'a mulțumit numai cu *protectoratul*, care avé s'o aducã la același rezultat, decã nu venea rësboiul Crimeii, urmat de tractatul din Paris (1856), cind Europa, ne mai putënd să asiste la curiosul spectacol a doui miei dați in paza lupului lacom, a trebuit pe lup să 'l stãvilëscã.

Cu venirea la tronul Rusiei a ambițiosei Ecaterina II,

agitațiunile începură iarăși în principate. Această împărătesă, înainte de a începe războiul cu Turcii, voia să 'și formeze aci o partidă, care s'o ajute în planurile sêle. În scopul acesta ea trimise mai mulți ofițeri ruși, spioni și agenți de propagandă, cu bani și proclamațiuni. Unul din ei fu prins în Moldova și spîndurat din ordinul Sultanului, un altul fu arestat la Iași, găindu-se asupra-i scrisori de ale boerilor ruși către boerii moldoveni, prin care aceștia erau îndemnați să 'și părăsescă patria și să se ducă a locui în Rusia. Cu asemeni amăgeli peste 12.000 de Români fugise din principate și se aședase peste Nistru în provincia rusească înființată de curênd sub numele de *Serbia-Nouă*. Un al treilea spion, maiorul *Karazin*, primi sarcina de a pregăti spiritele în Țera-Românescă. Ca simplu trecător el mergea la mănăstirea de Argeș, unde făcându-se că s'a bolnăvit, rămase acolo cită-va vreme; după ce se împrietenii cu egumenul mănăstirei, *Damaschin* archimandritul, descoperii acestuia în taină cu jurământ, cum că Rusia va să deschidă războiul cu Turcii, și că el a venit înalins să se ajungă cu câți-va din boerii mai de căpetenie. Archimandritul îl trimise la banul Pîrvu Cantacuzin, cu care spionul se înțelese pentru strîngere de volintiri și de zaherele, și după ce-l lăsă niște manifesturi tipărite ca să le împartă în țera și peste Dunăre, plecă înapoi în Rusia. După cite-va luni el se întorse înderăt îmbrăcat călugăresce sub numele de *popa Nazarie*, aducând banului Pîrvu scrisore de la împărătesa și portretul ei, iar archimandriților *Damaschin* și *Sofronie Vierșenu*, cite o cruce de aur. Prin mijloce de acestea și prin bani mulți răsipiți în dreapta și în stînga, Rusia isbutesce a 'și forma în Iași și București o partidă puțin numerosă, dăr destul de îndrăsnéți, pentru ca atunci cînd oștile rusești vor intra în principate, ea să lucreze în numele națiunei întregi, rupând legăturile cu Pôrta și ingenuchind patria noastră sub jugul moscovit.

1769 8. Războiul ruso-turc izbucni la începutul anului 1769. Generalul rus *Galitzin*, după ce luă cetatea Hotinul, trimise un corp de 10.000 soldați ca să ocupe Moldova și să gonescă trupele turcesci de acolo, cea-ce se făcu fără nici-o greutate. Rușii intrară triumfători în Botoșani și Iași. Aci mitropolitul Iacob, cu crucea și evangelia în mână, puse

pe toți boerii și poporul să jure credință și supunere împărătesei Ecaterina și urmașilor ei. Generalul *Elmpt* administră Moldova ca pe o provincie rusescă; garnizone ruse fură aședate prin orașe și pe la granițe; Galații fu luat după o luptă crâncenă, în care Const. Mavrocordat fu rănit și făcut prizonier. El muri la Iași de rana ce primise (Decembrie 1769). După copriinderea Moldovei urmă 1769 îndată, și cu aceeași înlesnire, copriinderea Țării-Românesci, unde Grigore Ghica vrea să se țină cu mina de amândouă funiile și să slujescă la două stăpîni de o dată. Pe Turci el îi însciința de mișcările și numărul oștilor rusești, iar pe generalii ruși, despre planurile Porții, rugându-i să vină mai iute la Bucuresci. Acesta se și întâmplă în Noembrie 1769, cînd domnul se prefăcu că fuge înaintea a câtor-va sute de volintiri români și se lăsă a fi luat prizonier și dus la Petersburg, ca să primescă acolo prețul trădării sële: o tabachere cu diamante, și mai târziu (1774) domnia Moldovei. 1774 În locul lui, rămase Pirvu Cantacuzin a îngriji de trebuințele armiei rusești.

În noaptea de 17 Noembrie (1769), vre-o 700 volintiri români și arnăuți sub comanda unui Ilie Lăpușnénu, ce-î 1769 dîcea și Moldovénu, și a Archimandritului Damaschin, loviră pe neașteptate Bucurescii; „ei lua e, ne spune un martur ocular, două tîmbiți românesci de la Ispravnicul Focșanilor și două tobe; în loc de stéguri legase în niște prăjini vr'o patru cincî mese séu cearceafuri, și așa noaptea pe la međul-noptii, aș năpădit în Bucuresci, unde pentru semn aș aprins o colibă. Acest semn vędându-l Pirvu Cantacuzin, a alegat într'ajutorul lor cu 200 de Arnăuți, și poruncind aș început a trage clopotele la tóte bisericile. Volintirii aș strigat: *stupai, stupai* (adică înainte). Norodul Bucurescilor s'aș rēdicat mic cu mare, pēnē și femeile cu prăjini și cu cărămiđi, strigānd: *Muscalii, Muscalii aș venit*, și năpădind asupra Turcilor, cari era ca la 5000, dēr rēsipiți pe la c: nace dupe obiceiul lor, dormind fără grija,

se pomenesec din somn într'acéstă strigare, seú să-i dicem într'un gróznic urlet de clopote, de sloboziri de pistóle, de strigarea norodului: *Muscalii!* și de *stupai!* Atát s'aú speriat Turcii, în cit care încotro a apucat a fugi, care pe jos, care călare fără șea și fără frtú, care îmbrăcat, care despuiat. Numai veri-o 300 ce erau lângă a lor căpetenie, s'aú împotrivit cu arme înaintea porții domnesci, dér despre diuă vedënd că din tóte ferestrele caselor celor de la uliță, se slobod puscí, pistóle și asvirlituri de petre într'ensi, s'aú speriat și aú fugit mergind la Gíurgiu. Se spune că Archimandritul însuși, cu medalia împèrătesei la gât, cu pistólele la brtú și cu sabia în mână, comanda măcelul Turcilor. Grigore Vodă Ghica a fugit de la curte și s'a ascuns la hanul lui Șerban-Vodă într'o prăvălie lipscănescă; iar volintiriil călcând casele domnesci, n'aú găsit nici pe el, nici d'ale lui mai nimic; iar pe ómenii lui i-aú desbrăcat lăsându-i numai în cămేశi. Grigore Vodă de unde era ascuns, a chemat la sine pe frate-seú Dumitrache Ghica și pe Mihaiú Cantacozino; întrebându-i de sfatul ce póte să facă, i-a dis Mihaiú: „ai voiă ce vei vrea; de vei vrea să mergi la Turci, eú te voiú duce pêně ce te voiú scóte din volentiri; de vei vrea la Ruși, te voiú duce la frate-meú Pirvu, și el cu cinste și ciți ómeni dintr'ai seí vei vrea, te va trimite la Feldmareșalul Graf Romanțov.“ I-a răspuns că se teme a merge la Turci, că póte il va omori; la Ruși a merge de față, iar se teme să nu 'l afle Turcii, ci s'a rugat să se facă fratele lui Mihaiú cum că 'l a găsit, și prinđéndu-l, l a trimis. Pirvu i-a împlinit tótă voiă, căci il porni la Iași împreună cu familia în două care mocănesci, „amestecându-l în calabalicuri“. În chipul acesta mesteșugit Ghica amăgi pe Turci, făcându-i să cređă că este victima credinței sele către Pórtă, pe cind densusl fusese un trădător alei; căci cu slujitorimea și cu cei 5000 Turci el ar fi putut ușor ocroti Bucurescii împotriva a cător-va sute de volintiri, „niște găinari cu arme chilóme, lănci, ciumege și cu cite o pușcă ruginită seú fără de oțele“. Ba încă Pórtă, în amăgela ei, mijlocea mereú la Petersburg să tracteze cu omenie pe domnescul prisionier, pe Ghica, pe cind acesta era ținut ca óspe la curtea împèrătésă și era încărcat de favoruri.

9. Pórtă auđind de cele întimplate, și vedënd că Români s'aú aruncat în brațele Rușilor, hotări să stingă de pe fața pământului tot ce este picior de

creștin în Moldova și Țera-Romanescă. Trei armate numeroase primiră ordin să trecă Dunărea, să gonască pe Ruși, să măcelărească populațiunea: bărbați, femei, copii, fără deosebire, și să nu cruțe de cât pe aceia cari se vor face mahometani. Primejdia era la culme: boerii cei mari și cea mai multă parte din locuitori se ascuseră prin munți, seú fugiră în Transilvania. Singur Pirvu rămăsese în Bucuresci cu vre-o ciți-va credincioși ai săi, cu 1000 de Casaci aduși de majorul Carazin și cu vre-o 5000 de volintiri și Arnăuți reu înarmați. 16.000 Turci înaintând spre capitală, înconjurară pe Carazin în mănăstirea *Comana*; Pirvu veni ca să 'l scape, dér fu coprins nóptea de Turci într'o padure și omorit cu toți ómenii săi (1770). Din 1770
 norocire tot în acea di sosise la Bucuresci un general rus, *Zametin*. Turcii părăsiră *Comana* și se retraseră la Giurgiu. de unde se gátéu, cu puteri îndecite, să vină din nou asupra Capitalei. Dér și de astă dată Bucurescii scăpă, pentru că generalul *Stoffeln*, lăsând asediul Brăilei (14 Ianuarie 1770), alergă la Giurgiu și bātu cumplit pe Turci, apoi învingător intră în Bucuresci în ziua de $\frac{11}{22}$ Februarie 1770, în strigătele de bucurie ale locuitorilor, cari începuse să se adune pe la casele lor. Mitropolitul Grigorie, arhieriei și boerii depuseră înaintea generalului rus însemniile domnesci, jurând credință și supunere către împărătesa tutor Rusielor. Cele-alte orașe, tîrgurile și satele jurară de asemenea. Numai Oltenia, afară de Slatina, rămase cu banul ei Manolache Ruset, credinciosă Porții. O deputațiune alésă, în frunte cu Mitropolitul, plecă la Petersburg împreună cu deputațiunea din Moldova, ca să reînóiască actul de supunere și să închine amëndoué țerile la piciórele Ecaterinei. Acésta făgădui, că va păstra și apăra drepturile Ro-

mânilor, cit timp și dênșii, prin jertfă, zel și credință vor dovedi că merită un asemenea sprijin
1770 (Aprilie 1770).

1718 Ast-fel aceleși împrejurări nenorocite, cari la 1718 făcuse pe boeri să inchine țera monarhiei Austriace, îi silea acum să se arunce cu mai mare nesocotință în brațele Rusiei. Fugind de barbarismul turcesc, ei nu vedeu cum cad sub absolutismul rusesc, care nu voesce să țină sémă, că la Dunărea de jos este un popor de viță latină, iar nu slavonă, că dorințele acestui popor nu sunt de a schimba un jug pentru altul, ci de a i se da miđlócele ca să se pótă desvolta de sine pe calea politică și națională. Boerii, uitând că au o patrie de apărat, ceréu cu stăruință ca țera să devină o eparhie a împărăției rusesci, în cap cu un general rus, cu legi și orindueli rusesci. Clerul român de asemenea, în loc de a se mindri cu biserica națională, cu mult mai vechiă și mai strălucită de cit cea rusescă, o inchina acesteia; în scurt, o rusofilie nemăsurată făcuse pe toți să credă, că numai în gitlegiul de fer al Nordului vița românească mai póte sù vieze.

1770 10. Campania anului 1770 începu cu deșertarea Țării-Românesci de Ruși și ocuparea ei treptată de către Turci, cari puseră domn pre Manole, banul Craiovei. Acesta intrând în Bucuresci găsi orașul mai de tot fără ómeni; boerii și o parté din popór plecase după oștirea rusescă, alții se ascunsese în munți. Manole Vodă nu stete pe tron de cit patru luni, fiind-că generalul *Rumänzoff*, după ce înfrinse pe Turci în mai multe lupte (lângă Larga, un afluent al Prutului, 18 Iulie 1770 și la Cahul, 1 August) și luă Ismailul, Kilia-Nouă, Bender, Akkerman și Brăila, trimise oști cari bătură pe Turci la Colintina (lângă Bucuresci), îi goniră din Oltenia și luară Giurgiul, singura cetate de pe malul stîng al Dunărei ce rămăsese încă sub stăpînirea turcescă. La Iași, Bucuresci și Craiova se instituiră cite un divan pus la ordinele lui Rumänzoff, care

guvernă principatele pînă la încheierea păcii de 1774 la *Cuciuk-Kainardgi* (1774), cînd se numiră iarăși domni de către Pörtă.

D) Răsboiul ruso-ture de la 1787—1792 și cel din 1806—1812

11. Sub Alexandru-Vodă Ypsilante (1774 - 1782) ^{1774—1782} țera putu puțin să răsufle de multele răutăți ce suferisă; ea căpătă întocmiri bune și folositoare: scoli, spitale și case pentru săraci, tribunale și un codice de legi. Din nefericire răsboiul izbucni din nou între Ruși și Turci (a. 1787) din cauza amestecului Rusiei în afacerile din lăuntru ale principatelor române. Austria, fiind legată prin tractat de alianță cu Rusia, trebui să ia parte la răsboiul ¹⁷⁸⁷. Nicolae vodă Mavrogheni, (1786—1789), cu ôste ¹⁷⁸⁶⁻⁸⁹ din țeră ca la 10,000 și cu ajutorul oștilor turcesci, putu să apere cât-va timp trecătorile despre Banat și Transilvania și să respingă de mai multe ori trupele austriace. Inșă un corp mai mare de Austriaci, comandat de Prințul Coburg, intră prin nordul Moldovei, bătut pe Turci și ocupă Iași (1788); ¹⁷⁸⁸ alte două victorii câștigate de armatele austro-ruse (la *Focșani* și *Mărtinești* pe Rimnic, 1789) fac pe ¹⁷⁸⁹ Ruși stăpâni asupra Moldovei și pe Austriaci, asupra Țerii-Românesci. Prințul Coburg intră triumfător în Bucuresci; Mavrogheni fuge peste Dunăre, de unde se 'ntorce cu puteri turcesci, dér la *Calafat* el este cumplit bătut (1790), și câte-va ¹⁷⁹⁰ săptămâni în urmă i se taie capul din ordinul Mareluî Vizir, care nu putea suferi, ca un ghiaur să serve cu statornicie cauza Turciei și pe Sultan.

Intre acestea Iosif, împératul Austriei, móre (1790), iar fratele și succesorul său Leopold II, de témă pentru alte incurcături mai mari din Apus, se grăbesce a încheia cu Turcii *pacea de la*

- 1791 *Șiștov* (4 Aug. 1791), cu condițiune, ca toate lucrurile să rămână ast-fel cum au fost înainte de război. Rusia urmă războiul mai departe cu izbîndi strălucite, pînă ce consimți și dînsa, în urma stăruințelor Prusiei, Angliei și Holandei, să
- 1792 încheie *pacea de la Iași* ^{29 dec. 1791} _{9 Ian. 1792}; prin această pace ea dobîndi Oczakovul și țera dintre Bug și Dnistru. *Riul Dnistru deveni acum marginea între Rusia și imperiul otoman.*

12. Rusia căuta într'una să ațîțe turburări în imperiul turcesc, pentru ca slăbindu-l mereu, mai ușor să-l dobore. Ea ridică pe Muntenegreni și pe Sîrbi, ajutându-i prin mijlocirea lui Ypsilante cu bani, bucate și munițiuni de război. Pe de altă parte Napoleon I, împăratul Franciei, avînd să începă războiul cu Prusia, voia să incurce pe Ruși într'un nou război cu Turcii; de aceea el stăruia la Pórtă, ca atât Ypsilante, cât și Moruzi, domnul Moldovei, să fie scoși din scaun. Sultantul nepricepînd gîndul Francesului, îi îndeplini

1806 voia (30 Aug. 1806). Atîta însă aștepta și Rusia, pentru ca să găsească pricină de cértă, și fără nici o declarațiune de războiul intră și ocupă amîndouă principatele. Războiul ruso-turc se trăgăna

1806—
1812
1809 6 ani (1806—1812), purtându-se la început slab din amîndouă părțile. Pînă în a. 1809 Rușii nu putuse lua din mîna Turcilor nici unul din orașele asediate: Giurgiu, Brăila și Silistra, ba fusese chiar respinși cu pierderi dinaintea Silistrei. Numai după ce Rusia se asigură prin pacea de la Viena de prieteșugul Austriei, putu dispune de trupe mai numeroase, contra Turcilor, și câștigă prin generali săi Kamenski și Kutusoff, mai multe victorii peste Dunăre. Rușii credéu că cel puțin de astă-dată principatele române nu au să le scape din mîini, și că Dunărea are să devină hotarul

despărțitor între dênșii și Turci. Napoleon I chiar declarase Porții (în 1810) că el consimte la a-¹⁸¹⁰césta; și de sigur că și Pórta ar fi fost silită să primescă pacea cu asemenea condițiune; din fericire însă pentru Români, izbucni războiul între Francesi și Ruși (1812). Napoleon intrând în Rusia cu 500,000 soldați, Impăratul Alexandru I trebui să retragă oștile din principate și să încheie pace, mulțămindu-se numai cu *Basarabia*.

Ast-fel prin *tractatul de pace de la București* (28 Maiu 1812), Rusia luă în stăpînire jumătate ¹⁸¹²Moldova, cu cetățile ei cele mai tari: Hotin, Bender, Cetatea Albă, Kilia și Ismail. Prin această ea căpăta un loc însemnat la Dunărea-de-jos, și mergea drept la ținta ce'și alesese: *domnia în Orient și mai ales în Balcani*.

E) Cei din urmă domni Fanarioți

(1812—1821)

13. O dată cu retragerea oștilor rusesci din țără, Pórta orindui domn pe termen de 7 ani pe dragomanul *Ion Caragea* (1812—1818). Ca toți predecesorii săi, și acesta hrăpi și jefui țera în felurimi de chipuri: vîndu funcțiile statului la mezat; făcu peste 4000 de boeri noi pe bani, și urcă birurile în așa chip, că din 12 lei pe an, cât se plătea mai 'nainte, bietul țeran trebuia să dea acum de 15 ori mai mult, adică 180 lei. Numai ast-fel Caragea strinse în timp de 6 ani o avere de 93 milioane lei. El publică în limba grecăscă o legiuire, ce pórta numele său (*Condica lui Caragea*), și când simți că Pórta voiesce să'l mazilăscă, fugi în Austria cu tóte comorile sale, lasând țera la voia întemplării (1818).

În locul lui Pórta trimise pe *Alexandru Suțul* (în a treia domnie, 1818—1821); el urmă acelaș ^{1818—1821}

fel de jafuri, stringând în 2 ani peste 15 milioane lei; ba voi chiar să hrăpescă și moșia orașului Tirgoviște, zicând că e domnescă, ca s'o dea ficei sale zestre. Orășenii în număr de 400, bărbați cu femei, veniră cu rogojină aprinse în cap la Bucuresci să se plângă lui Vodă. Acesta îi inblânzi cu făgădueli, dăr în acelaș timp trimise ómenii sêi ca sê impietrescă moșia. Tirgoviștenii, vedându-se înșelați, trag clopotele ziua și nóptea și blestemă cu foc și pară în biserici pe Vodă, până când, întemplându-se ca Șuțu să cadă bolnav, muri grabnic,

1821

(19 Ian. 1821), ca isbit de urgia dumnezeiască.

Cu Șuțu se încheiă domnia cea streină a Fanariotoilor, care ținuse mai bine de 100 de ani (1716—1821), pentru că, a doua zi chiar după mórtea lui, izbucni mișcarea națională a lui Tudor Vladimirescu.

1716—
1821

F) Mișcarea națională a lui Tudor Vladimirescu (1821)

14. Tudor Vladimirescu s'a născut pe la a. 1770 în satul Vladimir [jud. Gorj].

1770

El dede semne încă din tinerețe de un bărbat curajos, cu iubire pentru țără și cu vrednicie în trebile ostășesci. El aduna de mai mulți ani arme de tot felul în casa sa de la Cerneți, și aștepta numai timpul priincios, ca să dea semnalul revoltei. Acest moment sosise, o dată cu mórtea lui Alecu vodă Șuțul Tudor, care se afla atunci în Bucuresci, plecâ indată peste Olt, unde scóse afară o proclamațiune, chemând pre toți să vină cu arme, cu furci de fer și cu lănci, decât n'au arme, ca să scape țera de *balaurii*, adică de căpeteniile bisericesti și politicești de péné atunci, și să alégă alte căpetenii mai bune.

Mai întâi răscóla se respândi în Gorj și în Me-

hedinți, apoi în toate județele de peste Olt, mai la urmă în totă țera. Cetele arnăuțești, trimise de divan în contra lui, se unesc cu dânsul, așa că în timp numai de o lună Tudor se găsea în capul unei armate de 16,000 ómeni. Cu această putere *domnul Tudor*, căci ast-fel îl numia acum poporul, veni la București (16 martie) și trase d'a dreptul la mănăstirea Cotroceni. Mitropolitul și boierii grăbiră să i se incline; iar el, sub numele de *Comandir general al Adunării norodului* guvernă țera ca un domn stăpânitor în timp de două luni.

15. Intre acestea prințul Alexandru Ypsilante, fiul fostului domn Constandin, eșise din Rusia în pământul Moldovei și făcea oști, cu gând ca să bată pe Turci și sa mântuască némul grecesc de robie. Cetele sale, compuse din tot felul de ómeni fără căpătâiú: Greci, Bulgari, Sërbi, Arnăuți, se revêrsara în amândoué principatele după jafuri și ucideri, fără ca cine-va să le stea în potrivă. Ypsilante cu vre-o 3,000 de adunături veni la *Colintina* în marginea Bucureștilor și voi a trage pe Tudor în partea sa. Românul îl întrebă scurt, căci vorba îi era puțină: „Óste regulată de Ruși sosese?“ și când Grecul îi spuse: „de o cam dată nu“, el îi di se cu desnădejduire: „Te-ai prăpadit și Măria Ta, și ne-ai băgat și țera în foc. Românii nu s'aú sculat asupra împérației turcesci, ci asupra domniei grecesci. Unde s'a mai pomenit, ca cărbunarul să se unescă cu nălbitorul, séu lupul cu óia?“ Atunci Ypsilante, fiind că simțise că Turcii aú să între în țera, plecă la Têrgoviște, unde începu să poruncescă ca un domn al țerii, orânduind ispravnicii prin județele despre munte și aruncând peste bieții țerani tot felul de dăjdi. Tudor, cum înțelese despre acesta, îi trimise o scrisóre cu urmátórea cuçrindere: „*Măria Ta, ai dat sciri*

prin manifesturi, că te chîamă patria și cum că trecătorea îți iaste la Elada ca să o izbăvesci de sub jugul Otomanicesc. Apoi acumă, cum te-ai înscădunat în Têrgoviște, și cu ce cuvânt te amesteci în stăpînirea țerii, și scoți biruri preste biruri asupra lăcuiitorilor, și le iai vitele și bucatele?

16. Ypsilante încă de mai nainte pusese în gând perđarea lui Tudor, bănuindu'l că este înțeles cu Turcii. Când aceștia se apropiară de Bucuresci, Tudor cu Oltenii lui se trase la Golești, (apropo de Pitești), așteptând ce vor face Turcii. Ypsilante îndatoră pe *Bimlașa Sava*, ca să răznescă pe Tudor de ómenii lui, să'l prinđă și să'l aducă la densus. Sava plecă cu 300 arnăuți, și când s'au apropiat de Argeș, au lăsat pre cei mai mulți în pădure, „iar el cu puțintei au mers la Tudor, și făcendu-se că au venit să se împreune amëndouî, și să se apere de Turci, 'l-au amăgit de l'au scos afară din tabăra lui, ca să privescă starea locului, și să găsescă metereze (întărituri) de gătirea răsboiului. Și așa cu amăgire l'au apropiat de ómenii sêi, și aceia năvălind au pus mâinele pre Tudor și l'au adus la Ypsilante. Acesta dupe ce l'au judecat destul au poruncit de l'au purtat călare legat prin ulițele Têrgoviștii, cu strigare de pristav așa: „*Acesta este domnișorul Tudor!*“ Apoi 'l puseră la închisóre în Mitropolie, și după duoé zile, scoțendu'l afară din Têrgoviște în timpul nopții, 'l tăiară bucăți cu iataganele (26 spre 27 Maiu 1821). și l asvârliră pe gârlă sau într'o fântână.

1821

Pandurii, parte se imprăștiară pe la casele lor, parte neștiind nimic de sórta căpitanului lor, se uniră cu eteriștii, și la *Câmpii Drăgășenilor* luptară românesce sub comanda lui *Oarca* contra Turcilor, până ce sfârșiră praful și glónțele. Armata lui Ypsilante fu pusă pe gónă și măcelărită. Yp-

silante scăpă cu fuga în Transilvania și 'și sfirși viața în închisóre, Bimbașa Sava peri tăiat de Turci în Bucuresci.

Dar mórtea lui Tudor a fost semnalul de deșteptare al conștiinței naționale, care adormise în curs de un secol sub jugul streinilor din Fanar. Mórtea lui a fost dovada cea mai temeinică pentru Turci, că Româniî nu se unise cu Greciî lui Ypsilante asupra-le, și că din contra, suferințele îndurate atâta timp de la domniî fanarioți au silit pe locuitori să se ridice la glasul lui Vladimirescu. De aceea *Pórta înapoiă țérilor române domniile pământene, și nu mai trimise domni de la Constantino-pole, ca s'o jefuiască.*

Ast-fel, dupe un veac de suferințe și de ingenuchiare, Tudor fu ântéiul bărbat, care 'și puse încrederea în însăși națiune, și cu puterile ei proprii încercă ca s'o mântue de umilirea și ticăloșia în care căduse. Mișcarea națională din 1821 mai are încă o însemnătate: ea a arătat clasei stăpînitoare, că poporul român nu mai voesce a fi condus de biciu și despotism, și că în sînul lui résar la nevoie ómeni ca Tudor Vladimirescu, cari scriu cu sabia drepturile ómenirei călcate în picioare și sciú să móră voioși pentru ele!

II

Istoria Moldovei de la Aron Vodă până la Ion Sturdza

(1591—1822).

I. A r o n V o d ă

(1591—1595)

Moldova la suirea pe tron a lui Aron Vodă se găsea într'o stare tot așa de rea, ca și Téra Românescă la venirea lui Mihaiú Vitezul. Pórta, ne mai ținend sémă de vechile tractate încheiate cu Româniî, orânduia d'a dreptul domni de la Constantinopole.

Intre acestea Austria, având răsboiul cu Turcii, simțea trebuința de ajutorul Ardélului, Țării-Românesce și Moldovei. Papa Clemente trimise scrisori la câte și trei principii acestor țări, invitându-i să se unescă cu Creștinii împotriva Turcilor. Aron-Vodă, amănit de către Turci, căci nu putea să-i mai sature de bani, intră în alianță cu Mihaiul Vitezul și cu Sigismund Batori, priucipele Transilvaniei. Tractatul se incheia în Bucuresci la 5
 1594 noemvrie 1594, și în noaptea de 12 spre 13 noemv
 vre (aceiaș an) toți Turcii din Bucuresci și Iași sunt măcelariți. După aceia Aron, ajutat de trupe transilvane și muntene, curăță țera de Turci și de Tătari, arde și pustiesce cetățile turcesce de la Dunăre și Marea-Négră și coprinde totă Dobrogea (1595).
 1595 Dé: în mijlocul acelor isbândi, atit de folosióre causei creștine, el este prins fără de veste de trupele transilvane ale lui Sigismund Batori, și dus în lanțuri cu totă familia sa în Trausilvania, la castelul din Vinț (Alvinciú) pe Mureș (19 maiú 1595) Urzitorul acestei urite fapte era însuși hatmanul său Ștefan Részvan, de ném țigan, carele, pentru pofta de a domni, pirise pe stăpinul său la Sigismund, că ar cerca să facă pace cu Turcul. Aron
 1597 muri în închisóre, puțin după aceia (1597), iar tronul îl căpătă Ștefan Részvan.

2. Movilescii

(1595—1634)

Polonia nu puté să vedă cu ochi buni pe Mihaiu și pe Részvan, luptând vitejesce pentru independență; ea credea că acum e timpul priincios să prefacă țerile române în palatinate polone, și își găsise ca unelte pentru indeplinirea acestui plan doui *Movilesci*: pe Irimia și pe frate-séu Simion; unuia vrea să-i dea Moldova, iar celui-lalt Țera-

Românescă. De aceea, pe când Rézvan era dus cu oștile în ajutorul lui Mihaiú (espedițiunea lui Si-nan-rașa), Zamoisky intră fără de veste în Moldo-va și puse în scaun pe Irimia (august 1595). La 1595
 întórcere Részvan încercă cu armele să 'și recapete tronul; dar lângă Sucéva fu bătut de oștile polone, prins, slúțit la buze și la nas, și apoi tras în țépă.

În acest chip Moldova deveni mai mult o pro-
 vincie polona. Rémânea acum Țéra-Românescă. I-
 rimia, dușman de mórte al lui Mihaiú, îi jurase per-
 derea, ca să pótá pune în locu-í pe frate-séú Si-
 meon. Pentru acésta el se înțelége cu Andreiú Ba-
 tori, principele Transilvaniei, ca améndouí să lo-
 véscă pe Mihaiú fără de veste și să 'l dea viú în
 mânil Turcilor. Mihaiú prinde scrisorile lui Iri-
 mia, și ne mai simțindu-se sigur în Țéra-Munte-
 nescă, merge să 'și încerce norocul armelor în Tran-
 silvania; câștigă acésta țérá într'o singurá batálie,
 tot așa de ușor și Moldova, din care alungă pe Iri-
 mia. Acesta isbutesce cu banii ce-1 trimite Pórta
 și cu tot felul de intrigí să ridice de o datá pe Ar-
 deleni, pe Poloni și pe Turci asupra protivnicului
 séú. Mihaiú e infrint de Basta la *Mirislá i*, de Za-
 moisky la *Teléjer*; Simeon Movilá ia tronul Țérii-
 Românesčí, iar frate-séú Irimia, pe al Moldovei
 (1600). Simeon însă este în curénd gonit din scaun, 1600
 și tóte silințele lui Irimia, de a-í reda domnia, rămân
 fara nici un rezultat. Între acestea Irimia móre de
 apoplexie (aug. 1606), și se înmormintézá la m-rea 1606
 Sucevița (Bucovina). El lasă dupe sine pe dómna
 sa Elisaveta cu trei feciori nevirstnici și trei fete
 măritate dupe nobili polonesi, cari toți încurcară
 fórte trebile Moldovei.

Dupe mórtea lui Irimia și domnia de câte-va luni a fra-
 telui séú, Simeon, care peri otrávit (1607), se iscară certuri
 mari pentru tron; o partidă voia pe *Miháilăș*, fiul lui Si-

meon; alta, pe *Constantin*, fiul lui Irimia. Constantin, cu ajutorul Polonilor aduși de cumnații săi, bate pe Mihăilaș, și ocupă scaunul; dar după câțiva ani este și el învins de *Ștefan Tomșa* și înecat în Nistru. Asupra lui Tomșa, care măcelărea boerii ca pe berbecii cei grași, se ridică cu oști polone Elisaveta, veduva lui Irimia, împreună cu fiul său *Alexandru*, și-l alungă din țară. Poarta numesce domn pe *Radu Mihnea*, care vine cu Schindir pașa, prinde pe Alexandru, pe fratele acestuia Bogdan și pe muma lor și îi expediază la Constantinopole, unde, ca să scape cu viață, fură siliți să se turcescă.

La această ocară și stingere ajunse casa lui Irimia Vodă pentru prieteșugul și încuscrirea ei cu Polonii, ca și pentru pofta de domnie nesăturată. Moldova, din cauza atâtor lupte sângeroase rămăsese aproape pustie; orașe, târguri și sate erau prefăcute în cenușe, locuitorii umpleau munții și pădurile; domnii urcău și scoborau treptele tronului cu așa repeziciune, în cât numai în curs de 15 ani (1619—1634) fuiă deșce înouituri de domnie, care de care mai rele și mai lacome. Cea din urmă fu a lui Moise Movilă, dupe care veni la tron Vasile Lupu; sub acesta țera începu să se așeze și să mai scape de greutăți.

3. Vasile Lupu

(1634—1653).

Vasile Vodă, îndată ce se urcă pe tron, se puse să îndrepteze țera, ertă birurile pe timp de 3 ani, opri pe Turci de a mai face strânsore și silă ómenilor pentru datorii, stârpi cetele de tâlhari, cari predaș și jefuiaș la drumuri; în scurt asigură liniștea și traiul locuitorilor, în cât numai în câțiva ani țera se umplu de ómeni și de bani.

Vasile Vodă, în lunga sa domnie de 19 ani, făcu multe așeșeminte folositoare: đidi în orașul Iașilor frumoșa mănăstire *Treș-Ierarchi*, în care așeșă o școlă publică romănescă pentru viitorii preoți, un gimnasiu pentru învățatură mai inalte, predate în limbile slavonă, grecă și latină, o tipografie și o bibliothecă. El introduse limba română în serviciul

bisericesc, ca și în scolile de prin mănăstiri, episcopii și biserici, unde până aci se întrebuințase mai mult limba slavonă. Tot acum începu să se traducă și să se tipărească cărți românești prin îngrijirea Mitropolitului Varlaam. Vasile Lupu puse încă sa se culégă și să se dea sub tipar *legile* sau *pravilele împărătești*, care erau o adunare de legi scrise și de obiceiuri ale pământului. El ajută bisericile și m-rile din țară și străinătate, plătind în mai multe rânduri datoriile Patriarhilor din Constantinopole și Ierusalem. În fine el infrumuseță Iași cu curți domnesci, cu grădini și băi, cu m-rea Golia, făcând și alte îmbunătățiri în țară.

Luî Lupu plăcându-i amestecăturile, el n'a avut prieteșug statornic cu nici-unul din vecini, și mai ales a prigonit de mörte în totă viața lui pe Mateiș-Vodă Basarab. Luptele cu acesta erau de două feluri: pe câmp deschis cu armele, și în ascuns cu pungile. Cele d'ânteu, vedurăm (pag. 168 — 180) că s'a sfărșit tot-d'a-una în paguba lui Lupu, și din cauza lor în cele din urmă el a pierdut și tronul, luându-i-se de logofétul său Gheorghiuș Stefan (1653). Lupta cu pungile s'arăcea pe Români și înbogătea toate pașalele și vizirii și pe toți Grecii din Fanar, cărora le așternea ast-fel drumul la scaunele țerilor române.

Lupu muri la Constantinopole (a. 1661 Martie) și se înmormântă în Iași la m-rea Trei-Ierarchi.

Moldova de la a doua jumătate a secolului al XVII purcede grabnic din scădere în scădere. În curs numai de 32 ani (1653—1685) se întemplantă 12 înouiri de domnie, costând pe țară fie-care înouitură câte 2—300.000 lei plătiți la Pörtă, deosebit de haraciș și de cele-alte sarcini. Ungurii, Polonii, Cazacii, Turcii și Tătarii cutreierară țera în mai multe rânduri, ardând, robind și pustiind; ciurma și fómetea își dederă mâna cu nenorocirile omenești, așa în cât pe la finele secolului, două treimi din populațiune pe-

rise, fiind risipită prin țările vecine, sau fiind secerată de morțe Domnii, cari umplu acest răstimp de 32 ani, sunt mai toți nedestoinici de a apăra țera, ei îi măresc nenorocirile, cari le a luc și lor cădere.

4. Constandin și Dimitrie Vodă Cantemyr

(1685—1693; 1710—1711)

¹⁶¹²⁻⁹³ 1. Constandin Cantemyr (născut 1612, mort 1693), fiul lui Teodor Cantemyr din ținutul Fălciului, încă péné a nu se face domn, era cunoscut de om vitez și cu sfat bun, blând la fire și iubitor de dreptate. Ca domn (1655—1693) el s'a aréat înțelept, nelacom la avere și priceput în trebile stăpînirii. El își puse toate silințele ca să așede țera, s'o ușureze de greutate, s'o apere de robie și de prédă și s'o scape de tilhari, cari se înmulțise foarte; avu mai multe lupte cu Polonia, între cari cea mai însemnată a fost cea de la Boian pe Prut; el a îmbunătățit și sórta preoților de mir, micșorându-le dările și scutindu-i de dijme.

El muri în virstă de 79 ani (a. 1693), după o domnie de 8 ani fără 3 luni, și se 'nmormintă în biserica domnescă Sf. Nicolae diu Iași.

¹⁷¹⁰ 2. Dimitrie Cantemyr, fiul mai mic al lui Constandin Vodă, sosind la scaun în Iași (1710), se apucă mai întâi de întocmit țera; scađu birurile cu mai mult de jumătate, și fără sa mai ia sfatul cui-va, se hotări să rupă cu Turcii ori-ce legături de supunere și să inchine Rușilor Moldova. În scopul acesta el incheiă cu Petru cel mare un tractat secret (13 Aprilie 1711).

¹⁷¹¹ Intre acestea Petru cel Mare declară răsboiú Turciei, pentru că Sultanul arestase solul rusesc la Pórtă, iar ordele tătăresci pustiise Rusia péné la Kiev. Petru înainte cu o oștire puțin numerósă până la Prut, trecu acest riú și veni la Iași, ca să

primescă în persoană jurământul de credință al domnului Moldovei și al boerilor; el trimise pe un general rus cu Toma Cantacuzen și cu 12.000, flórea călărimeii rusesci, ca să coprinđă Brăila. Ast-fel își risipea timpul și oștile, pe când Turcii, în număr de peste 200,000 ómeni, afară de Tătărime, și 350 tunuri, trecuse deja Dunărea pe la Isakcea și înainta în Moldova.

La satul *Stănilescii*, din jos de Huși, armia rusescă și cu ea moldovenă, peste tot 50,000 oșteni, avură să țină pept cu o armată de cincii ori mai mare. În întâia și Moldovenii începură focul, și grație voiniciei lor și artileriei rusesci, Turcii fură bătúți; peste 7,000 de cadavre Turcesci acoperéu cimpul de luptă (11 iulie 1711). Dér această victorie prețuia cit o învingere, căci armata ruso-românescă, lihnită de fóme și obosită de trudă, se găsea înconjurată de tóte părțile de un vrășmaș, ale căruia puteri crescéu mereú și nu ducea lipsă de nimic. De aceea, a doua-și de bătălie, desnădejdea coprinse întreaga tabară rusescă, și mai cu semnă pe Petru, care se socotea căđut în robie. Numai soția lui nu-și perdu cumpétul; Ecaterina hotări pe împérat să céră pace. Acestă pace, prin care Rusia perdu multe teritorii căștigate, precum și dreptal de a avea solii la Constantinopol, fu cumpérată cu o sumă însemnată de bani, giuvaieruri și blánuri scumpe. Pacea se semnă la Prut în 13 Iulie 1711.

1711

Dimitrie Vodă, pe care Vizirul îl cerea de la Petru, să-il dea în mână, fu ținut ascuns în trăsura împărătescă, pină ce trecu primejdia; el se duse apoi la Iași, și de aci cu tótă casa și cu vre-o 1000 credincioși ai săi, își părăsi patria și se retrase în Rusia. Moldova rémase jáfuită de Tătari și de Turci, dată de Poartă în mâna domnilor greci, numiți Fa-

narioți. „Acest bine aŭ agonisit țării Dumitrașcu Vodă cu socotéla lui cea grabnică“ în cursul unei domnii numai de o jumătate de an.

Dimitrie Cantemyr a fost un bărbat prea învățat: afară de limba turcescă, persană și arabă, el scia bine limbile vechi: elena, latina și slavona, limbile moderne: franceza, italiana, gréca și rusésca. Meritul său cel mare sunt lucrările sale științifice. El a scris multe și renumite cărți, mai ales asupra istoriei române și turce; el s'a bucurat de mari onoruri la Curtea lui Petru cel Mare, și a murit în anul 1723, înmormântându-se în biserica grecescă Nicolski din Moscova.

5. CĂȚI-VA DOMNII FANARIOȚI

(1711—1822)

După ce Dim. Cantemyr părăsi domnia și țera pentru a trece în Rusia, Pórta orîndui domn în locul său pre *Nicolae Mavrocordat* (1711—1716). Acest grec, care nici nu cunoscea limba țării, desființă armata națională, chemă Greci mulțime la sine și îngriji pentru răspândirea limbii și culturii grecesci în țeră. El așeșă în m-rea Sf. Sava din Iași o tipografie cu litere grecesci și slavonesci, și întocmi scoli fără plată, în care se învăța, pe lângă grecesce vechi și nouă, limba slavonă și ceva pe înțeles românesc. Pórta, mulțămîtă de purtarea sa, îl strémută, în chip de înaintare, la Bucuresci, în locul lui Ștefan Cantacuzin (1716), iar scaunul Moldovei îl dete lui *Mihaiu Racoviță* (pentru a treia óra, 1716—1727).

Racoviță, fiind păméntén, putu cu greutate să 'și păstreze domnia în curs de aprópe 11 ani. Pe timpul acela purtându-se răsboiú între Turci și Austriaci, Moldova suferi mult din cauza oștilor streine; se începu o fómete mare urmată de ciumă; domnul, cu sfatul Grecilor ce 'l înconjurau, scóse nenumérate dări pe popor. În fine el fu mazilit de Pórtă prin stáruințele Austriei și ale lui Mavrocordat. Nepotul acestuia, dragomanul *Gr. Ghica*, îi luă locul (1727).

Sub Grigore-Vodă Ghica (de 3 ori domn, de la 1727—48), sub vèrul său *Constantin Mavrocordat* (de 4 ori domn, de la 1733—1769), ca și sub cei 6 domni cari aŭ tot suit

și tot scorbit în restimpul acesta tronul Moldovei, Grecii ajung din ce în ce mai puternici, încapând în funcțiunile cele mai însemnate, chiar și la scaunul Mitropoliei. Fiind-că traiul în Moldova li se socotea vremelnic, ei desbrăcău țera fără cea mai mică muștrare de cuget, luând hrana din gura pământenilor; văcăriturile ajunsese cite două într'un an, hârțiile și sferturile nu mai aveau sémă; țera se pustia de locuitorii, cari fugéu prin țările apropiate. Constantin Mavrocordat încercă prin faimósa sa reformă (1748) să ușureze întru cit-va traiul țeranilor, desființând *rumânia* séu *vecinătatea*, fixând dăile de lucru pe moșii la 24 într'un an, instituind judecătóri-ispravnici prin județe și iertând mănăstirile și preoții de bir. Aceste măsuri cădură însă tot spre greul țeranilor, căci scutelile de bir și scutelnicii boerilor și m-rilor scădeau veniturile Statului, iar înmulțirea slujbelor urca cheltuelile cărmuitei, care cerea dări noue dela țeranii. Afară de acesta vrăjibile nesfirșite între *Mavrocordați*, *Ghiculesci*, *Racovițesci* și *Calimachi*, *Moruzi* și *Șuțu* pentru domnie, strămutările cele dese de la un tron la altul și renoirile firmanelor în fie-care an, ocașionau cheltuelii, cari tot din spinarea țerii trebuiau plătite. Mai veniră încă trei răsbóie ruso-turce (1736—1769—1806) al cărora teatru se făcu tot Moldova; aceste răsbóie, orî-cum se isprăviau, erau însoțite de nenorociri, ce lăsau urme neșterse în țera: fómetea, epizootii, ciuma și tifos; stricăciunile rășboiului pricinuiău împovărări noi pe capul principatelor, căci ele trebuiau nu numai în timpul rășboiului să porțe de grijă oștilor rusesci și oștilor turcesci, dér și după rășboi tot ele erau silite să drégă cetățile turcesci dărimate, să le indetuleze cu zaherele și cu tot materialul de construcțiuni și să umple din nou visteria cea golită a Porții. Luptând ast-fel cu nenorocirile, în timp de un secol, Moldova eși din ele sfișiată. Turcia îi cotropise cu încetul parte din teritoriū (numit raia) împrejurul cetăților *Akermanului* (Cetatea-Albă) *Benderului* și *Hotinului*; iar statele creștine, Austria și Rusia îi luară, una *Bucovina*, cea l-altă *Basarabia*, lăsând ast-fel patria lui Ștefan cel Mare mai mică de cât pe jumătate de ceea ce era, când Fanarioții își începură domnia.

6. Perderea Bucovinei. — Grigore Vodă Ghica

(1775—1777).

Tractatul dela *Kuciuc-Kainardgi* (1774) era o 1774

dovadă limpede despre slăbiciunea Porții și despre întinderea planurilor urmărite de Ruși în Orient. Independența Crimeii (prefăcută curând după aceea în provincie rusescă), cedarea fortărețelor dela Marea de Asov și dreptul de protectorat asupra țărilor române, erau câștiguri destul de însemnate pentru Ruși. Austria pusese și ea ochii, de mai mult timp, pe trei districte din Nord-estul Moldovei (districtele Cerrăuților, Sucevei și Câmpulungului), pe așa numita *Bucovina*. Acest teritoriū cu o întindere de 181 mile pătrate avé pentru Austria mare însemnătate politică și militară. Ca s'o capete ea se 'nțelese cu Rusia în chipul următor: pe de o parte oștile rusești să deșerteze (după 'ncheierea păcii) ținuturile menționate, iar pe de alta să între îndată în locul lor oștirile austriace; așa s'a și întâmplat. Generalul rus Rumantzof, pentru o tabachere de aur și pentru 5000 galbeni, a rënduit lucrurile de minune. Odată faptul împlinit, nu mai rămânea Austriei |de cât să 'l ia de bază și să cêră de la Turcia recunóscerea lui; ea începu tractările, susținând că e vorba numai de o *fîșie îngustă de pământ, de un singur drum de comunicațiune* între Ardél și Pocuția. Care din miniștrii otomani n'au voit s'o crêdă, au fost cumpêrați cu bani și daruri, pênă ce în cele din urmă Austria a isbutit (prin

1775-77 tractatele din a 1775, 1776 și 1777) să-și asigure stăpinirea definitivă asupra Bucovinei. În zadar boierii divanului Moldovei protestară la Pórtă contra acestei încalcări, arêtând că nu e vorba de *un singur drum*, ci de 300 orașe și sate, de o parte de teritoriū, care întrece în înbelșugare și valóre tótă cea-l-altă parte a țerii. Grigore-Vodă Ghica se uni cu protestarea boierilor, dar pe sub mână trata cu Austria și cu Rusia prin socrul său Rizu.

Pórtă, fiind în ajunul unui rêsboiū cu Rusia și

sciind legăturile strânse ale lui Ghica cu Curtea din Petersburg, hotari să-î ridice nu numai tronul, dér și viața. In scopul acesta un capigibașa veni la Iași și se prefăcu că e bolnav pe mörte; domnul se duse să 'l véđă, dér când îi presintă tabacherea ca să ia tabac, turcul îi đise: „bun tabac ai prietene, al meü insă este și mai bun“; și îndată, bätând din palme, strigă: „Tabac!“ La acest semnal opt turci bine înarmați se repeđiră asupra lui Ghica, care de și se apăără voïnicesce cu hangerul, omorând trei turci, dér in sfirșit este și el ucis; capul i se trimise la Constantinople (12 Oct. 1777).

1777

7. Perderea Basarabiei. — Moruzi

(1812)

Prin tractatul dela Iași (1791) Rusia își înaintă fruntaria apusană pêne la Dnistru; prin cel de la București (1812) o duse pêne la Prut, luând apoi și gurile Dunărei. Imprejurările in care se încheiă tractatul din urmă sunt din cele mai ciudate. In adevăr, Rusia fiind amerințată de Napoleon cel Mare cu un răsboiü gróznic, nu mai putea ține oștirii la Dunăre; și prin urmare ea s'ar fi mulțămît să încheiă pace cu Turcii in orî și ce condițiunii. Napoleon chiar înștiință pe Sultan să lu primescă pacea cerută de Ruși, mai puțin încă să le incuviințeze vre o pretențiune a lor, căci el a declarat răsboiü Rusiei. Din nenorocire, trebile din afară ale Porții se aflaü atunci in mânilor fraților Moruzi, cari, ca toți Grecii fanarioți, erau vënduți Rușilor. Dragomanul Dimitrie Moruzi fusese însărcinat cu tractările de pace la București, și lăsase să'î țină locul fratele seü Panaiot. Acesta, cum primi ștafeta lui Napoleon, in loc de a o traduce și a o da Sultanului, o trimise grabnic lui Dimitrie, carele

1791

1812

numai de cât o arêtă solilor rusesci, în loc de a o da lui Galip-Effendi, imputernicitul Porții. Galip-Effendi, în necunoscință de împrejurări, vădënd că solii ruși nu mai cer amëndoué principatele, și că se mulțănesc cu Basarabia, iscăli pacea (12 Maiü 1812). Puțin după aceea trădarea Moruzilor se descoperă, și de și târđiü, ei își primesc rêsplata meritată: Dimitrie este decapitat (8 noembre); frate-sëu Panaïot asemenea (20 noembre), iar pe hîrca acestui din urmă, pusă în vilég în timp de trei ȓile, sta scris: „*Cunoscënd tóte treburile politice ale guvernului sëü și unindu-se cu frate-sëü ca să le descopere vrășmașilor Statului, trădătorul a plătit acéstă crimă cu capul sëü*“.

Ast-fel Moldova perdu din teritoriul sëü încă 656 mile pătrate, partea cea mai róditoare în grîne, cu un litoral fôrte frumos și cu mai mult de un milion locuitorî. Turcia nu avé drept să 'nstreineze nici măcar un petec de pămênt din țêrile române, ci din contra, ea era legată prin tractate, ca să apere integritatea teritoriului românesc. Puterile creștine încă mai puțin drept avéü să sfîșie în folosul lor o țêră crescină, care în trecut luptase vitejesce pentru cauza creștinătății și a civilizațiunii, în present fusese pustiită, ca să deschidă drum oștirilor năvălitoare austro-rusesci; în fine în viitor, unită cu Țêra-Românescă, puté forma un stat de ordine și de progres, cum este România astă-ȓi.

8. Ceî din urmă Fanarioți. — Eteria

(1800—1821)

1. Domnia streină a Fanarului, orî cât de rea și asupritóre a fost pentru Români, nu a putut însă omori în ei simțul de naționalitate și dorul după o sórtă mai bună. Mai ales cu începutul secolului spiritul timpului împinge pe Români înainte, și se încep óre-carî îmbunătățiri; limba și cultura grécă, rêsândite mai ales în clasa boerescă, fac loc limbei și culturei românesci, lăsate pêne aci cu totul în pă-

răsire. Domnul *Scarlat Calimah* (1812—1819) incu-¹⁸¹²⁻¹⁹ragéză învățământul public, industria, comerțul și agricultura; în timpul lui se aduc din Transilvania cartofii în țară; el compune și tipărește un codice de legi scris în grecesce și numit *Pravila lui Calimah*. După mazilirea lui Calimah, Pórta orîndui domn pe *Mihaiu Șuțu* (1819—1821) sub care is-¹⁸¹⁹⁻²¹bucni *revoluția grecescă* sau *eteria*, care avea de scop liberarea Greciei de jugul Otoman.

2. Alex. Ypsilante trecu Prutul cu cetele séle strinse în Rusia, amăgind lumea, că după densusul vin oști rusesci regulate, ca să l' sprijine în întreprindere. Impératul rusesc Alexandru I însă nu incuviințéză mișcarea lui Ypsilante; Șuțu fuge în Rusia; boierii cei amăgiți de speranțe rusesci, fac ca și densusul; cei cari rămân n'aũ destul curagiũ ca să stăviléscă scurgerea vagabunșilor din Rusia, și să alunge peste Dunăre pe cei veniți cu Ypsilante. Ast-fel acesta rămâne acum mare și tare, stăpîn peste viața, familia și averile locuitorilor. Un chip de general, *Pendedeca*, o caiafă de călugăr grec, și un dascál tot grec, administréză Moldova prin Arnăuți și Eteriști greci, sèrbî, bulgarî și țiganî, ale căroră jafuri, omoruri și nelegiurî nu se pot inchi-puî, nici descrie. Ypsilante trece în Țéra Românescă, unde 'și arétă vitejia, omorînd cu vicleșug pe Tudor Vladimirescu; Turcii sfărîmă pe Eteriști la m-rile *Secu* (jud. Némț) și *Slatina* (jud. Suceva), și în fine la *Sculenî* (pe Prut).

Moldova, ca și Țéra-Românescă, sunt ocârmuite de cite un Caïmacam și ocupate de oști turcesci, cari fac multe crușimî și rëutăți, mai ales asupra Grecilor. În fine Pórta, incredințându-se de dreptatea Românilor și voind să pună capët suferințelor lor îndelungate, hotări să întórcă domnia țérilor iarăși la pămîntenî; de aceia ea ceru ca fie-care

1822 principat să trimită la Constantinopole cite 7 deputați, dintre cari (la 20 Iulie 1822) Sultanul numi pe *Ion Sturdza* domn în Moldova, iar pe *Grigore Ghica*, în Țera-Românescă, amândouă pe termen de 7 ani.

Ast-fel vécul de fer și de tină al Fanarioților trecu ca un vifor pustietor peste țările române, înțelenind ogorul național, sguindu până în temelie rinduelile vechi, intrerupând firul vieței nóstre de Stat, apírope ștergând din cartea omenirei existența și chiar numele poporului român. Dér cum după nópte vine lumina, după furtună strălucesc sórele, tot ast-fel națiunea românescă, redată măcar în parte sie-și și tređită din somnul său, se deșteptă mai sprintenă și mai vióie; Moldova 'și regăsesce pe soră-sa și pe tovarășa sa de nenorociri, și de și Milcovul încă desparte politicesc două țeri surori, dar bătăile inimelor lor sunt aceléși, ca și suferințele și speranțele lor. Ideia Unirii prinde din ce în ce rădăcină; o generațiune vigurósă, spornică în idei și fapte, se pune la lucru, așternând temeliele României viitoare.

De aci înainte istoria celor două principate vom învăța-o la o laltă, fără a fi trebuință de a o mai despărți.

PARTEA IV.

ISTORIA CEA MAÍ NOUĂ

*De la Grigore Vodă Ghica și Ion Sturdza până în timpul de față,
(1822—1889).*

1. Grigorie Ghica și Ion Sturdza.

(1822—1828).

1. Cu suirea pe tron a lui Grigore Ghica în Țera Românescă și a lui Ion Sturdza în Moldova, începură timpuri mai bune pentru amândouă țările: rinduiala, liniștea și siguranța se introduseră cu incetul; Grecii și toți străinii fără de căpătâi, ca și cei amestecați cu Ypsilante, se alungară peste

granițe; funcțiunile statului se deteră numai la pământeni, fiind oprit Grecilor de a mai încăpea în slujbe séu boerii; scolile grecesci se desființară, deschidându-se iarăși scolile românesci, ca să se învețe mai ântéiú limba patriei. Tot acum se organizează oștirea națională; se așternură ulițele cu piatră și se reparară spitalele. O comisiune fu însărcinată să compună un proiect de reforme basate pe vechile legi și obiceiuri.

2. Din nenorocire aceste bune începuturi fură întrerupte. Rusia, declarând din nou războiú Porții, (al 6^{-lea} războiú, 1828 — 29) intră în principate cu 150.000 ómeni. Vodă Sturdza fu arestat și trimis în Basarabia; Grigore Ghica scápă în Transilvania; se institui iarăși ocirmuire rusescă, și tóte greutățile războiului cădură asupra Românilor, pe lângă cîuma, secetă, bóla de vite și altele. Rușii, dupe ce coprinseră cetățile de pe amândoué malurile Dunărei, înaintară victorioși până la Adrianopole, unde se făcu pace. Prin tractatul încheiat aci (2 Sept. 1829) principatele române fură aprópe scóse de sub suzeranitatea mai mult nominală a Turciei, dar în același timp ele cădură sub dependența fórtă strinsă a Rusiei, care le administră în timp de 6 ani (1828 — 34) ca pe nisce provincii rusesci, le dete legi întárite la Petersburg, și nu 'și retrase oștile din ele péné la numirea noilor domni: *Mihaiú Sturdza* în Moldova și *Alexandru Ghica* în Țéra-Românescă (1834).

2. Ocuparea Rusescă. — Regulamentele Organice.

(1829 — 1834).

1. La intrarea oștilor rusesci în principate, un corp de 40.000 ómeni era special însărcinat ca să le ocupe, iar un general cu titlul de *Președinte deplin-împuțernicit al divanurilor Moldovei și Țérii-Românesci*, trebuia să le guverneze. După încheierea păcii de la Adrianopole ocupațiunea

rusescă continuă, ca și guvernul provisoriu rusesc, care fu încredințat generalului Kisselef. Ocârmuirea acestuia avu neapărat de scop, cum însuși ne spune „*de a supune pe Moldoveni și pe Munteni obiceiurilor și regulilor rusesci și de a statornici hotarul Rusiei la Dunăre.*” În sensul rusificării el întreprinse o prefacere radicală în toate ramurile administrațiunii publice. Starca de repede propășire a civilizațiunii române la începutul secolului nostru cerea o grabnică schimbare; trebuința de o reformă generală era de toți simțită. Atât Grigore Ghica cât și Ion Sturdza luase măsurii pentru întocmirea unei noi constituțiuni, ale căreia base fusese deja puse, când izbucni războiul ruso-turc. Lucrările continuară în timpul ocupațiunii rusesci, și în mai puțin de șese luni, sub influența lui Kisselef, se alcătuiră faimósele *Regulamente organice*, unul pentru Țérra-Românescă, pus în lucrare la 1 Iunie 1831, cel-alt pentru Moldova, la 1 Ianuarie 1832.

2. Aceste regulamente erau departe de a împăca interesele adevărate ale țării. Chipul cum ele fusese votate, sub tendința manifestă a generalului Kisselef de a apropia administrațiunea noastră de cea rusescă, le făceau a nu mai fi o *legislațiune independentă*; ele călcau autonomia principatelor, lăsând să se amestice o *nouă Curte ocrotitoare*, Rusia, în toate actele guvernului și obșteștilor adunări; aceste adunări, dupe chipul compunerii lor, nu represintau nici țérra, nici pe contribuabili, ci numai clasele privilegiate a clerului și boerilor, scutite de orî-ce sarcine și de orî-ce imposit, carî apăsaū numai și numai clasa țérrânescă, pe proletarul cultivator. Acesta devenise un *capital al boerului și al fiscului*; fără nici un drept în Stat, cu toate greutățile Statului asupra capului lui.

3. Alexandru Ghica și George Bibescu în Țérra-Românescă, Mihaiū Sturdza în Moldova

(1834—1848).

1. La anul 1834 Pórta, în înțelegere cu Rusia, numi domn în Țérra-Românescă pe *Alexandru Ghica* (1834 — 42), iar în Moldova pe *Mihaiū Sturdza* (1834—1848). Curênd după aceea, oștile rusesci părăsiră principatele. Alexandru Ghica, fratele fostului domn Grigore Ghica, era un om blând, gene-

ros și doritor de binele patriei, dér îi lipsea curajul și o voință statornică. El înființă școli prin orașe și sate, spitale și alte instituțiuni de bine-facere, iertă de robie pe țiganii domnesci, aședându-i ca muncitori plugari pe moșiile boerilor, și îngriji pentru îmbunătățirea armatei. Sub el literatura română luă ore-care sbor, și se întemeiă teatru național.

Dar Ghica avea în curënd să cadă: cete armate de Bulgari și Sêrbi, sprijinite pe sub mână de consulul rusesc din Galați, trecea prin țeră la frații lor de peste Dunăre. Domnul trimise oști în contră-le; la Brăila avu loc o ciocnire, în cărî mulți Bulgari se înceară în Dunăre. Cu acésta Ghica își atrase favorul Porței; în acelaș timp însă și urgia Curței rusești, care în cele din urmă isbuti să-l scóță din scaun și să se alégă în locu-i *George Bibescu*, un partizan infocat al Rușilor (decembre 1842).

1842

2. În Moldova Mihaiū Sturdza, (1834-1848-49)¹⁸³⁴⁻⁴⁹ îndată ce se sui pe tron se ocupă împreună cu vrednicul Mitropolit Veniamin, ca să întărescă învêțămîntul național; înființă în Iași Academia Mihăilénă (numită ast-fel după numele fondatorului său), o școlă politehnică și un institut pentru creșterea fetelor sêrmâne; reorganisă Seminarul din *Socola*, făcu școli în diferite orașe ale țerii. El ajută pe fiii de boeri la învățături în străinătate, contribuind la sporirea literaturii române și la formarea de bunî profesori. Mihaiū Sturdza făcu și o bună administrațiune; reduse numărul ținuturilor la 13 (din 16 câte erau), construi șosele și poduri de pétră, inzestră Iașii cu cismele, cu *un palat administrativ*, cu *grădina publică de la Copou* și cu cazarme. Cele-lalte orașe, mai cu sémă Bêrladul, Botoșani și Galați, luară o prefacere simțitóre; corpul *slujitorilor* și al *pojarnicilor* (pompieri) fură din nou or-

ganisate, magaziile de rezervă tot-déuna pline, veniturile țării imulțite, comerțul și agricultura pe cale de propășire.

1844 Sturdza decretă (la a. 1844) desrobirea țiganilor domnesci și mânăstiresci. Acéstă măsură fu salutată ca un bun început pentru libertățile viitoare, ce tinăra generațiune de atunci a Moldovei aștepta cu nerăbdare să le vedă implinite.

3. In Țera-Românescă: Vodă Bibescu continua a nemulțumi pe boeri și pe popor, prin risipa banilor publici și prin abuzuri nepomenite ale administrațiunii séle. Din ordinul consulului rusesc, Vodă concedase unui supus rus *Trandafiloff* exploatarea tuturor minelor țării, fara măcar sa consulte Obștesca Adunare. Un tinér deputat, Constandin Filipescu, vorbind de afacere striga în plină șcdință: „*Vor să ne dea Rușilor!*” iar *Ion Heliad Rădulescu*, prin fabula sa: *Măceșul și Grădinarul*, deștepta opinia publica asupra amagelilor rusesci. Adunarea anulă concesiunea și respinse și alte două proiecte de legi prezentate de guvern. Bibescu, rezemat pe sprijinul Rusiei, suspenda Adunarea pe timp nehotărit, „pentru rele aplicări și gânduri”. Un firman al Porței întări acéstă suspendare. In a. 1846 Bibescu și formă o Adunare dupa plac, care îi votă tóte măsurile administrative și financiare, spre ruina deséverșită a țării.

1848 Dar o suflare liberală, care începuse pe atunci în apusul Europei, cerea stabilirea unor guverne mai drepte și mai priinciose pentru clasele de jos. Ea trebui să găsească un puternic resunet și în vița latină de la Dunăre. Anul 1848 puse capăt domniei lui Vodă Bibescu, iar în Moldova făcu imposibilă domnia lui Mihaiú Sturdza.

4. Revoluțiunea din 1848.

(9 iunie—13 septembrie)

1. In februarie 1848 revoluțiunea izbucnesce la Paris, și de aci alérgă din capitală in capitală, din țéră in țéră: in Austria, Prusia, Italia, Polonia, Ungaria și Transilvania. In Iași partida progresistă saú națională ațită spiritele prin intruniri sgomotóse și semnéză o petițiune către domn, cerénd mai multe reforme. Vodă Sturdza făgăduesce pentru unele indestulare; pentru altele mijlocire la Petersburg și Constantinopole. Atunci boerii se despart in doué tabere: *cei bétrâni* se mulțumesc cu réspunsul lui Vodă; *cei tineri* vor să 'l siléscă a primi Constituția, și la din contra, să'l réstórne. In scopul acesta ei se adună in ziua de 30 Martie (1848) in casa lui Alecu Mavrocordat (Ursu) de la Copoú, baricadéză ulița și vor să proclame noua Constituție. Mihaiú Vodă Sturdza, aflând de acésta, inconjură casa cu armată, și in mai puțin de doué césuri căpeteniile sunt prinse, legate și surghinuite, iar mișcarea năbușită chiar in inceputurile séle.

2. In Țéra Románescă insă mișcarea luá forma unei adevérate revoluțiuni. Tinerii cari se aflaú la studii in Franța, indata după izbucnirea revoltei din Paris, alérgară să organizeze și ei in patrie o mișcare națională. In Bucurési se formase, cu cițiva ani mai înainte (1843) Societatea *Frăția*, de către Ión Ghica, N. Bălcescu și Christian Tell, cu scop de a lupta pentru desființarea clăcii, a robiei și a privilegiului, și pentru incetarea Protectoratului Rusiei. Mulți civili și militari făcéú parte din această asociațiune, al căreia inițiator, Niculae Bălcescu, fu însărcinat cu redactarea proclamațiunii revoluționare, séú a *nouii Constituții*.

In ziua de 9 iunie, această *Constituție* fu procla-

mată la *Izlaz* (jud. Romanați) de către Ion Eliad, Stefan Golescu și Chr. Tell, cari dederă semnalul mișcării. Vodă Bibescu, silit de popor, semnă nouă Constituțiune și numi un minister compus din capi revoluțiunei (11 iunie); dér infricoșat de amenințările consulului rusc, el abdică îndată și trecu în Transilvania (13 iunie). Un guvern provisoriu, alcătuit din 5 membri, 4 secretari și 7 miniștri, luă conducerea treburilor; el căută să intre în legături oficiale și directe cu Turcia și cu puterile europene, trimițând pe Ion Ghica la Constantinopole, pe Dimitrie Brătianu la Pesta, pe A. G. Golescu la Paris și pe Ion Măiorescu la Francfort. — O comisiune de 18 boeri și 18 țărani fu însărcinată cu regularea cestiunei pentru improprietărea țărănilor, iar un decret fu dat afară (19 iunie) pentru încetarea dijnelor și a podveșilor.

3. Dar Rusia nu se putea învoi cu noua stare de lucruri creată în principate. Ea pretindea că „e o cestiune de drepturi, de onoare și de interese politice pentru dânsa, de a nu lăsa să se întărească la Dunăre un stat nou moldo-român, în locul celor două principate și de către o inchipuită naționalitate, a cărei origină, dicea ea, se perde în întunericul timpurilor.“ De aceea mai întâi insistă de Pórtă ca să intre cu oști în țără. Turcii veniră la București, unde, de și fură primiți de popor în strigăte de bucurie, se încăerară însă la luptă cu un vitéz corp de pompieri la Cazarma din *délul Spirei* (București, 13 Septembrie). Atunci Rusia află cuvânt în acesta de a'și trimite oștile ca să restabiléscă așa dîsa *ordine legală*. Deci o nouă ocupație ruséscă de 60.000 soldați incepu cu cîrdul de nevoi cunoscute: schingiurî, arestari, surghiuniri, belicuri, zaherele și podveși; revoluțiunea fu înăbușită cu vérful baionetelor; Caimacamul Constan-

din Cantacuzin, pus la ordinele comisarului rusesc Duhamel, conduse afacerile până la încheierea Convențiunei de la *Balta-Liman* (19 Aprilie 1849),¹⁸⁴⁹ dupe care Rusia împreună cu Pórtă numiră domni pe șépte ani: în Țéra-Românéscă pe *Barbu Știrbeiú*, iar în Moldova pe *Grigorie Ghica*.

5. Domniú de Balta-Liman : Barbu Știrbeiú și Grigore Ghica.—Adunările ad-hoc

(1849—1856)

1. Domniú Barbu Știrbeiú și Grigorie Ghica (1849—1856), impuși ținilor prin convențiunea^{1849—56} de la Balta-Liman, avură o domnie destul de turburată. Ei guvernară cea mai mare parte de timp sub ocupațiunea streină: turcă, rusă și austriaca. Trupele rusesci abia eșite din principate în primăvéra anului 1850, se întórseră iarăși în véra anului 1853 spre a le deține ca zălog, până ce se va descurca cearta iscată atunci între Rusia și Turcia în cestiunea *Sfintului Mormént*. Domniú fură siliți să fugă la Viena. Luptele sîngeróse incepură din nou la Dunăre, până când, în tóamna anului următor (1854), Rusia vedéndu-se atacată în Crimeia de puterile aliata: Anglia, Francia, Turcia și Sardinia, părăsi țérite române. Acestea încăpură acum în mânele trupelor austriace; domniú se întórseră la scaunele lor și ocârmuiră sub ocupațiunea austriacă, până dupe incheerea tractatului de la Paris (18 Martie 1856), când fură înlocuiți cu câte¹⁸⁵⁶ un caimacam numit de Pórtă: în Moldova, cu Neculaú Vogoride, iar în Țára-Românéscă cu fostul domn Alexandru Ghica.

2. La 22 Septembre 1857 se deschiseră la București și Iași divanurile ad-hoc, compuse din tóte clasele poporului român; de la o margine la alta a României nu era de cât un strigăt: *trăiască Uni-*

rea; în toate pepturile fără deosebire de clasă, de vârstă sau de sex, era un simțiment generos și înalt de a nu mai trăi Românii despărțiți și sfâșiați. *Să fim un singur trup, precum suntem un singur suflet*, dicea Mitropolitul Sofronie în cuvântul de deschidere al Adunării din Iași, *căci suntem toți tot una, având o origină, un sânge, o patrie, o istorie, o credință, un Dumnezeu!* La 7 și 9 Octombrie adunările ad-hoc din Iași și București votară în unanimitate următoarele cinci puncte, ca cele ânteiu, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorinți ale țerei:

1. *Respectarea drepturilor Principatelor. și în deosebire a autonomiei lor, în coprinderea vechilor lor Capitulațiuni încheiate cu Înălța Pörtă.*

2. *Unirea Principatelor într'un singur Stat sub nume de România.*

3. *Printz străin cu moștenirea tronului, ales dintr'o dinastie domnitore de ale Europei, și ai cărui moștenitori să fie crescuți în religia țerei.*

4. *Neutralitatea pământului Principatelor.*

5. *Puterea legiuitoare încredințată unei obștești Adunări, în care să fie reprezentate toate interesele nației.*

Tote acestea sub garanția colectivă a puterilor cari au subscris tractatul de Paris.

Aceste zile de 7 și 9 Octombrie erau cele mai frumoșe din câte avusese pâua atunci némul românesc: arhieru, boer, neguțator și sâten 'și dădeu mâna cu toți, ca să întemeieze noul stat al României. Mitropolitul Moldovei semnând actul Unirei dise: „*Unde-i turma, acolo-i și păstorul*“; iar un deputat sâten rosti cu lacrămile în ochi următoarele cuvinte: „*Noi nu știm a ura, dar Dumnezeu știe a se îndura!*”

Nici o-dată o națiune nu se arătase mai plină de viață, mai conscientă, mai hotărîtă și mai înțeleptă în dorințele sële, mai încredetore în sine și în viitorul sêu: atât de adevărat este, că pentru popore, ca și pentru individe, suferin-

țele nu sunt tot-d'a-una pierdute; ele au menirea de a le întări voința, de a le spori energia, de a le forma caracterul, de a le înțelege mințile, ca la un moment dat să știe ce trebuie să voiască și să poată îndeplini ce voiesce.

6. Convențiunea de Paris pentru reorganizarea Principatelor-Unite

(1858)

Comisarii puterilor străine, după ce luară voturile divanurilor ad hoc, se duseră la Paris, unde se strînse din nou congresul pentru întocmirea convențiunii privitoare la reorganizarea țărilor române. Această convențiune se subscrie la 7/19 August 1858. Printr'ênsa se ținu sêmă de cele mai multe dorințe ale Românilor, privilegiile de clasă fură desființate; egalitatea înaintea legii și a impositului, egalitatea drepturilor politice, admisibilitatea în funcțiunile publice cu aplicarea treptată a principiului de inamovibilitate; libertatea individuală, responsabilitatea ministerială etc. fură consfințite; se prevădu și revisuirea legii care regulază raporturile proprietarilor de pământ cu cultivatorii, în scop de a îmbunătăți starea țăranilor.

Unirea Principatelor însă fu numai pe jumătate admisă. Napoleon III cedând stăruințelor Austriei și Turciei, cu care se înțelese și Anglia, renunță la unirea politică, mulțumindu-se numai cu cea administrativă. Ast-fel fie-care țără avea domnul său propriu pe viață, un minister și o adunare electivă pe 7 ani, tributul era fixat în parte pentru fie-care principat, ca și lista civilă a domnilor. Numai o înaltă Curte de Justiție și Casațiune și o Comisiune centrală pentru pregătirea legilor de interes comun, aședate și una și alta la Focșani, aveau să serve ca instituțiunii comune ambelor țări, și să prepare unificarea legilor și regulamentelor, a sistemului monetar, de măsuri și greutate, uniunea vamală, a poștelor și telegrafului, și organizarea identică a milițiilor din amândouă principatele. Țăra-Românească și Moldova iaă de acum numele de *Principatele-Unite*, rămânând puse sub suzeranitatea Porței și garanția colectivă a puterilor europene. Un articol final prevedea în fine, că îndată după promulgarea Convențiunii în principate, Caimacamii actuali vor înceta, și se va institui în locul lor câte o comisiune de trei, care va forma listele electorale pentru adunarea deputaților. Aceste adunări aveau să purcedă îndată la alegerea domnilor.

7. Alexandru Ión I, domn al Principatelor-Unite

(5 și 24 Ian. 1859 — 11 Febr. 1866).

1. Una din dorințele cele mai vii ale Românilor era unirea celor două țări sub un principe dintr'o dinastie europeană. *Convențiunea de la Paris* prevădând numai unirea administrativă a principatelor, adunările electivă fură convocate ca să alegea câte un domn pământén în fie-care principat. La 5 Ianuarie 1859 Adunarea generală a Moldovei alege cu unanimitatea voturilor pe colonelul *Alexandru Ioan Cuza*, care fu ales și de Adunarea generală din Țera Românescă în 24 Ianuarie același an.

Faptul îndoitei alegeri a colonelului Cuza fu primit cu mare entusiasm de țară, căci de un secol și jumătate pentru întâiași dată acum voința națiunii lua un corp, iar făptuirea unirei devenea, cu un singur domn în capul amânduror țărilor, o necesitate mai ușor de realizat. Îndoita alegere a fost considerată de țară și de străinătate ca un pas înainte în îndeplinirea dorințelor divanurilor ad-hoc. Turcia, după ore-care împotrivire, recunoscu (la 16 August 1859) alegerea „pentru astădată numai” și Cuza se duse în persoană la Constantinopole spre a'și lua investitura (1861); aci el fu primit de Sultan cu multă distincțiune, și făcu asupra tutulor o impresiune bună.

La 24 Ianuarie 1862 adunările generale din ambele principate se întruniră la București; în loc de două ministere, cari funcționase până aci, se numi unul singur, și ast-fel, după trei ani de la alegerea lui Cuza, Moldova și Țera Românescă se contopiră o-dată pentru tot-d'a-una în principatul României cu capitala București.

2. Până la 2 Maiu 1864 țera fu guvernată sub regimul Convențiunii de Paris. În ziua de 2 Maiu

însă Cuza disolvă Camera și proclamă de la sine'și o nouă lege fundamentală a țerei — Statutul. Acesta fu confirmat de țară printr'un *plebiscit* sau *sufragiū universal*, iar puterile garante 'l recunoscără în urma ducerii Domnului la Constantinopole. Prin acest statut se lărgea autoritatea domnului și se mărginea puterea corpului legislativ, care se compune acum din *Cameră și Senat*. Noua lege electorală întinse dreptul de alegere la toți cetățenii în proporție cu averea. Dimpreună cu statutul se proclamară mai multe legi organice: legea rurală desființă claca și improprietări pe țeranii în schimbul unei rescumpărări în bani; legea instrucțiunii publice proclamă principiul obligativității învățământului primar și gratuitatea lui; legile civile și penale se unificară într'un singur codice, lucrat în mare parte după Codul Napoleon din Franca, și promulgat în anul 1865; legea județiană și cea comunală, legea Camerilor de comerț și de agricultură, legea de măsurii și greutate, legea pentru armarea generală veniră să desăvîrșescă sistemul de reforme început sub statutul lui 2 *Maiū*. Averele monăstiresci fură secularisate definitiv; se deschisă o facultate de litere la București, școlii primare prin orașe și sate, casărmii, și în fine se instituiră concursuri și expozițiuni de agricultură și industrie națională.

La 11 Februarie 1866 Alexandru Ión I din casa multor nemulțămiri din ultimul an al guvernării séle fu silit să abdice și să încredințeze puterile domniei în mânilor unei locotenente domnesci, compusă din generalul N. Goleșcu, L. Cătărgiu și colonel N. Haralambie.

TABELA GENEALOGICA A FAMILIEI REGALE

Hohenzollern :

Baden :

Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen,
născ. 19 Febr. 1785, † 11 martie 1853
Căs. cu Antonia Maria, princesă de Murat, născ. 5 Ian.
1793, † 19. ian. 1847.

Carol, mare duce de Baden, născ. 8 Iunie 1786,
† 8 Dec. 1818.
Căsătorit cu Stefania, fiica adoptivă a lui Napoleon I.
născ. 28 Aug. 1789, † 29 Ian. 1860.

Carol Anton, născ. 7 septembrie 1811, † 2 Iunie 1885. Căsătorit cu Iosefina născ. 21 Octombrie. 1813.

Leopold Stefan Carol,
născ. 22 Sept. 1835.
Căs. (12 Sept. 1861.)
cu Antonia Maria
Ferdinanda, Infanta
Portugaliel și
ducesa de Sacsă,
născ. 17 Febr. 1845.

Stefania, născ. 15
Iulie 1837, † 17
Iulie 1859 ca soție
a regelui Portu-
galiel Don Pedro
† 11 Noembre
1861

Carol Eitel Friderich
Regele României,
născ. ⁸/₂₀ Aprilie 1839
Căs. (15 Nov. 1869)
cu Elisaveta Pau-
lina, Principesă de
Wied, născ. 29 Dec.
1843.

Anton Egon, născ.
7 Oct. 1841, † în
urma rănilor pri-
mite în bătălia de
la Koniggrätz 5
Aug. 1866.

Friderich Eugen,
născ. 25 Iunie
1843.
Căs. (21 Iunie
1879) cu Luisa
Mathilda, Prin-
cessă de Thurn
și Taxis

Maria Luisa, născ.
17 Noem. 1845
Căs. (25 Aprilie 1867)
cu Philip principe de
Belgia, Comite de
Flandra și duce de
Sacsă

Wilhelm, născ. 7 Mar-
tie 1864
Ferdinand, născ. 24
Aug. 1865, moșteni-
tor presuntiv al
Tronului României.
Carol, născ. 1 Sept.
1868

Maria, născ. 8 Sept.
1870, † 9 April. 1874

Baldwin născ. 3 Iu-
nie 1869, moștenitor
presuntiv al Tronu-
lui Belgiei.
Henrietta, născ. 30
Iunie 1870.
Iosefina născ. 18
Oct. 1872.
Albert, născ. 8 Apri-
lie 1875.

8. Carol I, Domn și mai apoi Rege al României

(8 Aprilie 1866—1889).

La 11 Februarie 1866 Senatul și Adunarea de 1866
putaților proclamară în unanimitate domn al României pe *Contele Filip de Flandra*, fratele mai mic al regelui Belgiei. Locotenența Domnăscă cu cabinetul Ion Ghika conduse afacerile în numele principelui, care refuză tronul (30 Martie). Atunci poporul alege prin plebiscit (cu 685.969 voturi) pe M. S. principele *Carol de Hohenzollern* din strălucita familie domnitore în Prusia (8 Aprilie).

Alegerea fu întărită de *prima adunare constituțională*, care (în ziua de 1 Maiu) votă menținerea unirei și proclamă domn hereditar pe Principele de Hohenzollern sub numele de *Carol I*. Pôrta protestă pe temeiul tractatului de Paris contra celor întemplate la București și ceru de la puterile cele mari să se adune în conferință, ca să alégă domni provisorii pentru fie-care principat ($\frac{5}{17}$ Maiu 1866). Trei zile dupe aceea principele Carol, însoțit de I. Brătianu, pune piciorul pe pământul României (la Severin), iar la 10 Maiu 1866 făcea intrarea sa solemnă în Capitala României. 1866

Carol de Hohenzollern s'a născut la $\frac{8}{20}$ Aprilie 1839 în Sigmaringen (principatul Hohenzollern, Germania) din ilustrii săi părinți: *Carol Anton*, fiul lui Carol, principe de Hohenzollern-Sigmaringen, și din *Iosefina*, fiica lui Carol, marce duce de Baden, și a Stefaniei, fiica adoptivă a lui Napoleon I ¹⁾.

În Sigmaringen se înalță majestos un vechi castel cu turnurile sale puse pe zidărie romană, d'asupra unui picior de deal stâncos și ocolit din trei părți de Dunăre. Aci s'a născut și a crescut Suveranul, pe care Providența l păstra, pentru ca să întemeieze Statul român modern, re-

1) Veđi tabla genealogică.

gatul României. Până la vârsta de 11 ani principele Carol a primit educațiunea în casa părintescă sub îngrijirile mamei sale. De la 1850—1856 a urmat studiile umane la Dresda, a trecut examenele la Munster, și apoi prin dese călătorii întreprinse mai prin toate statele mari ale Europei, și în Africa, ca și prin studii militare întinse făcute la Düsseldorf și Berlin, se pregăti pentru a deveni un bărbat politic însemnat și un militar distins. Numit de regele Prusiei locotenent în regimentul de artilerie al gardei, principele Carol avu ocaziune în războiul al doilea din Schleswig-Holstein (1864) să dovedească pe câmpul de bătăe teoriile militare ce dobândise și excelențele sale calității războinice. El luă o parte activă la mai multe bătălii, la intrarea trupelor în Jütland, la asdiul Fredericeii și la asaltul celebru de la Duppel. Pentru înaltele sale merite regele Prusiei 'l decora și 'l înaintă la gradul de căpitan în regimentul II al dragonilor gardei, iar împăratul Austriei, aliatul de atunci al Prusiei, 'l dete *Crucea de merit militar*. Ast-fel, nu atât prin strălucita familie la care aparține, ci mai mult prin calitățile spiritului său, printr'o viață plină de activitate și prin studii seriose, prin soliditatea ce se vede în toate lucrările sale, cântărind singur totul și cercetând, tânărul nostru principe 'și trase singur calea sa, fiind recunoscut de toți ca un brav soldat, bărbat de stat eminent, amic al artei și al științei, autor al Frumosului și al Binelui. Conștiința, datoriei fiind o lege în familia sa, trecută din generație în generație, iubirea de patrie și devotamentul pentru dânsa, avându-le de viu exemplu în viața proprie a părinților săi, principele Carol dedea toate garanțiile unui bun, drept și mare Suveran, destoinic ca să facă fericirea unui popor și să 'l asigure existența sa politică.

De aceia și românii, în minutele cele mai critice ale istoriei lor, 'și ațintiră ochii, ca prin instinct providențial, asupra tânărului oficer, care la 1866 se afla în congediū la Düsseldorf, în sânul familiei. Aci veni Ioan Brătianu, (¹⁹/₃₁ Martie) să 'l ofere în numele poporului român înduocita corună a României. Tractările fură conduse cu mult tact de către însuși principele Antoniu, tatăl principelui Carol; poporul român, prin glasul a 685.969 de votanți, confirmă alegerea la domnie a lui Carol (18 Aprilie), care, după multe greutăți și pericole ce avu să întâmpine prin Statele Austriei, în minutul când războiul

pruso-austriac era gata să izbucnescă,— sosi la Severin, în ziua de $\frac{8}{20}$ Maiu. Firul telegrafic vesti țerei cele d'ânteiu cuvinte, ce Suveranul 'i adresa de pe țărmul, unde împăratul Traian implântase acum 17 vécuri cele d'ânteiu colonii ale sale și stâlpii podului, ce staū marturii nepe-ritorii ai gloriei sale eterne :

„Punénd piciorul pe pământul României, noua mea patrie, mă grăbesc a exprima Locotenentei Domnesci simțiméntele cele mai sincere. Fericit că mă aflu în mijlocul națiunei, care m'a onorat cu încrederea sa, atresez înaintea de toate rugăciunile mele Cerului, pentru ca să 'mă ajute a îndeplini cu demnitate marea și frumoșa misiune ce providența 'mă-a impus“.

Ast-fel alesul națiunei din ziua de 8 Aprilie 1866, vorbea inimei țerei, și din ora aceia și până astăzi o clipă nu s'a clintit de la postul său; o clipă n'a uitat datoria sa; muncind fără intrerupere ziua și nóptea pentru fericirea și tária României, despre dânsul se póte spune ceea ce s'a đis despre marele său străbun Frideric: *că este cel d'ânteiu din servitorii Statului;* sau ceea ce s'a săpat în 1866 pe monumentul ilustrului său bunic Carol: *„Cinstit și credincios m'am purtat tot-d'a-una, atât cu fie-care cât și cu țera“.*

A. Carol asigură tronul și poziunea politică a României.

1. Domnitorul Carol I, suindu-se pe tron, avea să lupte cu multe și mari greutăți; în afară trebuia să asigure și să întărescă tronul și poziunea politică a României, în lăuntru trebuia să întocmescă țera, să 'i dea o constituțiune făcută de ea însăși și s'o pună printr'o administrațiune înțeleaptă și prin instituțiuni potrivite, pe calea adevăratului progres.

Evenimentele de la 11 Februarie 1866 dederă 1306 ocasiune Rusiei să cêră, ca România să se întórcă la starea de lucruri anterioră lui Vodă Cuza : la două țeri deosebite, la două domni, la două ministere și la două camere. Napoleon III însă sprijini pe față unirea și pe principele Carol, „a că-

ruia alegere, dicea el, are tóte simpatiele mele“. Turcia doria fórté mult să intre cu putere armată în principate, dar nu îndrăsni, pe de o parte primind declarațiunea puterilor garante ca să nu intervină fără învoirea lor, pe de alta vėdėnd atitudinea energică a domnitorului Carol, care puse oștirea pe picior de rėsboiú și o concentră în tabăra de la Giurgiu. Domnitorul, pentru a dovedi în același timp intențiunile sale drepte față de Sultan, și că ține a respecta tractatele încheiate de către țéră cu Pórta, însciință telegrafic, chiar în ziua sosirei sale în Bucuresci, pe Marele Vizir, că el s'a suit pe tronul României cu hotărira de a respecta drepturile Porții. Acéstă miđlocire înțelėptă precum și incurcăturile dir imperiul turcesc cu revolta Candioților, făcură pe Sultan să ređucă tótă împotrivirea la o simplă formalitate: visita domnitorului la Constantinopole spre a'și cere investitura. Carol fu primit în Capitala Turciei cu onoruri cu totul neobicinuite; Sultanul 'l recunoscú de principe hereditar al României (în ¹²/₂₄ Octobre 1866), și 'i arătă în mod vėdit stima și prieteșugul ce simția pentru persóna lui.

2. Cele-l'alte state europene se grăbiră a recunósce și ele noua stare de lucruri în România, care aducea în fine acestei țeri, mult bántuită de sórtă, stabilitatea atât de necesară pentru desvoltarea și întărirea unui popor. Recunóscrei nouei pozițiuni a Statului român. urmă încheierea de tratate comerciale, mai ánteiú cu Austro-Ungaria (1876), în urmă cu Rusia (1876), Germania (1877), Italia (1878), Elveția (1878), Belgia (1880), Anglia (1880) și Olanda (1881). Dimpreună cu tractatele comerciale, se încheiară convențiuni pentru regularea condițiunii supușilor

străini în România, mai întâi cu Italia (1878). În scurt pozițiunea politică a României deveni din ce în ce mai sigură; legăturile sale cu Părta, diu ce în ce mai slăbite, până în ziua când, la 10 Maiu 1877, ea se proclamă independentă, devenind singură stăpână pe destinele ei. La țința acésta România nu putea ajunge fără Carol I, căruia nu 'i mai rămânea acum de cât să scóță sabia vitejesce, să deschidă oștenilor sêi drumul la Plevna, și să întemeieze regatul României libere și neatârdate.

Ast-fel anii d'ânteiu ai domniei lui Carol I fură pregătirea pacientă și prevădătoare pentru evenimentele ce schimbară fața Europei orientale. Acești ani fură plini de greutateți, dar într'ênșii se pregătiră acei bărbați, cari trebuiau să dea Prințului Român sfatul lor bine chibzuit, ajutorul lor luminat, pentru a ajunge cu siguranță la țelul defipt.

B. Carol I organizéază țara și 'i asigură liniștea în lăuntru
(1866—1876)

3. Domnitorul Carol avu să lupte nu cu mai puține greutateți în lăuntru, pentru a scóte țera din văgașele rătăcite în care apucase, și să 'i gă-séscă rostul ei în viitor. Numai caracterul sêu tare, numai cumpănirea sa înțeléptă, statornicia d'ina-intea orî-cărei piedici, și credința nestrămutată pentru datorie, puteau să 'i dea isbânda în nobila operă de regenerare ce începuse. Tot ce a stat în puțința unui om, el a făcut pentru a feri țera de agitațiunile sterpe ale unei politici ambițioase, pentru a o înzestra cu instituțiunile cele mai libere și mai proprii unei desvoltări naționale, pentru a întări ordinea monarchică, ce până aci sta cladită pe nisip, în fine pentru a face din România statul cel mai însemnat și mai cu greutate din statele Orientului european.

Carol I avusese ocaziune să vadă în principatul propriu al augustului său tată, că nu în mărimea teritoriului stă fericirea și tăria unei țări, și că o țară cât de mică poate, grație suveranului ei, să aibă un guvern de model chiar pentru statele cele mari: finance, justiție, învățământ, moralitate, igienă, biserică, armată. Cu asemenea convingere el s'a pus la lucru și nu s'a dat înlăturii de la nici un sacrificiu, de la nici o încercare.

Principe eminentemente liberal, el a stăruit ca Adunarea Constituantă să dea țării cât mai neîntârziat o Constituțiune din cele mai liberale, garantând interesele tuturor claselor, și toate drepturile ce ori-ce cetățen trebuie să găsească într'o societate civilisată. Depunând jurământul solemn pe dânsa, Principele a ținut în mijlocul adunării (29
1866 Iunie 1866); „Acest act pentru mine în parte este cel mai solemn al vieții mele, căci el este pactul definitiv care mă leagă pentru tot-d'a-una cu destinarile noii mele patrii, cu România. Ținta preocupărilor și a lucrărilor națiunii trebuie să fie dezvoltarea puterilor ei morale și materiale. *Ridicarea bisericii române*, restabilind'o pe bazele canoanelor, și întărirea simțimentului religios în inimile noastre, *resfrândirea învățământului în toate clasele*, *o justiție și administrațiune bună*, care să stărpescă prin urmărirea și pedepsirea culpabililor toate abuzurile, *o ordine și o economie în finance* pentru a face să înceteze strâmtorarea de care suferă astăzi societatea, și pentru a da un sbor înăvuirii naționale, *îmbunătățirea agriculturii*, *isvorul cel mai mare al bogăției noastre*, *înmulțirea căilor de comunicațiune și înființarea institutelor de credit*, ca singurele mijloace pentru a da o impulsione comerțului,—iată probleme ce trebuie să resolvăm!“

Și domnitorul Carol a deslegat aceste probleme cu destoinicia și vederea departe a unui bărbat de Stat, cu patriotismul unui adevărat fiu al țerei, cu răbdarea neobosită a aceluși zidar, care cercețază pétră cu pétră, cărămidă cu cărămidă înainte d'a se apuca să pună temelia. Principe constituțional, s'a ținut tot-d'a-una mai presus de interesele de partide, rămânând pururea cap al unei țeri. iar nu al unei părți dintr'ênsa; el a lăsat ca țera să se guverne de sine prin instituțiunile libere ce singură și-a dat, arătându-se ferm în hotărîrea de a nu permite o umbră măcar de influența administrativă în alegeri, și de a apăra conștiința cetățenilor, dând națiunii mișlôcele să 'și rostescă liber dorințele și trebuințele sale. „Tôte opiniunile, 18 1) dice domnitorul (Oct. 1866). trebuie să se manifesteze cu franchetă și realitate, cum se cuvine unor ómenî liberi, pentru ca actele guvernului meû să fie judecate de către Adunări prin adevărații represintanți ai țerei. Națiunea să fie încredințată că ascult, că privesc și priveghez. Progresul libertăței și al moralităței publice este o condițiune indispensabilă a desvoltărei națiunilor“. Silit de impregiurări și de cerințele regimului parlamentar de a schimba dese-orî ministerele, (de 12 orî în primii 10 ani, 1866—1876), domnitorul nu a 1866-76 perdut din vedere ținta unică a silințelor sale : *interesele permanente ale țerii* și cu tactul unui cârmaciû experimentat a cumpănit lucrurile, a potolit agitațiunile momentane și partidele invrăjbite, și a lucrat neștrămutat printr'un șir întins de reforme la înălțarea României în concertul statelor europene, ca stat modern în adevăratul înțeles al cuvântului și ca un element necesar al culturei, al ordinei și al păcii generale.

C. Carol I luptă pentru Independența României și întemeiază regatul de astăzi.

a) Apărarea Dunării și Independența României

1877

4. Isbucnind războiul între Ruși și Turci (12 Aprilie 1877), Domnitorul Carol convocă Camerele legiuitoare (14 Aprilie) ca să voteze convențiunea din 4 Aprilie încheiată cu Rusia. În Mesagiul de deschidere Suveranul român arătă că: „armatele imperiale ruse au intrat pe teritoriul nostru fără ca puterile garante să fi protestat“, că va fi póte nevoie de brațele filor țării, pentru apărarea drepturilor ei, și că „în împlinirea acestei sfinte datorii, dânsul va sci, în capul junei și bravei sale armate, să plătescă cu persóna sa“. Aceste cuvinte rostite în mijlocul parlamentului răsunară ca un frémét adânc de la un unghiu péné la altul al țării, deșteptând în peptul tutulor un inimos avânt de războire din vremile bétrâne. Turcia găsisse tocmai acum timpul să 'și dea o constituțiune, înscriind într'insa România ca „provincie privilegiată“ a imperiului, iar domnul român era numit „cap de provincie“; ba încă marele vizir făcu necuviința de a se adresa d'a dreptul domnului Carol cu invitațiune, să se pună sub ordinele unui pașă pentru apărarea teritoriului *Principatelor*. Ministrul de externe Cogălniceanu dede însă vizirului răspunsul ce i se cuvenea; iar tunurile de la Calafat aveau să'l deștepte din visul ce visa, și să'i spună, că nu se poruncesce unui Hohenzollern.

5. Între acestea Turcia începu să bombardeze orașele Brăila, Galați, Reni, Oltenița, Călărași și Giurgiu; bande de Cerkezi și de bașibuzuci turci trec Dunărea, pradă și măcelăresc satele de prin prejur. Carol ordonă mobilizarea completă a oștirea (6 Aprilie), dăruesce 100.000 lei noi din ca-

seta sa privată pentru echiparea ofițerilor, și când mobilizarea e terminată, ia însuși comanda supremă. Armata sa de peste 50.000 oșteni și 180 tunuri o împărțesce ast-fel, ca să pótă respinge un atac din partea trupelor turcesci din Vidin, și să le opréscă de a trece pe malul stâng. In adevér (la 26 Aprilie) Turcii din acéstă cetate deschid cu tunurile focul asupra orașului Calafat, la care Româniî răspund victorios arđénd vapó-rele turcesci aflate in port și mai multe case in Vidin. La Giurgiu, Islaz și Oltenița aceleași provocări gălesc răspunsuri din ce in ce mai energice; Turtucaia este pusă in flacări; primul soldat român ucis in luptă este un sergent, pe momentul căruia dómna Elisaveta depune cunună de lauri și stejar lucrată in bronz cu următórea in-scripțiune: „*Elisaveta Dómna, sergentului-majors Florea Blejan, mort pentru patrie*“.

Turcia provocase singură rėsboiul contra Românilor, și prin urmare ea singură rupse legăturile vechi dintre aménduoé statele. Atacurile neinterrupte și nedrepte ale armatei sale pe întregul hotar dunárean, erau acte de ostilitate veditá. Resultatul acestei purtări fu, că Adunările legislative proclamară in đilele de 9 și 10 Maiú 1877 inde-1877pendența completá a României și incetarea vechelor ei relațiuni cu Pórta otomană. Domn și popor luară cu tárie hotáriria de a apéra, cu armele in mână, integritatea teritoriului și de a 'și jertfi vieța pentru independența patriei.

6. Trupele rusesci după scurgere de 6 săptămáni de la intrarea lor in țérá, ocupá in fine la Dunáre porțiunea de la gurile riului píná la Olt, și se gátesc a trece in Bulgaria. Româniî, după ce dererá Rușilor in primire pozițiunile ce apérase până acum (fortificațiunile și podul de la Bărboși, posi-

țiunile de la Giurgiu, Oltenița etc.) își indesară forțele în zona din dreapta Oltului, care tocmai era mai mult expusă la atacul inamicului. Osman-pașa, singurul comandant turc care s'a distins în tot cursul acestui război, voia să treacă de la Vidin cu vre-o 60 000 oșteni pe teritoriul român, între Cetate și Calafat, și să mute ast-fel teatrul luptelor în țera noastră.

Carol I, înțelegând gindul Turcului, luă toate măsurile de apărare, veni singur sa inspecteze trupele (14--17 Maiu) și lucrările defensive, și ca să arate vrășmașului cât de bine este fortificat Calafatul, se aședă cu statul său major în bateria *Carol* și ordonă bombardarea Vidinului; cel d'ânteu obuz asvêrlit de Turci nemeri tocmai în bateria *Carol* și era cât pe aci să lovască pe domnitor; acesta, în loc de a se îngriji, scose chipiul și salută bomba strigând; „Ha! asta-î musica ce 'mî place.“ Alte cincî obuze mari veniră să 'i marască heroica plăcere, căci trei din ele se sparseră chiar în lăuntru bateriei. După o oră de canonadă focul incetă din amândouă părțile. Câteva septămâni după aceea (la 9 Iunie) Vidinul era de 4 părți în flăcări înteteite de artileria noastră.

Asemenea fapte de arme și ciocniri cu bastimentele de război turcesci fură aprópe dîlnice (la Islaz, Corabia, Bechet, Bistreț, Ciuperceni etc.) până la 10 Iunie, când armata rusă, în urma sosirei împératului Alexandru II la Ploesci (25 Maiu), trecu Dunărea între Galați și Brăila; 15 zile după aceea (15 Iunie) se operă a doua trecere pe la Zimnicea; atît una cât și cea altă fură sprijinite puternic de o bombardare generală a oștilor române pe totă linia dunărenă, ocupată de dênșii; ast-fel că Turcii, fiind ținuți a răspunde acestor atacuri, lăsară pe Ruși să treacă fără nici-o greutate pe malul opus.

b) Carol I înaintea Plevnei. — Luarea Griviței.
(21—30 aug. 1877)

7. Carol I fiind chemat în ajutor de Impăratul Rusiei Alexandru II, la Plevna, trecu Dunărea pe un pod de vase, pe la Corabia-Siliștioara (20 aug. 1877), în fruntea armatei sale, după ce trimisese înainte cavaleria și antegarda, ca să-și asigure și să-și înlesnescă trecerea. La 21 August el sosi la Plevna și luă comanda superioară peste întreaga armată ruso-română, compusă din 35.000 Români cu 108 tunuri și din 30.000 Ruși cu 282 tunuri. Un număr tot așa de mare de Turci, cu artilerie însă mai puțină, se întărise într'un chip minunat în *Plevna*. Acastă cetate înconjurată jur împrejur cu déluri, cu muchi și creste numeroase, avé trei linii de *tăbiș* séu redute. Intre aceste redute, mai bine de 20 la număr, cea mai însemnată în direcția N. Est, era reduta d'asupra satului *Grivița*, numită de Turci *Abdul-Kerim-tabia*, iar de Români: *reduta cea mare de la Grivița*. În fața acesteia luă pozițiune divisiunea IV^a de infanterie română, restul trupelor noastre fiind așezat în fața frontului nord al întăririlor Plevnei. Se ținu un consiliu de răsboi pentru începerea operațiunilor: statul-major rusesc propunea un asalt imediat al țăturilor întăririlor; domnitorul Carol, după o cercetare amănunțită a teatrului de luptă, și cu experiența unui adevărat tactician, era de părere contrariă; el susținea că nu se póte lua Plevna de cît printr'un asalt regulat și progresiv al reduteilor, înaintându-se încet și asigurându-se prin pozițiuni solide retragerea la spate. Urma a dōvedit, că acesta era singurul plan bun care puté duce la isbîndă, dér starea de descuragiare în care se găsea împăratul cu întreaga sa armie reclama o faptă de arme grabnică și strălucită, care să ridice mo-

ralul oștenilor după niște înfringeri așa de simțitoare. Se hotări în fine un atac general preces de o bombardare, care ținu patru zile : în ziua a doua (27 aug.) Românii avură cea d'ânteiu luptă deschisă cu Turcii, ea fu și cel d'ânteiu atac isbutit dinaintea Plevnei, pentru că regimentul al XIII de dorobanți, în cap cu locotenent-colonel Voinescu Serghie, coprinsc un *redan* turcesc, ce era în dreptul redutei Grivița ; a treia-zi (28 aug.) cavaleria roșiorilor, sub comanda colonelului Crețenu, respinse un corp d'al lui Osman, care încercase o eșire din Plevna. Țarul felicită pre domn pentru vitejia oștei séle și béu în sănătatea „armatei române, vitéza aliată a armatei rusesci.“ Ziua de 30 August însă, destinată pentru atacul general, păstra tinerii nóstre oștiri pe lângă perderi dureróse, o isbindă strălucită : *luarea redutei Grivița*, a cincii tunuri și a unui stég de către divisiunea IV de vénétori, după patru atacuri făcute consecutiv.

c) *Luarea Rahovei. — Ciderca Plevnei.*

(9 și 28 Noembre 1877.)

8. Atacul general al Românilor și al Rușilor asupra Plevnei, din ziua de 30 August (1877) avu de rezultat cucerirea redutei *Grivița Nr. I* de către Români. Rușii coprinsese în acea zi două redute, dar Turcii, luând ofensiva chiar a doua zi, îi goniră din ele. Pe ostenii Români însă nu 'i putură muta din loc. Românii respinseră și al douilea atac (2 septembrie) și făcură lucrări de întăriri spre a se apropia de reduta *Grivița Nr. 2*, pe care o și atacară în trei rinduri : în prima dată (6 septembrie) ei ajung până la parapet ; în a doua (7 octombrie) merg până la șanțul redutei, în a treia în fine (sé-
ra de 7 Octombrie) gonesc pe Turci din șanț, ajung pe parapet și pogóră în redută ; aci se încinge o

luptă uriașă în timpul nopții ; vrășmașii se adună din toate părțile și copleșesc cu numărul pe îndrăzneții năvălitori, cari după minuni de vitejie, sunt siliți a se retrage cu simțitóre perderi.

Dar aceste eroice asalturi de redute, întreprinse de către armatele aliate, fură fără rezultate practice pentru luarea Plevnei și destul de păgubitóre. mai ales pentru Ruși, cari perduse până aci preste 25.000 ómeni. De aceia împératul reveni în cele din urmă la planul dat încă de la început de domnitorul Carol : de a înconjura pe inamic într'un cerc de armate și de a-i tăia orice comunicațiune, silindu-l ast-fel prin fómete și lipsă de muniții să se predea. Partea de sarcină, ce reveni Românilor, fu pe de o parte de a se întări prin linii de apărare (contra-întăriri, șanțuri, paralele, galerii de mină, redute) înaintea Plevnei, pe de alta de a coprinde orașul *Rahova*. Amêndoë sarcinele ei le indepliniră cu o îndeménare și curagiú, ce aú minunat tótă lumea. În ziua de 7 noembre, pe cind flota și artileria nóstră scufunda în Dunăre un monitor (bastiment de resboiú) turcesc, colonelul Slánicénu cu detașamentul séú atacá *Rahova* și ia o redută ; Turcii părăsesc în timpul nopții (8 spre 9 noembre) orașul îndreptându-se spre riul *Schit*. Un batalion de dorobanți îi aștepta la capul podului de la *Ilirlek* pe Schit ; aci 600 dorobanți Mehedințeni, comandați de Căpitanul Merișescu, susținurá o luptă crincenă timp de patru ore contra unui vrăjmaș întreit la număr, silindu-l să se retragă cu mari perderi, și să-și caute trecétórea pe aiurea. Români intrară în *Rahova* în strigátele de bucurie ale populațiunei bulgare și române, unde aflară munițiuni și aprovisionări bogate. Artileria, roșiorii și mai ales dorobanții desfășurară și cu acéstă ocasiune un nespus eroism.

Marele duce Nicolae, scris domnitorului Carol: „Am fost tot-d'a-una fericit a recunósce vitejia și solidele calități militare ale oștirea românesce. Isbinda dela Rahova aparține întrégă armelor române.“ Impératul Alexandru dede ordin ca să se serbeze pe altar acéstă isbindă, iar Comandantul suprem al oștilor românesce și rusesce, domnitorul Carol adresându-se ostașilor sêi le spuse: „Luarea Rahovei va fi scrisă cu litere neșterse in analele nóstre, alătura cu luarea redutei Grivița.“

877 9. Căderea Rahovei trebuia s'aducă in curênd și pe acea a Plevnei. Osman-pașa s'afârșise provisiunile de hrană și munițiunile de rêsboiú, și fiind din tóte părțile impresurat, se hotári a face o supremă încercare. In ziua de 28 noembre (1877) el își împarți armata in doué; 20.000 luptători îi luá cu sine, ca să-și deschidá drum prin linia de impresurare din spre malul stâng al riului Vid; alți 20,000 îi lásá să apere spatele și laturile armatei, cit timp acésta va face eșirea, avênd indata s'o urmeze și dênșii. Osman se aruncá cu furie asupra gardei imperiale ruse și dupá trei ore de luptă îi sfârâmá doué linii de apărare, luându-i 10 tunuri. Acum isbinda Turcilor atirna dela sosirea celor 20,000 luptători lásați in urmă; aceștia insá nu mai veniaú, căci ei fusese sdrobiți pe malul drept al Vidului. Sub direcțiunea Domnitorului Carol divisia română a generalului Cerchez ocupase reduta *Grivița No. 2* și alte întăriri părăsite de Turci, și intrând in Plevna apucase pe la spate armia lui Osman; brigadele române Sachelarie și Borânescu, luând cu asalt pozițiunea dela *Opanez*, pusesse mina pe un pașá, 2,000 prinși, 3 tunuri și multă muniție; alți 3,800 Turci căduserá in mina Rușilor; iar restul pêné la 20,000 fiind inghesuit in valea dintre oraș și malul drept al Vidului, se

predede Românilor de bună-voe. Osman-paşa aflând de acésta vede că eșirea nu mai este cu putință și începe a se retrage sub focul viu al artileriei rusesci și al bateriilor române de pe muchia Opanezului. Lovit de un glonț la picior, armata română pune mâna pe el. Ne mai putând lupta, el capitulează împreună cu oștenii săi. Domnul Românilor asistă la defileul a 7,000 prizonieri Turci, și apoi împreună cu împératul Rusiei și marele duce Nicolae intră (29 noembre 1877) în triumf în Plevna.

Astfel, după cinci luni de împotrivire, orașul Plevna cădu în mâna învingătorilor. Onórea ȓilei de 28 noembre se cuvenea în mare parte oștenilor români, și mai ales vitezului lor Comandant, domnitorului Carol, care conduse atacul așa de minunat, și împedică reunirea celor două armii turcesci în momentul hotărîtor. În tot timpul cit a ținut împresurarea și pênă la reîntórcerea sa în țéră, (15 decembre) domnitorul a fost neobosit, din revérsatul zorilor și până târđiú nóptea cãlare pe cal, inspectând posițiunile, făcând recunósceri, urmând din diferite baterii acțiunea luptei și dând ordinile cuvenite; visitând pe rãniți la ambulante; petrecând nóptea pe cãmp în rindurile armatei sële, împãrtășind cu dênsa tóte greutãțile, tóte trudele și pericolele. În acelaș timp în Bucuresci dómna Elisaveta cu inima-i duióasă îngrijia de oștenii suferinđi, ca adevératã *mamã a rãnișilor*. Dar și oștenii noștri s'aú arãtat vrednici de Cãpitantul lor: prin virtutea brațului lor, prin mărimea curajului lor, prin rãbdarea cu care a îndurat traiul greú al rėsboiului în țéră strãinã și prin hotărîrea cu care și-aú făcut datoria lor de oșteni.

d). *Smirdan. — Vidin*

(12 și 15 ian 1878)

10. Cãderea Plevnei, datoritã în mare parte vitejei și artei militare a Românilor, deschise Rușilor drumul la Constantinopole și departã de România un rėsboiú ofensiv din partea Turcilor. Domnitorul Carol voi acum sã se facã stãpin pe

țermul dunăren de la Rahova în sus până la Vidin, și să coprindă această cetate vestită prin întăriturile sale. Deși iarna era foarte aspră și înaintată, trupele române, sub comanda generalului Haralambie, se adunară sub zidurile Vidinului, după ce coprinseră Cibru-Lom și Arcer-Palanca (10 dec.) și în 29 Dec., sub conducerea colonelului D. Leca, Nazir-mahala. Comandantul Vidinului *Izzet-pașa*, având o garnisonă de 12,000 ómeni, ca să facă mai grea impresurarea, ridicase mai multe întărituri în afară de linia forturilor cetatei; între aceste întărituri, cele mai importante erau *Smârdan* și *Inova*, pe care Românii trebuiau să le coprindă înainte de a începe atacul Vidinului.

1878

În ziua de 12 ianuarie 1878 oștenii români, 18,000 la număr, cu 84 tunuri, osebit de artileria dela Calafat și Ciuperceeni, începură atacul pe totă linia. Trei întăriri fură luate fără mare greutate; *Smârdan* și *Inova* având trei redute dederă înse mai mult de lucru trupelor de sub comanda generalului *Cerchez*. La semnul atacului trupele comandate de loc.-colonel Cotruț atacă de front una din redute. Maior *Stoilov*, cu șese companii, profită de cęța dėsă, ce era în acea zi, se strecură repede printr'un șanț vechi, și se aruncă ca un trăsnet peste parapetul redutei. Turcii surprinși sunt luați la baionetă și loviți cu patul puscei; în timpul încăierării sosesc maiorul *Teleman* cu noi trupe și în strigăte de *ura*; ambii maiori coprind reduta, pętrund în satul *Smârdan*, unde se începe o luptă desperată, pe ulițe, prin curți, prin case, până ce Turcii sunt siliți a se retrage spre *Inova*.

A doua redută se ia de maiorul *Ulescu*; cind Turcii vęd pe Români că trec prin apă pենe la briu ca s'ajungă la a treia redută, fug spre Vidin. Cercarea lor de a doua zi de a recuceri pozițiunile

perdute nu isbutesce. Româniî luptă cu bărbăție, ofițerii, în rënd cu soldații; peste 400 Turci sunt uciși, 300 sunt făcuți prizonieri; 4 tunuri, unele încă încărcate, și multe munițiuni cad în mâna armatei nôstre; dér și dënса are 120 morți, din care 4 oficeri.

A treia și după victoria de la Smirdan (15 ian.) începe bombardarea Vidinului de pe amëndouë malurile Dunării, și ține 9 zile; cetatea arde în flacări; locuitorii aduși la desnaclăjduire silesc pe Comandantul militar să capituleze; în momentul acesta critic sosesc încă scirea că Rușiî au încheiat cu Turciî armistițiul de la *Adrianopole* (19 ian.) și prin urmare ostilitațiile trebuiră să înceteze. Trupele turcesci predara armatei românesci Vidinul și Belgradjicul (14 februarie).

Cu acésta rësboiul turco-ruso-român se încheiă. Rusia, uitând pe aliatul său de la Plevna, înlăturând România, impune Porții tractatul de la *San-Stefano* (19 febr. 1878) prin care Turcia de fapt 1878 era desființata. Europa însă intervine și reguléză alt-fel lucrurile prin *tractatul de la Berlin* (1 iulie 1878). Acest tractat recunósce independența României, dér îngădue pe Ruși de a lua partea Basarabiei, ce fusese restituită Moldovei la 1856 prin tractatul de Paris. În schimbul Basarabiei se dede României Dobrogea cu delta Dunării și insula Șerpilor.

9. România Regat

(14 Martie 1881—1889)

1. Independența României, datorită bărbăției ostașilor ei și înțelepciunei domnitorului Carol, fiind recunoscută de tôte puterile europene, în urma tractatului de la Berlin, nu mai rămânea, pentru ca ea să devină certă și hotărîtă, de cât

1881 *îndălțarea României la rangul de Regat.* În ziua de 14 Martie 1881 Adunările legiuitoare votară în unanimitate proiectul de lege, prin care România ia rangul de regat și domnitorul ei pe acela de rege. Proclamarea regatului fu primită și sărbătorită de întreaga țară în timp de 8 zile: toate statele suverane se grăbiră a o recunoște și a saluta pe primul rege al României.

Ródele strălucite ale unei munci fără preget pentru mărirea și taria României, independența și regatul fură pentru regele Carol tot atâtea imboldiri spornice pentru a desăvârși opera la care de 15 ani se devotase cu inima și trupul.

Noua pozițiune a Statului român impunea regelui griji și mai mari, pe lângă măsură și energie, pătrundere și hotărire, noblețe de caracter și jertfire, ce nici o-dată nu 'i-a lipsit. A afirma tária Statului în afară, apărându'i vrednicia și interesele naționale, politice și economice, a întemeia și desvolta Statul înlăuntru, prin instituțiuni, legi și bună administrațiune, aú fost și este ideea de căpetenie, misiunea înaltă la care a cugetat și cugetă Suveranul nostru, ziua și nóptea.

1866 2. Ast-fel în anul 1866, Carol I de Hohenzollern, chemat de poporul român, a venit în mijlocul lui cu hotărire nestrămutată de a lucra, a lupta, a suferi chiar pentru dânsul, pentru fericirea și mărirea lui. Se implinesce aprópe un pătrar de secol, și cărmaciul stă neclintit la locul său de onóre, înfruntând cu bărbăție și cu linisce senină toate primejdiele, toate greutățile, mergând pururea înainte către un țel mare și glorios. Tiner numai de 27 de ani, când s'a suit pe tronul României, el s'a oțelit în luptele de toate zilele, și cu dânsul s'a întărit și poporul român. Când tunul a început să bubue peste Dunăre, el a tras strămoșesca spadă și a re-

inviat ȃilele de glorie și de vitejie ale romănilor ; in fruntea unei armate creată și insufletită de densul, el a dobândit neatirnarea țerei și coróna de rege pe câmpul de lupte; și ce a câștigat prin brațul vitez al oștirea, a consolidat apoi prin muncă, abnegațiune și minte cumpănită.

Astăzi România este o țeră liberă și suverană, cu o politică bine lămurită, cu o pozițiune tare și respectată, stăpână pe destinele ei și trebuinciosă păcei europene, civilizațiunei omenesci. Fruntașul ei este in același timp mândria ei, siguranța ei, pavăda ei ocrotitoare. Intre densa și regele ei in curs de 23 de ani a domnit pururea cea mai desevârșită dragoste, cea mai neturburată înțelegere. De aceea regele Carol pôte dice : „*Privim viitorul cu încredere, fiind-că Statul nostru e stabilit pe o temelie solidă și țaria mea este rezemată pe dragostea poporului și vitejia armatei.*“

In împlinirea grelei și inaltei sale misiuni, Regele a luat sfatul unor bărbați eminenti, convinși de puterea națiunei și de viitorul românesc. Un sfetnic înțelept, sprijinitor puternic și călduros 'i-a fost iusuși augustul seú tată, cetățenul român *Carol Anton de Hohenzollern*, care până la mórtea sa (1885) a lucrat cu țarie pentru consolidarea statului român. Inboldiri generose a primit el de la augusta sa mumă, *principessa Iosefina*, care scria Adunărei Naționale in Bucuresci pentru Suveranul nostru : „Cu cât 'l veți iubi mai mult și cu cât voiú fi mai fericită și mândră că vi 'l-am dat, cu atât mai mult mă voiú ruga cu căldură pentru fericirea Romăniei.“ Tovarășe nedespărțită la ȃile bune și rele, la speranțe nețermurite ca și la decepțiuni, la sfaturi drepte și acte generose, a fost și este Majestatea Sa **Regina Elisaveta**, femeie genială, întreită regină a poesiei, a artelor și

a mării române, cu inima deschisă la tot ce e mare, nobil, bun și frumos, și înzestrată cu toate virtuțile casnice. În timpul războiului, pe când regele Carol lupta bărbătesc în fruntea vitejilor săi la Plevna, femeia regină întocmea spitalul său particular în București, îngrijind singură pe răniți; în mijlocul soțelor, a mamelor, a surorilor oștenilor, făcea scamă pentru ambulanță, împletea cunune vitejilor morți pentru patrie, înduioșa Cerul cu rugă ferbinți pentru ocrotirea României, pentru izbânda armelor române. Când, după întorcerea păcii, femeile oferă augustei lor suverane chipul ei săpat în marmură legând ranele oștenilor, Elisaveta regină, în modestia ce 'i șade așa de bine, vede în acel chip „nu numai pe sine, ci pe toate câte au adus aceleași sacrificii, pe toate câte au adus aceiași iubire“, iar monumentul nu 'l socotește a fi al său, ci monumentul tuturilor femeilor române, cari, ca și eroii noștri, 'și-au făcut datoria lor către țară.“ Se înalță din ruină biserica Curței-de-Argheș; se înzestră cu odore de aur, argint și petre scumpe, dar nu este odor mai prețios, mai cu pietate hărăzit și mai cu măiestrie lucrat de cât Sfânta Evanghelie scrisă și împodobită frumos cu o răbdare îngerască de însăși mâna Reginei noastre, „întru amintirea prea iubitei și singurei sale copile Maria.“ Iubind tot ce are mai scump poporul român: limba, literatura poporană, datinele și portul național, Regina a cântat în măestrite versuri frumusețile României, *legendele Carpaților*, *poveștile Peleşului*, și a legat de numele său literar: *Carmen Silva*, gloria și renumele însuși al patriei noastre. Grație exemplului dat de dânsa, iia, fota și marama țărănească au ajuns vestmintele de onoare nu numai în Palatul regal, dar cu el se mândresc chiar suveranele Europei; tot prin sprijinul ei in-

dustria casnică se mai păstrează încă. Munca, respectul datoriei, pietatea și moralitatea, virtuți înfloritoare în casa regescă, exercită cea mai fericită înrăurire asupra poporului și asupra țerei. În fine Regele Carol a găsit un ajutor statornic în înțelepciunea, energia și priceperea bărbaților de stat ai României, la cari a făcut apel în diferite împrejurări. Între aceștia, cel care a avut conducerea afacerilor publice în cei din urmă 12 ani, este d. I. C. Brătianu, al cărui devotament pentru Rege și Patrie fu în tot timpul la înălțimea greutăților, ce trebuia să învinge. D. I. Brătianu face parte din aceea fericită generațiune, care numai în curs de 30 ani a putut să realizeze *unirea, dinastia, constituțiunea, independența și regatul*, într'un cuvânt *națiunea*, în puterile și viitorul căreia ea tot-d'auna a creșut, tot-d'auna a sperat, reconstituind, reorganizând și întărind statul român, sub direcțiunea luminată a unui rege înțelept și mărinimos.

În a. 1869 Carol I, punând temelie Castelului său Peleş din Sinaia, a zis: „Să se ridice acest castel și să fie într'o zi lăganul dinastiei noastre și a țerei!“ Dupe 14 ani, când măreța clădire s'a sfârșit și inaugurat, (25 Sep. 1883), același suveran rostese, ca primul rege al României: „Am clădit acest castel ca un semn trainic că dinastia, alésă liber de națiune, este adenc înrădăcinată în această frumoasă Țeră și că răsplătim dragostea poporului nostru cu încrederea nemărginită care avem în viitorul scumpei noastre patrii.“

Fie ca această încredere să nu o desmință generațiunile presente și viitoare; ci pătrunse de sentimentul datoriei, înflăcărâte de un amor luminat de patrie, ele să țină sus și neatins drapelul, pe care stă scris: *Carol și România, dinastia Hohenzollern și Constituțiunea*. Ele să nu uite că rolul na-

țiunei române în cestiunea Orientului încă nu e sfirșit, că misiunea ei istorică în noua cale, ce i s'a deschis, este abia la început, că ȕile de încercări și mai mari o așteptă, și atîrnă numai de la munca, înțelepciunea și energia lor, de la chipul cum vor sci să-și reculegă și să-și conducă puterile morale și materiale, ca regatul României să fie pururea stăvilarul tare al civilizațiunei europene la Dunăre. În fine ele nu numai să păstreze moștenirea prețioasă a părinților, dar să o tranșmiță întărită și îmbogățită urmașilor, și orî cât de puternic ar fi virtejul patimilor și luptelor ȕilnice, orî cât de infricoșată primejdia, ele să privescă cu încredere la regele Carol și să-i ȕică, împreună cu marele cetățen C. A. Rosetti : „*Căpitane și domn constituțional, din vitejia ta ai făcut scut hotarelor și neatîrnării țerii, iar din virtuțile tale, temelia neclintită a legilor !*“

FINE

TABLA MATERIILOR

	<u>Pagina</u>
Introducere	1
Impărțirea istoriei	3

PARTEA I

Istoria cea mai vechie

1. Geții și Dacii	3
2. Burebista și Deceenă	6
3. Războiul lui Decebal cu Domițian	7
4. Războiele lui Traian cu Decebal. Supunerea Daciei de Romani	8
5. Dacia sub Romani	16
6. Nascerea poporului român	20
7. Dacia în timpul năvălirii barbarilor	21
8. Viața Românilor în timpul năvălirii barbarilor	26
9. Statele române înainte de întemeierea Țării-românești și Moldovei	28

PARTEA II.

Istoria vechiă

I. Istoria Țării românești de la întemeierea principatului până la Mihai-Viteazul

1. Lițean-Vodă	30
2. Tugomir Basarab (Radu Negru)	31
3. Alexandru Basarab	33
4. Vladislav Basarab	35
5. Radu și Dan Basarab	37
6. Mircea cel bătrân	38
7. Vlad Dracul și Ion Corvin	46
8. Vlad Țepeș	48
9. Radu cel Mare	58
10. Neagoe Basarab	59
11. Radu de la Afumați	61
12. Istoria de la moartea lui Radu de la Afumați până la Mihai-Viteazul	64

*II. Istoria Moldovei de la întemeierea principatului
până la Aron-Vodă.*

	<u>Pagina</u>
1. Dragoș-Voda	70
2. Bogdan-Vodă	71
3. Iuga Koriatovič. Mușătesciî	72
4. Alexandru cel Bun	74
5. Urmașii lui Alexandru cel Bun	77
6. Ștefan cel mare	77
7. Bogdan-Vodă	95
8. Ștefan cel tânăr	98
9. Petru Rareș	99
10. Istoria de la mórtea lui Petru Rareș până la Aron-Vodă	108

PARTEA III

Istoria Nouă

*I. Istoria Țerei Românesce de la Mihaiu Vitézul
până la Grigorie Ghica.*

1. Mihaiu Vitézul	113
2. Radu-Șerban Basarab	149
3. De la Radu-Mihnea până la Mateiü Basarab	156
4. Mateiü Basarab	161
5. De la mórtea lui Mateiü Vodă până la Nic. Mavrocordat.	187
6. De la Nic. Mavrocordat până la Grigore Ghica	210

II. Istoria Moldovei de la Aron-Voda până la Ión Sturdza.

1. Aron-Voda	247
2. Movilescii	248
3. Vasile Lupu	250
4. Constantin și Dumitru Cantemir.	252
5. Câți-va domni fanarioți	254
6. Perderea Bucovinei. Grigore Ghica	255
7. Perderea Basarabiei. Moruzi	257
8. Ceî din urma Fanarioți. Eteria	258

PARTEA IV

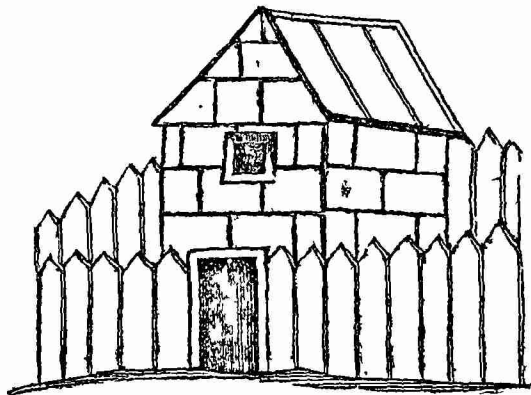
Istoria cea mai nouă

1. Grigore Ghica și Ion Sturdza.	260
2. Ocupațiunea rusescă. — Regulamentele organice	261
3. Alexandru Ghica și G. Bibescu, Mih. Sturdza.	262
4. Revoluțiunea din 1848	265
5. Barbu Știrbei și Gr. Ghica. Adunarile ad-hoc	267
6. Convențiunea de Paris	269
7. Alexandru Ión Cuza	270
8. Carol I domn și mai apoi rege al României	273
9. România Regat	289

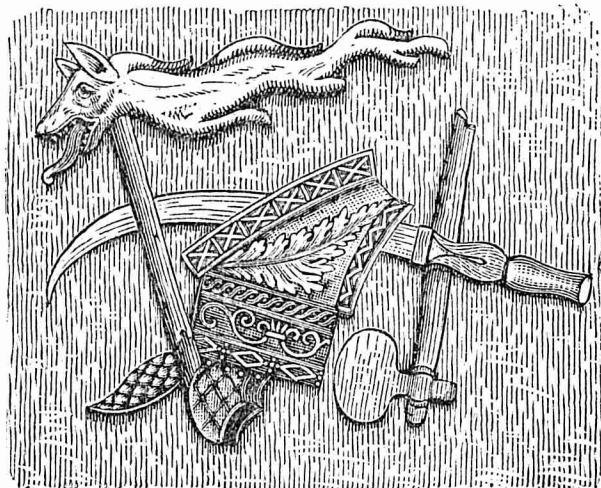
Luptătorul

Dac

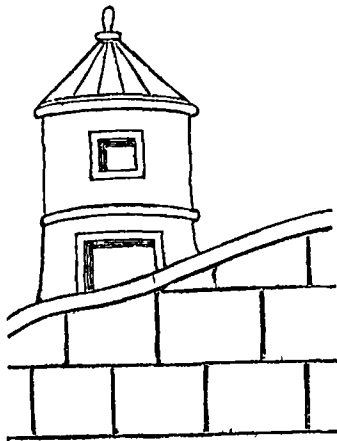
Casă dacă

Stégul și armele dace.

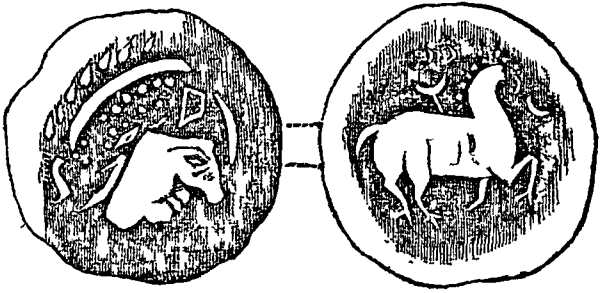
Dacii atacă cu berbecule tabăra Romanilor.

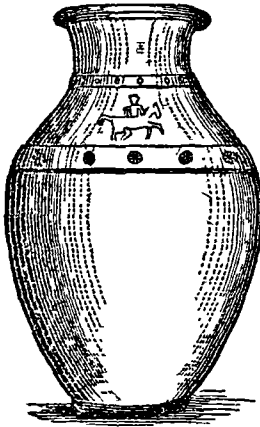
Turn de cetățue dacă.

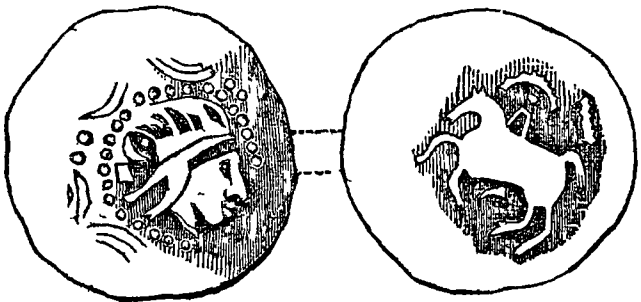
Femele dace ard de viuți pe romanii căzuți robi.

Bani daci de argint.

Vas dac găsit la Zimnicea.

Bani daci de argint.

DECEBAL
Regele Dacilor

TRAIAN
Impăratul Romanilor

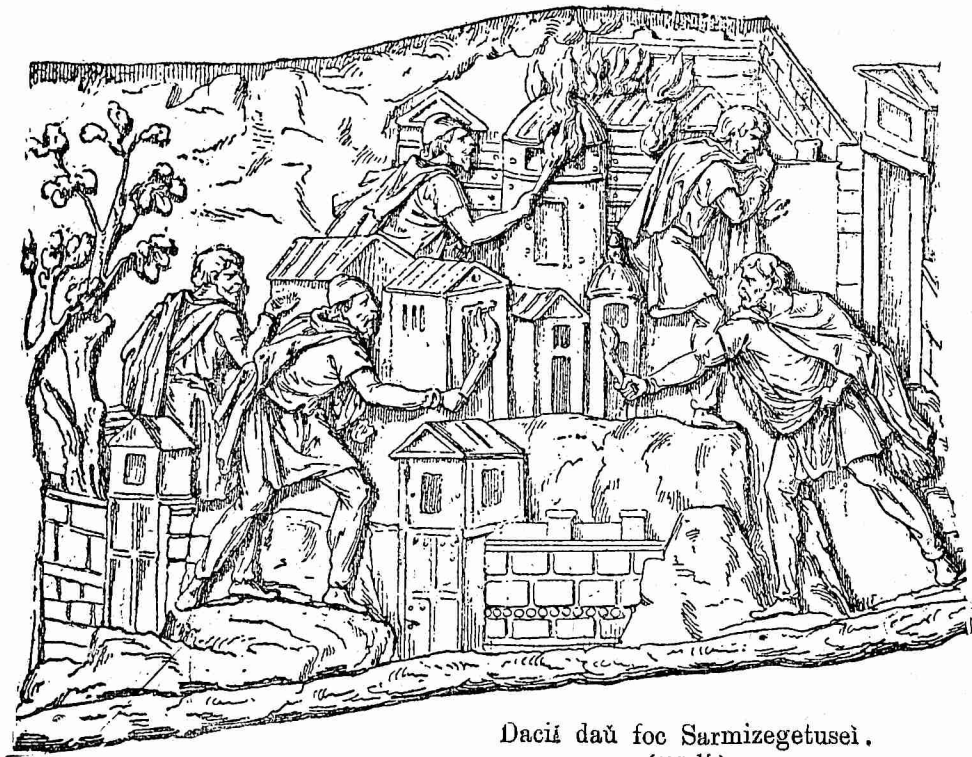
Traian d'inaintea unei tabere dace. — Romanii ard un sat dac.
(pag. 11).

Lupta între Romani și Daci aproape de Tape.
(Pag. 11).

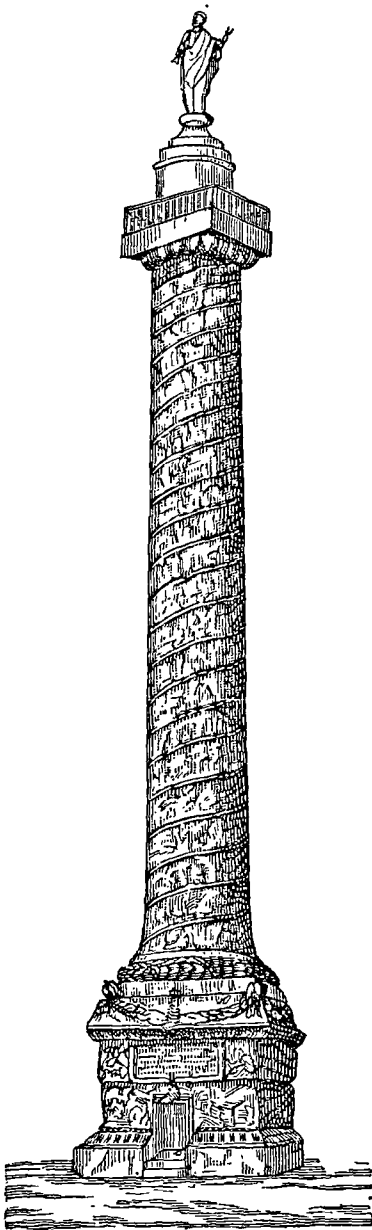

O bătălie între Romani și Daci.

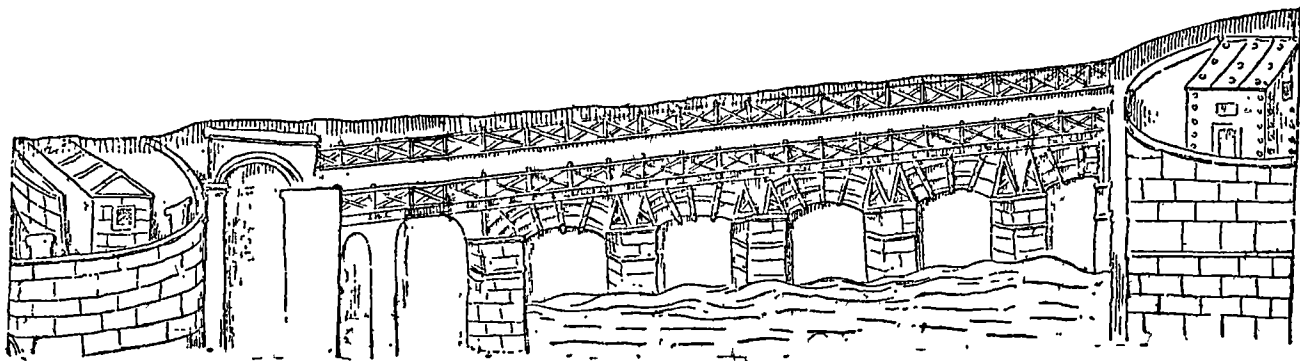

Dacii dau foc Sarmizegetusei.

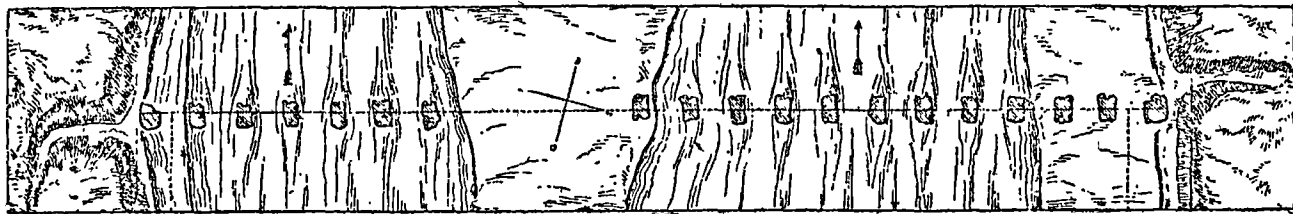
(pag. 14.)

Columna lui Traian la Roma.
(p. g. 15).

Cum era în ființă podul lui Traian de la Turnu-Severin.

Stâlpii podului lui Traian de la Turnul-Severin, cum se ved astăzi în apă.

(pag. 12)

Mircea cel Bătrân și fiul său Mihail, ținând biserica
monastirei Cozia.

ION NEAGOE VOEVOD

DOMNA DESPINA

Négoe Basarab, Despina Miłița și copiii lor, ținând biserica Curții

Infringerea lui Carol Robert, in Munții Gojului.

Radu de la Afumați și domnița Roxandra

Ștefan cel mare.

Vlad Țepeș

ILLUSTRISSIMUS ATQ̄ CELSISSIMUS PRINCEPS
 AC DOMINUS, DOMINUS BASILIUS D G
 TERRARUM MOLDAVLE PRINCEPS ETC

Abraham van Wierweldt pinxit
 Lithografi. des. Stahl. Sessel L. Teitel. — Encourced

Wilhelm Hondius sculp. Cum privilegio S R M^{ty} Gedam. M DC LI

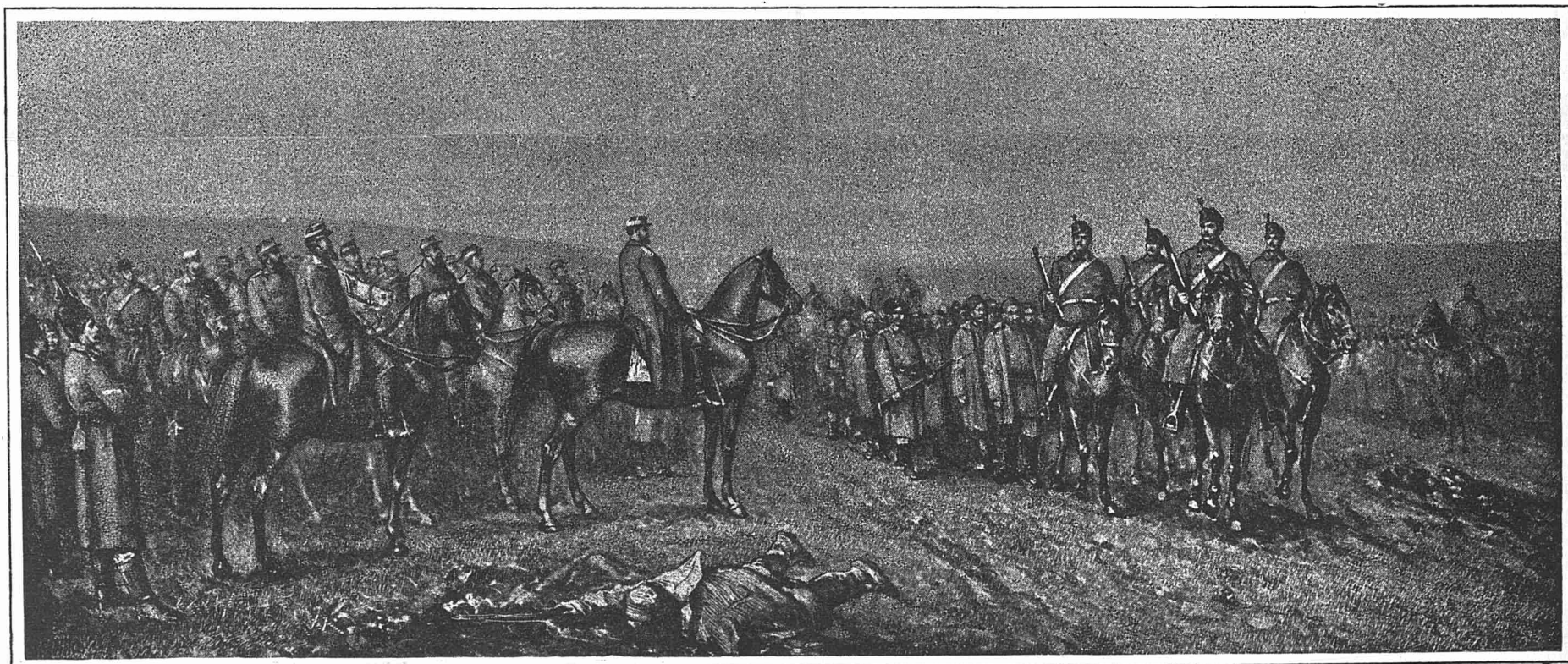
A handwritten signature in dark ink, likely the artist's name, Wilhelm Hondius, written in a cursive style.

VASILE VODĂ LUPUL.

25707

Atacul Opanesului 28 Noemvrie 1877.

Trecerea pe dinaintea M. S. Regelui Carol a celor d'antëiù Turci prinși in rësboiul de la Plevna.

Autotipie Stabii. Soccù & Teclu. 25707.

28 Noemvrie 1877.

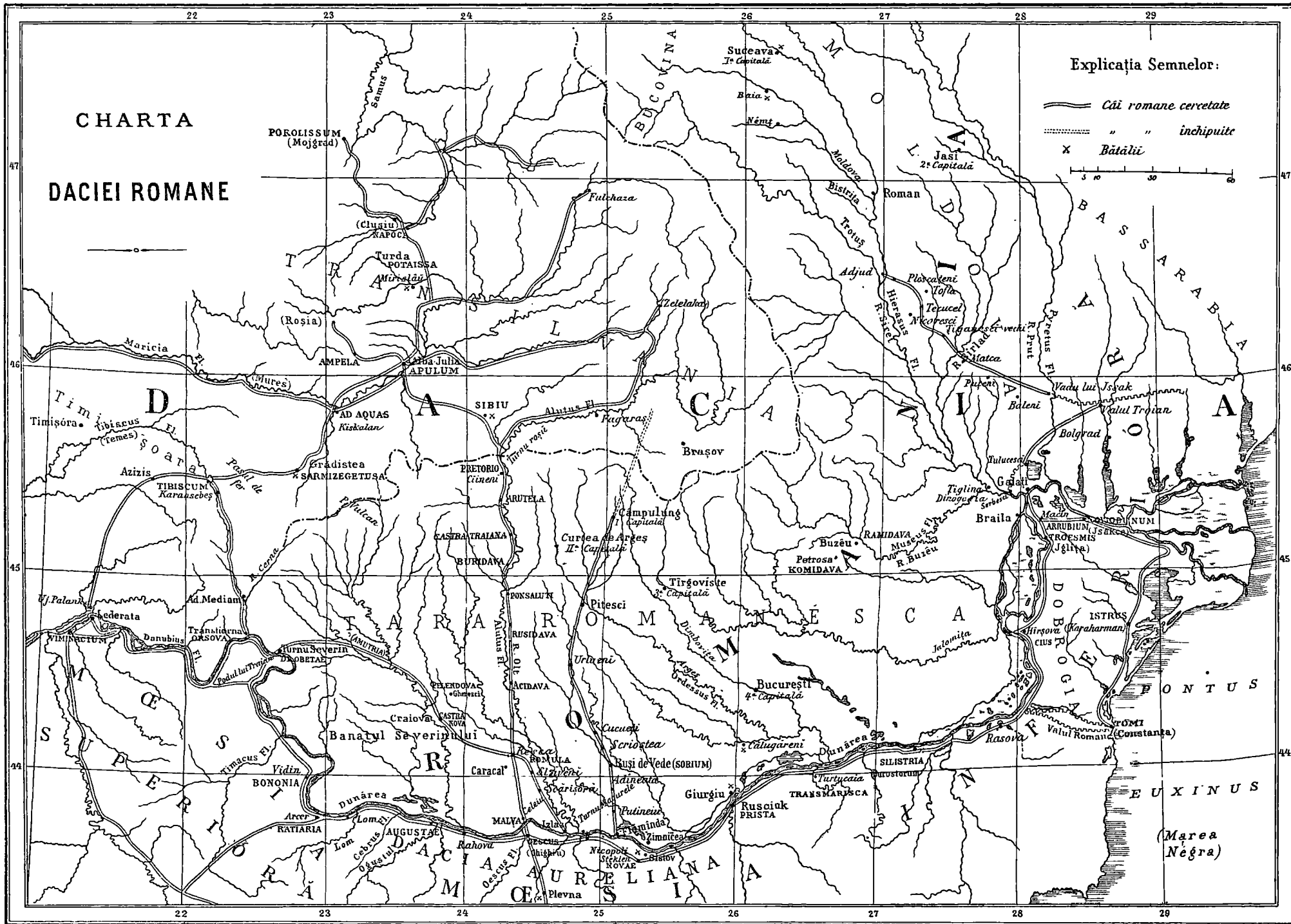
Autotipie Stabil. Socecū & Teclu. 25707.

Origorescu pinxit.

M. S. REGELE CAROL I
PE CÂMPUL DE LUPTĂ.

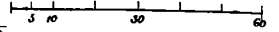

M S. RÈGINA ELISAVETA.

Explicația Semnelor:

- Căi romane cercetate
- " " " inchipuite
- Bătălii

Prețul unui exemplar 1 leu
